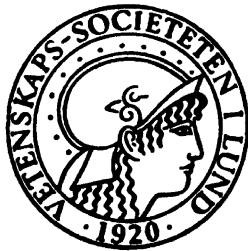

Vetenskaps societeten i Lund
Årsbok 2020

Vetenskaps societeten i Lund 100 år
1920–2020

REDAKTION Daniel Möller

FORMGIVNING Stilbildarna i Mölle, Frederic Täckström

TRYCK Livonia Print Ltd, Riga, Lettland 2020

ISBN 978-91-985286-2-6

ISSN 0349-053x

Innehåll

Artiklar

<i>Tommy Bruhn</i>	
Flertydiga förnyelser	5
<i>Daniel Helsing</i>	
Mening, modeller och Martinson	23
<i>Victoria Johansson</i>	
I begynnelsen fanns inte ordet	35
<i>Tao Thykier Makeeff</i>	
Between Lethe and Mnemosyne	53
<i>Jan Henrik Nilsson</i>	
Turism: från trivialitet till brännande samhällsfråga	73
<i>Jonas Nordin</i>	
En revolution i tryck	87
<i>Magdalena Nordin</i>	
Forskningsetik i teori och praktik	113
<i>Emil Stjernholm</i>	
Filmkonst och politik	125
<i>Henrik Wenander</i>	
Vilket språk talar universitetet?	151

Minnesord

<i>Lars Gustaf Andersson, Torbjörn Forslid, Bibi Jonsson & Paul Tenngart</i>	
Olof Hedling	171
<i>Peter Aronsson</i>	
Lars-Olof Larsson	174
<i>Birthe & Tommie Sjöberg</i>	
Göran Rystad	176

Vetenskapssocieteten i Lund

Vetenskapssocieteten i Lund 100 år	181
Matrikel	183
Stadgar	203
Skriftförteckning	207
Register till Vetenskapssocietetens i Lund årsböcker 1920–2020	215
Artikelförfattare	253

Flertydiga förnyelser

Om retorisk flertydighet i politiskt ledarskap

Av Tommy Bruhn

DET ÄR MED ett ömt sinne jag skriver dessa rader – detta är en flertydig mening. *Ömt* kan betyda antingen kärleksfullt eller smärtande. När det inte är uppenbart av sammanhanget hur vi ska tolka en mening har vi att göra med språklig flertydighet. Denna egenskap hos språket kan användas med flit. En ordvits är att använda språkets flertydighet på ett iögonfallande och – ibland – lustigt sätt. När språkets flertydighet används för att skapa en rikare mening så är det ofta uppskattat. Men det kan också uppfattas som manipulativt om någon uttrycker sig vagt för att olika lyssnare ska höra olika budskap, eller på sätt som bara tycks göra åtaganden fastän att de egentligen inte gör det. Flertydiga formuleringar kan fylla olika funktioner. De tidigare exemplen handlar om att låta lyssnarna märka språkets flertydighet, och de senare att de inte ska göra det. De tidigare kan man nog tro uppstår ur en vilja att beröra och roa, men de senare – att vilseleda, dölja sina egentliga intentioner och manipulera för egen vinning?

Ja, det är naturligtvis ett sätt att se på saken. Och det förekommer helt klart solklara fall, vilket en rad forskare också visat i olika sammanhang (Bull, 2008; Goodin & Saward, 2005; Richardson & Wodak, 2009). Men likafullt så kan den typen av språkhandlingar också fylla sociala syften. Vi anpassar vårt sätt att tala till dem som vi talar med. Det räcker med att kliva in i ett nytt sammanhang för att lägga märke till hur vi väljer våra ord annorlunda beroende på vilka som sitter i rummet, om det nu är vid köksbordet, katedern eller baren. Och det är sällan så tydligt som i en situation där vi märker att det finns spänningar mellan de som är närvarande. Det försiktiga, garderade och ”diplomatiska” språk som vissa lägger sig till med i sådana situationer är egentligen inte så konstigt. Det svarar an till målkonflikter, det kan motverka polarisering och kan vårda den hotade gemenskapen.

Men hur fungerar då flertydigheter, retoriskt? Det är vad jag undersökte i min doktorsavhandling *Delade meningar* (Bruhn, 2018). Sådana socialt orienterade retoriska flertydigheter kan ibland vara nödvändiga i situationer där konflikt hotar. I denna text kommer jag inledningsvis att presentera ett perspektiv på hur man kan närma sig flertydighet som ett redskap för att förstå de retoriska aspekterna av argumentation. Därefter kommer jag att visa vad detta kan användas till, i en kort genomlysning av Lars Werners (Vänsterpartiet kommunisterna) och Fredrik Reinfeldts (Moderaterna) kommunikativa ledarskap vid deras partiers förnyelser.

Flertydiga språkhandlingar

Att vi ska tala klarspråk med varandra är en norm inskriven redan i de tidigaste läroböckerna om språk och retorik. Exempelvis skriver Quintilianus på 50-talet e. Kr. att klarhet är den främsta av talets dygder: ”nobis prima sit virtus perspicuitas” (Quintilianus, 2002: 8.2.22). Trots detta är flertydiga formuleringar mycket vanliga. Eric Eisenberg menar lite tillspetsat att klarhet bara är ett mått på god kommunikation om talarens målsättning är att tala klarspråk (Eisenberg, 2007). Och även det klarast formulerade budskapet kan tolkas på vitt skilda sätt av folk som hör det. För folk är olika. Ord och symboler kan betyda olika saker i olika sammanhang, och de kan också betyda olika saker för olika människor.

Bensinskatt är ett sådant ord. För vissa är det en miljöpolitisk åtgärd, för en del människor är det en börda för privatekonomin. Den skicklige talaren vet att förhålla sig till olika uppfattningar. När finansministerkandidaten Magdalena Andersson 2014 sa att ”det är dyrt nog att tanka som det är, vi ser inga skäl att höja bensinskatten” kan det verka klart nog. Men när vi skärskådar uttrycket kan det vara två olika argument samtidigt, eftersom hon utelämnar en premis: Antingen att skattesatsen redan har avsedd miljöpolitisk effekt, eller att medborgarnas privatekonomi inte skall belastas mer.

Som språkhandling betraktat så är det intressant att Andersson valde denna öppna formulering. Vi skulle här kunna se det som att Andersson gav uttryck för ett par trosuppfattningar, som när vi sätter samman dem ser ut som att hon uttrycker Socialdemokraternas politiska vilja. Men ett annat sätt att närma sig språkhandlingar är att förstå dem som att de ger uttryck för åtaganden eller förbindelser till olika referenter, i abstrakt mening. Detta

involverar publiken och situationen i högre grad, eftersom det låter oss se på argumentation som att den bygger på valda hänvisningar till en förförståelse för världen omkring oss. De ”kognitiva miljöer” vi lever tillsammans i låter oss förstå vad någon säger genom att vi kan sätta in det i sitt sammanhang (Tindale, 2015: 116–126). Tänk på exemplet ovan. Det krävde ganska lite detaljförklaring eftersom jag kan lita på att mina läsare har praktiskt sett tillräckligt lika förståelse av 2010-talets svenska valrörelser som jag själv. Men vi vet också att det i vår kognitiva miljö ryms olika synsätt.

Plötsligt ser någonting nytt i formuleringen, när vi betraktar den som potentiellt flertydig. Andersson förbinder sig tydligt till ståndpunkten att det är dyrt att tanka – vi kan se det som att hon ger sitt medhåll till alla som tycker det. Hon gör ett mer försiktigt åtagande i bensinskattefrågan, och lämnar öppet för att bli visad skäl att höja skatten. Men det är just den underförstådda premissen – varför det är dyrt *nog* – som blir avgörande ur ett retoriskt perspektiv, eftersom hon lämnar det åt sina åhörare att själva fylla i hennes skäl. Och dessa är avgörande för hur publiken ska förstå vad hon menar, eftersom det kan vara ett åtagande till såväl plånboken som miljön. Vilken som hon faktiskt menade anger hur vi kan förvänta oss att hon kommer att agera i regeringsställning. Att båda går att höra gör att argumentet kan tilltala olika väljare, på olika grunder.

Flertydighet och en sammansatt publik

För att tydligare förstå vad som avses kan vi naturligtvis se till situationen och publiken. Hade Andersson sagt detta på ett möte för Bensinskatteupproret eller Greenpeace så hade det varit lättare att sluta sig till vad som avsågs. Men nu är detta citat från Sveriges television på bästa sändningstid. Vi kan alltså misstänka att Andersson förhåller sig till flera olika publikers samtidigt. Det här sättet att tala innebär att hon tilltalar en *sammansatt* publik. Chaïm Perelman och Lucie Olbrechts-Tyteca beskriver hur det finns tre olika typer av publikertilltal (Perelman & Olbrechts-Tyteca, 1971). En talare kan formulera sig för att övertyga en *partikulär* publik, det vill säga välja målgruppsanpassade argument riktade till en speciell typ av människor. Eller så kan hen tilltala en *universell* publik, med argument som gör anspråk på att vara giltiga för vem som helst, när som helst. Den sammansatta publiken slutligen, består av flera olika partikulära publikers samtidigt. De här ”publikerna”

handlar om talarens uppfattningar om de verkliga lyssnarna, och hur hen väljer sina ord för att övertyga de som hen tror kommer att lyssna.

Det kan naturligtvis vara så att Andersson bara ville undvika dilemmat att välja mellan plånbok och miljö. Vad vi kan kalla *facework* – att svara undvikande för att bevara ansiktet inför olika intressegrupper i konflikt – är en möjlig förklaring (Bull, 2008). I just det här fallet behöver hon inte heller välja, eftersom slutsatsen för båda publikerna blir densamma: att S tar vara på *mina* intressen i bensinskattefrågan. Vad hon sade kan betyda vilket som, och det kan hon ha menat också: att båda är viktiga för henne. Men hon kan också ha menat *antingen* plånbok *eller* miljö.

Det vi har kvar är att reflektera över hur de här olika möjligheterna – och de människor som bekänner sig till de olika sidorna i denna möjliga motsättning – relaterar till varandra. Spelar det någon roll huruvida Andersson främst tänkte på miljön eller plånboken? Inbäddad i bensinskattefrågan och dess miljöstyrning finns en motsättning mellan storstaden och en landsbygd där man är beroende av bilen. Vad vi har att göra med i denna fråga är nätverk av intressen, med en materiell bas, som är tydligt inkompatibla med varandra. Det är en motsättning som möjligtvis inte går att lösa utan kompromiss. Anderssons argument sköt denna konflikt på framtiden, och den kom att blossa upp i en svekdebatt när man senare höjde bensinskatten i regeringsställning efter budgetförhandlingar med Miljöpartiet.

Vad vi har att göra med är vad jag skulle kalla en *disjunktiv* flertydighet (Kaplan & Kris, 1948). Argumentet har egenskapen att det kan ge upphov till slutsatser som krockar med varandra. Om det nu varit så att det inte funnits någon motsättning mellan plånbok och miljö i den här frågan, så hade flertydigheten snarare varit *additiv*: De olika möjliga sätten att förstå argumentet hade lett fram till en gemensam slutsats och stärkt den från olika grunder. Den tredje *konjunktiva* typen av flertydighet rör fall där de olika betydelserna samverkar i en mer komplex slutsats. Inledningens ”ömt sinne” är ett gott exempel, där betydelserna smärta och kärleksfullhet kan samverka i en rikare mening. Denna tredje typ kommer jag att återkomma till senare. En viktig sak att ha med sig är dock skillnaden mellan semantik och pragmatik, mellan ordens betydelse och deras betydelse för människor i en situation. För retoriken är det intressant hur kommunikationshandlingar i en situation kan påverka de närvarande, och hur olika möjliga betydelser svarar an till olika åhörarens uppfattningar och intressen. Det är ur det hän-

seendet fråga om relationerna och samspelet mellan olika människor som bär och lever efter olika idéer.

Alla försök till övertygande underlättas av att man känner och förstår sin publik, och detta blir särskilt viktigt när publiken är sammansatt av olika människor mellan vilka det råder motsättningar. Även om sådan flertydig kommunikation medger att man senare kan argumentera för att man menade endera möjlig betydelse, så är att förstå hur publiken reagerar viktigt för den som vill övertyga och påverka. Vi utgår oftast från att den som talar till oss använder språket på de sätt vi är vana vid. När vi inte förstår börjar vi aktivt söka ledtrådar i vad vi vet om situationen, eller om personen som talar. I de allra flesta fall så sker denna tolkning automatiskt och obemärkt, och det är hur detta går till som studeras inom lingvistisk pragmatik. Vi lägger med stor vana till hur vi brukar förstå ord och sammanhang för att förstå vad någon menar. Och vi förstår det andra säger utifrån vår egen uppfattning, vår egen vilja och våra fördomar, vår position i världen och våra egna känslor inför det som avhandlas – det vill säga våra egna förbindelser i vår kognitiva miljö.

För att studera flertydighet i kommunikation räcker det alltså inte bara med att studera uttrycken. Istället så måste man studera talet i relation till de olika människor som kan tänkas vara tilltalade, för att förstå hur talaren förhåller sig till deras olika uppfattningar. Det handlar till syvende och sist om en slags kartläggning av de samtal och de kognitiva miljöer som det som sägs kan sättas in i – att lära känna både talaren och dennes publik. Bekantskapen med debatten om bensinskatt i valrörelsen 2014 och dess deltagare, hjälpte oss att förklara vad det tjänade till att Magdalena Andersson formulerade sig så pass vagt i frågan.

I praktiken innebär det att betrakta det uttryck vi är intresserade av som ett svar i en pågående dialog. I fråga om flertydighet kan vi då tänka oss att talaren svarar på flera olika påståenden, samtidigt. Den ryske litteraturvetaren Mikhail Bachtin menade att varje uttryck är ett svar på någonting annat – och att det därför avslöjar dels hur talaren tolkat det som svaras på, förhåller sig till det, och hur hen försöker förmå sina lyssnare att förstå.¹ Det leder till ett sätt att undersöka tal och texter, som utgår från frågorna *vem svarar talaren, vad har denne sagt, och vad innebär då svaret i förlängningen?* I praktiken är det kanske inte alltid lätt att upptäcka en exakt samtalspartner, även om talare ibland gör en tydlig gest mot någon specifik person eller grupp genom att

säga exempelvis ”det finns vissa som menar att...” (Dahl & Fløttum, 2014). Genom att studera det samtal eller den debatt talaren deltar i är det möjligt att återskapa en slags typer utifrån de uppfattningar som vanligtvis uttrycks av olika debattörer. Uppfattningar är någonting som människor har. Om de vi talar med tidigare har *förbundit* sig till uppfattningar – element i vår kognitiva miljö – så blir det i praktiken så att vi svarar dem som en publik när vi diskuterar deras uppfattningar.

När vi säger att ett uttryck är diplomatiskt brukar vi mena att det bejakar goda relationer. Och det är helt klart ett mål för många som tar till orda – att lösa eller överbrygga motsättningar mellan människor. Det skulle till äventyrs kunna vara den tydligast moraliska formen av strategiskt använd flertydighet: den som används för att möjliggöra konfliktlösning och en ömsesidigt fruktbar utveckling. Den flertydiga argumentationen kan få långsiktiga följder, och förbättra relationer mellan olika läger som kanske annars skulle ha svårt att komma överens – eller ytterligare polarisera dem (Duncan, 2011). Detta är den springande punkten i min forskning: de sociala och politiska utfall som möjliggörs av samtal och tilltal. Det är för ordningens skull viktigt att understryka att ett *utfall som möjliggörs* inte är detsamma som ett kausalitetspåstående. Den talare vi undersöker är bara en människa. Hen kan ha missbedömt sin publik, känt den dåligt, brustit i sin förmåga, eller helt enkelt ha hamnat i ett dilemma som inte går att lösa. Även om det är ytterst svårt att trovärdigt identifiera tydliga kausalsamband mellan tal och publikens respons, så kan vi med hjälp av en god förståelse av situationen, publiken, talets struktur och dess för- och efterspel ändå bilda en uppfattning om talets roll i en historisk process.

Två partiförnyelser

Det finns inte många likheter mellan före detta statsministern Fredrik Reinfeldt och Lars Werner. De ledde dock var sitt parti genom en uttalad partiförnyelse. Lars Werner översåg VPKs omvandling till Vänsterpartiet under 90-talets början. Partiet hade förvisso haft en intern idédebatt under lång tid, men dess frågor ställdes på sin spets efter 1989 års folkuppror i östblocket (Bergner, 2013). Vad förnyelsen faktiskt bestod i är omtvistat. Förnyelsedebatten gällde främst partiets kommunistiska identitet och tog sig uttryck i motsättningar kring marxismens roll för partiet, öststatskontakterna, för-

hållningssättet till parlamentarism och revolution, med mera. Namnfrågan blev en central symbolfråga som delade partiet, och den debatterades flitigt inför kongressen i maj 1990 där man också beslutade att byta namn.² Fredrik Reinfeldt å sin sida tillträdde partiledarposten i sviterna av Moderaternas katastrofval 2002, och gjorde det till sin uppgift att förnya partiets politik. År 2005 lanserade man *Nya Moderaterna*, som liksom i fallet med VPK indikerade förändringen med en namngivning.

Jag intresserar mig för det sätt som dessa förnyelser debatterades internt och hur de motiverades och formulerades av partiledningen. Det är alltså snarare en fråga om vad partimedlemmarna själva trodde om förändringen, än vad omvärlden trodde eller vad som faktiskt förändrades. Vad jag särskilt tagit fasta på är hur ledarskapet kunde påverka samarbetet mellan strömningar och falanger, och de kollektiva självbilderna inom partierna. I detta hänseende argumenterar Aron Etzler övertygande att det centrala draget i Moderaternas förnyelse var ett perspektivskifte. Han menar att de Nya Moderaterna förstod sig själva som ett statsbärande parti, där de förut förstått sig själva som ett oppositionsparti (Etzler, 2013: 67–104). För Vänsterpartiet är förändringen inte lika tidsbunden, men det går att se förnyelsen och namnbytet som ett led i att omstöpa partiet till dagens ”ultrademokratiska” vänstersocialistiska parti (Hermansson, 2010).

Talen är symptomatiska för ledarskapet under förnyelseprocesserna. Dessa högst offentliga tal inför representativa församlingar är i linje med hur partiledningen också argumenterade i övrigt.³ Vad detta innebär är att de är viktiga händelser i ett större påverkansarbete, och att de hålls i en situation där olika viljor och interna motsättningar i hög grad är närvarande i rummet. Flera av de partimedlemmar som debatterat frågorna under tiden före kongressen var på plats. Det finns med andra ord goda skäl att tro att anförandena är författade med dem i åtanke, och i talen förekommer också många tydliga verbala gester till dem. Som exempelvis när Reinfeldt vände sig direkt till de Moderater som var motståndare till förnyelsen i arbetsmarknadspolitiken med formuleringen ”jag är samtidigt lika övertygad om vad jag inte tror ger jobb. Det är att gå till val på en stor konflikt kring den svenska arbetsrätten och reglerna på den svenska arbetsmarknadspolitiken [sic]”. Flera sådana formuleringar finns också i Lars Werners inledning, som jag nu ska gå in på mer i detalj.

Lars Werner reviderar och går vidare

I sitt inledningsanförande vid VPKs kongress i maj 1990 talade Lars Werner i närmare två timmar. Han tog avstamp med att citera sig själv: "Eurokommunismens vindar har nått Moskvas förstäder. Idag verkar detta yttrande från [mig på] förra kongressens inledning ordentligt nattståndet". Poängen med anförandets inledning är att lyfta fram och etablera de olika publikerna som ska spela huvudrollerna i den dialog han för i talet. Här berörs uppfattningarna om reformerna som uttryckts av såväl de så kallade förnyarna som traditionalisterna.⁴ Han summerade deras attityder såhär:

En del menade att glasnost och perestrojka det var för bra för att vara sant. Att det var bara en fint. Andra menade att vi hade missförstått själva innebörden av glasnost och perestrojka. Man sade att det handlade om en helt annan sorts demokratisering och en annan sorts omstrukturering än den som jag och andra föreställde oss. [...] Den första uppfattningen grundade sig på konsekvent misstro och den andra på den gamla kolartron. Ingendera på kunskap, analys eller politisk känslighet.

I den klassiska retorikens teori är den viktigaste funktionen med talets inledning att försätta lyssnaren i rätt stämning för att ta till sig argumentationen. Werner inleder med att påminna publikerna om hur fel de (och han själv) haft, bara ett par år tidigare: förnyarna om deras misstro och traditionalisterna om deras kolarthro.

Detta är en retorisk strategi som föreskuggar det som följer: ett tal som på många sätt är formulerat för att mäkla fred i den bittra och djupa polariseringen i partiet. Det är, genom hela talet, fråga om ödmjukhet och ödmjukande. Werner behandlar uttryckligen vad han menar är partiets många ideologiska och praktiska felslut genom historien. Men han gör det också konsekvent med efterklokhetens tonfall, och konsekvent ursäktande av slutsatser i en annan situation. På detta viset tilltalar och bekräftar han både förnyare och traditionalister. Förnyarnas samtida perspektiv erkänns, samtidigt som traditionalisternas uppfattningar ursäktas. Och i samma andetag fyller uttrycken funktionen att ödmjuka dem inför varandra, liksom att bjuda in dem i partiets fortsatta gemenskap. Som i denna sektion, som på många sätt fångar hur argumentationen ser ut genom hela talet:

Vi kanske har färre illusioner och drömmar än då. Men det är en illusionslöshet och en realism som kommer utav erfarenhet och kunskap. Vi vet ju idag att det räcker inte med flammande appeller och skicklig agitation för att vi ska finna anhängare och uppnå våra mål.

Naturligtvis ska vi ha kvar våra mål. Vi kämpar fortfarande för jämlikhet, frihet och solidaritet. Men vi tror inte att vi kan ersätta en realistisk värdering av rådande samhällsförhållanden och en realistisk bedömning av styrkeförhållandena mellan klasser och politiska krafter, enbart med agitation och utopi.

I denna korta sekvens ryms många olika allusioner och referenser till delar i publikens kognitiva miljö. Det är dock viktigt att minnas de olika synsätt och språkbruk som hör till förnyare och traditionalister. De första två meningarna kan ses som smickrande för båda publikerna, men kan anses ha olika betydelse för dem. Den illusionslöshet och realism som nämns kan ses som att den har sin huvudsakliga adressat hos förnyarna. Dessa ska förstå sig själva som just klarsynta, eftersom de inte hyser några utopistiska revolutionsdrömmar. Samtidigt kan traditionalisten, även om denne varnas för utopism, höra att Werner använder två värdeord som ofta anknyts till den marxistiska analysens akademiska hävd: realism och kunskap.

Talet om agitation och ”flammande appeller” engagerar en underliggande konflikt inom partiet, som kan sägas ha följt dem genom hela deras historia – motsättningen mellan vad som kallas resultatpolitik och plakatpolitik (Hermansson, 2010) som också i partiets interndebatt korresponderade med förnyare respektive traditionalister. Notera hur meningarna är formade: agitation, flammande appeller och utopi är vad partiet gör, men de *räcker inte, enbart*. Det är här, i vad som till synes förnekar dessa praktiker, fråga om både och. Notera också språkbruket i den sista meningen. Växlingen till ett mer marxistiskt influerat språkbruk om styrkeförhållanden, klasser och politiska krafter – *realistiskt* värderade och bedömda – är samtidigt i linje med traditionalisternas sätt att tänka. Detta språkbruk är i partiets interna debatt betydligt vanligare bland traditionalistiska debattörer.

I denna sekvens riktas den gemensamma uppmärksamheten hos publikerna mot *målen*, som partiet *naturligtvis* har kvar. Frihet, jämlikhet och solidaritet är arbetarrörelsens slagord. Vad som gör slagorden flertydiga för publiken i detta sammanhang är att de är synonyma med kommunismen, i

ett kommunistiskt perspektiv. I förhållande till de från båda sidor som starkt kritiserat Östblocket i partiets interna dialog är den så kallade realsocialismen en motsats till slagordens innebörd. Men, det är en motsats på två olika sätt. Antingen är Sovjetkommunismen verklig kommunism, och ideologin i sig är på tvärs mot slagordens innebörd. Eller, så är systemen i öst bara kommunism till namnet, som ”lösgjorde sig i sin praktik från de ideal [...] den sa sig stå för” som Werner uttrycker det. Om partiet har kvar målen för den traditionalistiska strömningen – det statslösa, klasslösa samhället – blir de relaterade slagorden ekvivalenta med en kommunistisk position. Och samtidigt, så är de lika gångbara inom en demokratiskt socialistisk tankevärld.

De olika publikernas uppmärksamhet riktas här mot tre gemensamma attribut hos samhället. Även om de har vitt skilda betydelser för förnyare och traditionalister vad gäller politisk teori och praktik, så är dessa uttryck för det goda samhället någonting de har gemensamt. Den ovan citerade sekvensen representerar hela Werners anförande, i det att den fångar den *konjunktiva* flertydighet som genomsyrar talet. Werners argumentation är inte i första rummet en ansats att omstöpa den polariserade publiken till enhetlig konsensus. Snarare är det fråga om en rolltilldelning, förankrad i publikernas individuella positioner. Detta är i linje med Werners senare i talet uttryckta vision: ”ett brett vänsterparti där både de som vill kalla sig kommunister, socialister eller till och med bara vänster ska kunna känna sig välkomna”. Traditionalisternas agitation, utopism och kunskap behövs för partiets fortlevnad. Men den ska tempereras av förnyarnas illusionslöshet, realism och parlamentariska metoder.

Även om Lars Werner tog sig friheten att tydligt förespråka vissa klara politiska ståndpunkter i sitt kongresstal 1990, så ligger de inbakade i en diskussion om partiets identitet. I sin avslutning tog han ställning för ett namnbyte, vilket rönste visst rabalder.⁵ När talets undersöks utifrån dess flertydiga anpassning till en sammansatt och polariserad publik så upptäcker vi en inbäddad pluralistisk vision för partiet. Det är fråga om en identitet där det ska uppstå synergier mellan både reformistisk demokratisk socialism och kommunism byggd på marxistisk teori. Men för detta tilldelas den senare traditionalistiska publiken en tillbakaskjuten roll i partiet, jämfört med det ideologiska ledarskap de då utövat i program och praktik i femtio år. Namnbytet blir den uppenbara konsekvensen av detta, då namnfrågan gällde huruvida man skulle ta bort den ideologiska etiketten *kommunisterna*.

Werner bemötte i sitt tal ett svårt dilemma. Han fann sig tvungen att gjuta olja på höga vågor och värna partisammanhållningen, samtidigt som han behövde argumentera mot uppfattningar som var djupt integrerade i flera medlemmars politiska identitet. Talets flertydigheter bemöter detta på vissa sätt, även om den nödtvungna polemiken i vissa formuleringar kunde väcka motstånd från publiken. Det är en möjlig strategi gällande den svåra balansgången att polemisera på ett inbjudande sätt. Det ska sägas att traditionalisterna inte accepterade den roll de tilldelades utan knot, och förnyelseprocessen pågick under lång tid efter kongressen. Werner ersattes 1993 av Gudrun Schyman som fortsatte förnyelsearbetet.

Fredrik Reinfeldt hälsar välkomna till de Nya Moderaterna

Moderaternas förnyelse under Fredrik Reinfeldt väckte många frågor, och det rådde delade meningar om vad den bestod i. Förnyelsen rymde många ställningstaganden som i hög grad var internt kontroversiella. Man lanserade en ny ekonomisk filosofi, där man inte längre räknade med makroekonomiska effekter för finansiering – den så kallade ”krona för krona”-principen. Denna skiftade fokus, från skattelättnader för företag till skattelättnader för löntagare. Samtidigt beslutade man att inte avskaffa fastighetsskatten.⁶ Man beslutade att inte driva frågor om förändring i arbetsrätten (lagen om anställningsskydd och medbestämmandelagen), eller nedläggandet av arbetsmarknadsstyrelsen. Man beslutade att inte driva full privatisering av välfärden, utan antog principiellt att staten alltid skall vara huvudman.

Partiet hade anammat en tämligen aktiv kommunikationsstrategi, och fick en hel del medieuppmärksamhet. Partiets förnyelse var genomgripande och systematiskt upplagd. Det var inte bara fråga om politiskt idéarbete, utan också om ett imagearbete där man avrådde partiets företrädare från att bära slips, pärlhalsband och grå kostym, och gav tydliga direktiv om språkbruk – vilket togs för att vara rent manipulativt av partiets kritiker (Forstorp & Palmer, 2006; Gunnerud, 2014). Som exempel skulle man säga *förbättra* istället för *förändra*, och *mångfald* istället för *privatisering*. Vad som dock är tydligt är hur flertydig förnyelsen av partiet faktiskt var. Den huvudsakliga knäckfrågan tycks vara huruvida förnyelsen var genuin eller kosmetisk – om det var nya moderater eller klassiska moderater i ny kostym, med en ny strategi för att vinna makt.

Vid en analys av Reinfeldts anförande vid partistämman 2005, där han öppnade med att hälsa välkomna till de nya Moderaterna,⁷ blir det påfallande att han aldrig konkret tydliggör syftet med förnyelsen. Genom talet är det förhållandevis lite av argumentationen som klart förbinder de föreslagna förändringarna av partiets politik till en etisk eller teoretisk omprövning. Snarare vinnlägger sig Reinfeldt om att framhålla kontinuiteten med partiets historia. Inte vid något tillfälle argumenterar han emot någon tidigare moderat position som fel i sak, tvärtom bekräftar han ofta avvikande uppfattningar. För att motivera förändringarna i välfärds- och arbetsmarknadspolitiken åberopas exempelvis Arvid Lindman, som var ”redo att [...] låta” den svenska modellen bli till. Förutom att detta legitimerar välfärdsstaten som ett moderat projekt, så finns här underförstått det som hela förnyelseprojektet motiveras av genom talet: omvärlden. Lindmans agerande var under hård press från en stark och stridbar arbetarrörelse, och på samma sätt motiverar Reinfeldt genom talet förnyelsen med väljarnas uppfattningar, systemets seghet, budgetdisciplinens försiktighet, och framför allt nyckelbegreppet *genomförbar*:

Om detta ska vara vår grund, utgångspunkt, då har vi att utifrån detta utforma en genomförbar politik. För så är det i vår tid. Människor känner väl till budskapet från politiker som säger sig vilja väl. Har mer eller mindre goda idéer. Samtidigt ställer sig också frågorna [*sic*]: Kan de regera? Kan de få dessa goda idéer att också bli genomförbar politik? Det här är frågor som ställs också till oss moderater och det är frågor vi har skäl att ställa oss själva. Genomförbar politik betyder att vi vet med vilka steg, i vilken takt och vilket tempo vi genomför våra politiska förslag.

I denna sektion samsas två möjliga förståelser av ordet genomförbar. Politik kan vara praktiskt genomförbar, i betydelsen att en reform går att införa och att den får önskat utfall. Denna pragmatiska betydelse förgrundas i början av citatet, och ur det hänseendet är den misstänksamheten hos människorna riktad mot det visionära. Reinfeldt varnar också för det visionära och radikala i slutet av citatet. Men samtidigt, lämnar formuleringen öppet för att förstå det som att gälla *politiskt* genomförbara förslag. Där antar människornas misstänksamhet en annan ton – och då Reinfeldt genomgående i talet har berömt och bekräftat traditionell moderat politik låter formuleringen publiken förstå partiförnyelsen som en taktisk omläggning. Formuleringen

om steg, takt och tempo kan i sammanhanget ses som ett bemötande av misstänksamheten, och en appell att bida sin tid innan man genomför de impopulära reformer man tror på.

Denna retoriska form är genomgående i talet. Förnyelsen framhålls som verklig, men villkoras och motiveras konsekvent och underförstått som tillfällig. Det går att läsa detta tal som ett uttryck för ett genuint demokratiskt ledarskap. Reinfeldt gör inga anspråk på att förnyelsen inte skulle vara öppen för senare revision. Samtidigt är hans huvudsakliga ärende att vinna bifall för partistyrelsens stämmopropositioner som en integrerad helhet. Han varnar återkommande för att på olika sätt motverka förnyelsens helhet, genom att gå emot olika delar av den. Läst från ett flertydighetsperspektiv samsas två möjliga synsätt på förnyelsen i talet – antingen som en genuin modernisering av partiet, eller som en taktik för att vinna regeringsmakten från vilken man kan genomföra den politik som fått stå åt sidan.

De här möjliga betydelseerna – som i viss mån är ömsesidigt uteslutande – uppfattades faktiskt också båda som den självklara avsikten av framstående partimedlemmar. Vi kan se dessa olika tolkningar i reaktioner på talet, som i Ulf Kristoffersons intervju med Ulf Adehlon och Gun Hellsvik:

- Jag ser inte att det är ny politik, men tidsmässigt har man ju förskjutit det hela.
 - Är det mer realistiskt?
 - Ja, det förefaller ju åtminstone som om svenska folket tycker det.
 - [...] Gun Hellsvik säger:
 - Det är till stor del Fredriks sätt att förmedla budskapet som är det nya.
- (Kristofferson, 2006: 127)

Att Adelson här använder ordet *förskjutit* är sannolikt inte någon slump, då Reinfeldt i talet talar om att man i förnyelsen ”förskjutit” vissa förslag för att ”prioritera [andra förslag] före”. Att prioritera någonting före någonting annat går att förstå både som en fråga om värde och en fråga om tid, och här tycks Adelson mena att förnyelsen är en ny taktisk färdplan. Hellsvik knyter än starkare an förnyelsen till image. Men andra tog förnyelsen för att vara genuin. I partistämmonumret av *Svensk linje* (nr 3 2005) var ledartexten tydlig, när man skrev att ”där talade Reinfeldt om att varje krona som går till sänkt skatt är en krona mindre till offentlig konsumtion eller offentliga

amorteringar. Perspektivet går inte att ta miste på. Politikerna vet bättre än folket hur pengarna skall användas”. I samma nummer skriver Karl Sigfrid att:

Medan andra politiker var ute och missionerade för den enda vägens politik, har Reinfeldt varit ute och lyssnat [...] partiet [gör] helt rätt i att överge den tidigare politiken, eller åtminstone den tidigare retoriken. Det finns all anledning att förändra både laguppställning och taktiken i ett lag som hittills förlorat i stort sett varenda match [...] Glädjande nog har Reinfeldt valt nyttokalkylens väg.

I detta försvar av den nya linjen tas den pragmatiska riktningen för att vara genuin och därtill välmotiverad. Men notera den lilla styrkemarkören om retoriken – till och med i texter som försvarade förnyelsens politik som sådan smyger en osäkerhet om förnyelsens natur in.

De två förståelserna av förnyelsen som samsas i Reinfeldts stämmotal är av en disjunktiv typ. Även om båda möjliga förståelser kan samexistera och samverka, så är det fråga om syften med förnyelsen som inte är fullt ut förenliga. Vad som snarare görs i talet är att skjuta detta avgörande på framtiden. Talet låter vissa moderater leva i tron att syftet med den förda politiken är att på sikt göra deras politiska vilja genomförbar, och andra att tro att partiet nu verkligen förändrats. Det innebär att i den partiinterna förståelsen av partiförnyelsen fanns en inbyggd konflikt, som inte fick sin lösning eller någon egentlig medling. Snarare motiverades förnyelseprogrammet i praktiken som en tillfällig fredskompromiss, som lät moderater samarbeta mot gemensamma mål i valrörelsen 2006 och under de följande mandatperioderna i regeringsställning.

Några avslutande tankar

Det finns naturligtvis mycket mer att säga om såväl retorisk flertydighet som de här två förnyelseprocesserna. Vad de två fallen illustrerar är principen att en anpassning till en komplex publik kan mynna ut i pragmatiskt flertydiga uttryck, och att detta språkbruk kan övertyga och få praktiska konsekvenser. Men som de också visar, så kan sådan retorik fylla olika funktioner. Där Lars Werner mäklade fred i en djup falangstrid genom att försöka bygga en pluralistisk identitet för sitt parti, argumenterade Reinfeldt på ett sätt som

lät åsiktspluralismen i partiet fortleva – om än att den tillfälligt skulle sättas på undantag under valrörelsen. Vad de här fallen illustrerar är hur ett tal får en annorlunda klangbotten när vi väger det emot de olika uppfattningar som tävlade och samverkade i situationen. Flertydighetsperspektivet hjälper oss att få syn på just sådana komplexa förhållningssätt till sociala och politiska relationer, som kan ligga bakom hur en talare väljer sina ord för att övertyga människor som är olika.

Flertydiga uttryck är inte entydigt bra eller dåliga. Som med alla språkliga former så är det vad vi gör med dem som räknas. Var vi än finner olikhet mellan människor, så finns goda möjligheter att vi också stöter på flertydighet. Det är först där, i situationen, som vi kan förstå vad retorisk flertydighet kan åstadkomma. Ibland kan det vara nödvändigt att inte tala klarspråk för att undvika onödiga konflikter, eller för att hjälpa olika människor att mötas. Samtidigt kan det flertydiga vilseleda och manipulera. Men vi kan inte veta innan vi tänker på vilka det är som talaren talar med, olikheterna dem emellan, och vad det flertydiga tilltalet skulle kunna uppnå. Retorisk flertydighet är ett begrepp som kan hjälpa oss att undersöka de möjliga utfallen av en språkhandling i ett pluralistiskt, demokratiskt samhälle. Det är först när vi är uppmärksamma på att folk är olika, och därmed reagerar på olika sätt på samma uttryck, som vi kan förstå vad uttrycket ”gör” – och det vill jag tro kan hjälpa oss göra bättre saker på bättre sätt.

Noter

- 1 För en introduktion till Bachtins tänkande rekommenderas Todorovs *Mikhail Bakhtin: The Dialogical Principle* (Todorov, 1984). För en retorikvetenskaplig tolkning och applikation se Bialostosky (2016).
- 2 De slutliga röstsiffrorna namnbytesomröstningen vid kongressen var 136 för, 133 emot och fyra nedlagda.
- 3 Moderaternas ledning var betydligt mer samstämmig än VPKs under de aktuella perioderna. I VPK förekom polemik mellan partistyreseledamöter i medlems-tidningen *VPK-information*, medan moderaternas medlemstidning *Medborgaren* inte ens tog in insändare eller debattartiklar.
- 4 Dessa etablerade strömningar i partiet kan kraftigt förenklat beskrivas som å ena sidan en reformsocialistisk och parlamentarisk gren, och å andra sidan en gren som betonade den kommunistiska ideologin och marxistisk teori. Dessa namn på strömningarna inom partiet används både av partiet själva under perioden (om än att de ofta problematiserades) och i forskningslitteraturen.

- 5 Detta var i strid med det förslag partistyrelsen lagt till kongressen. På ljudupptagningen av talet kan tydligt höras hur Werner tvekar och liksom samlar kraft inför att uttrycka sin vilja i frågan. Hans blygsamma formulering ”Jag tillhör de i partiet som anser att vi bör byta namn nu” bemöts av ett överraskat sorl från publiken, och en mansröst som tydligt utropar ”BU!”.
- 6 Detta var en särskilt infektad strid i Moderaterna. De genomgripande förändringarna i fastighetsskatten som sedan faktiskt genomfördes i regeringsställning drevs fram av samarbetspartierna i Allians för Sverige, enligt Reinfeldt själv (Reinfeldt, 2015: 201f.).
- 7 Detta innan stämman hade bifallit förnyelseprogrammet.

Referenser

- Bergner, P. (2013). *Med historien som motståndare: SKP/VPK/V och det kommunistiska arvet 1956–2006*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Bialostosky, D. (2016). *Mikhail Bakhtin: Rhetoric, Poetics, Dialogics, Rhetoricality*. Anderson: Parlor Press LLC.
- Bruhn, T. (2018). *Delade meningar. Retorisk flertydighet och den pluralistiska publiken i politiska förnyelseprocesser*. Ödåkra: Retorikförlaget.
- Bull, P. (2008). Slipperiness, Evasion, and Ambiguity: Equivocation and facework in noncommittal political discourse. *Journal of Language and Social Psychology*, 27(4), 333–344.
- Dahl, T., & Fløttum, K. (2014). A linguistic framework for studying voices and positions in the climate debate. *Text & Talk*, 34(4), 401–420.
- Duncan, M. (2011). Polemical Ambiguity and the Composite Audience: Bush’s 20 September 2001 Speech to Congress and the Epistle of 1 John. *Rhetoric Society Quarterly*, 41(5), 455–471.
- Eisenberg, E. M. (2007). Ambiguity as Strategy in Organizational Communication. I E. M. Eisenberg (red.), *Strategic Ambiguities: Essays on Communication, Organization, and Identity* (s. 3–24). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Etzler, A. (2013). *Reinfeldteffekten: hur nya moderaterna tog över makten i Sverige och skakade socialdemokraterna i grunden*. Stockholm: Karneval.
- Forstorp, P.-A., & Palmer, B. (2006). *George W. Reinfeldt: konsten att göra en politisk extreme makeover*. Stockholm: Karneval förlag.
- Goodin, R. E., & Saward, M. (2005). Dog Whistles and Democratic Mandates. *The Political Quarterly*, 76(4), 471–476.
- Gunnerud, S. (2014). *Ordens makt i politiken*. Spånga: Kata Förlag.
- Hermansson, J. (2010). Vänsterpartiet. Med historien in i framtiden. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 112(2).

- Kaplan, A., & Kris, E. (1948). Esthetic Ambiguity. *Philosophy and Phenomenological Research*, 8(3), 415–435.
- Kristofferson, U. (2006). *Fredrik Reinfeldt - i huvudrollen*. Stockholm: Bonnier fakta.
- Perelman, C., & Olbrechts-Tyteca, L. (1971). *The New Rhetoric: a Treatise on Argumentation* (Övers. J. Wilkinson & P. Weaver). Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Quintilianus. (2002). *Institutio oratoria* (Övers. D. A. Russell). I *Loeb Classical Library* 126. Cambridge: Harvard University Press.
- Reinfeldt, F. (2015). *Halvvägs*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Richardson, J. E., & Wodak, R. (2009). Recontextualising Fascist Ideologies of the past: Right-wing Discourses on Employment and Nativism in Austria and the United Kingdom. *Critical Discourse Studies*, 6(4), 251–267.
- Tindale, C. W. (2015). *The Philosophy of Argument and Audience Reception*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Todorov, T. (1984). *Mikhail Bakhtin: the Dialogical Principle* (Övers. W. Godzich). Manchester: Manchester University Press.

Mening, modeller och Martinson

Peter Nilson läser *Aniara* och universum

Av Daniel Helsing

IVAD SOM IBLAND lite slarvigt kallas ”den vetenskapliga världsbilden” präglas universum av meningslöshet. Blinda naturlagar styr en död materia med järnhand. Det finns inget utrymme för mening eller syfte. Ingen Gud behövs för att förklara energins förvandlingar eller livets uppkomst; inga själar flyger till himlen efter kroppens desintegration. Universum är ofattbart stort och gammalt, och människan, liksom alla andra arter på jorden, är en produkt av tanklösa naturprocesser utan mål och mening.

Man kan reagera på olika sätt inför de kosmiska vidderna och meningsfullhetens påtagliga frånvaro. En av de mest värtaliga reaktionerna, formulerad medan vetenskapen ännu befann sig i sin linda, är Blaise Pascals (1670/2006, s. 21):

Jag grips av fasa när jag ser hur blind människan är och hur hon lider, när jag betraktar hela det stumma universum där människan är helt utlämnad åt sig själv utan ljus och vilsekommen i en undangömd vrå. Hon vet inte vem som placerat henne där, vad som är hennes uppgift och vad som ska hända henne när hon dör, hon har ingen som helst kunskap om allt detta.

Nästan 300 år senare, efter upptäckten att Vintergatan bara är en bland miljarder och åter miljarder galaxer i ett universum som plötsligt hade blivit långt större än man ditintills hade kunnat veta, lät Harry Martinson Pascals rysningar återklinga i vers. I tionde sången i *Aniara* säger mimaroben (Martinson 1956/2009, s. 22):

Den tomma och sterila rymden skrämmer.
 Glasartad är dess blick som omger oss
 och stjärnsystemen stå orörligt stilla
 i skeppets runda fönster av kristall.
 Då gäller det att vårda drömmens bilder
 från Doris dalar och att här i havet
 där inget vatten, inga böljor röras
 ta vara på all dröm, allt känslösvall.

Huruvida Pascal och Martinson själva ryste får vara osagt; klart är att de kosmiska perspektiven inspirerade förtvivalde – och paradoxalt vackra – genmälen i prosa och poesi.

Man kan dock fråga sig vad ”den vetenskapliga världsbilden” egentligen betyder – och om det finns fog för att extrapolera mekanistiska förklaringsmodeller från forskarnas teorier till universum självt.

En del kända vetenskapsskribenter utgår visserligen från att vetenskapen i någon mening ”visar” att universum i sig självt är meningslöst. I *The Big Picture* (2016) säger exempelvis astrofysikern Sean Carroll: ”Purpose and meaning in life arise through fundamentally human acts of creation, rather than being derived from anything outside ourselves. Naturalism is a philosophy of unity and patterns, describing all of reality as a seamless web” (s. 11). Vi skapar mening i ett i övrigt meningslöst universum.

Andra vetenskapsskribenter menar att frågan är mer komplicerad än så. Frågor om vetenskapens, livets och universums mening är ständigt närvarande hos den svenske astronomen och författaren Peter Nilson (1937–1998). I sitt essäistiska författarskap, med dess hisnande perspektiv på människans sökande efter kunskap och mening, utforskar Nilson vetenskapens historiska och geografiska horisonter och destabiliserar idén att ”den vetenskapliga världsbilden” är liktydig med ”ett meningslöst universum”. Genom oväntade associationer och tvära perspektivskiftningar öppnar han upp existentiella och intellektuella bråddjup när man minst anar det. I essän ”Att segla med dödens skepp” i *Rymdljus* (1992) förstår man att just *Aniara* var en viktig inspirationskälla för Nilson när han läste universum, och i essän ”Det stora underverket”, också i *Rymdljus*, frågar han sig om världen verkligen är så avförtrollad som en del författare och filosofer har velat tro.

Nilsons *Aniara*

Peter Nilson dök tidigt in i Harry Martinsons poetiska tankevärld. ”Harry Martinson var mina tonårs rymddiktare”, skriver Nilson i en artikel i *Smålandsposten* den 14 mars 1997, nästan på dagen ett år innan han gick bort. Spåren av Martinson märks bland annat i den hyllade romanen *Arken* (1982), i vars avslutande kapitel huvudpersonen Benjamin går ombord ett rymdskepp som ger sig av på en färd långt, långt ut i världsrymden utan att vända om. 1986 blev Nilson tilldelad Harry Martinson-priset, inte minst för *Arken*. ”Hans iakttagelser av destruktiva sidor hos vetenskapen kan ibland likna Thomas Manns”, heter det bland annat i prismotiveringen, ”men mest är de befryndade med den förfärande och sinnliga mytologin i Harry Martinsons *Aniara*” (*Svenska Dagbladet* 1986). Essän ”Att segla med dödens skepp” är en utveckling och omarbetning av det tal Nilson höll inför Harry Martinson-sällskapet i samband med att han mottog priset.

I essän förklarar Nilson att han, när han först läste *Aniara* i december 1956, ”var ung nog att uppleva den som ett rymdäventyr och en framtids-saga” (Nilson 1992, s. 95). Nilson var vid det laget 19 år gammal och hade börjat studera på distans för att ta studentexamen. Hans far hade dött tidigare samma år, och han hjälpte sin mor med jordbruket i Möcklehult i Småland vid sidan av studierna. Han läste science fiction, beundrade Darwin och Einstein och drömde om ett liv som forskare. Den djupa teknik- och samhällspessimism som präglar *Aniara* gick Nilson förbi i detta skede: ”Så vitt jag minns, drygt trettiofem år efteråt, märkte jag inte mycket av ångesten och tomheten i detta rymdepos. Drömmen om att få utforska världsaltet rymde mening nog” (s. 95).

Efter avklarad studentexamen och värnplikt började Nilson studera fysik i Uppsala 1960. Han disputerade i astronomi 1974 och avancerade till docent samma år. Han hade sammanställt en väldig galaxkatalog, *Uppsala General Catalogue of Galaxies* (1973), som nu förlänade honom internationell ryktbarhet inom galaxforskningen, och han spåddes en lysande forskarkarriär. Men redan 1977 sade han upp sig för att bli författare på heltid; den akademiska banan var för trång för att kunna rymma hans tvärvetenskapliga och skönlitterära författardrömmar.

Aniara förblev en livslång inspirationskälla för Nilson. I ett postskriptum till *Aniara*-essän skriver han: ”När jag nu ögnar igenom min text slår det

mig att jag har skrivit om Mima och Aniara i många av mina böcker, att jag gång på gång har återvänt till Martinsons rymdfantasier. Jag har till och med planerat en hel bok om Aniara, men det är sannolikt att jag aldrig kommer att skriva den; mina oskrivna böcker är redan alltför många” (s. 248). Det blev förvisso ingen bok om *Aniara*, men diktens inflytande är tydligt även i Nilsons nästföljande skönlitterära verk, science fiction-romanerna *Rymdvaktaren* (1995) och *Nyaga* (1996). Superkvantdatorn Angelica påminner om Mima, och som Britt Farstad (2013, s. 210) argumenterar i sin avhandling om Nilsons science fiction-romaner finns det paralleller mellan romanernas huvudpersoner Ninni och Danny respektive Isagel och mimaroben.

När Nilson återvänder till *Aniara* i ”Att segla med dödens skepp” är det med andra ord efter ett mångårigt umgänge med verket. Mycket har också hänt genom åren. Han har lämnat tonårens forskardrömmar bakom sig för ett liv som fri författare. Han ser nu ”ängesten och tomheten” som genomsyrar *Aniara*: ”Det finns så mycket ondska och mörker i detta rymdepos, och den kosmiska tomheten tycks öppna sig på vid gavel: det är aldrig tal om att försöka dölja den” (s. 92). Men det som står ut i Nilsons essä är framför allt hur han tolkar just tomheten.

I trettonde sången i *Aniara* förekommer en ofta diskuterad passage. Chefsastronomen håller föredrag (Martinson 1956/2009, s. 27f):

Vi börjar långsamt ana att den rymd
vi färdas fram i är av annat slag
än vad vi tänkte var gång ordet rymd
på Jorden kläddes med vår fantasi.
Vi börjar ana att vår vilsegång
är ännu djupare än först vi trott
att kunskap är en blå naivitet
som ur ett tillmätt mått av tankesyn
fått den idén att Gåtan har struktur.
Vi anar nu att det vi kallar rymd
och glasklarhet kring Aniaras skrov
är ande, evig ande ogripbar
att vi förlorat oss i andens hav.

Vårt rymdskepp Aniara färdas fram
i någonting som ingen hjärnskål har
och heller ingen hjärnsubstans behöver.
Hon färdas fram i någonting som är
men ej behöver vandra tankens väg:
en ande som är mer än tankens värld.
Ja, genom Gud och Död och Gåta går
vårt rymdskepp Aniara utan mål och spår.
O, kunde vi nå åter till vår bas,
nu när vi upptäckt vad vårt rymdskepp är:
en liten blåsa i Guds andes glas.

I sina läsningar av föredraget har flera *Aniara*-uttolkare, såsom Tord Hall (1961), Johan Wrede (1965) och Gunnar Tideström (1975), pekat på influenser från taoismen, panteistiska tankeströmningar och fysikern Paul Diracs så kallade ”hålteori”. När Nilson läser föredraget säger han egentligen varken något nytt eller någonting som motsäger dessa tidigare tolkningar. Om något är han vagare än de andra. Men hans vaghet är av ett speciellt slag, och oavsett om hans läsning kastar nytt ljus över *Aniara* kastar den definitivt ljus över såväl hans egna litterära tekniker som hans tolkningar av vetenskapen och universum. Läsningen är kort och kommer ett stycke in i essän, men den har vida konsekvenser.

”Att segla med dödens skepp” är uppdelad i sju numrerade avsnitt och sträcker sig över 30 sidor. Efter ett första avsnitt, där han summerar *Aniara*, inleder Nilson det andra avsnittet med att kort diskutera en annan dikt av Martinson, ”Vildgåsresan”. Nilson kallar *Aniara* ”rymdålderns olycksaliga fågel, den vilsekomna flyttfågeln från jorden” (s. 91) och övergår sedan till att reda ut hur långt ut i universum *Aniara* egentligen har färdats, givet de data dikten tillhandahåller. Han kommer fram till att Martinson underskattar, antagligen medvetet, hur stort och tomt universum i själva verket är: ”Genom att underskatta stjärnavstånden ökar han tempot i dramat, berättelsens flöde tättnar, emigranternas öde tycks oss sorgligare än om vi visste att de inte hinner längre bort än till solsystemets utmarker ...” (s. 94). I det tredje avsnittet kommer Nilson in på sin egen historia som läsare av *Aniara*: hur han först, som tonåring, hänfördes av rymdäventyret men nu, flera år senare, kan se mörkret i dikten. ”Om vi vill läsa *Aniara* så”, säger han och syftar på *Aniara*

som ”en rapport om vår egen situation på jorden”, med allt vad det innebär av katastrofer och förstörelse, ”finns det ingenting som ger oss större optimism idag än för trettiofem år sedan”. Sedan fortsätter han (s. 96f):

Men i en av dikterna i *Aniara* – den 13:e sången – har Martinson vänt ut och in på alla våra föreställningar om universum. Rymdskeppet har störtat ut i tomheten, men därute börjar man ana att rymden inte alls är tom. Rymden är något ofattbart som Martinson väljer att beskriva med ett gammaldags bildspråk, han kallar det för Guds ande. Då blir goldondern *Aniara* ”en liten blåsa i Guds andes glas”, en zon av intighet mitt i Varat. Märk väl att det är rymdskeppet som är tomt, inte världsrymden. Människan och hennes tillvaro representerar tomheten, det är vi själva som skapar tomhet, meningslöshet och okunnighet omkring oss i en värld som rymmer en gåtfull rikedom.

Aniara handlar mer om den liknöjda och okunniga människan än om ett grymt och skrämmande universum. Något felas i vår världsbild, tomheten finns där snarare än i verkligheten.

Det kan vara värt att notera att Nilson inte nämner att glasblåsmetaforen utvecklas i ett föredrag av chefsastronomen. Man skulle kunna kalla Nilsons läsning ”naiv”: han verkar utgå från att den världsbild som skymtar fram i föredraget representerar världsbilden i *Aniara*, inte bara chefsastronomens idéer. I en litteraturvetenskaplig analys skulle ett sådant antagande vara problematiskt, men Nilsons syfte är inte litteraturvetenskapligt. Hans läsning pekar istället bortom *Aniara*, mot en läsning av vetenskapen själv och dess anspråk på att komma åt verkligheten.

Mer värt att notera är därför ett annat utelämnande. Nilson nämner inte taoism, panteism eller Diracs hålteori som möjliga tolkningar av den bakomliggande världsbilden. Han säger istället att Martinson använder ”ett gammaldags bildspråk”, att *Aniara* blir ”en zon av intighet mitt i Varat”. Nilson verkar hålla med exempelvis Wrede om att Martinson kritiserar den ”tomma, mänskliga intellektualiteten” (1965, s. 240) som tror sig ha förstått världen men i själva verket inte har förstått någonting alls. Att där-efter identifiera den alternativa världsåskådning som för Martinson skulle kunna ersätta den tomma intellektualiteten är ett litteraturhistoriskt relevant problem som nämnda *Aniara*-uttolkare har angripit med stor framgång. Men Nilson är inte ute efter att lösa det problemet; han använder istället

Aniara för att säga någonting om vår världsbild, om vårt förhållningssätt till kunskapens gränser och vetenskapens natur. För Nilson är den viktiga poängen att det är ”vi själva som skapar tomhet, meningslöshet och okunghet omkring oss i en värld som rymmer en gåtfull rikedom”. Detta är en poäng som träffar oss lika mycket som passagerarna ombord på *Aniara*. Uttryck som ”gåtfull rikedom” lyfter fram vår fundamentala ovisshet om universums natur snarare än alternativa världsbilder som andra kulturer och filosofer redan har formulerat och som Martinson eventuellt hade i åtanke. Vagheten i uttrycket understryker hur lite vi vet om världen och oss själva.

Vad som är särskilt intressant är att Nilson verkar innefatta också vår tids vetenskap – eller i varje fall delar av den – i zonen av ”intighet mitt i Varat”: ”Något felas i vår världsbild, tomheten finns där snarare än i verkligheten.” Detta intryck förstärks några paragrafer senare, där Nilson, efter att ha diskuterat det spjut som plötsligt flyger förbi *Aniara* i 53:e sången, överför passagerarnas upplevelse av spjutets oförklarlighet på sin egen: ”Läsningen av *Aniara* kan ge samma upplevelse av häpnad inför tillvarons gåta. Vad vet jag egentligen om universum, deltar inte även jag i något som jag aldrig kommer att begripa?” (s. 97) Genom sådana språkliga vändningar destabiliserar Nilson inte bara övertron på vår tids vetenskap – att den skulle ha avtäckt verklighetens natur – utan även föreställningen att vetenskapen skulle ha visat att universum är ”meningslöst”. Man skulle kunna säga att Nilson vänder upp och ner på Sean Carrolls naturalistiska filosofi: *vi* skapar meningslöshet i en värld som är rikare än vi kan förstå.

Underverk i vetenskapens tid

Senare i essän, när Nilson diskuterar utvecklingen av datorer under 1900-talets första hälft, spårar han visserligen möjliga inspirationskällor till Mima. Martinson var som bekant väl bevandrad i sin tids angloamerikanska science fiction-litteratur och populärvetenskap (Määttä 2006, s. 139f; Wrede 1965, s. 177f). Nilson spekulerar att Martinson antagligen visste ”ganska litet om forskarnas debatter kring cybernetik och matematikmaskiner” men åtminstone kände till att ”det fanns apparater som på något sätt ansågs härma människohjärnan” (1992, s. 105). De huvudsakliga källorna ligger dock utanför vetenskapen, enligt Nilson: ”När han i fantasin

skapar Mima spränger han själv gränserna för den vetenskapliga debatten på 1950-talet. Han hämtar mer inspiration ur romantikens naturfilosofi, ur mystiken och medeltida vetenskapsteorier, än ur sin egen tids spekulationer kring elektronhjärnorna” (s. 106). Nilson lyfter fram Makarie i Goethes *Wilhelm Meisters Wanderjahre* – ”en litterär gestaltning av den gamla intellectustanken”, tror Nilson (s. 110) – som en möjlig föregångare till Mima. Dessa associationer till trots återkommer Nilson gång på gång till vår fundamentala ovisshet: ”Det finns i Aniaras rymd en kunskapsväg som vår tids vetenskap inte känner” (s. 110); ”Vår världsbild är inte färdig, kanske blir den aldrig färdig” (s. 113). Hänvisningen till Goethe syftar minst lika mycket till att belysa *Aniara* som till att underminera vår egen kunskapshybris.

Romantiken och den vetenskapliga världsbildens ”meningslöshet” och ”tomhet” återkommer i den nästföljande essän i *Rymdlyd*, ”Det stora underverket”. Nilson tar här upp en tanke som har diskuterats flitigt sedan romantikens dagar och som var latent i *Aniara*-essän: idén att naturvetenskapen ”avförtrollar” världen. Denna idé är kanske starkast förknippad med sociologen Max Webers skrifter om moderniteten i början av 1900-talet, men den föregreps av bland andra John Keats i England och Friedrich Schiller i Tyskland (Josephson-Storm 2017).

Nilson inleder essän med ett första avsnitt om under och mirakler genom tiderna, från antiken och Bibelns tid till 1600-talet. ”Under och tecken har varit en så ofrånkomlig del av människors tillvaro att vi inte kan bortse från dem om vi vill förstå oss själva”, säger han (s. 128), och han spekulerar om vad de kan tänkas betyda: ”Det handlar kanske innerst inne om vår häpenhet inför tillvarons gåtor, eller inför makterna och ordningarna bakom den” (s. 126). I andra avsnittet introducerar han tanken att undrens tid kan vara förbi: ”Vi kommer ur en tillvaro som myllrade av underverk, och några av oss bär kanske på en dröm om att vända tillbaka” (s. 133). Snart kommer han in på vetenskapens avförtrollande verkan: ”Sagorna dör, vetenskapen utplånar alla under. Schiller klagade bittert över astronomin som hade förvandlat naturen till död materia, utan feer och gudar” (s. 133). Han nämner J.R.R. Tolkiens magiska universum och kontrasterar dess gåtfullhet med vårt universum som är ”genomskinligt och begripligt” (s. 134).

Utifrån hur världens avförtrollning brukar diskuteras skulle man vid denna punkt i essän kunna tro att texten skulle leda läsaren in på den ena

av följande två vägar: antingen tillbakavisa vetenskapen, eller i varje fall lägga den åt sidan, i ett försök att ”återförtrolla” världen, genom poesi eller religiositet eller något annat; eller omfamna vetenskapen och hävda att även om dess rationalistiska grundsyn mycket riktigt omintetgör feer och gudar, så betyder inte det att man inte kan förundras inför världen och dess sammansättning. Den första vägen kan få representeras av fantasyförfattare som Tolkien, som även om de inte nödvändigtvis förnekar vetenskapen skapar alternativa världar där den är irrelevant; eller av en historiker som Morris Berman, som i sin *The Reenchantment of the World* (1981) hävdar att vi, för att undvika samhällelig och ekologisk kollaps, måste omformulera vår världsbild till något som ligger närmre de förmoderna människornas förtrollade värld än modernitetens kalla, meningslösa universum. Den andra vägen är vanlig bland samtida populärvetenskapliga författare som Sean Carroll och kan här få företrädas av biologen Richard Dawkins, som ägnar boken *Unweaving the Rainbow* (1998) åt att tillrättavisa romantikerna. Vetenskapen kan visst samexistera med förundran, hävdar Dawkins: ”It is my thesis that the spirit of wonder which led Blake to Christian mysticism, Keats to Arcadian myth and Yeats to Fenians and fairies, is the very same spirit that moves great scientists” (s. 27). Och i ett försök att klargöra vilka implikationer detta har för god berättarkonst agerar han även litteraturkritiker: ”Good science fiction has no dealings with fairy-tale magic spells, but is premised on the world as an orderly place. There is mystery, but the universe is not frivolous nor light-fingered in its changeability” (s. 29).

Även om dessa vägar – återförtrollningen av världen respektive omfamnandet av vetenskapen – skiljer sig åt har de en viktig sak gemensamt: de utgår från samma grundidé, nämligen att vetenskapens värld är en värld av ”själlös” materia och orubbliga naturlagar. Vetenskapen rymmer inga själar, inga högre syften, inga feer och gudar. Modernitetens rationalitet, fulländad i vetenskapen, förintar förmodernitetens magi.

Nilson väljer en annan väg. Han historiserar frågan genom att peka på det inflytande som René Descartes filosofi, med dess mekanistiska syn på materien, har haft på synen på vetenskap och rationalitet. Och han menar att vetenskapen själv har visat att Descartes hade fel: ”I vår världsbild finns det inte, som hos Cartesius, någon tydlig gräns mellan det levande och det livlösa” (s. 135). Så långt skulle författare som Carroll och Dawkins hålla med. Att levande organismer har skapats ur livlös materia är en av grund-

pelarna i den moderna vetenskapens syn på livets uppkomst och arternas utveckling. Men Nilson går längre än så och ifrågasätter den distinktion mellan rationalitet och magi som avförtrollningsidén vilar på: ”är skillnaden så stor som den kan se ut? Vad är magi, vad är rationell vetenskap?” (s. 134f).

Det avförtrollningsförespråkarna förbiser är den historiska dimensionen av vad som räknas som ”rationalitet” och ”magi”. I en värld som ständigt förändras är det som var magi igår rationalitet idag: ”Ur det sena 1800-talets perspektiv, då allt tycktes vara upptäckt, är det mesta inom vår tids världsbild ett slags underverk som tidigare generationer av forskare aldrig hade kunnat drömma om och än mindre tro på” (s. 139). Det som framstår som under eller magi idag skulle med andra ord kunna vara verklighet i morgon – och då räknas som ”rationalitet”.

Återigen handlar det för Nilson om att underminera kunskapshybris. Han förnekar inte att vi med vetenskapens hjälp har lyckats klura ut ett och annat om hur universum fungerar. Men han drar en annan slutsats än de som tror att vi därför kan luta oss tillbaka i en naturalistisk filosofi och fastslå universums meningslöshet (s. 148):

Vi byggde vår värld genom att förverkliga magikers och trollkarlars drömmar, genom årtusende efter årtusende. Vi tämjde elden, vargen och de vilda hästarna. Vi lärde oss att döda på avstånd. Vi lärde oss att segla på haven och att flyga genom luften, att sända våra röster tvärs över jorden, att bevara ljud, att fara till månen, att skapa apparater som kan tala och minnas. Vi har sett in i materiens innersta och ut mot universums gränser. Vi har kartlagt människans historia och stjärnornas öden, och vi börjar ana hur det går till att skapa ett universum. Och äntligen börjar vi fatta hur litet vi egentligen vet, att vi antagligen bara har skrapat en smula på tillvarons yta.

Denna passage är karakteristisk för Nilsons litterära stil och filosofiska utblick. Han är fascinerad av utforskandet av universum och ringaktar på intet sätt vetenskapens resultat. Efter en uppräkningslista av imponerande – och ibland tvivelaktiga – landvinningar gör han dock en tvärvändning: ”Och äntligen börjar vi fatta hur litet vi egentligen vet, att vi antagligen bara har skrapat en smula på tillvarons yta.” Vår samlade kunskap om universum sväller ut och gör oss stolta för att i nästa sekund krympa ihop igen och bli en liten isbit i ett ofattbart stort och okänt hav. Liksom chefsastronomens föredrag i

Aniara plötsligt vänder ”ut och in på alla våra föreställningar om universum” öppnar Nilson plötsligt upp existentiella och intellektuella bråddjup från en mening till en annan.

Genom att grumla distinktionen mellan magi och rationalitet gör Nilson mer än bara tillbakavisa det kronologiska snobberi som brukar åtfölja en alltför stor dos av självsäkerhet. Han visar också hur aningslöst det är att överföra de vetenskapliga modellernas egenskaper på verkligheten. De känslor av meningslöshet och tomhet som modellerna kan ge upphov till säger mer om uttolkarnas bilder av världen än om världen själv. Att tro att de modeller som råkar finnas infrusna i vår lilla isbit just nu skulle fånga universum i sin helhet är själv en form av magi: det är ett försök att besvärja en värld som i grund och botten aldrig låter sig besvärjas.

Referenser

- Berman, M. (1981) *The reenchantment of the world*. Ithaca och London: Cornell University Press.
- Carroll, S. (2016) *The big picture: On the origins of life, meaning, and the universe itself*. New York: Dutton.
- Dawkins, R. (1998) *Unweaving the rainbow: Science, delusion and the appetite for wonder*. London: Lane.
- Farstad, B.J. (2013) *Glaspärlspelaren: Nya världar, etik och androcentrism i Peter Nilsons science fiction-romaner*. Diss., Umeå universitet.
- Hall, T. (1961) *Vår tids stjärnsång: En naturvetenskaplig studie omkring Harry Martinsons Aniara*. Andra omarbetade upplagan. Stockholm, Bonniers.
- Josephson-Storm, J. (2017) *The myth of disenchantment: Magic, modernity, and the birth of the human sciences*. Chicago och London: The University of Chicago Press.
- Martinson, H. (1956) *Aniara: En revy om människan i tid och rum*. Stockholm: Bonniers, 2009.
- Määttä, J. (2006) *Raketsommar: Science fiction i Sverige 1950–1968*. Lund: Ellerströms.
- Nilson, P. (1982) *Arken: Berättelsen om en färd till tidens ände*. Stockholm: Norstedts.
- Nilson, P. (1992) *Rymdljus: En bok om katastrofer och underverk*. Stockholm: Norstedts.
- Nilson, P. (1995) *Rymdvaktaren*. Stockholm: Norstedts.
- Nilson, P. (1996) *Nyaga*. Stockholm: Norstedts.
- Nilson, P. (1997) ”Aniara läst på nytt”, *Smålandsposten*, 14 mars, s. 14.
- Pascal, B. (1670) *Tankar*. Urval och efterord av Peter Glas. Översättning av Ingar Gadd. Lund: Bakhåll, 2009.
- Svenska Dagbladet* (1986) ”Namn”, *Svenska Dagbladet*, 31 oktober, s. 17.

Tideström, G. (1975) *Ombord på Aniara: En studie i Harry Martinsons rymdepos*. Stockholm: Aldus.

Wrede, J. (1965) *Sången om Aniara: Studier i Harry Martinsons tankevärld*. Stockholm: Bonniers.

I begynnelsen fanns inte ordet

Av Victoria Johansson

JAG SITTER HÄR med ett tomt dokument framför mig.

Att skriva en sådan mening är en paradox, eftersom det tomma dokumentet förvandlas och försvinner i samma ögonblick som jag börjar skriva. Men jag tänkte ändå försöka börja i bilden av det tomma dokumentet. Kan ni tänka er ett sådant? Eller tänk er för all del ett alldeles tyst rum, precis innan någon börjar tala. Eller föreställ er sekunden innan någon lyfter handen och tecknar ett ord¹. Kort sagt: skapa er en bild av ett ögonblick innan språket blir synligt eller hörbart. Jag har fascinerats av det där ögonblicket, och vad som händer då. Vad är det som krävs för att språk ska bli till? Hur går det till att omvandla tankar till språkliga uttryck i tal, skrift eller teckenspråk? Vad är det som gör att dessa processer till största delen fungerar så bra, och vad är det som gör att det ibland är svårt? I det här kapitlet kommer jag att ta upp en språkvetares syn på några av de viktigaste processerna som pågår medan språk blir till, ett psykolingvistiskt perspektiv på språkproduktion. Som utgångspunkt för detta har jag använt mig av material från flera olika studier och samarbeten jag har varit involverad i, och stött detta med forskning från andra forskare inom språkproduktionsområdet.

Språkproduktion är intressant att studera av flera skäl. En viktig orsak är att förstå mer om de komplexa processer som är involverade när en talare eller skribent ska klä sina tankar i ord. I det avseendet får vi genom sådana studier ökad kunskap om den mänskliga språkförmågan. Om vi jämför att tala och att skriva får vi därtill insikter om hur människan kan anpassa sig till ett medium för att på bästa sätt uttrycka sig. Många forskare har även intresserat sig för språkproduktionsprocesser för att genom dessa komma åt aspekter kring språkutveckling. Den underliggande tanken är att språkinläringen kan återspeglas i hur mödosam språkproduktionsprocesserna är, till exempel genom att det tar längre tid för en yngre och mer oerfaren skribent

att uttrycka sig i skrift – något som kanske inte syns i den färdiga texten, men väl om man studerar processen hur texten blev till.

Studiet av språkproduktion går hand i hand med teknikutveckling och nya forskningsmetoder. Språkets tillblivelse måste ju kunna fångas i realtid, och därför behöver forskaren metoder för att registrera språket samtidigt som det blir till, för att senare kunna återvända och undersöka denna process. Bandspelaren var i det avseendet avgörande för att talspråket skulle kunna studeras på ett nytt sätt – forskarna var inte längre beroende av någons nedtecknade anteckningar av ett uttal eller ett uttryck. Videobandspelaren blev senare ytterligare ett viktigt verktyg för att kunna studera samtal och samspel, men också för att exempelvis filma och studera skrivprocessen, främst skrivande för hand. Så småningom blev det allt vanligare att datorer användes för textskrivande, och för att kunna utforska detta skapades så kallad tangentloggning för att dokumentera allting en skribent gjorde under textblivandet. Detta gav inte minst insikter i att det ofta har skett många ändringar, omflyttningar och strykningar innan en färdig text skapas, och en förståelse för att en skribent ofta pausar många gånger medan en text blir till. Tangentloggningsmetoder har till sist också kombinerats med metoder för att mäta ögonrörelser. På så sätt går det att få en bild av hur och vad – och om! – en skribent tittar på sin text samtidigt som den skrivs. Inte minst ger detta insikter om läsandets betydelse för textproduktionen. Det som sägs om språkproduktion nedan är baserat på forskning som använt sig av olika kombinationer av dessa metoder.

Samtalet

Låt oss börja i samtalet. För de flesta människor i världen är samtalssituationen den mest centrala för språkanvändningen, och den situation där mest språk används. Små barn lär sig språk genom att lyssna till och att vara del av samtal. I samtalssituationer lär sig barnet att som deltagare turas om att ”ha ordet” till och med innan de själva kan prata. Samtal (i tal eller tecken-språk) finns i alla kulturer, även om dessa saknar skriftspråk. Samtalet kan alltså ses som helt grundläggande för mänsklig kommunikation.

Nedan finns en transkription² som utgör ett exempel på ett samtal, här på engelska. Det är ett utdrag från ett längre samtal mellan vännerna F och M, och utgör i sin helhet en konversation som smidigt flyter från det ena

till det andra, utan något särskilt mål. Observera att det kan vara svårt att läsa transkriberat tal, inte minst därför att tal och skrift har delvis olika meningsbyggnad. Talspråkets meningsbyggnad brukar vi vanligtvis inte se i skrift, även om vi under de samtal vi deltar i är vana vid att lyssna till ord och meningar som lämnas oavslutade – antingen fyller vi själva i slutet, eller så förstår vi att talaren har ändrat sig, och hänger med på den nya formuleringen i stället. Passagen i samtalsexemplet inleds med att F berättar om när hennes mamma en gång i tiden flyttade över information från disketter till CD-skivor. Exemplet är valt för att det innehåller många förekomster av att M och F faller varandra i talet (indikerat med hakparentes). Studerar man detta samtidiga tal upptäcker man att talarnas överlappande inspel ofta stöder och förstärker vad den andra säger. Ett exempel är i tredje talarturen, när F säger "there were just hundreds and hundreds of them". Där hinner inte yttrandet avslutas förrän M fyller i "I remember them". Vi förstår också utifrån transkriptionen att det är möjligt för F att uppfatta och tolka vad M säger samtidigt som hon själv talar. I ett av sina sista yttrandet i exemplet frågar M "did she actually transfer them" (dvs. överförde F:s mor innehållet från disketterna till CD-skivorna). Samtidigt som M yttrar detta kommenterar F hela situationen med att säga "kind of crazy", men hon uppfattar ändå M:s fråga och kan direkt svara på den: "yeah she transferred all of her floppys".

Att läsa ett sådant här samtal nedskrivet och försöka tolka det kan vara svårt utan att höra en inspelning, men medan det pågår är det en meningsfylld aktivitet för talarna. Detta samtal visar hur samarbetet och det språkliga samspelet kan fungera mellan två samtalspartner som känner varandra väl, som är välvilligt inställda till varandra, och som kan tala om vad som faller dem in – så som många typiska samtal mellan goda vänner är. Exemplet illustrerar också att människan har stor förmåga att, samtidigt som hon själv talar, lyssna, tolka och reagera på vad någon annan säger. Människans förmåga till språklig bearbetning både vad gäller perception (att lyssna eller läsa) och produktion (att tala eller skriva) är alltså under gynnsamma omständigheter supersnabb.

F: I remember when my mum first put her work on a CD <laughs> and funny because she used to have like all of those floppy disk storage boxes (.)

M: mm

F: there were just hundreds and hundreds and hundreds [of them]

M: [I remember them]

F: yeah

M: and [eventually I got thrown them out]

F: [and then and then] they all like turned into just like a s+ a very small pile of CDs (.)

M: did she actually [transfer them]

F: [kind of crazy] yeah she transferred all of her floppys onto [CD]

M: [see I'm not] convinced I transferred mine.

Men även samtal som flyter på bra innehåller spår av **planering**. Planeringsprocesser har ofta studerats inom psykolingvistik. Utgångspunkten har varit att bättre förstå mentala processer som är viktiga för språkbearbetning. Här tänker man sig att planering är en mental process som kan kräva extra mycket tid om en person ska säga eller skriva något som – för henne – är komplicerat. Det kan handla om ordförrådsaspekter, som att använda mer ovanliga ord eller konstruktioner, eller om grammatiska aspekter, till exempel användning av bisatser. Planering av vad vi ska säga härnäst verkar i stor utsträckning ske samtidigt som vi talar eller skriver, men ibland blir planeringen så krävande att vi måste stanna upp i vår språkproduktion. Det brukar beskrivas som att olika typer av disfluenser uppstår. Disfluenser i talspråk visar sig ofta i form av pauser och repetitioner, men även som fyllda pauser (som *eeeh*), falska starter (som när F i sjunde yttrandet börjar säga ett ord på *s*, men avbryter sig och börjar om) och omtag (som en omformulering av något som nyss sagts). Många studier av talspråk visar att disfluenser ökar när talare ska tala om saker som de inte är så bekanta med (till exempel när man ger dem i uppgift att tala om ett ämne som de inte känner till så mycket om) och när de ska formulera meningar som är mer komplexa (se Eklöf 2004 för en sammanställning av disfluensstudier). Några klassiska studier av Frieda Goldman-Eisler (1968) visade att om talare var mer förberedda på det de skulle tala om blev pauserna dels kortare, dels förekom de mindre ofta. Förberedelse minskar alltså behovet av att planera medan man talar. Studier av skrivande har visat på ett liknande mönster. Till exempel behöver skribenter, som uppmuntras och tränas i att planera innehåll och struktur i sin text innan de sätter igång att skriva, i mindre utsträckning revidera sina texter under skrivandet (se t.ex. de Smet 2014). Att mer komplexa språkliga konstruktioner kräver mer tankearbete

i form av att skribenter pausar mer visas också i experiment där deltagare fått skriva olika typer av meningar. Skribenterna pausade då mer när de skulle skapa meningar med en huvudsats och en bisats, än när de skulle samordna två huvudsatser (Nottbusch 2010). Planering – av både innehåll och språklig form – är alltså en viktig process som förekommer i all typ av spontan språkproduktion³.

Även om det här kapitlet fokuserar på språkproduktionsperspektivet kan det ändå passa att här flika in ett påpekande att pauser även är viktiga för att lyssnaren ska få tillfälle till att bearbeta och tolka det talaren säger (Clark 1996).

Automatisering och flyt i språkproduktionen

Planering av innehåll och språkliga formuleringar kan vara en orsak till pauser i såväl tal och skrift. Men pauser kan också förekomma till följd av andra orsaker, till exempel att man som talare kan ha svårt att uttala ett ord, eller som skribent svårt att forma en bokstav eller hitta en specifik tangent. Många pauser i anslutning till sådana processer indikerar att talaren eller skribenten behöver ägna mycket tankemöda (eller en stor del av sitt **arbetsminne**) åt så kallade lågnivåprocesser. Ofta är det unga språkinlärare som får ägna mycket tid åt att aktivt tänka på sådant. Med träning och mognad kan mycket av denna del av språkproduktionen till stor del **automatiseras**. Vuxna talare och skribenter behöver sällan aktivt tänka på hur ord ska böjas och uttalas på sitt modersmål (utom då och då när nya uttryck dyker upp: hur ska exempelvis *emoji* uttalas – ”emoji” eller ”emodji”? Och vad säger man om man behöver prata om flera ”emojisar”/”emojis”/”emojier”?). Uttal av ord kan likaså vålla bekymmer innan tänder och tunga har lärt sig hitta rätt (hur många gånger behöver man öva innan uttalet på *statsepidemiolog* blir rätt?). Att inte behöva fundera över hur tungan ska placeras i förhållande till tänderna vid uttalet av varje enskilt ord är resultatet av mycket övning. Under det lilla barnets tidiga år övas språkljud och kombinationer av dessa oändligt många gånger. Även om vi inte kommer ihåg hur vi gjorde som små barn minns vi kanske hur vi behövt genomgå samma process när vi lärt oss främmande språk. Ett barnspråksexempel (nedan⁴) visar hur det kan gå till. Här ser vi en kort ordväxling mellan Markus (MAR), 2,5 år, och hans pappa (FAT). När pappan föreslår att de ska rulla bollar till varandra blir detta en ingång för Markus att pröva olika sätt att säga ordet ”bollar”. Sådana här

testningar sker hela tiden för det lilla barnet och är hemligheten bakom en lyckad automatisering språkliga lågnivåprocesser:

FAT: ska vi rulla bollar till varandra?

MAR: mm bölla bölla blöll bölla blölla blöll.

En del forskare talar om automatisering som en viktig process för att vi snabbt ska kunna processa språk. Automatisering ska i det här sammanhanget förstås som att processer har övats och integrerats så väl att vi inte längre behöver tänka på dem varje gång vi utför dem. Liksom vi tränar vårt uttal, vårt grundläggande ordförråd och vår meningsbyggnad under våra första levnadsår krävs mycket övning i skrivinläringen för att vi ska kunna skriva bokstäver och sätta ut skiljetecken på rätt ställe utan att vi behöver ägna hela koncentrationen åt detta. Barn i tidiga skolåren behöver motoriskt ägna mycket tid åt att lära sig forma bokstäver. I Skolverkets kursplan för svenska språket står det att eleverna ska kunna läsa med *flyt* (Lgr 11), vilket har kommit att bli ett vedertaget uttryck för den process där en läsare inte längre behöver tänka på skriftspråkets enskilda delar, utan har automatiserat detta. Ett sådant läsflyt innebär att läsaren har möjlighet att under sin läsning ägna sig åt förståelse- och tolkningsprocesser för att uppfatta och tolka innehållet i texten. På motsvarande sätt innebär skrivflyt att skribenten kan ägna sig åt processer som handlar om innehåll och textstruktur snarare än hur enskilda bokstäver ska formas eller när det passar att sätta punkt.

När vi lär oss skriva behöver vi alltså automatisera processer som handlar om att känna igen bokstäver, och att koppla dem till rätt ljudvärde. Vi måste även kunna forma bokstäver, eller kunna hitta dem på ett tangentbord. Därtill behövs kunskap om hur bokstäverna får kombineras, och den oerfarna och ofta unga skribenten behöver lära sig allmänna stavningsregler, och undantag till dessa. Detta kan ta lång tid, och flera studier av skrivande visar att det är först i 11–12-årsåldern som också duktiga unga skribenter har automatiserat dessa förmågor (Berninger m.fl. 1994; Fayol 1999). För personer med dyslexi verkar lågnivåprocesser kräva uppmärksamhet under skrivande under hela livet (Wengelin m.fl. 2014).

Både tal- och skriftspråksproduktion involverar således flera olika processer. En del av dessa kan automatiseras, medan andra, som planering av språk och innehåll, kräver mer uppmärksamhet av oss.

Från tal till skrift

Skriftspråksproduktion skiljer sig från talspråksproduktionen genom att mottagaren, dvs. läsaren, normalt inte är närvarande när texten skrivs. Skribenten får inte hjälp och uppmuntran av läsaren med inpass, kompletteringar, skratt och nickningar, eller av direkta frågor om något är oklart, utan måste tvärtom själv förutse vad det är läsaren kan förstå, och vad som behöver förklaras.

Talspråket sker däremot typiskt i ett ”nu”, och ofta också ett ”här”, där talare och lyssnare är samtidigt närvarande, och talaren och lyssnaren delar ansvaret för att kommunikationen fungerar och att budskapen överförs. När ett barn går från att använda språk i en talspråksmiljö till att bli skribent finns flera saker som måste bemästras, som vi sett ovan. En inte oviktig aspekt handlar om att kunna förutse vad läsaren behöver veta – vad som krävs för att kunna förstå ett meddelande på en annan plats och i en annan tid.

Talspråksinläring kräver att talaren lär sig turtagning och att tolka och själv använda och tolka satsmelodi för att skapa betydelse och dynamik i samtalet. Skriftspråksinläring innebär, förutom att lära sig bokstäver, att skribenten tillägnar sig konventionerna för skiljeteckensanvändning och styckeindelning, och så småningom olika sätt att organisera sin text genom att till exempel sätta rubriker. Mycket språklig kunskap är gemensam för talspråks- och skriftspråksinläring: orden är i många fall lika, även om det – beroende på språk – kan finnas en hel del diskrepanser mellan hur ord uttalas och hur de skrivs⁵. Det finns även både likheter och olikheter vad gäller syntaktiska strukturerna, alltså hur meningar bildas och vilken ordföljd som vi accepterar. I grunden är många av strukturerna lika, men – vilket samtalsexemplet ovan visar – talspråket tillåter många fler syntaktiska varianter; meningsbyggnader som vi tycker är fel när vi ser dem nedskrivna fungerar utmärkt när de används i ett samtal. Det faktum att språkanvändare behärskar sådana här skillnader mellan tal och skrift är ännu ett tecken på komplexiteten i den mänskliga språkbearbetningsförmågan.

I sammanhanget är olika former av snabb skriftspråskommunikation (sms och chat av olika slag) intressant. Området är hittills mycket litet beforskat ur ett språkproduktionsperspektiv, men de få studier som finns indikerar att skribenter ägnar mycket mindre tid och möda åt att planera och ändra den skrivna texten i chattar. Detta brukar förklaras med att läsaren är rela-

tivt närvarande i tid (om än på en annan plats), vilket gör att det är enkelt att be om förtydliganden om sådana behövs. Det ligger också i sakens natur att denna typ av kommunikation är ämnad att gå snabbt och att det därför finns stor acceptans för felskrivningar och förkortningar.

Vad kan vi då upptäcka om språkproduktion om vi jämför processerna att tala och skriva? Ovan såg vi att en inspelning och en efterföljande transkription av ett samtal kan användas för att undersöka språkproduktionen i tal. På ett liknande sätt kan skriftspråksproduktionen undersökas genom så kallad tangentloggning. När skribenter skriver i ett tangentloggningsprogram sparas allt som sker under skrivandet: när något skrivs ner, om något suddas ut, och om, och i så fall när, skribenten förflyttar sig i texten med mus eller piltangenter. Det går att spela upp skrivprocessen i efterhand, och det går även att skapa en nedskriven representation av vad som händer under skrivandet, där det skrivna är återgett i ett linjärt förlopp, tillsammans med pauser, utsuddningar och andra förflyttningar. På så sätt kan man jämföra hur en och samma person uttrycker sig i tal och skrift.

Exemplet⁶ nedan visar hur en 17-årig pojke uttrycker sig om samma innehåll i tal och skrift. Han har fått se en kort film om olika problem i skolan, och har sedan först blivit ombedd att skriva en uppsats som diskuterar problemen i filmen, därefter ombedd att hålla ett föredrag om samma sak. Liksom i samtalet ovan kan det vara värt att påpeka att en transkription av talat språk ofta ser konstigare ut än det upplevs när man hör samma sak. Exemplet visar ett kort utdrag ur uppsatsen och föredraget.

Den första kolumnen visar hur texten såg ut i sin färdiga version. Den andra kolumnen visar en linjär representation av den loggade skrivprocessen. Och i den tredje kolumnen finns transkriptionen av det talade föredraget. Om vi börjar med att jämföra skriften med skrivprocessen märker vi att 17-åringen gör många ändringar medan han skriver. En del av dem orsakas av att han råkat trycka på fel tangenter, och kan kategoriseras som så kallade **typos**. Så är fallet när han skriver "filkme" och sedan omedelbart trycker på backspace-tangenten tre gånger (dvs. det som noteras som <BACKSPACE₃> i texten). Men det finns också spår av andra typer av korrigeringar. Det verkar till exempel som om han från början tänkt skriva "Mobbing, som är filmens tema", men utan att ha hunnit skriva klart detta modifierar han uttrycket, och det blir slutligen "Mobbing, som man nog får säga är filmens tema" – dvs. ett något mindre tvärsäkert påstående.

SKRIFT:	SKRIVPROCESS:	TAL:
Uppsats om problem i skolan	Mobbing <BACKSPACE>, som är filmen<BACKSPACE3><2.68><BACKSPACE6>man nog får kalla <BACKSPACE6>säga a<BACKSPACE >är filmens tema, diskuteras<BACKSPACE2>ska<BACKSPACE2>ganska<BACKSPACE3>slka <BACKSPACE4>kja <BACKSPACE3>a mycket i börja n<BACKSPACE2>n <7.25>l<BACKSPACE>utav skolan. Dock tycker ajg <BACKSPACE4>jag nog att det var längese<BACKSPACE2> sedan <27.70>n<BACKSPACE>vi hade någon sådan s<BACKSPACE>diusk<BACKSPACE3>skussion nu.	Föredrag om problem i skolan vi pratade ganska mycke om de på lågstadiet (.) om å mellanstadiet å hö+ högstadiet också i viss del (.) om mobbing så. fast nu på sistone tycker ja inte de e (.) de inte de har inte (.) riktigt vart så mycke diskussion i skolan (.)

Att undersöka pauserna i skrivprocessen kan ge en inblick i när skribenten stannade upp. I detta utdrag finns två längre pauser. En är 7,25 sekunder lång, och ligger efter uttrycket ”diskuteras ganska mycket i början”. Vi kan tänka oss att han här funderar över vilket uttryck han ska använda för att beskriva den tidsrymd han tänker på (dvs. ”i början” av vad?). Till slut avslutar han meningen med ”utav skolan”. Den andra längre pausen kommer mot slutet av utdraget och är 27,7 sekunder lång. Precis före denna paus har 17-åringen skrivit ”Dock tycker jag nog att det var länge sedan”, och en tolkning är att han här funderar på vad det var som hände för länge sedan och hur han ska uttrycka detta. Slutligen avslutar han detta med att skriva ”vi hade någon sådan diskussion nu”.

I nästa led kan vi jämföra skrivprocessen med vad som händer i den talade versionen. Här går det att se att de innehållsliga partier som krävde mer eftertanke under skrivandet, också innehåller fler disfluenser i tal. 17-åringen skrev ”början av skolan” men i talet uttrycks samma tidsrymd i stället så här: ”på lågstadiet (.) om å mellanstadiet å hö+ högstadiet också i viss del”. I denna talsekvens finns dels omformuleringar (där ordet ”om” verkar vara början på ett uttryck som avbryts; en gissning är att talaren redan nu tänkt säga ”om mobbing”, vilket är ett uttryck som dyker upp lite senare), dels pauser och falska starter (”hö+ högstadiet”). Dessutom är uppgiften om

de olika skolstadierna mer detaljerad i tal än i skrift. I sista delen av detta transkriptionsutdrag finner vi vidare att 17-åringen verkar ha svårt att hitta rätt formuleringar för det han vill uttrycka; talet är fullt av pauser, upprepningar och omformuleringar: ”fast nu på sistone tycker ja inte de e (.) de inte de har inte (.) riktigt vart så mycke diskussion i skolan (.)” Som vi såg ovan uppvisade ju motsvarande parti i skrift (dvs. när han skrev ”Dock tycker jag nog att det var länge sedan”) liknande svårigheter att hitta rätt formuleringar.

Genom dessa jämförelser av å ena sidan tal och skrift, och å andra sidan processerna i tal och skrift, så upptäcker vi olika saker. Om vi endast jämför talet med skriften verkar mycket skilja sig åt: den skrivna versionen är tydlig, ganska enkelt men relativt formellt formulerad. Den talade versionen verkar i stället ostrukturerad, och vi märker att talaren söker efter ord och uttryck. Till exempel dröjer det innan lyssnaren får veta något konkret om innehållet i det talaren kommenterar (han säger ”vi pratade ganska mycket om **de**”, men vad syftar ”de” på?). Först efter att alla skolstadier räknats upp får vi veta att ämnet han kommenterar berör mobbning (”om mobbing så”). Kontrasten mellan tal och skrift blir stor vid en sådan jämförelse. Men om vi i stället jämför skrivprocess och talprocess, så kan vi upptäcka att 17-åringen ställs inför ungefär samma formuleringsproblem i båda modaliteterna. Skillnaden är att han i skrift har gott om tid att fundera, ändra och välja uttrycksätt, utan att någon läsare märker dessa pauser och ändringar. En av de stora skillnaderna mellan att tala och skriva är just skrivsituationens möjlighet att planera och putsa på den skrivna produkten innan den överlämnas. I tal följer lyssnaren hela tiden med på den planeringsresa som talaren gör.

Från jämförelsen mellan tal och skrift ovan framgår det att ett och samma innehåll uttrycks olika i tal och skrift. Processerna att tala och att skriva har vissa likheter (t.ex. att samma språkliga innehåll kan kräva planering i båda modaliteterna) och vissa olikheter (t.ex. vilka ordval som 17-åringen till slut väljer att använda).

Utan att ha intervjuat skribenten om hur han tänkt när han skrivit och talat vet vi förstås inte med säkerhet vilka avväganden han har gjort under skrivandet⁷. Vi kan bara dra slutsatser utifrån vad vi kan observera. Den typ av processer som syns här är emellertid väldigt vanliga att upptäcka när man jämför många skriftliga och muntliga utsagor.

Att anpassa sig till omständigheterna: skriva för hand och på dator

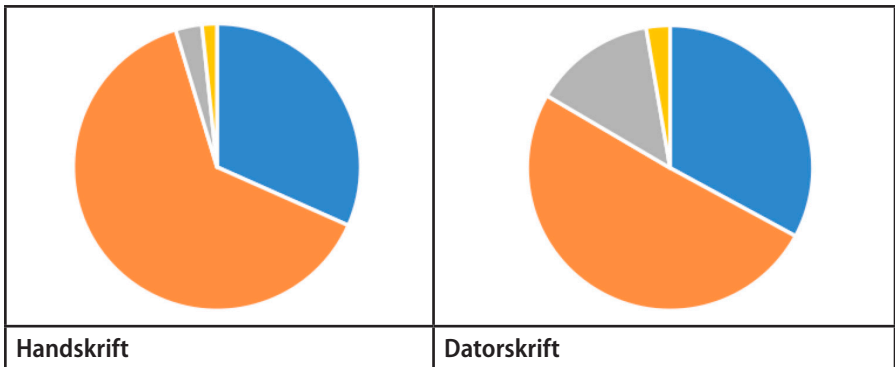
Vad kan vi upptäcka om språkproduktion om vi jämför olika sätt att skriva? Mycket tyder på att språkanvändare försöker vara så ekonomiska som möjligt när de talar och skriver. ”Ekonomisk” ska här förstås som att man försöker använda de medel som står till buds, för att så mycket som möjligt underlätta språkproduktionsprocessen. För att exemplifiera detta kan vi titta på en experimentell studie som jämförde vuxna skribenter som fick i uppgift att skriva två uppsatser om liknande ämnen (en om mobbning, och en om fusk), en för hand och en på dator (Johansson m.fl. 2012). De fick i båda uppgifterna skriva i max 30 minuter (medelskrivtid för handskrift var 27 minuter, och för datorskrift 30 minuter). När de färdiga texterna i studien undersöktes visade det sig att de datorskrivna texterna blev påtagligt längre. Detta kan förklaras med att vuxna, erfarna skribenter helt enkelt skriver fortare på dator än för hand. Däremot var det så att skribenter som skrev en jämförelsevis lång text på dator också skrev en jämförelsevis lång text för hand, så varje skribent behöll så att säga sitt sätt att skriva.

När den språkliga uppbyggnaden jämfördes upptäcktes inga skillnader mellan de handskrivna och datorskrivna texterna vad gäller sådant som användningen av innehållsord (substantiv, adjektiv och verb) eller meningsbyggnad (exempelvis användningen av bisatser). Skrivprocessen mellan att skriva för hand och att skriva på dator jämfördes också – båda spelades in med olika loggningsprogram. Här visade det sig att pauserna under skrivandet fördelade sig olika beroende på skrivsätt. Framför allt utgjorde andelen pauser i samband med redigeringar ungefär 14 % av alla pauser i de datorskrivna texterna, men endast 3 % i de handskrivna texterna. I stället hade de handskrivna texterna en större andel pauser som förekom i gränsen mellan två fraser eller två satser: 63 % jämfört med 50 % i de datorskrivna texterna (se de röda fälten i Figur 1). Skribenterna ändrade och redigerade även sina datorskrivna texter betydligt mer, och ändringarna skedde över hela texten. Skribenterna var alltså betydligt mer rörliga när de skrev på dator. För att undersöka skillnader i läsmönster spelades dessutom skribenternas ögonrörelser in medan de skrev, men här fanns inga skillnader i hur mycket skribenterna läste sina texter.

En tolkning av resultatet från denna studie är att vuxna skribenter från

början har en ganska klar bild av vart de vill komma med sin skrivna text. Sedan utnyttjar de mediet på olika sätt för att nå det målet. Att skriva på dator innebär att det går ganska fort att få ner tankarna i skrift, och det kan därför vara mer avlastande för skribenten att tankarna snabbt skrivs ner, särskilt eftersom det är enkelt att ändra i den nedskrivna texten. Att skriva för hand tar längre tid, och även om det är möjligt att redigera, så är det krångligare. För att utnyttja handskriftens möjligheter på bästa sätt planerar skribenterna (vilket avspeglas i fler pauser) innan de skriver, för att minska behovet av senare redigeringar. Gränser mellan fraser och satser är särskilt bra ”tänkeplatser”, eftersom detta ofta är bra ställen att utvärdera vad som skrivits, och planera framåt för vad som ska skrivas härnäst. På så sätt visar denna studie att en och samma skribent kan växla mellan olika strategier beroende på skrivvillkor: i handskrift är det ekonomiskt att tänka efter innan man skriver ner något, för att undvika att behöva ägna sig åt komplicerade ändringar. I datorskrift är det ekonomiskt att snabbt skriva ner det man tänker på, för att inte glömma vad man vill säga. Sedan kan man i lugn och ro ändra om det behövs.

Här visar en kombination av att studera de färdiga texterna och skrivprocessen på möjligheter att bättre förstå hur skribenter anpassar sitt skrivande till mediet.

Figur 1. Cirkeln till vänster visar handskrift och cirkeln till höger datorskrift. Det blå fältet visar andelen pauser som förekommer ”mitt i” enheter som ord, fraser och satser, och det röda fältet visar andelen pauser som förekommer mellan ord, fraser och satser som utgör enheter. Det grå fältet visar andelen pauser som förekommer i anslutning till redigeringar, och det lilla, gula fältet visar övriga kontexter (t.ex. pauser i början och slutet av en text).

Att läsa medan man skriver

I analysen av samtalet ovan kunde vi se exempel på att en talare kunde lyssna, tolka och reagera på vad samtalspartnern sa samtidigt som hon själv talade. Det visar både på simultan bearbetningsförmåga, och på hur samtalspartnerns inspel fungerar som input till vad talaren säger. Skrivsituationen är härvidlag annorlunda, eftersom skribenten i allmänhet inte har läsaren närvarande. Men det finns mycket som tyder på att skribenter ofta använder sin egen framväxande text som en slags samtalspartner. En studie som kombinerade tangentloggning med ögonrörelsemätning för att kunna studera läsande under skrivande visar att det inte är ovanligt att skribenter läser sin tidigare skrivna text medan de producerar ny text (Johansson m.fl. 2010). En del skribenter gör detta i korta pauser i textskrivandet, medan andra gör det samtidigt som de producerar text. Det senare förekommer hos skribenter som studien kallar för ”skärmtittare”, dvs. sådana skribenter som har automatiserat tangentbordsskrivandet så att de kan titta på skärmen samtidigt som de skriver. De som är ”tangentbordstittare” (och alltså håller blicken på tangentbordet under större delen av textproduktionen) får i stället läsa sin text i skrivpauser. Skärmtittarna läser överlag sina texter mer, redigerar dem mer, skriver texter som har ett mer varierat ordförråd, samt skriver snabbare. Sammantaget visar detta att det finns många fördelar med att ha en automatiserad tangentbordsfärdighet.

enkelt av samhällsnyttiga orsaker. Då det inte är socialt accepterat att fuska, kan fusk leda till diverse negativa sociala konsekvenser för en påkommen fuskare. Utstötning är en av dessa. Detta leder oss in
 ○
 frågeställningen om varför fusk trots allt existerar. En del av orsaken kan vara i kravet på att vara lyckad. Detta krav kan komma från flera håll, externt såsom från föräldrar, kamrater och samhället i stort, och internt, krav på sig själv. Ofta är det interna trycket värre än det externa. Då alla inte har samma förutsättningar för att bli lyckade, är det lockande att bättra på sina chanser genom att ta till fusk. Dessutom är risken för upptäckt relativt liten, särskilt för en god fuskare, någon som fuskar smart

Genom |

Figur 2: Skrivande och ögonrörelser.

Exemplet i Figur 2 visar hur ögonrörelsemätning under skrivande kan användas för att undersöka hur skribentens uppmärksamhet skiftar under en skrivsession. Denna vuxna skribent har fått i uppgift att skriva en uppsats om fusk. Här håller han på att skriva längst ner i texten, och han är just på väg att börja skriva den mening som i slutversionen av texten kommer att lyda: *Genom att bättra på folks självkänsla och självförtroende, få människor att känna sig sedda samt öka acceptansen för våra olikheter tror jag att man kan reducera fusk till ett minimum.* En analys av blickbeteendet under denna skrivsekvens visar att han precis efter att ha skrivit ”genom” gör en snabb tillbakablick i sin text och tittar på ett tidigare avsnitt där han skrivit om fusk, nämligen *Då det inte är socialt accepterat att fuska, kan fusk leda till diverse negativa sociala konsekvenser för en påkommen fuskare.* Figur 2 ger en ögonblicksbild av hur detta ser ut. Den gröna cirkeln visar var skribentens öga befinner sig i det ögonblick mellan att han skriver orden ”genom” och ”att”. Observera att tillbakablickens är väldigt snabb, och att skribenten med sin blick hittar direkt till det föregående ställe i texten som behandlar fusk (han behöver alltså inte läsa igenom sin text för att hitta rätt). En tolkning av denna tillbakablick är att han under skrivandet utnyttjar möjligheten att snabbt få visuell återkoppling från vad han tidigare har skrivit, och att denna återkoppling hjälper honom att skapa samband och knyta ihop dessa delar i den pågående texten. Även detta kan ses som ett sätt att utnyttja de resurser som står till buds för att underlätta textproduktionen – dvs. det är lättare att knyta ihop textens språk och tematik om man samtidigt med skrivandet kan göra snabba tillbakablickar och kontrollera vad som tidigare skrivits, och/eller få input från detta. Precis som i samtalet kan alltså flera processer pågå samtidigt i skriftspråksproduktion.

Avslutning

Det här är slutet på denna text som har beskrivit komplexiteten i språkproduktionsprocesserna, och gett några exempel på hur språk-användare anpassar sig till modaliteter, medier och olika förutsättningar för att på ett så ekonomiskt sätt som möjligt uttrycka sig i tal och skrift.

Mitt dokument är inte längre tomt, utan fullt av bokstäver, skiljetecken, stycken, rubriker, exempel och figurer. Som min läsare har du vid det här laget en ganska god inblick i vilken typ av ändringar, strykningar och för-

flyttningar jag kan ha gjort under resans gång, och kanske har du gissningar om var jag har behövt ta de längsta pauserna för att planera text och skapa ord och meningar där inget tidigare fanns.

Noter

- 1 Det här kapitlet kommer att behandla språkproduktionsprocesser i tal och skrift. Teckenspråket är ett tredje viktigt språkproduktions sätt, men det kommer inte att diskuteras eller exemplifieras särskilt i just detta kapitel.
- 2 Exemplet är hämtat från London–Lund Corpus 2, en nyinsamlad språkkorpus med samtal på engelska (Pöldvere m.fl. före tryckning). I språkvetenskapliga sammanhang är en korpus en samling av texter. I dessa transkriptioner indikeras överlapp (dvs. samtidigt tal) mellan talarna med hakparenteser []. Ett överlapp på en talarrad matchas mot ett överlapp på följande talarrad. När F avslutar tredje yttrandet med ”of them”, så sammanfaller det alltså med M:s yttrande av ”I remember them” på nästa rad. En punkt inom parentes (.) indikerar paus, och eventuella icespråkliga aktiviteter, som skratt, skrivs mellan vinkelparenteser <laughs>. Ett oavslutat ord avslutas med +-tecken (som i s+) i det sjunde yttrandet. Exemplet är något ändrat för att underlätta läsbarheten.
- 3 Kapitlet diskuterar här spontan språkproduktion. Vissa fall av språkproduktion kräver betydligt mindre planering, t.ex. högläsning av en text, repetition av vad någon just sagt, eller att återge textpartier ur minnet (citater, lätttexter osv.). Ett annat specialfall är en skådespelare som har lärt sig en text i syfte att återge den gång på gång (och att kanske vid de tillfällena försöka ge texten en spontan prägel).
- 4 Exemplet är hämtat från Strömquist–Richtoff-korpusen, som är en korpus med longitudinellt talspråksmaterial från några svenska barns tidiga språkutveckling. Utdraget kommer från transkriptionsfilen Ma30–20, och är något tillrättat för att underlätta läsbarheten.
- 5 På svenska finns välkända exempel som *mig*, *dig* och *sig*, som de flesta i Sverige uttalar som *mej*, *dej* och *sej*. Andra skillnader rör vanliga ord som *jag*, *med* och *det*, där den sista konsonanten sällan uttalas. Här måste skriftspråksinläraren inse att det inte alltid går att använda talet som grund för hur ord ska skrivas. Ibland kompliceras även tal–skrift–skillnaden genom skillnader ordböjning: verb av första konjugationen, som *tala*, *kasta* och *cykla*, har de skrivna preteritumformer *talade*, *kastade* och *cyklade*. Men i talspråk är det i stället mycket vanligt att använda preteritumformer där *-de* saknas: *Igår träffa jag Ellen och vi tala om förra sommaren när vi kasta boll samtidigt som vi cykla*. Många som lär sig att skriva behöver alltså även lära sig andra ordformer och andra böjningsformer (något som oftast utgör skillnader i såväl grammatik som stilistik).
- 6 Exemplet är hämtat från en korpus av talad och skriven svenska, som syftade till

att undersöka förstaspråkstales språkutveckling i tal och skrift under skolåren. Studien är beskriven i Johansson 2009. Förklaring av symboler: I skrivprocessen anger noteringar inom vinkelparenteser vad skribenten har gjort: <BACKSPACE4> indikerar tryck på delete/backspace-knappen på tangentbordet. Eventuella siffror som följer efter "backspace" anger hur många gånger skribenten tryckt på knappen. Pauser anges som sekunder och millisekunder, och använder punkt som decimaltecken, t.ex. <2.68>. I taltranskriptionen anges pauser med (.). Avbrutna ord anges med ett + (t.ex. hö+). Transkriptionen följer i huvuddrag skriftspråket, men är lätt anpassad till uttalet (å i stället för "och"; e i stället för "är" osv.)

- 7 Ibland ersätts eller kompletteras tangentloggningsstudier med så kallade tänka högt-protokoll, där skribenten under sitt skrivande samtidigt ombeds att muntligt redogöra för hur hen tänker. Ett annat alternativ är retrospektiva intervjuer, där skribenten/talaren får se en uppspelning av skriv- eller talprocessen kort efter densamma, och ombeds att kommentera kring hur tankarna gick under språkproduktionen.

Referenser

- Berninger, V. W., Cartwright, A. C., Yates, C. M., Swanson, H. L., & Abbott, R. D. (1994). Developmental skills related to writing and reading acquisition in the intermediate grades. *Reading and Writing*, 6, ss. 161–196.
- Clark, H. H. (1996). *Using Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Smet, M. (2014). Composing the unwritten text. Effects of electronic outlining on students' argumentative writing. Diss. Heerlen: The Netherlands. Open Universiteit.
- Eklund, R. (2004). *Disfluency in Swedish human-human and human-machine travel booking dialogues* [Elektronisk resurs]. Diss. Linköping: Linköpings universitet, 2004.
- Fayol, M. (1999). From on-line management problems to strategies in written composition. I Torrance, M. & Jeffery, G. C. (red.) *Cognitive demands of writing*, Amsterdam: Amsterdam University Press, ss. 13–23.
- Goldman-Eisler, F. (1968). *Psycholinguistics. Experiments in Spontaneous Speech*. London: Academic Press Inc.
- Johansson, R., Wengelin, Å., Johansson, V. & Holmqvist, K. (2010). Looking at the keyboard or the monitor: relationship with text production processes. *Reading and Writing*, 23(7), ss. 835–851.
- Johansson, R., Johansson, V. & Wengelin, Å. (2012). Text production in Handwriting vs. Computer Typing. I Torrance, M., Alamargot, D., Castelló, M., Ganier, F., Kruse, O., Mangen, A., Tolchinsky, L. & van Waes, L. (red.) *Learning to write effectively: Current trends in European Writing Research*. Leiden: Brill, ss. 310–311.
- Johansson, V. (2000). Developing editing. I Aparici, M., Argerich, N., Perera, J.,

- Rosado, E., & Tolchinsky, L. (red.) *Developing Literacy across Genres, Modalities and Languages*. Volume III, Institut de Ciències de l'Educació, Universitat de Barcelona, Barcelona. ss. 235–249.
- Johansson, V. (2009). *Developmental aspects of text production in Writing and Speech*. Travaux de l'Institut de Linguistique de Lund 48. Doctoral thesis. Lund university.
- Johansson, V., Johansson, R., Frid, J. & Wengelin, Å. (2014) *Looking on and away from the word currently being typed in expository text writing*. Paper presenterat på Conference on writing research (CoWR), Amsterdam, 27–29 Aug 2014.
- Lgr 11 (2019). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet: reviderad 2019*. Stockholm: Skolverket.
- Nottbusch, G. (2010). Grammatical planning, execution, and control in written sentence production. *Reading and Writing*, 23(7), ss. 777–801.
- Pöldvere, N., Johansson, V. & Paradis, C. (före tryckning). Methodological issues and innovations in the compilation of the London–Lund Corpus 2. *English Language and Linguistics* 25(3).
- Richthoff, U. (2000). *En svensk barnspråskorpus: uppbyggnad och analyser*. Lic.-avh. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Wengelin, Å., Johansson, R. & Johansson, V. (2014). Expressive writing in Swedish 15-year-olds with reading and writing difficulties. I Arfé, B., Dockrell, J. & Berninger, V. (Red.) *Writing development and instruction in children with hearing, speech and oral language difficulties*. Oxford: Oxford University Press, ss. 244–256.

Between Lethe and Mnemosyne

The Memory of Greece and the Contemporary
Pagan Reception of Antiquity

Tao Thykier Makeeff

Setting the Stage¹

SINCE THE MIDDLE of the 20th century, a large cluster of innovative religious movements and groups that reinterpret ancient religions, have entered the stage as new actors in the field of the history of religion. This phenomenon is often referred to as Contemporary Paganism, or Neopaganism. Contemporary Paganism is a relatively new global religious tendency which is experiencing enormous growth. Some researchers indicate that it is currently the second fastest growing religion in the world – only superseded by Evangelical Christianity. Contemporary Paganism as an analytical term refers to the multitude of religious re-interpretations of pre-Christian religions, which are often tied by the practitioners to notions of pride in one's heritage and connectedness to nature, as well as a focus on individual freedom and a tendency to reject the notions of canonicity and fixedness of ritual often associated with the currently so pervasive monotheistic religions. Contemporary Paganism is a phenomenon that focuses heavily on ritualized practices, individual as well as collective. But in ways where the concept of religious authority is more fluid than in the monotheistic religions, which Contemporary Pagans are often quite critical of (and vice versa). Autonomy and creative expression are often at the very center of how Contemporary Pagan individuals and groups embody perceptions of history and feelings of dignity and meaningfulness. Historically, the Contemporary Pagan phenomenon seems to have been partially influenced by earlier esoteric and occult tendencies in the intellectual life of the 19th and early 20th centuries,

which in turn owed much to enlightenment and renaissance thinkers. More specifically, Contemporary Paganism seems to have been inspired by already existing religious tendencies, particularly in the anglophone world, such as the modern witchcraft or *Wicca*, invented and popularized by Gerald Gardner, and the widespread romanticist fascination with symbolic, historical figures such as druids and vikings. Furthermore, the counterculture of the 1960s seems to have influenced the growth of the Contemporary Pagan phenomenon. Finally, the influence of the Internet should not be underestimated in the more recent proliferation of this religious tendency. Contemporary Paganism is a phenomenon that must be understood in a somewhat recent historical context, but also a phenomenon that at its very core claims association to a much older history. One that stretches into Antiquity and in some cases into pre-history. In this light, historical reception is one of the best keys to unlock a better understanding of this religious phenomenon and historical reception is essentially the study of memory and forgetting.

The plethora of religious innovations that are often grouped under the heading Contemporary Paganism is simply staggering. Almost every conceivable geographical or linguistic category or distinction is represented by religious counterparts. Inspired by North European history we find the Scandinavian and Germanic Asatru, Heathenism and Odinism and Druidry from the British Isles, a wide variety of Baltic and Eastern European Slavic Paganisms and the widely spread Celtic Reconstructionism which is found from the United Kingdom to Spain, as well as the Contemporary Berber Paganism of the Guanche People, the Middle Eastern modern Asherah cult, Armenian Hetanism, Mexicayotl (a type of religious Aztec revivalism). Finally, there are several Contemporary Paganisms inspired by Greek and Roman antiquity, such as Religio Romana and Contemporary Hellenic Polytheism, to name just a few examples.

In the following pages I shall focus entirely on Greece, and introduce the reader to how Contemporary Hellenic Polytheists, that is Contemporary Pagans that re-interpret Ancient Greek religion, use selective remembrance to construct new religious traditions, and why studying this can be laborious and involves methodological challenges. But perhaps most importantly, I shall invite the reader to reflect on how the Ancient Greek past is not just something that Contemporary Pagans have appropriated, but something that has deeply influenced European culture and scholarship and point out

some cases where both scholarship and Pagans seem to linger on, or cling to hopes of coherence and meaning, by selectively forgetting and remembering, as they invent tradition.

Invented traditions

Following the publication of Eric Hobsbawm and Terence Ranger's *The Invention of Tradition* in 1983, a wave of books and articles have come out, which adopt the concept of inventedness as an analytical tool.² Hobsbawm and Ranger define an invented tradition as:

(...) a set of practices, normally governed by overtly or tacitly accepted rules and of a ritual or symbolic nature, which seek to inculcate certain values and norms of behaviour by repetition, which automatically implies continuity with the past. In fact, where possible, they normally attempt to establish continuity with a suitable historic past. ... However, insofar as there is such reference to a historic past, the peculiarity of 'invented' traditions is that the continuity with it is largely fictitious. In short, they are responses to novel situations which take the form of reference to old situations, or which establish their own past by quasi-obligatory repetition (Hobsbawm and Ranger, 1983 p. 1).

The work of Hobsbawm and Ranger has been the subject of much debate, and the main points of criticism have been directed at the problematic issue of how to identify continuity, what constitutes authenticity, and how it is separable from inventedness?³ Besides the problems in Hobsbawm and Rangers book itself, I believe that one of the more problematic aspects of their work is found in its reception and *nachleben* within academia, where the idea of analyzing cultural phenomena as invented traditions, has become a kind of scholarly literary trope, which is at times employed in somewhat myopic studies of what Hobsbawm and Ranger call "responses to novel situations", but without basing such analysis on rigorous research on the "reference to old situations." As pointed out by Hobsbawm and Ranger:

It is the contrast between the constant change and innovation of the modern world and the attempt to structure at least some parts of social life within

it as unchanging and invariant, that makes the ‘invention of tradition’ so interesting for historians of the past two centuries (Hobsbawm and Ranger, 1983 p. 2).

However, interesting and relevant as this is to study, it is demanding, and there are a number of examples of uses of Hobsbawm and Ranger’s basic points and theoretical terminology on the study of invented traditions, in studies which do not engage rigorously with primary sources or attempt to outline diachronic developments and legitimating strategies, but rather, take for granted that a contemporary tradition is in fact invented, without taking the trouble to point out how, and on what grounds. I would argue that there can be no historical Archimedean point, and that the idea of a full understanding of the historical origins of a contemporary invented phenomenon is an ideal typology, while in reality, the depth, width and complexity of a diachronic historical study may range from establishing a rudimentary understanding of the general formative period or isolated events, which are being appropriated in ones cases in the present (or in some other past), to a full blown (Foucauldian/Nietzschean) genealogical investigation. However, one should avoid the simple conclusion, based on a principle of homonymity, that tradition X or ritual X in the present is inspired by a given counterpart Y in the past, without any discussion of the historical sources of the claimed origins. One possible reason why this predicament persists, may be that a thorough analysis of invented or even re-invented traditions includes the burdensome labor of meticulously sorting through a vast number of primary sources. Another reason, I believe, is that there are far-reaching methodological challenges to any attempt at deconstructing a claimed tradition and charting its appropriated historical foundations.⁴

Contemporary Hellenic Polytheism in the Hall of Mirrors

The Contemporary Hellenic Polytheist milieu in Greece consists of a couple of handfuls of religious organisations and several more loosely organized communities, as well as cultural study groups, re-enactment societies and faith healers. Ultimately it fades into, and merges with the general fascination with Antiquity in the wider Greek society. Apart from one spiritualist group, which goes back to the 1950s, the oldest of the current religious groups have

their origins in the 1980s and 1990s and were founded in Athens. There are no statistics available on Contemporary Hellenic Polytheism, but my assessment after studying the phenomenon for more than five years is that the number of practitioners must be counted in the thousands in Greece alone, and in the tens of thousands internationally.

Interpreting and re-inventing the Greek past is central to all Contemporary Hellenic Polytheists. Some such interpretations involve radical political views, others strive for liberal values, while others still focus on personal transformation and seek to avoid political stances. Contemporary Hellenic polytheists, both as groups and individuals share an interest in visiting places such as archaeological sites, museums and significant natural sites to hold rituals or seek inspiration for their practices. Many also use inspiration from both the material and textual cultures of Ancient Greece and creatively and selectively re-interpret or re-invent religious and cultural history in new ways which fit into modern life in an urban metropolis. Many practitioners I have talked to during my fieldwork were quite aware of their selective uses of the past (for example there are no examples of animal sacrifice among Contemporary Hellenic Polytheists) and openly stated that they did not want to reconstruct any isolated historical practice or period in its entirety. Instead they talked about their modern re-inventions as transformations of Ancient Greek religion, which were more fit to suit their urban lives in the 21st century.

A real challenge in studying the reception of ancient Greek rituals and religion among Contemporary Hellenic Polytheists in modern Greece, is the fact that both Greek Orthodox Christianity and local folklore have most likely absorbed, adopted, and transformed many elements of pre-Christian religion. Although most Contemporary Hellenic Polytheists construct both their practices and their individual and group identities in opposition to the Orthodox Church, it is quite likely that some elements of Orthodox Christian ritual action have slipped into contemporary Hellenic Polytheist practices, which in turn means that elements of ancient religious practice which might have been absorbed historically by Orthodox Christianity may later have slipped into Contemporary Hellenic Polytheist practices. Similarly, just as the possible influences from Orthodox Christianity complicates our understanding of their practices in a reception perspective, the possible (and quite probable) influences from Byzantine, Ottoman and post-Ottoman folk

traditions must also be considered. These are in fact more complicated than meets the eye, since the modern Greek folklore studies known as *Laografia*, were used strategically in 19th century nationalist efforts to prove continuity between ancient and modern Greece. Furthermore, it is most likely that elements of ancient Greek practices have been absorbed into folklore, later to be used for nationalist political strategies, and appropriated by the Greek Orthodox Church. In summary, this means that there may potentially be five levels of reception and appropriation in any given element of Contemporary Hellenic Polytheist practice in Greece. In addition, Contemporary Hellenic Polytheist practices in Greece are also influenced by international developments in the study of religion and ritual, both within a scientific and a religionist context, which in turn have themselves taken many cues from the scholarly study of Greek antiquity. As a consequence, studying the Contemporary Pagan reception of Greek Antiquity in a world that is both globalized and online, where international communication may happen in an instant and a myriad of actors with vested interests struggle for ownership of the past, is very much like finding one's way through a hall of mirrors.

Academia, Antiquity and Contemporary Paganism

In a recent essay, Classics scholar Sarah Iles Johnston addressed the relationship between Contemporary Pagans and Classical studies. Johnston emphasized that Contemporary Pagans rely on the work of historians and Classical scholars for inspiration in the construction of narratives and the (re-)construction of practices:

But let us return to the main point: if textual poachers are attracted to texts that seem coherent, then neopagans are especially likely to be attracted, because, given that most of them cannot read ancient sources for themselves, they cannot make independent judgments about which pieces of ancient information should be privileged and which should not. Nor are they, usually, trained in the other sub-fields that scholarly readers use to make such judgments. I cannot imagine using Jon Mikalson's *Religion in Hellenistic Athens*, for example, without being able to consult the *Inscriptiones Graecae*. Caught between their deep respect for ancient ways and the fact that they seldom have the time or, usually, the desire to become academics, most

neopagans rely on us to produce accounts of ancient religion that are both accurate and accessible (Johnston, 2011, pp. 127–128).

There is no doubt, that the scholarly study of ancient Greece has directly influenced Contemporary Pagans, and Greece is no exception. Some Contemporary Hellenic Polytheists spend considerable amounts of time and money on research literature in order to inform themselves about new developments in the academic study of Antiquity. However, the influence of historical studies of ancient Greece on Contemporary Pagans, as well as on the wider popular views of the Greek past is a complex matter. In many cases, the modern Greek access to fresh research on Antiquity is limited. Despite being a country with a myriad of bookstores, some of which are very well-assorted when it comes to Classical Studies, the recent economic crisis in Greece has affected the sale of books. Most people, including many Contemporary Hellenic Polytheists simply cannot afford the books they would like. Furthermore, many university libraries no longer offer access to international journals, even to employees, so a few remaining internationally funded institutions including the Harvard affiliated Center for Hellenic Studies and the various international archaeological institutes are among the limited number of places where scientific studies may be accessed. Finally, many readers prefer books in translation, which narrows down the selection quite a lot. Some of the most translated, and more easily available books on ancient Greece include the work of Walter Burkert and Jane Ellen Harrison. Curiously, the books of Erich Von Däniken have all been translated, including his theories about extraterrestrial influences on ancient Greece in *Odyssey of the Gods: The Alien History of Ancient Greece* (2002), which would explain the relatively widespread popularity of ancient astronaut related narratives in contemporary Greece.⁵

Beyond how academia affects Contemporary Hellenic Polytheists, it is interesting to note how ancient Greece affected some of the formative scholars of the 19th and 20th century. Most notable within Classical Studies is Carl Kerényi, who had the stated goal to reinvigorate European humanism and religiosity at the same time, through a new appreciation and psychological interpretation of classical myth. Kerényi was heavily influenced by C. G. Jung, with whom he wrote *Introduction to a Science of Mythology* (1951). Similarly, the influence of ancient Greece on Sigmund Freud is obvious, most

famously in his reading of Sophocles⁶ just as Nietzsche, a scholar of classics, returns to classical literature throughout his oeuvre. Even if we look beyond the domain of mythologically inspired psychology and philosophy, to the harder human sciences, we find that some of the most monolithic figures, had classical schooling, and were in fact grecophiles to the bone. Karl Marx was also initially a scholar of pre-Socratic atomism (Fenves, 1986, pp. 433–452) and figures such as Max Weber and Emile Durkheim found inspiration in classical antiquity.⁷ In a sense we might argue that ancient Greece is so ubiquitous, that it has become invisible. Leading Ritual Studies scholar Ronald Grimes (2013, p.7) has addressed this kind of interplay between scholars and field, and the methodological challenges it brings about:

I repeatedly encountered artist who incorporated the symbols I was studying and accounted for their actions by appealing to Mircea Eliade and C. G. Jung. Consequently, I could no longer regard scholars as mere theorists; they were also mythmakers. I had to consider them as part of the data itself.

This is true in general of religious and ritual studies, but particularly in relation to reception studies and Greek antiquity. For example, using the work of Michel Foucault to analyze or explain the modern reception of ancient Greece, would necessarily demand, that one was clear about the fact that Foucault's own work is also an example of the reception of ancient Greece.⁸

Past or pasts?

The date of the first Olympic Games which, after having been adapted to the Gregorian calendar, is now popularly considered to be 776 B.C.E., was originally calculated by Hippias of Elis. Hippias calculation was based on a method involving the compilation of the names of victors of the Olympic contests from the eighth and seventh centuries. However, recent research by Professor of Classics Paul Christesen (2009 p. 177) shows that it is “virtually certain that Hippias did not have a complete set of documentary records at his disposal and that he relied instead on problematic oral sources.” Due to the incomplete sources, he chose to focus on an existing narrative associating the Spartan lawgiver Lycurgus with the first Olympiad. As Professor Christesen has pointed out:

This approach could by its very nature produce nothing more than a conjecture about the date for the first Olympiad. The archaeological evidence from Olympia suggests a date about 75 years later than that supplied by Hippias. Given the inherent limitations in the material at Hippias' disposal, the disjunction between the physical remains at Olympia on one hand and the date of 776 derived from the Olympic victor list on the other should not be particularly troubling. 776 is nothing more than Hippias' best guess (Ibid. pp. 177–178).

What is interesting to note is neither the fact that Hippias was imprecise in his calculations, due to the incomplete sources, nor that he was, nevertheless, only wrong by a little. What is most interesting is that his method combined a mythical point of departure with a mathematical calculation. This approach to historiography was not unusual in Classical and Late antiquity. Another, somewhat more curious example is the mention by Plutarch and Aulus Gellius (*Noctes Atticae* 1.1.) that Pythagoras had calculated the bodily measurements of Herakles, based on his alleged knowledge of the length of the hero's foot. This *knowledge* of Herakles feet came from a myth about how Herakles had finished a course at the stadion at Olympia in 600 footsteps.⁹ The calculation by Pythagoras, which was coined as a scientific maxim in the phrase *Ex pede Herculem*¹⁰ ("from the foot of Hercules") later became the basis for a method of attaining knowledge about the whole by way of calculation based on a part.¹¹

My point with these examples is simply to nuance the view of the scientific and philosophical rationality of the ancient Greeks, which has become a part of the European story of them as our cultural forebearers. No matter how much they excelled in sound mathematical calculations, these previous examples should illustrate that the ancient Greeks did not discern so critically when it came to what we would call sound historical facts.¹² This might appear irrelevant in a digital age of hyper-complex information societies, but I would argue, that it is still highly relevant, since both popular (and some academic) historiography as well as some Contemporary Pagan reconstructionism, still tends to construct semi-mythical narratives about a static Antiquity, which echo the view of Antiquity of both the Romans and the Romantics, and potentially reproduces the worldview of Herodotus or Homer, as if it were historical facts, and not historicist discourse. As the

archaeologist John Boardman has convincingly shown, the ancient Greeks interpreted their physical surroundings and unearthed remains within the scope of their mythical narratives. Through a historical imagination, myth was embedded in things and places, which in turn functioned to activate mythical memory, and simultaneously validated collective cultural identities, by connecting the past with present through the material. Due to the travels of individuals, such as soldiers and merchants, and the expansions of *Greek* territory brought on by the waves of colonialization in the eighth and seventh century B.C.E., the malleability of history and the applicability of myth as an imaginative prism for viewing the present, was developed to include new territories and cultures in the narratives concerning the *Greek* past, by connecting it to the past of older cultures. As Boardman (2002, p.26) notes:

These mythical identifications in non-Greek lands show the extent to which the Greeks carried their past with them and could relocate it as readily as they could themselves. There is more to this than the comfort of identifying familiar stories, religion, and ritual far from home, and many authors, from Herodotus on, were anxious to anchor what they thought they knew of their own past to the sometimes better recorded histories, mythology and religion of other, older cultures.

The tendency to re-associate and reinterpret one's own history and culture through temporal and spatial relocation in order to legitimize the present was carried on by the Romans, who could be viewed as the progenitors of the *grecophilia* than later became a cornerstone of European identity, and ironically, through the imaginative political visions of the romantic movement, eventually inspired the formation of the modern Greek state, and its claims of continuity from Greek antiquity. As professor of Anthropology Jonathan Friedman has pointed out (1992, p.837) history is intrinsically tied to identity through the construction of meaningful narratives which connect the present to the past:

Making history is a way of producing identity insofar as it produces a relation between that which supposedly occurred in the past and the present state of affairs. The construction of a history is the construction of a meaningful universe of events and narratives for an individual or collectively defined

subject. And since the motivation of this process of construction emanates from a subject inhabiting a specific social world, we may say that history is an imprinting of the present onto the past. In this sense, all history including modern historiography is mythology.

In this respect, the uses of history by Contemporary Pagans is comparable to, and in many cases directly related to the wider uses of history by modern nation states, political parties and cultural institutions, such as museums. Although the uses of history by Contemporary Pagans are in some cases critical of majority historiographies, acting for example as counter-narratives to ecclesiastical claims of a homogenous Christian Europe or a peaceful process of Christianization, Contemporary Pagan historiographies are often informed and inspired by a combination of scholarly historical research, and new critical readings of primary sources. Beyond this aspect, which we might refer to as a methodology, Contemporary Pagan historiography also shares a more theoretical trait with much popular and some academic historiography; the tendency to view or at least implicitly refer to historical events, concepts or phenomena as static. As the Religious Studies scholar Brent Nongbri has shown (2013), the modern concept of religion for example, did not exist in Antiquity, or even in the medieval period, but rather, was a product of the reformation and the discovery of the New World, which was in turn projected unto the past and the non-European present. Similarly, terms like *ritual* or, equally relevant to the context of the present essay, even terms like *Hellenic*, *Greek* and *Greece*, either did not exist or at least, had radically different meanings than they do now. And even if we accept that we may project the term *ritual* unto practices of what we chose to call *Ancient Greece*, these rituals were not static. Although we may be able to sum up a group of ceremonial practices under the heading *Panathenaia*, *Anthesteria* or *Eucharist*, it should be clear that these terms point to practices which took place and were repeated over a long period of time. The *Panathenaia* never existed, whereas the individual versions of a *Panathenaia* ritual did. The former is simply an essentialist abstraction and although it is a practical tool or device when we talk about the past, it carries with it the risk that we come to think of it as something that had historical existence.¹³

Due to the intrinsic relationship between popular and marginal historiographies, these are important points to remember when one studies

the reception of the past, since it is an important aspect of analysis, to be attentive to whether the practices of a Contemporary Pagan (or any other) group base their reception of the past on a dynamic or a static idea about what they reconstruct, - just as it is important to check our own ideas about what would be an authentic reconstruction, against what the sources tell us about any given event or practice in the past. The question of authenticity is complicated, when studying uses of history. Particularly in a time of post-modern deconstructions of historical knowledge. As Friedman and others such as Joseph Mali and William H. McNeill have argued, there is a thin line, if any, between myth and history, and as McNeill has phrased it, one historian's history is another's myth. This would support the approach of looking at what historian of religion Bruce Lincoln (1999 pp. 395-8) calls "truth-claims." Referring to ancient Greece, John Boardman (2002, p. 74) makes a similar suggestion:

As so often in understanding antiquity, it is more important to discover what was then believed true of the past, or even of the recent present, than to hope to uncover the generally unattainable truth. Men are motivated by faith and imagination more readily than historical 'facts' of the type we think we can glean from texts and the ground.

There is some relevance to this observation, even in the study of Contemporary Pagan reconstructionism or in reception studies in general. However, I believe in a nuanced dual approach, which focuses primarily on the imaginative uses of history in constructing identity and practice based on "meaningful narratives", while still checking these receptions against what we actually know for certain about the past. I would furthermore suggest that adding a third dimension to our approach would improve our understanding of both our area of study in the present, and our own research history. Beyond studying present phenomena, and where relevant, checking them against what we know based on solid evidence, we should provide discussions of how these phenomena were treated in the past, by scholars. Finally, I believe we should always ask ourselves if we as scholars should aim at constructing meaningful versions out of incoherent sources or if we should rather present the incoherent and confusing as just that? The construction of coherence, particularly in public outreach, is more a matter of literary style

and pandering to readers, than a real scientific goal. We should be able to and are obliged to present confusion when we find it, rather than trying to homogenize our rendition of the past. Essentially, it is a question of being faithful to our data, rather than to our readers. I am sure some who read this will object that this is in fact already how they approach their interpretation and dissemination of the past – and if that is the case, great, we are in accord! But I would still argue that even we who deliberately do present the past and its modern interpretation as the confusing mess that it is, are always at risk of homogenizing it without intention. Humans are makers of meaning, after all, tellers of stories.

Remembering and Forgetting

Elvis Presley once recorded a song entitled “I Forgot to Remember to Forget” which ironically has now more or less slipped into oblivion.¹⁴ It is a love song and besides the fact that it has not made it into the generally appreciated Presleyan canon, its lyrics do not provide any sophisticated epiphanies regarding memory. However, in a surprisingly concise way, its title sums up some of the key points of recent discussions of memory and cultural heritage; the intricate relationship between remembering and forgetting, and the crucial importance of recognizing that remembering and forgetting take place on both conscious and unconscious levels. In the area of Cultural Heritage Studies, Rodney Harrison (2013, p.1) has recently argued that the “heterogenous piling up of disparate and conflicting pasts in the present” may be considered a “crisis of accumulation of the past.” Harrison suggests that heritage scholars and professionals ask themselves whether “the pasts which we are actively creating in the present, through the various forms of heritage we preserve, could or should endure into the future.” The discussion presented by Harrison is an interesting one, which will most likely influence the future of cultural heritage studies as well as museology and archaeology. All three disciplines are caught in a paradoxical suspension between research, display and preservation; in order to study sites and objects, they often need to be unearthed, which exposes them to a corrosive environment. As many archaeologists point out, excavation is in some way also destruction. However, although archaeological remains would fare much better, were they covered again after excavation (a procedure which is also employed),

or better still, never unearthed in the first place, cultural heritage issues as well as national and international politics often influence decisions to display the material culture of the past to the public. But what do Cultural Heritage studies have to do Contemporary Paganism? The answer is memory. Both phenomena share an interest in cultural memory in the form of narratives about the past, whether they be solidified in archaeological sites and objects, or fluid and performed, in ritual practices. In many cases, it is even the same past they look to, which is an intersection that may lead to conflict about whose memories and narratives about the past are the most authentic. As anthropologist Anne Galloway (2006, pp. 3–4) has pointed out in an essay about the role of memory in digital data preservation, “both memory and forgetting are subject to power, and thus also subject to abuse”:

Take, for example, how selective or instrumentalised memory relies on selective and instrumentalised forgetting. Or how, when either memory or forgetfulness are *forced*, they become authorized histories, truthful in ways that are actually improbable or impossible.

As Galloway describes, memory is subject to power, but it could also be argued that it *is* power; the power to define the past, and through this, the power to legitimize versions of the present. It could be argued then, that if memory is selective, the questions are: who selects? And what is selected? When studying contemporary religions that aim to recreate rituals of the past based on textual and material evidence and the interpretation of these sources by scholars, we find ourselves in a situation where several potential avenues of information are conflated; primary and secondary sources are used in combination, as a basis for establishing a new practice, and the sources produced by this new practice is thus also a combination of the fragmented past and the ephemeral present.

Furthermore, the researcher’s own knowledge of the dead rituals which are (re-)constructed by contemporary actors and practitioners also influences the study of reconstructionist rituals. Hence, it is of great importance to be aware of one’s own notions of authenticity. Whether or not a (re-)constructed ritual bears likeness to, or differs from the ritual it is inspired by, may not be as relevant in the analysis of a contemporary ritual, as the way in which a religious group or community selects and interprets some sources, while

discarding or ignoring others. As French ethnologist Marc Augé has suggested (2004, p.17), we must pay attention to the crucial role of oblivion or what we could call selective forgetting, in order to understand the cognitive process of constructing memories, selecting avenues of cultural nostalgia, and even of being in the present:

‘Remembering or forgetting is doing gardener’s work, selecting, pruning. Memories are like plants: there are those that need to be quickly eliminated in order to help the others burgeon, transform, flower.

It is the process of selection itself which is of primary interest and importance when trying to understand the role awarded to the ritual (or any other cultural product for that matter), and its impact on how a group defines itself and its wider practices.

Let us return to the impact of the calculations of Hippias and Pythagoras. Whereas the height or weight of Herakles may not be of any importance to Contemporary Hellenic polytheists, the date of the first Olympic games certainly is. It functions as an alternative to the birth of Jesus Christ in order to calculate time and communicate about it, and is often used in their publications and on websites to state the present date: Hence, it serves both a practical and an ideological purpose. However, since the exact date calculated by Hippias was based on a mythical figure, and furthermore, has been challenged (although only slightly), by recent archaeological finds at Olympia, it would seem that not only the basis for Hippias calculations, and the results of his calculations, but more importantly, the question of what year it is for contemporary Hellenic polytheists in present day Greece, is complete fiction.¹⁵ The question remains, then, if we may expect Contemporary Hellenic Polytheists in Greece (or the International Olympic Committee for that matter), to refrain from using 776 B.C.E. as the starting point of their timeline, or if they will continue to use Hippias’ dating?

Time will tell, but my suspicion is that they will all choose the latter. First of all, it is likely that the new archaeological findings from Olympia are not disseminated among Greece’s Contemporary Hellenic Polytheists. But even if news reaches them, then although the date 776 B.C.E. is based on the myth of Lycurgus, and although it requires selective oblivion of the new data, it has acquired authority through its repetition and reproduction by

scholars, and its institutionalization through the modern Olympic Games. In this case, as in many others, the mythologically inspired worldview of practicing Contemporary Pagans, is in fact based on and substantiated by the research of historian and the narratives of nation states and NGO's. It is simply not quite updated. There is a saying, that "the future is not what it used to be."¹⁶ With a reception perspective on the uses of history, we might rephrase this slightly; the past is not what it used to be. Sometimes it is even better.

Notes

- 1 The present paper is inspired by my doctoral research (based on more than a year of fieldwork in Athens, Greece), which was recently published in my doctoral dissertation *Do Satyrs Wear Sneakers? Hellenic Polytheism and the Reception of Antiquity in Contemporary Greece – a study in serious play* (2019).
- 2 Some recent studies that engage with inventions of tradition include: Masalha, Nur, (2007), *The Bible and Zionism: Invented Traditions, Archaeology and Post-Colonialism in Palestine-Israel*; Vlastos, Stephen, (1998), *Mirror of Modernity: Invented Traditions of Modern Japan*; Sievers, M. (2005), *The Highland Myth as an Invented Tradition of 18th and 19th Century and Its Significance for the Image of Scotland* and Hammer, Olav & Lewis, James R. (2011). *The Invention of Sacred Tradition*.
- 3 Some of this criticism came from reviewers of the book, such as: Burke, Peter (Jan. 1986), in *The English Historical Review* Vol. 101, No. 398 pp. 316–317, and Handler, Richard (Dec.1984), in *American Anthropologist New Series*, Vol. 86, No. 4 pp. 1025–1026.
- 4 Finally, it should be added, that we should distinguish between *invention* and *re-invention* of tradition. Whereas invented traditions in the sense presented by Hobsbawm and Ranger, may well be a symptom of modernity, the re-invention of tradition is much older, and stretches into antiquity, if not into prehistory. In Pausanias, for example, we find mention of the Olympic Games of late antiquity as having been re-invented.
- 5 For a study of the topic of UFO-religion and uses of Ancient Greek history see my recent chapter: Makeeff (2018) "Was Aristotle an Anti-Semitic Alien?" in Aspren, Dyrendal and Robertson (2018).
- 6 Beyond his use of myth or drama, Freud also developed elements of his psycho-analytic method based on his fascination with the life and discoveries of the (in) famous archaeologist and business man Heinrich Schliemann, who excavated Troy and Mycenae.
- 7 For a thorough discussion of the role of classical reception in the formation of

- modern sociology see: McCarthy, George E. (2002) *Classical Horizons: The Origins of Sociology in Ancient Greece*.
- 8 See: Porter, James (2008), "Foucault's Antiquity" in Martindale, Charles/ Thomas, Richard F. (Ed.), *Classics and the Uses of Reception*, published online.
 - 9 Since the stadion in Olympia was longer than other stadia that normal men would finish in 600 steps, this supposedly gave Pythagoras a basis for calculating how much bigger the hero was than normal men.
 - 10 The similar phrase *Ex ungue leonem*, "from the claw of the lion" expressed the same principle; from the foot of Herakles, or the claw of the lion, one might gain knowledge of the entirety of Herakles or the lion.
 - 11 This method has later become axiomatic in areas of biology and paleontology.
 - 12 It should be noted however, that the incredibility of myth as a historical source was emphasized by some authors in classical antiquity, most notably Thucydides. In modern historiographical theory, the problem of defining, and distinguishing between myth and history has been addressed by scholars such as William H. McNeill (1986, pp. 1–10) and Joseph Mali (2003).
 - 13 I realize that the singular use of nouns does not necessarily mean that the author implies essentialism. It may be used due to practicality or tradition. After all most people use the term *Christianity*, despite the fact that they know very well that there are in fact several majority *Christianities*, which have fought bloody wars against each other, as well as a myriad of other Christianities which are not recognized by any of the statistically dominant denominations. Yet we still use the singular form of the noun. My point is that the singular form may implicitly shape the way we think. Yet it is certainly the most practical. Hence, the reader of this essay will also find such generalizing uses of singular forms of nouns. I take it that the reader will henceforth be aware that my reference to singulars, such as *Ancient Greece*, or *Greece* or other similar concepts, are intended to be read as plurals. I do not think of Ancient Greece or any particular ritual that was repeated over time as a singular entity, but as a fluid continuum of variations.
 - 14 It was originally written by Stan Kesler and Charlie Feathers, and recorded by Elvis in 1955. For Presley, it became a breakthrough song which stayed on national charts for 39 weeks, and gave him nationwide fame as a country music performer. The song has later been recorded by musicians such as The Beatles, Bob Dylan and Johnny Cash.
 - 15 Curiously, Greece is no stranger to the reordering of time. The change from the Julian to the Gregorian calendar in 1582, meant that 16 February 1582 became 1 March, and furthermore split the Orthodox community, leaving a small fraction of Old-Calendarist faithful to the Julian calendar. Similarly, although not in Modern Greece but in Byzantium, the new calculation of Easter by Dionysius Exiguus meant a significant 'relocation' of time.

- 16 This quote has been attributed several people, it first appears in 1937 in the journal “Epilogue” in the article titled “From a Private Correspondence on Reality” by Laura Riding and Robert Graves. The same year 1937, poet and philosopher Paul Valéry wrote a similar line in the essay “Notre Destin et Les Lettres”, which was translated into English in 1948.

Bibliography

- Augé, M. (2004) *Oblivion*. London and Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Boardman, J. (2002) *The Archaeology of Nostalgia: How the Greeks Re-created Their Mythical Past*. London: Thames & Hudson
- Burke, P. (1986), Review in *The English Historical Review*, 101(398), pp. 316–317.
- Christesen, P. (2009) “Whence 776? The Origin of the date for the First Olympiad” in *The International Journal of the History of Sport*, 26(2), pp. 161–182.
- Fenves, P. (1986) “Marx’s Doctoral Thesis on Two Greek Atomists and the Post-Kantian Interpretations”, *Journal of the History of Ideas*, 47(3) pp. 433–452.
- Friedman, J. (1992) “The Past in the Future: History and the Politics of Identity” in *American Anthropologist*, 94(4), pp. 837–859.
- Galloway, A. (2006) *Collective remembering and the importance of forgetting: a critical design challenge*. Published online: www.semanticscholar.org.
- Grimes, R. (2013 [1982]) *Beginnings in Ritual Studies*. 3rd edn. Waterloo: Ritual Studies International.
- Hammer, O. & Lewis, J.R. (2011) *The Invention of Sacred Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Handler, R. (Dec. 1984), Review in *American Anthropologist New Series*, 86 (4) pp. 1025–1026.
- Harrison, R. (2013) “Forgetting to remember, remembering to forget: late modern heritage practices, sustainability and the ‘crisis’ of accumulation of the past”, *International Journal of Heritage Studies*, 19(6).
- Hobsbawm, E. & Ranger, T. (eds.) (1983) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnston, S. I. (2011) “Whose Gods are These? A Classicist Looks at Neopaganism” in Rescendi, F. P. & Olokhine, Y.V., *Dans le laboratoire de l’historien des religions: Mélanges offerts à Philippe Borgeaud*. Genève: Editions Labor et Fides.
- Lincoln, B. (1999) “Theses on Method”, McCutcheon, R. T. (ed.), *The Insider/Outsider Problem in the Study of Religion: A Reader*. London: Cassell.
- Makeeff, T. T. (2018) Was Aristotle an Anti-Semitic Alien?: Conspiracy Theory, Ufology, and the Colonization of the Past in Contemporary Greece, Asprem, E., Dyrendal, A. & Robertson, D. G. *Handbook of Conspiracy Theory and Contemporary Religion*. Leiden: Brill.

- (2019) *Do Satyrs Wear Sneakers? Hellenic Polytheism and the Reception of Antiquity in Contemporary Greece – a study in serious play* (Doctoral Dissertation). Lund: Mediatryck.
- Mali, J. (2003) *Mythistory: The Making of a Modern Historiography*. Chicago: University of Chicago Press.
- Masalha, N. (2007) *The Bible and Zionism: Invented Traditions, Archaeology and Post-Colonialism in Palestine-Israel*. London: Zed Books.
- McCarthy, G. E. *Classical Horizons: The Origins of Sociology in Ancient Greece*, Albany: SUNY Press.
- McNeill, W.H. (1986) "Mythistory, or Truth, Myth, History, and Historians", *The American Historical Review*, 91(1), p. 1–10.
- Nongbri, B. (2013). *Before Religion: A History of a Modern Concept*. New Haven; London: Yale University Press.
- Porter, J. (2008) "Foucault's Antiquity" in Martindale, C. & Thomas, R. F. (eds.), *Classics and the Uses of Reception*. Published online.
- Sievers, M. (2005) *The Highland Myth as an Invented Tradition of 18th and 19th Century and Its Significance for the Image of Scotland*. Norderstedt: GRIN Verlag.
- Vlastos, S. (ed.) (1998) *Mirror of Modernity: Invented Traditions of Modern Japan*. Berkeley: University of California Press.

Turism: från trivialitet till brännande samhällsfråga

Ett evolutionärt perspektiv

Jan Henrik Nilsson

VÅR BILD AV turismen som fenomen är starkt präglad av det sena 1900-talets semestervanor. Lasse Åbergs film ”Sällskapsresan” ger en genial illustration av hur turister antas bete sig. De senaste decennierna har emellertid turismen förändrats radikalt, även om charterresorna finns kvar är de inte längre lika dominerande som förut. Den gamla bilden av turism som sol- och badresor behöver kompletteras. Även om massturismen är på tillbakagång så ökar antalet resor snabbt. Resorna organiseras enligt nya affärsmodeller, de går delvis till nya typer av destinationer och gränsen mellan fritidsresande och affärsresandet blir allt mindre tydlig. Detta i sin tur hänger samman med en radikal samhällsförändring där mobilitet är ett konstituerande element (Urry, 2007). När mobiliteten berör alla aspekter av samhället finns inte längre samma motsättning mellan det stabilt bofasta och det mobila som tidigare – allt fast förflyktigas.

Tidigare betraktades turismen som något trivialt som inte riktigt räknades in bland annan tjänsteproduktion och konsumtion, den sågs som en rekreativ motpol till den värdeskapande delen av samhällslivet. Den här bilden av turismen har även präglat samhällsvetenskaplig forskning, som i stora stycken tagit semester från att studera turism som fenomen och näringsgren. Inom kulturgeografi och ekonomisk geografi beror det både på ett osynliggörande av forskningsfältet inom disciplinens huvudfåra och på att de geografer som studerat turism utvecklat separata arenor för publicering och därför inte förmått att påverka ämnet som helhet (Ioannides & Brouder, 2017). Ett huvudargument i den här uppsatsen är att turismen utgör en bärande del av samtidens rumsligt betydelsefulla samhällsförändring och att våra försök att

förklara och förstå turismens del i denna bör vara en integrerad del av det kulturgeografiska forskningsfältet.

Ambitionen med uppsatsen är att diskutera turismens utveckling i ett evolutionärt perspektiv. I denna tolkning betonas de materiella och ekonomiska strukturerna på bekostnad av individuella och kollektiva handlingsmönster. Detta är givetvis i sak problematiskt eftersom struktur och handling står i ett ömsesidigt förhållande till varandra. Framställningen motiveras av ett behov av att skriva fram ett sammanhållet historiskt förankrat narrativ som förklarar och skapar förståelse för turismen som dynamiskt samhällsfenomen. Inledningsvis skisseras ett antal utmärkande tendenser i den nutida turismen. Därefter diskuteras turismens utveckling i ett längre tidsperspektiv där samspelat mellan innovation och gradvisa strukturella förändringar betonas.

Nutida turismutveckling

Även om det finns definitionsproblem så kan det fastslås att turismen är en av världens viktigaste och snabbast växande näringsgrenar. Antalet internationella turistresor mer än fördubblades mellan år 2000 och 2018, från 699 till 1451 miljoner (UNWTO, 2019). Ökningstakten är snabbare i Asien och Afrika än på mognare marknader, men även europeiska ökningstakter på 3–5 procent per år ger stora förändringar över tid. I Europa är det resor till större städer som vuxit snabbast. I ett urval av tolv europeiska storstäder ökade antalet övernattningar i genomsnitt med 43 procent mellan 2004 och 2017 (Eurostat, 2019). Detta är troligen en stark underskattning eftersom den officiella statistiken inte räknar in dagsbesökare, besökare från kryssningsfartyg eller personer som övernattar hos vänner eller andra aktörer som inte syns i statistiken. Boende som förmedlas via digitala plattformar såsom Airbnb har ökat starkt de senaste tio åren (Oskam, 2019). Digitaliseringen har bidragit till att öka utbudet av turismtjänster och förbättra konsumenternas tillgång till information om olika resealternativ.

Den europeiska turismens rumsliga mönster har också förändrats de senaste decennierna. Vissa traditionella turistregioner i Sydeuropa och alpländerna har haft en relativt svag utveckling. Däremot ser vi en stark tillväxt i många större städer och i områden som tidigare inte betraktats som turistdestinationer, inte minst i Öst- och Centraleuropa. Utvidgningen av den Europeiska Unionen och framväxten av lågprisflyg är de viktigaste

utvecklingsfaktorerna (Dobruszkes, 2013; Nilsson, 2018). I flera stora städer, som Berlin, London och Barcelona når turistströmmarna stadsdelar som tidigare varit opåverkade av besökare. När turister i stor skala börjar besöka vanliga bostadsområden skapas nya typer av konflikter. De beskrivs ofta i termer av överturism, ett tillstånd där det kommit så många turister till en plats att det får negativ påverkan på såväl lokalbefolkningens livskvalitet som på turisternas upplevelse av platsen (Colomb & Novy, 2017). Detta kan ses som ett tecken på att turismens tillväxt närmar sig sin gräns. Bakom problemen finns tydliga kopplingar mellan ett allmänt ökat resande, ny teknik och förändrade mobilitetsmönster som påverkar turismens nya utbredningsmönster (Nilsson, 2020).

Affärsresandet är en del av turismen som ofta glöms bort, trots att affärsresenärernas krav på infrastruktur och service i hög grad även påverkar fritidsresandet. Affärsresor berör till största del platser med hög koncentration av centrala funktioner, oftast större städer. Utvecklingen kan också kopplas till den snabba tillväxten av forskning, utveckling och avancerad tjänsteproduktion (finans, fastighetsmarknad, etc.). Det är sektorer som genererar mycket resande och vars kontaktmönster är mer koncentrerade än tillverkningsindustrins (Beaverstock et al., 2010). Man anar en intressant dynamik som driver på både mobilitet och rumslig koncentration, där goda transporter utgör en lokaliseringsfördel för avancerad tjänsteproduktion, vars efterfrågan i sin tur ger tillväxtmöjligheter för ”understödjande” tjänster, t.ex. hotell, detaljhandel och kultur. Den spanske sociologen Manuel Castells identifierade tidigt den ökande polariseringen i *The Informational City* som ett växande urbant problem (Castells, 1989; se även Harvey, 1990). Den avancerade tjänstesektorn och det växande kulturlivet tenderar att öka platsens attraktivitet och förstärka efterfrågan på ytterligare förbättrade transport- och övernattningsmöjligheter. Hotellen i Stockholm och Köpenhamn har till exempel ökat sin kapacitet med det dubbla sedan sekelskiftet 2000. Olika delar av såväl infrastruktur som marknad förändras i takt med att nya tekniska lösningar och affärsmodeller utvecklas, vilket i sin tur påverkar den urbana turismen. Dessa förändringar på systemnivå påverkar inte bara utbudet av turismtjänster utan även efterfrågan och individuella handlingsmönster.

Framväxten av informations- och kommunikationsteknologin sedan 1990-talet har förändrat enskilda resenärers förhållande till mobilitet och tidsanvändning – man är ständigt fri men aldrig ledig. Den globala nåbar-

heten har blivit en central förändringsfaktor för organisationers och individers handlingsmönster. För en ökande grupp av människor med flexibla och avancerade arbetsuppgifter har det helt enkelt blivit mindre problematiskt att vara borta från arbetsplatsen, internet har skapat en rumslig frigörelse från kontoret. I förlängningen innebär detta att gränsen mellan arbete och fritid luckras upp, liksom gränsen mellan tillvaron som turist och vardagstullvaron. Med den ökade fysiska och virtuella mobiliteten tenderar människor att utveckla alltmer rumsligt utspridda sociala relationer (Gössling & Stavrinidi, 2016). Även om det går att hålla kontakten virtuellt så förutsätter sociala relationer att man möts fysiskt, i varje fall emellanåt. Livet som mobil individ, som turist, har blivit en integrerad del av vardagslivet (Larsen, 2019). Industrialismens diskreta kategorier är borta. Det är frågan om en radikal samhällsförändring och den har gått snabbt.

Trots de snabba förändringarna krävs det ett längre historiskt perspektiv för att vi ska kunna urskilja såväl samspelet mellan kontinuitet och förändring i turismen som dess samband med samhällsutvecklingen i stort. De senaste decenniernas turismutveckling kan beskrivas som en mångfasetterad process där flera utvecklingslinjer sammanfaller. För att sätta in turismens utveckling i ett vidare teoretiskt och evolutionärt sammanhang bör man enligt min mening fokusera på tekno-ekonomiska drivkrafter på samma sätt som när man analyserar andra näringsgrenar (Dicken, 2015; Perez, 2010). Den tekniskt-ekonomiska utvecklingen skapar de nödvändiga förutsättningarna för turismens tillväxt. Detta innebär inte att social och kulturella faktorer är oviktiga, de har stor betydelse för varför vi reser och var vi reser, inte minst på fritiden.

Turismens kvardröjande industriella strukturer

Den moderna turismen är i allt väsentligt ett barn av den industriella revolutionen. Järnvägen och ångbåtstrafiken skapade ett nätverk av regelbundna nationella och internationella förbindelser. De ångdrivna transporterna var mycket pålitligare än hästskjutsar och segelfartyg. De löpte enligt tidtabell och möjliggjorde ett kollektivt resande. Sjunkande reskostnader och ökade hastigheter skapade underlag för en internationell turistmarknad. Dåtidens viktigaste turistmål, Schweiz, hade närmare miljon besökare redan 1879. De moderna storhotellen växte fram för att ta hand om de ökande resan-

deströmmarna. Paketresor med järnväg introducerades av Thomas Cook redan på 1840-talet och utvecklades till en global industri under de påföljande decennierna (Nilsson, 2016). Innovativa lösningar och affärsmodeller skapade bättre möjligheter att samordna resor, boende, måltider och guidning, vilket underlättade medelklassens resande högst väsentligt. Gruppressor ökade tryggheten för resenärerna, vouchers säkerställde tillgången på hotellrum och resecheckar underlättade transaktionerna i utlandet. Gradvis ökade utbudet av destinationer, både för inhemsk och internationell turism.

1900-talet turism bygger på 1800-talets nymodigheter. Den stora skillnaden var att antalet resenärer steg kraftigt under efterkrigstiden som en följd av att välståndet ökade och arbetarna fick betald semester. Ett fordistiskt tekno-ekonomiska paradig, som brukar sammanfattas i termer av ”massproduktion för masskonsumtion” dominerade under stora delar av 1900-talet (Dicken, 2015; Freeman & Louçã, 2001). I 1900-talets industrisamhälle var även turismen industriell till sin karaktär. Då växte det fram en storskalig turistindustri för massproduktion av rekreation för arbetare och lägre tjänstemän. De stora diktaturerna var särskilt duktiga på detta. Utanför den lilla orten Binz på Rügen sträcker sig den gigantiska logement- och badanläggningen Prora kilometervis längs sandstranden. Den byggdes på 1930-talet av den nazistiska fritidsorganisationen *Kraft durch Freude* för att ge Berlins arbetare möjlighet att njuta av sol och bad på semestern. Under sovjettiden byggde statliga företag och fackföreningar anläggningar på Krim och längs den baltiska kusten för att ta emot särskilt förtjänstfulla arbetare. Jurmala utanför Riga kunde på 1980-talet ha en halv miljon besökare under de mest hektiska veckosluten. Sällskapsresorna byggde också på en närmast industriell logik. Många stora nordiska charterföretag, t.ex. Spies och Tjäreborg, startade som bussreseföretag och utvecklade en storskalig affärsmodell. Genom att fylla turistbussar och flygplan med resenärer och göra stora inköp av hotellrum kunde kostnaderna hållas nere. Den ökande mängden resenärer skapade underlag för fler storskaliga turistverksamheter, vilket i sin tur gjorde dem alltmer standardiserade. Britter, tyskar och nordbor trängdes i nyanlagda badorter som Marbella, Benidorm och Magaluf (Laakonen & Vasilevska, 2011; Löfgren, 1999; Nilsson, 2016). I Sverige blev industrisemestern ett begrepp, under fyra veckor i juli stod landet stilla.

Sammanfattningsvis kan 1900-talets turismutveckling beskrivas som en serie framväxande innovationer, varav många fortfarande präglar turismen.

Turistnäringen kunde behålla sin dynamiska karaktär genom att äldre affärsmodeller gradvis förändrades och därmed skapade nya marknader. Det är först sedan en serie nya innovationer kommit fram runt sekelskiftet 2000 som turismen i grunden börjat förändras. Samtidigt har industrisamhällets strukturer fortfarande stor betydelse även om vi reser, söker information och i övrigt betar oss på delvis nya sätt.

Turismen i informationssamhället

Utvecklingen av elektronik, särskilt datoranvändning, var en viktig faktor bakom många av de förändringar av industriproduktion, distribution och service som tog sin början under 1970-talets strukturkris. Informationsteknologi, IT, fick sin verkliga betydelse för vanliga konsumenter när Internet blev tillgängligt för allmänheten 1993. Internet-paket blev utsett till årets julklapp 1996, vilket kan sägas markera ett genombrott i Sverige. Ett stort antal Internet-baserade innovationer utvecklades under 1990-talet såsom sökmotorer, hemsidor, betalningstjänster och e-post. Med hjälp av dessa digitala verktyg skapades en rad tjänster där företag kunde nå konsumenter på ett enkelt sätt utan att använda traditionella mellanhänder. Lågprisflyget (t.ex. Ryanair och EasyJet) och nätbaserade sajter för hotellbokning (t.ex. Booking och Hotels.com) var bland de första delbranscherna inom turistnäringen att använda Internet i stor skala.

Genom dessa distributionskanaler kunde transaktionskostnaderna sänkas väsentligt. Traditionella flygbolag och hotellföretag utsattes för stor prispress, samtidigt som de låga priserna satte extra fart på efterfrågan. Detta är särskilt tydligt inom flyget som fram till 1990-talet varit starkt reglerat, därtill var de dominerande flygbolagen oftast statliga. I öppen konkurrens med lågprisbolagen, vars kostnads- och intäktbild såg väsentligt annorlunda ut, blev omvandlingstrycket mycket stort. Lågprisbolagen hade lägre kostnader för flygplatser, personal och hantering samtidigt som de kunde öka sina intäkter genom att sätta passagerarna tätare, minska servicegraden och låta hotell- eller biluthyrningsföretag använda bolagens hemsidor för marknadsföring. De traditionella flygbolagen kom successivt att anpassa sin verksamhet och service till lågprisbolagens (Nilsson, 2009 & 2012). Efter ett antal år hade stora delar av flygbolagens utbud i praktiken omvandlats till lågprisflyg vilket ytterligare drivit på flygresandet.

Dessa affärsmodeller representerar den första vågen av innovationer inom turistnäringen som har sin grund i digital teknik. I grunden handlar det om att gemene man nu kunde få tillgång till information som tidigare varit förbehållen professionella aktörer såsom flygbolag och resebyråer. Tidigare hade deras information varit utspridd på flera analoga och digitala källor, det fordrades avsevärd kunskap för att sätta samman en resa åt en kund. Hanteringen var dyr och därför köpte de allra flesta fritidsresenärer färdiga paket, det var mest affärsresenärer som skraddarsydde sina resor. Internet skapade möjlighet för konsumenterna att göra individuella val. Tillgängligheten till olika resetjänster ökade över tid, successivt fick konsumenterna tillgång till allt fler möjligheter att boka själva. De kunde sitta hemma framför sin skärm och sätta ihop en resa efter eget huvud. Skillnaden mellan olika kategorier av resor minskade, fritidsturister börjar t.ex. i allt högre utsträckning använda strukturer som tidigare mest använts av affärsresenärer såsom reguljärflyg och cityhotell. Man kunde också själv välja tidpunkt för resan. Paketresorna hade i huvudsak gått över en vecka med lördag som resdag. Nu ökade möjligheten att sätta samman weekendresor, en kategori som ökat snabbt under 2000-talet.

Under den period på 1990- och 2000-talet då dessa innovationer fick sitt största genomslag ser vi också en stor extern påverkan av faktorer utanför själva turistsystemet: internationell politik, globalisering, avregleringar, etc. Det kalla kriget tog slut och det blev lättare att handla och resa. Efter EU:s stora utvidgning 2004 inkluderades stora delar av Europa i den fria rörligheten; genom homogeniserade regelverk kunde till exempel lågprisbolagen verka inom hela unionen. Den liberaliserade politiken, öppnare gränser och nya affärsmodeller skapar förutsättningar för att bilda större internationella marknader. Detta i sin tur gör att storskaliga modeller får större genomslagskraft med ökad homogenisering av turisttjänsterna som följd. Detta kan tyckas som en paradox i en tid då våra levnadsvanor och konsumtionsmönster blir allt mer individualiserade.

De digitala teknologierna och de affärsmodeller som kom i deras spår fick stora konsekvenser för den europeiska turismens geografi. Den tydligaste tendensen är en allt större rumslig utspridning av de internationella flygförbindelserna, som står en stor del av de långväga persontransporterna. Antalet flygplatser med internationell trafik har ökat kraftigt. I dag bedriver t.ex. Ryanair trafik från Storbritannien till 24 olika städer i Frankrike och 23

städer i Italien (Ryanair, 2019). Även länderna i Öst- och Centraleuropa har fått markant förbättrade internationella förbindelser. Detta är en väsentlig skillnad i förhållande till situationen före 1990-talet, då oftast endast huvudstäderna hade reguljära flygförbindelser till utlandet. En ofta förbisedd effekt av den så kallade lågprisrevolutionen är att den europeiska turisttrafiken har gått från att vara enkelriktad till att vara dubbelriktad. Det är inte längre bara nord- och västeuropéer som åker söderut. Våra länder tar idag emot stora mängder turister från Spanien, Italien och Öst- och Centraleuropa. De nya teknologerna förändrar också enskilda regioners och destinationers möjligheter att nå ut med sin marknadsföring. Lite hårdraget kan man påstå att varenda by idag har hela världen som potentiell marknad. Denna tendens visar sig särskilt tydligt när vi kommer in i nästa teknikgeneration.

Ett interaktivistiskt Internet

Den nya generation av informationsteknologi som vuxit fram under 2000-talet bygger vidare på Internet och mobiltelefoni. I början var Internet enkelriktat. Man kunde titta på hemsidor, skicka e-post och överföra information, men inte interagera i realtid. Detta förändrades när Internet blev interaktivt, med Web 2.0. Digitala plattformar där många människor kunde få kontakt med varandra samtidigt började utvecklas. Den första egentliga smartphonen, I-phone, lanserades 2007. Genom att använda en touch-screen kunde datorns funktion kombineras med en telefon och göras liten och användarvänlig. Där det finns täckning är numera all information ständigt tillgänglig och kan bäras med i byxfickan. Den innovativa samordningen av ett interaktivt internet och smartphone har i grunden förändrat vårt sätt att söka information och hålla kontakt med andra människor, inte minst när vi reser. De viktigaste kanalerna för kontaktskapande är det vi kallar sociala medier, t.ex. Instagram och Facebook. De fungerar som plattformar där människor kan dela texter, bilder och annat material med ett stort antal andra personer. Man kan också dela omdömen om platser, attraktioner, hotell och restauranger på olika typer av rankingssidor, t.ex. Tripadvisor. Detta flöde av *user generated content* har stor betydelse för hur vi uppfattar omvärlden, det kompletterar äldre tiders redaktionellt granskade material.

Genom den sammantagna inverkan av dessa innovationer växer ett alltmer mångfasetterat informationslandskap fram. Användningen av gamla typer

av medier, såsom TV, tidningar, guideböcker och resemagasin förändras gradvis men de försvinner inte. Nya medier tillkommer och läggs till redan existerande informationskanaler (Mieli & Zillinger, 2020). Men det är inte bara fråga om tillväxt utan också, och än mer, om en kvalitativ förändring. Internet kännetecknas i dag av en stor mångfald av röster, ökande interaktivitet och ett omedelbart genomslag för nyheter. Rubriken ”ett interaktivistiskt Internet” antyder att mediet som sådant, eller rättare sagt effekten av bakomliggande algoritmer, dessutom fått en typ av agens som ligger bortom enskilda mänskliga beslut. Algoritmer väljer ut de sökalternativ som ska göras synliga för oss utifrån vårt tidigare sökmönster. I algoritmernas logik ligger också en självförstärkande tendens, om ett fenomen av någon orsak blir uppmärksammat så tenderar uppmärksamheten att snabbt sprida sig ytterligare. Bilder från ”världens vackraste by”, österrikiska Hallstatt, har under de senaste åren fått stor spridning på Instagram. Det har gjort att turismen till orten ökat mycket kraftigt, vilket i sin tur gör att ännu fler selfies sprids. En god cirkel av ökad uppmärksamhet och ökade inkomster har snabbt utvecklats till ett stort problem.

Det finns en typ av digitala plattformar som haft särskild betydelse för turismens utveckling. De rymmer i det vi kallar delningsekonomier, *sharing economies*. Grundtanken är att plattformarna hjälper enskilda personer att dela sina tillgångar med andra människor när de inte använder dem själva. Man kan tillfälligt hyra ut ett rum via Airbnb, erbjuda skjuts med hjälp av Uber eller erbjuda sig att visa sin hemstad för besökare genom Free guided tours. Plattformarna bygger på samma grundfunktioner som sociala medier, de underlättar för folk att komma i kontakt med andra. Dessutom tillhandahåller de kommersiella plattformarna hjälp med presentation, förmedling av betalning och ett forum där gäster och värdar kan ge varandra omdömen. På så sätt hjälper plattformarna till att skapa ett ömsesidigt förtroende mellan parterna, vilket är särskilt viktigt när man släpper in främlingar i den privata sfären (Dredge & Gyimothy, 2017; Zillinger & Nilsson, 2019). Plattformarna tar en avgift för dessa tjänster, Airbnb brukar ta ca 15 procent av omsättningen.

Airbnb har på bara ett drygt decennium blivit en global aktör. I september 2019 fanns 5,7 miljoner övernattningsmöjligheter listade i 167 länder (Adamiak, 2019). När delningsekonomin fått så stor spridning så påverkar det hur turister fördelas i det urbana rummet. Traditionellt har besökare

bott på hotell i städernas centrala delar. Här återfinns normalt också de flesta historiska och kulturella turistattraktioner. Airbnb bygger på uthyrning av privatbostäder, som i de flesta fall ligger i bostadsområden utanför centrum. En utspridning av tillgängligt boende för resenärer gör att turisterna tenderar att spridas ut till stadsdelar som tidigare inte betraktats som turistmål. Detta beskrivs ofta som att turisterna söker sig ”*off the beaten track*”. I själva verket är det bara vissa speciella områden som större mängder turister söker sig till. Det är områden som ligger relativt nära städernas historiska centrum, ofta arbetarstadsdelar från 1800-talet som redan förändrats under trycket av avindustrialisering, invandring och inflytande från alternativa sociala rörelser. I stadsdelar som Nørrebro (Köpenhamn), Shoreditch (London) och Kreuzberg-Neukölln (Berlin) finns sedan länge starka tecken på gentrifiering, här finner vi också stora koncentrationer av Airbnb. Den starkt ökande turismen driver på omvandlingen, bland annat genom att bostäder görs om till uthyrningsobjekt, i så hög grad att man kan tala om turismdriven gentrifiering (Nilsson, 2020). Lättillgängliga och prisvärda övernattningsmöjligheter genom Airbnb i kombination med expanderande lågprisflyg har blivit en stark drivkraft för turismen, vilket i sin tur skapar lokala problem som allt oftare beskrivs i termer av överturism.

Avslutande diskussion

I den här uppsatsen har det visats att den internationella turismen är en väsentlig del av det nutida samhället, inte någon marginell företeelse. Turismen omsätter mycket stora belopp, ger ett stort bidrag till sysselsättningen och skapar stora flöden av människor och kapital. Relativt sett är turismen viktigast i perifera områden men storstadsregioner attraherar en allt större andel av turismen i Europa. Turismen uppfattas allmänt som något människor gör på sin fritid, men begreppet innefattar även andra typer av icke permanent mobilitet, t.ex. affärs- eller studieresor. När allt större delar av arbetsliv och fritid präglas av en ständigt tilltagande mobilitet så ökar turismen i betydelse.

En huvudpoäng med uppsatsen har varit att lyfta fram kopplingar mellan den allmänna samhällsutvecklingen och turismens utveckling i ett strukturellt perspektiv. Särskilt förändringar i tekniska och ekonomiska system har diskuterats som drivkrafter för turismens långsiktiga utveckling. Det gäller

utvecklingen under den industriella epoken fram till 1970- och 80-talet, och i synnerhet de snabba förändringar som skett under påverkan av de senaste årtiondenas digitalisering. Allmänt verkar det vara så att affärsmodeller som bygger på äldre teknikgenerationer förändras i en serie gradvisa innovationer, de ersätts inte. I stället tillkommer affärsmodeller som bygger på nya innovationer som ibland kan förändra olika delar av turismen radikalt. Nya affärsmodeller tillkommer alltså samtidigt som gamla modeller ofta lever vidare parallellt, vilket i sin tur skapar underlag för stark ackumulerad tillväxt. Med få undantag är de verksamheter som växte fram under 1800- och 1900-talen fortfarande viktiga delar av turistnäringen.

Förändringarna av samhällets tekno-ekonomiska strukturer påverkar också hur turismens geografiska spridning förändrats över tid. I industrisamhället koncentrerades stora delar av fritidsturismen till områden som erbjöd rekreation, såsom kustområden och bergstrakter. Därutöver riktades turismen främst till storstäder och andra städer av större kulturell betydelse, t.ex. Paris, Rom och Venedig. Under det sena 1900-talet, som en effekt av ekonomisk liberalisering och digitalisering, utvecklades nya affärsmodeller som kommit att påverka flödena av resenärer. Ökade möjligheter till egenbokning av hotellrum och lågprisflygets utveckling skapar förutsättningar för en stor generell tillväxt och en spridning av turismen till städer och regioner i Europa som tidigare haft mycket lite besökare. Framväxten av allestädes tillgängliga digitala plattformar för information, delning av upplevelser och för bokning av privata övernattnings genom Airbnb har förstärkt turismens rumsliga utspridning. Det är främst i urbana områden ”*off the beaten track*” som de senaste turisttendenserna är synliga.

De senaste decenniernas exempellost tillväxt av den internationella turismen, dess förändrade struktur och ökade geografiska spridning ställer en rad frågor med stor samhällsrelevans. För det första handlar det om makt. Förhållandet mellan ekonomisk och politisk makt i olika skalor påverkar turismens inverkan på destinationer på ett påtagligt sätt. Det kan gälla förhållandet mellan internationella plattformsföretag och invånare i turiststäder eller förhållandet mellan flygbolag och regionala turistaktörer. För det andra handlar det om resurser. Turismen tillför ofta stora ekonomiska resurser till en destination men turismen tar också mycket stora resurser i anspråk, inte minst i form av utrymme, luft, vatten och sophantering i urbana områden. Den urbana turismens politiska ekologi är ett fält med betydande potential.

För det tredje finns det en tydlig relation mellan turism och klimatpåverkan, inte minst resor med bil, flyg och kryssningsfartyg bidrar med stora utsläpp av växthusgaser. Med tanke på turismens omfattning handlar det inte om trivialiteter, turismen beräknas svara för minst fem procent av världens utsläpp av växthusgaser. Det finns alltså mycket goda skäl att seriöst uppmärksamma turismen som ett fenomen med betydande positiva och negativa effekter på samhället samt att betrakta turismen som ett relevant geografiskt forskningsfält.

Tack

Författaren vill tacka Lena Eskilsson och Malin Zillinger för deras värdefulla kommentarer på en tidigare version av denna text. Uppsatsen bygger på forskning finansierad av Formas i projektet: *Rethinking urban tourism development: Dealing with sustainability in the age of overtourism*.

Referenser

- Adamiak, Czesław (2019) Current state and development of Airbnb accommodation offer in 167 countries. *Current Issues in Tourism*, DOI:10.1080/13683500.2019.1696758.
- Beaverstock, Jonathan V.; Derudder, Ben; Faulconbridge, James & Witlox, Frank, eds. (2010) *International Business Travel in the Global Economy*. Farnham: Ashgate.
- Castells, Manuel (1989) *The Informational City. Information technology, economic restructuring and the urban-regional process*. Oxford: Blackwell.
- Colomb, Claire & Novy, Johannes, eds. (2017) *Protest and Resistance in the Tourist City*. Abingdon: Routledge.
- Dicken, Peter (2015) *Global Shift. Mapping the Changing Contours of the World Economy*, 7th ed. London: The Guildford Press.
- Dobruszkes, Frederic (2013) The geography of European low-cost airline networks: a contemporary analysis. *Journal of Transport Geography*, 28, s. 75–88.
- Dredge, Dianne & Gyimothy, Szilvia, eds. (2017) *Collaborative Economy and Tourism. Perspectives, Politics, Policies and Prospects*. Cham: Springer.
- Eurostat (2019) *Hemsida*. Tillgänglig på www.eurostat.eu, Nedladdad 20.11.2019.
- Freeman, Chris & Louçã, Francisco (2001) *As Time Goes By. From the Industrial Revolution to the Information Revolution*. Oxford: Oxford University Press.
- Gössling, Stefan & Stavrinidi, Illiada (2016) Social Networking, Mobilities, and the Rise of Liquid Identities, *Mobilities*, 11:5, s. 723–743.

- Harvey, David (1990) *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford: Blackwell.
- Ioannides, Dimitri & Brouder, Patrick (2017) Tourism and economic geography redux: evolutionary economic geography's role in scholarship bridge construction. I: Brouder, Clave, Gill & Ioannides, eds. (2017) *Tourist Destination Evolution*. London: Routledge.
- Laakonen, Simo & Vasilevska, Karina (2011) From a Baltic Village to a Leading Soviet Health Resort: Reminiscences of the Social history of Jurmala, Latvia. I: Borsay, Peter & Walton, John K. *Resorts and Ports. European Seaside Towns since 1700*. Bristol: Channel View Publ.
- Larsen, Jonas (2019) Ordinary Tourism and Extraordinary Everyday Life: Re-thinking Tourism and Cities. In: Frisch, T.; Stors, N.; Stoltenberg, L & Sommer, C. (2019) *Tourism and Everyday Life in the City*. London: Routledge.
- Löfgren, Orvar (1999) *On Holiday. A History of Vacationing*. Berkeley: University of California Press.
- Mieli, Micol & Zillinger, Malin (2020) Tourist information channels as consumer choice: the value of tourist guidebooks in the digital age. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*. <https://doi.org/10.1080/15022250.2020.1717991>
- Nilsson, Jan Henrik (2009) Low-cost Aviation. I: Gössling, S. & Upham, P. (eds.) *Climate Change and Aviation*. London: Earthscan.
- Nilsson, Jan Henrik (2012) Hospitality in Aviation: a geneological study. *Hospitality & Society*. Vol. 2:1, s. 77–98.
- Nilsson, Jan Henrik (2016) *Hotellens och krogarnas framväxt. Ett kulturgeografiskt perspektiv*. Örebro universitet.
- Nilsson, Jan Henrik (2018) Mobility and regionalisation: Changing patterns of air traffic in the Baltic Sea Region in connection to European integration. *Geographia Polonica*. Vol 91: 1, s. 77–93.
- Nilsson, Jan Henrik (2020) Conceptualizing and Contextualizing Overtourism: the Dynamics of Accelerating Urban Tourism. *International Journal of Tourist Cities*. <https://doi-org.ludwig.lub.lu.se/10.1108/IJTC-08-2019-0117>
- Oskam, Jeroen A. (2019) *The Collaborative Consumption of our Cities*. Bristol: Channel View Publ.
- Perez, C. (2010) Technological revolutions and techno-economic paradigms. *Cambridge Journal of Economics*. Vol. 34, s. 185–202.
- Ryanair (2019) Hemsida, tillgänglig på www.ryanair.com, Nedladdad 4.12.2019.
- UNWTO (2019) *Tourism highlights 2001 och 2019*. Tillgängliga på www.unwto.org, Nedladdad 8.11.2019.
- Urry, John (2007) *Mobilities*. Cambridge: Polity Press.
- Zillinger, Malin & Nilsson, Jan Henrik (2019) Delningsekonomi som förändringsfaktor i urban turism. *Ymer*, årgång 139.

En revolution i tryck

Tryckfrihet och tryckproduktion
i Sverige 1766–1772 och däromkring

Jonas Nordin

DEN VÄRLDSUNIKA TIDIGA svenska tryckfrihetsperioden är ett märkligt underbeforskat område. År 1766 blev Sverige det första landet i världen med lagfäst tryckfrihet. Den omedelbara tryckfrihetsperioden varade fram till Gustav III:s statskupp 1772. Därpå rådde i princip ett rättslöst tillstånd fram till april 1774, då kungen utfärdade en ny tryckfrihetsförordning som bevarade censurfriheten men i realiteten ställde tryckerierna under kunglig kontroll.

Vår kunskap om vad som skedde under dessa dramatiska år har stora luckor. I Anders Burius' avhandling om censuren under frihetstiden blir tryckfrihetsperioden en epilog; i Stig Bobergs om Gustav III:s ingrepp i opinionsbildningen blir den en prolog. Det har lett till den paradoxala situationen att vi har bättre kunskap om hur censuren fungerade i äldre tid än om hur tryckfriheten fungerade. Naturligtvis känner vi det yttre förloppet, bland annat genom de nämnda undersökningarna och senast genom riksdagens jubileumsverk *Fritt ord 250 år*.¹ Att vi trots allt besitter översiktlig kunskap om förloppet har förmodligen betagit lusten för mer djupgående studier: de nya resultat som står att erhålla har upplevts som begränsade i relation till den arbetsinsats som krävs. Det skall heller inte bortses från att frågans placering i skärningspunkten mellan två traditionella epokindelningar – frihetstiden och den gustavianska tiden – förmodligen haft betydelse för de bristande forskningsinsatserna. Jag menar dock att en stor mängd väsentliga frågor kräver svar, såsom: Vilka ekonomiska och kulturella effekter fick tryckfrihetsförordningen på bokmarknaden? Vilka mönster kan skönjas i relationen opinion-författare-förläggare-tryckare-distribution? Hur fungerade tryckfriheten och den nya offentlighetsprincipen när den konfron-

terades med verkligheten? Hade skeendet några långsiktiga effekter även sedan tryckfrihetsfönstret stängts? Hur påverkades den offentliga sfären och opinionsbildningen? Och inte minst: Hur upplevdes tryckfriheten och den förändrade mediasituationen av makthavare och allmänhet? Ovanpå detta skall läggas att vi saknar all form av komparation med andra länder med tidiga erfarenheter av tryckfrihet.

Det står klart att det inte räcker att studera de juridiska förutsättningarna för att fullt ut förstå detta skeende; vi måste även studera textframställningen och de marknadsmässiga betingelserna inom tryckerinäringen. I den här artikeln kommer jag att kortfattat skissera tryckfrihetens bakgrund och kontext. Därpå kommer jag att tentativt presentera några kvantitativa iakttagelser om de förändringar och tendenser som kan skönjas på bokmarknaden under den aktuella epoken. Dessa diskuteras tillsammans med några preliminära slutsatser och frågor för vidare forskning.

En ifrågasatt tryckfrihet

Många bedömare hade en tvehågsen inställning till tryckfrihet under 1700-talet. ”Of the Liberty of the Press”, David Humes berömda deklaration till försvar för tryckfrihet citeras ofta. Mer sällan framhålls den omvärdering han gjorde under de trettio åren mellan den första och sista utgåvan. I den första utgåvan från 1741 framhöll Hume tryckfrihet som ett fundament i en fri stat:

It is a very comfortable reflection to the lovers of liberty, that this peculiar privilege of *BRITAIN* is of a kind that cannot easily be wrested from us, but must last as long as our government remains, in any degree, free and independent. [...] We may conclude, that the liberty of *Britain* is gone for ever when these attempts shall succeed.²

År 1770, när Hume var i sextioårsåldern, hade mycket av hans tidigare entusiasm försvunnit och det långa avslutande resonemanget om betydelsen av en fri press ersattes av en enda kort mening:

It must however be allowed, that the unbounded liberty of the press, though it be difficult, perhaps impossible, to propose a suitable remedy for it, is one of the evils, attending those mixt forms of government.³

Medan den unge Hume var en principfast försvarare av människans naturliga rättigheter var den gamle Hume en desillusionerad betraktare av de moraliska och civila dygdernas förfall, som han till stor del såg som frukten av en obegränsad tryckfrihet. (Vi får förmoda att ordet *unbounded* är medvetet tillfogat.)⁴

En starkt bidragande orsak till denna omvärdering var utan tvekan politikern och publicisten John Wilkes verksamhet, vars föregivna missbruk av tryckfriheten upprörde alla utom de mest radikala betraktarna.⁵ Humes ideologiska vändning var i alla händelser inte ovanlig. Ett entusiastiskt omfamnande av höga principer stod ofta mot rädslan för vad ett vidgat offentligt samtal kunde leda till. Många tvingades erfara att när människor tilläts att fritt yttra sina åsikter kanske man inte alltid gillar det man hör. Detta är högst påtagligt när vi betraktar de svenska erfarenheterna av tryckfrihet under 1700-talet.

Långsam nednötning av censuren

Den svenska tryckfrihetsförordningen från 1766 var resultatet av en lång process. Det första förslaget att avskaffa censuren lades fram på riksdagen 1738 av adelsmannen Henning Adolf Gyllenborg.⁶ Den omedelbara effekten var begränsad, men från 1730-talets slut var tryckfrihet ett återkommande tema i den politiska debatten. En av dess mest envisa förespråkare var politikern och skriftställaren Anders Bachmanson Nordencrantz, som publicerade åtskilliga skrifter i ämnet. Ibland var det ett tema i en större diskussion, ibland var det föremålet för särskilda utläggningar, som i hans *Oförgripelige tankar, om frihet i bruk af förnuft, pennor och tryck, samt huru långt friheten derutinnan i et fritt samhälle sig sträcka bör, tillika med påföljden deraf* från 1756. Hans främsta argument var att tryck- och opinionsfrihet var det bästa sättet att hålla regeringsmakten inom skrankor och folkets mest effektiva värn mot maktmissbruk.

År 1756 läste kanslipresidenten Anders Johan von Höpken i riksrådet upp ett memorial av samma innebörd. ”Sjelfva definitionen af en fri regering utvisar, at folcket och menigheterne äga visa rättigheter, på hvilka konungliga magten icke kan göra intrång”, framhöll han. Men för att kunna utnyttja dessa rättigheter behövde folket skolas.

Då desse fri- och rättigheter höra allmänheten till, så är allmänheten lika berättigad till kundskapen deraf, som nyttjandet, emedan den förra leder till det senare. [...] När nu friheten supponerar et nyttjande, nyttjandet en kundskap, så följer, at medlet till kundskapen är et medel till nyttjandet af friheten. – Medlet dertill är tryckfrihet [...]⁷

Höpkens memorial var författat till stöd för hattpublikationen *En Ärlig Svensk*, Sveriges första politiska tidskrift, som kritiserades av mössoppositionen för sin ensidiga beskrivning av rikspolitik. Höpkens försvar gick ut på att partier var ett nödvändigt inslag i fria republiker och att allmänheten behövde vägledning för att kunna fatta välavvägda beslut. Trots Höpkens vältalighet i försvaret av tryckfriheten är det inte överraskande att se hur hans principer vacklade när de konfronterades med en annan verklighet några år senare.

År 1759 publicerade den unge språkforskaren och naturalhistorikern Peter Forsskål sina *Tankar om borgerliga friheten* i vilka han förespråkade tryckfrihet och stärkta civila rättigheter.⁸ Den åttasidiga pamfletten hade genomgått vederbörlig censur och godkänts för tryckning men konfiskerades icke desto mindre: genom att demonstrativt framhäva människans medfödda rättigheter antydde Forsskål att de inte respekterades i Sverige. I en extrajudiciell prövning inkallades Forsskål till kanslikollegium för att förhöras av ingen mindre än kanslipresident Höpken själv. Forsskål försvarade sig med att allt vad som sades i hans pamflett hade redan sagts i andra skrifter. I sitt utslag medgav kanslikollegium att detta förvisso var sant, men tidigare författare hade inte publicerat sig ”uti broschyrer och löpande ark, som för några ören kunna köpas, icke på modersmålet, utan i wärk och volumer, skrifne för uplyste medborgare, men icke för allmänheten”.⁹

Den farliga halvbildningen, kundskap som gjorde mer skada än nytta, var en vanlig tankefigur vid denna tid. Föreställningen återgick på en statisk samhällssyn som kunde föras tillbaka till Aristoteles: Samhällskroppen byggdes upp av olika komponenter – exempelvis de fyra stånden eller hushållet med husbonden, familjemedlemmarna och tjänstefolket – som var och en fyllde sina viktiga funktioner och balanserade varandra såväl inom som mellan respektive korporation. Överheten och husbonden härskade, undersåtarna och husfolket tjänade. Så länge alla skötte sina sysslor och verkade utifrån sin ställning rådde harmoni, medan alltför stor rörelse hotade att skapa obalans och kaos. I detta samhälle var det inte enkelt folks sak att begrunda politiska

spörsmål och kanslikollegium hade samma år, 1759, förbjudit tryckningen av en skrift kallad "Kort utdrag af Sweriges regeringsform, ungdomen till undervisning" med argumentet att det var bättre att låta sagda ungdom "uti sådana ämnen vara utan all kunskap än af oriktiga och falska begrepp intagen".¹⁰

Det var alltså inte *vad* Forsskål sade som var det huvudsakliga problemet, utan *hur* och *var*. När lärda skrev kostsamma böcker som vände sig till en bildad publik kunde tonen vara en annan och frispårigheten större än om mediet var en kortfattad pamflett som såldes för några ören och som gick snabbt att läsa. Just pamflettmediet blev en allt viktigare kanal för att sprida politisk opinionsbildning under den allt mer radikala sena frihetstiden. Vi har dålig kunskap om hur dessa pamfletter nådde sina läsare, och det kan hända att de skänktes bort lika ofta som de såldes. Det verkar ha varit fallet med Forsskåls pamflett, som trycktes på författarens egen bekostnad, vilket inte var helt ovanligt.

Pamfletter var ett fördelaktigt medium både för författaren och för tryckaren: Författaren, som ofta också var förläggare, betalade minsta möjliga bara för just det budskap han ville få ut. Tryckaren minimerade riskerna i det fall han medvetet eller omedvetet råkade trycka något som stred mot censurstadgor eller allmän lag. I sådana fall kunde upplagan – som ofta var förbetald – konfiskeras, och därmed var saken ur världen. Denna sorts småtryck togs gärna i tjänst i oroliga och upproriska lägen, som Luthers reformation eller den engelska revolutionen.¹¹ Under 1700-talet kom den periodiska pressen att successivt få större betydelse för opinionsbildningen, vilket också påverkade det offentliga samtalet eftersom de marknadsmässiga betingelserna för detta medium såg annorlunda ut. Det finns skäl att återkomma till detta ämne nedan.

Forsskåls pamflett konfiskerades och förbud utfärdades mot all hantering av skriften, men författaren själv gick fri från strängare straff. Ärendet reducerades till ett disciplinärende: hans arbetsgivare Uppsala universitet skulle ge honom en reprimand, men även denna tycks ha uteblivits på grund av Forsskåls ivriga protester. Hela historien avslöjar den uppmjukning av censuren som trots allt hade ägt rum i Sverige vid tiden. Systemet fungerade genom författares återhållsamhet och självcensur snarare än regelrätt repression, och när en av dem vägrade att falla in i sin förväntade undergivna roll stod myndigheterna tämligen maktlösa. Forsskål hade snabbt delat ut hela upplagan på femhundra exemplar och bara 79 av dem kunde återfinnas – två av dem

i Finland. Att i det läget fångsla eller på annat sätt straffa författaren hade bara riskerat att förvärra situationen genom att skapa en offentlig martyr.

När riksdagen samlades nästa gång på hösten 1760 kom tryckfriheten att hamna i förgrunden för de politiska diskussionerna. Ett särskilt utskott tillsattes för att utreda en tryckfrihetsreform, men även om den arbetade i nära två år och lade fram flera förslag kom det inte till något beslut innan riksdagen avslutades. Det stod dock klart att ämnet skulle bli en av huvudfrågorna vid nästa ständersammankomst.

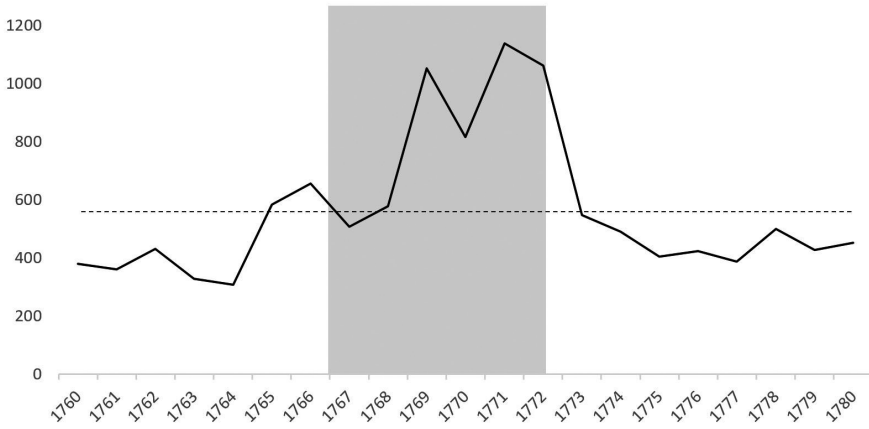
Denna inleddes i januari 1765 och i augusti samlades ett nytt tryckfrihetsutskott sammansatt av medlemmar från samtliga fyra stånd. Utskottet arbetade i elva månader med att ta fram ett förslag till tryckfrihetsförordning. Den bearbetade propositionen röstades ned av adeln men godtogs av de tre ofrälse stånden, och tryckfrihetsförordningen kunde därmed vinna laga kraft när den undertecknades av kung Adolf Fredrik den 2 december 1766.¹²

Tryckfrihetens påverkan på bokmarknaden

Effekten av tryckfrihetsförordningen är omedelbart avläsbar i mängden publicerade trycksaker. Av diagram 1 framgår att mängden pamfletter och tryckta böcker mer än fördubblades inom några år. Vad som emellertid också blir klart är att denna uppgång inleddes redan innan tryckfrihetsförordningen antagits. Detta kan ha berott på en allmän uppmjukning av censuren åren före tryckfrihetsförordningen, vilket innebär att den kan sägas ha kodifierat en praxis som redan var delvis etablerad. En allmän kulturell utveckling bör dessutom ha gjort sitt till: läskunnigheten ökade, de bildade grupper som efterfrågade litteratur växte i storlek, den politiska diskussionen intensifierades (en mycket stor del av ökningen utgjordes av politiska pamfletter). Den lilla nedgången omedelbart efter tryckfrihetens införande förklaras till stor del av att riksdagen inte var samlad 1767 och det offentliga politiska samtalet tog därmed en paus.¹³

Tillgängliga bibliografiska data för den aktuella perioden är inte tillräckligt pålitliga för att göra absoluta påståenden om utgivningen. Underlaget till diagram 1 utgörs av Sveltryck, deldatabasen över svenskt tryck 1600–1829 i den nationella bibliotekskatalogen Libris. Databasen bygger på Kungliga bibliotekets ämnesordnade samlingar och en mindre del av det okatalogiserade trycket. I basen saknas periodika, dissertationer är ojämnt katalogiserade och stora delar av vardags- och småtrycket saknas. Sammantaget innebär detta

Diagram 1. Pamflett- och boktryck i Sverige 1760–1780, absoluta tal

Källa: Libris, deldatabas Svetryck.

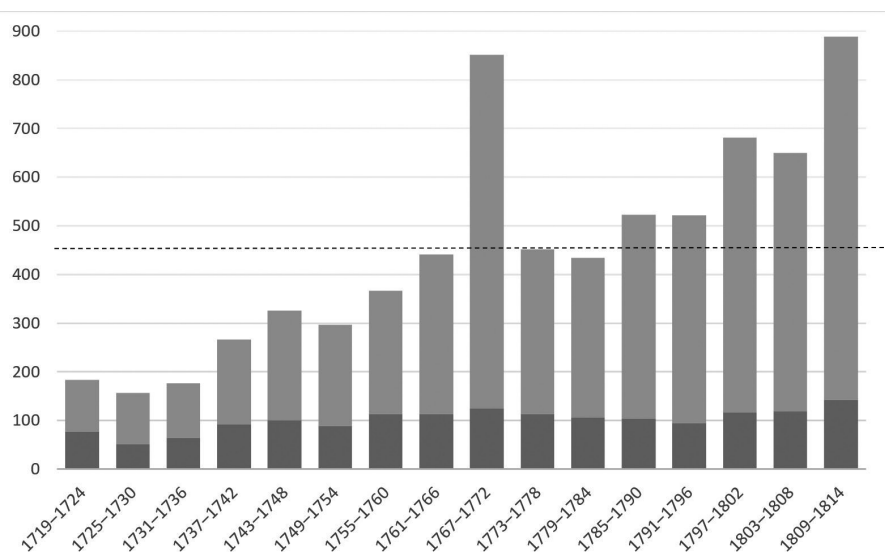
Anmärkning: Streckad linje: medeltal för hela perioden = 564 tryck/år. Det grå området motsvarar perioden mellan antagandet av 1766 års tryckfrihetsförordning och Gustav III:s statskupp.

att alla exakta summor byggd på denna källa måste läsas med försiktighet, men felkällorna är någorlunda desamma över den aktuella perioden, vilket gör uppgifterna användbara för att studera relativa förändringar. Som jag skall visa i det följande ger en kombination av sammanställningar tendenser som alla pekar i samma riktning.¹⁴

Om vi studerar samma material som ovan över en längre period får vi liknande resultat. Diagram 2 redovisar medeltal av tryckta dokument (pamflett- och boktryck) i sexårsintervall från 1719 till 1814. Även här ses en successiv stegring över tid med en kraftig uppgång under tryckfrihetsperioden. Efter Gustav III:s begränsningar av tryckfriheten går talen ned, men ligger ändå kvar på en högre nivå än före 1766 och med en fortsatt långsam stegring. Detta stödjer bilden att tryckfriheten visserligen gav en ordentlig skjuts åt tryckproduktionen, men den kan inte ensam förklara uppgången under seklet. Vidare är det noterbart att samma höga nivåer som under tryckfrihetsperioden 1766–1772 uppnåddes först efter 1809, då tryckfriheten återinfördes. Det offentliga trycket ("kungörelserna") är separat redovisat i diagrammet, men det ligger förhållandevis stabilt över tid och kan inte förklara svängningarna.

En materialkategori skiljer dock ut sig väsentligt i sammanhanget och är

Diagram 2. Svenskt tryck 1719–1814. Medeltal i sexårsintervall

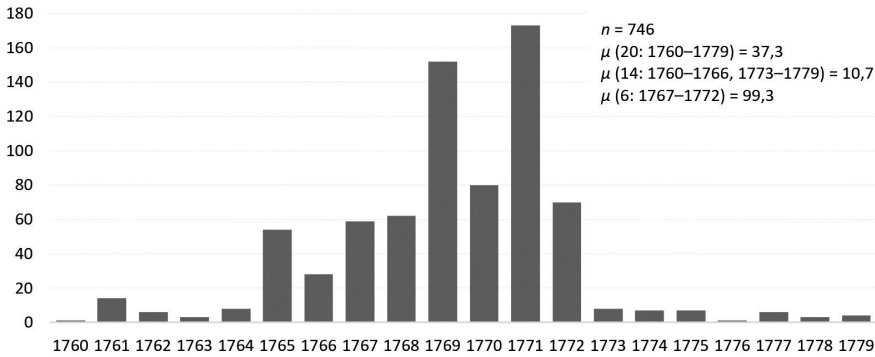
Källa: Libris, deldatabas Svetryck.

Anmärkning: Mörkgrått: offentligt tryck. Ljusgrått: övrigt tryck. Streckad linje: medeltal för hela perioden = 451 tryck/år.

den främsta bidragande orsaken till den starka uppgången åren 1766–1772: den politiska opinionsbildningen i pamflettform. Diagram 3 bygger på en fysisk genomgång av Kungliga bibliotekets pamfletter (broschyrer) i ämnesfacken ”Politik, allmän” och ”Politisk ekonomi” i den svenska samlingen 1700–1829. Även om summorna här är mer pålitliga finns en påtaglig felkälla i själva klassificeringen. Underlaget utgörs av de delar av Kungliga bibliotekets samlingar som bibliotekarier under 1800- och 1900-talet hänfört till politisk opinionsbildning. Här finns skrifter som inte rimligen bör räknas till denna kategori, exempelvis en del dissertationer eller tal hållna i Vetenskapsakademien. Det rör sig inte om stora förvrängningar av det slaget, däremot är materialet ofullständigt på grund av felkatalogiseringar och luckor i beståndet. Tendenserna är emellertid så tydliga att helhetsintrycket knappast rubbas av justeringar i enskildheter.

De politiskt turbulenta åren 1765–1772 sticker ut markant i figuren. Till detta var tryckfrihetsförordningen både orsak och verkan, men den märkbara uppgången 1765 visar även här att den inte kan stå som ensam förklaring

Diagram 3. Svenskt pamflettryck 1760–1779, titlar i absoluta tal

Källa: Ämnesfack ”Politik Allmänt” & ”Politisk ekonomi”, Svenska samlingen, 1700–1829, (Br.), KB.

till det förändrade tryckerilandskapet. Riksdagarna 1769 och 1771 ger klara avtryck i diagrammet; året 1772 hade kunnat få liknande utseende om inte riksdagen plötsligt avbrutits av Gustav III:s statskupp den 19 augusti 1772. Någon omedelbar inskränkning av tryckfrihetsförordningen ägde inte rum, men kungens kungörelse den 24 augusti med förbud mot att nämna de gamla partierna vid namn var en tydlig signal om vartåt vindarna blåste.¹⁵ Med detta sade sig kungen vilja bilägga alla gamla konflikter som söndrat nationen, men naturligtvis var det riktat mot all form av opposition. Något straff angavs inte, vilket gjorde varningen än mer försåtlig. Tryckfriheten hade inte varit i kraft ens i sex år och författare och tryckare hade en levande föreställning om i vilka lägen själv censur kunde vara påkallad.

Den totala populationen för hela perioden är 746 pamfletter, vilket ger ett medeltal på drygt 37 pamfletter per år för dessa två decennier. För tryckfrihetsperioden 1767–1772 (i december 1766 hann förordningen knappt ha någon verkan) är medeltalet drygt 99 pamfletter per år eller cirka två i veckan. Om dessa sex år räknas bort blir också medeltalet för hela perioden väsentligt lägre – ett knappt dussin pamfletter eller färre per år. Det är inte svårt att förstå att pamflettdebatterna under tryckfrihetsperioden upplevdes som en högst obehaglig mediestorm av många; titlar som *Partie-sjuka ibland präster* eller *Bref ifrån tjufvar och skälmar til deras förswarare, underskrifwit af några skälmar, på alla de öfriga tjufwarnas och skälmarernas wägnar* förde in en aldrig tidigare upplevd aggressivitet och oanständighet i det offent-

liga samtalet, ansågs det. Gustav III kunde spela på denna oro både när han genomförde sin statskupp och när han inskränkte tryckfriheten 1774; hans redigeringar i den tryckfrihetsförordning han då sade sig återuppliva syftade endast till att ”förekomma oanständigheter och owett enskilda emellan”.¹⁶ Även om det inträdde en påtaglig stiltje under gustaviansk tid måste en fullt rättvisande bild också ta hänsyn till tidningspressen, som såg sin egentliga födelse på 1770-talet och som jag återkommer till.

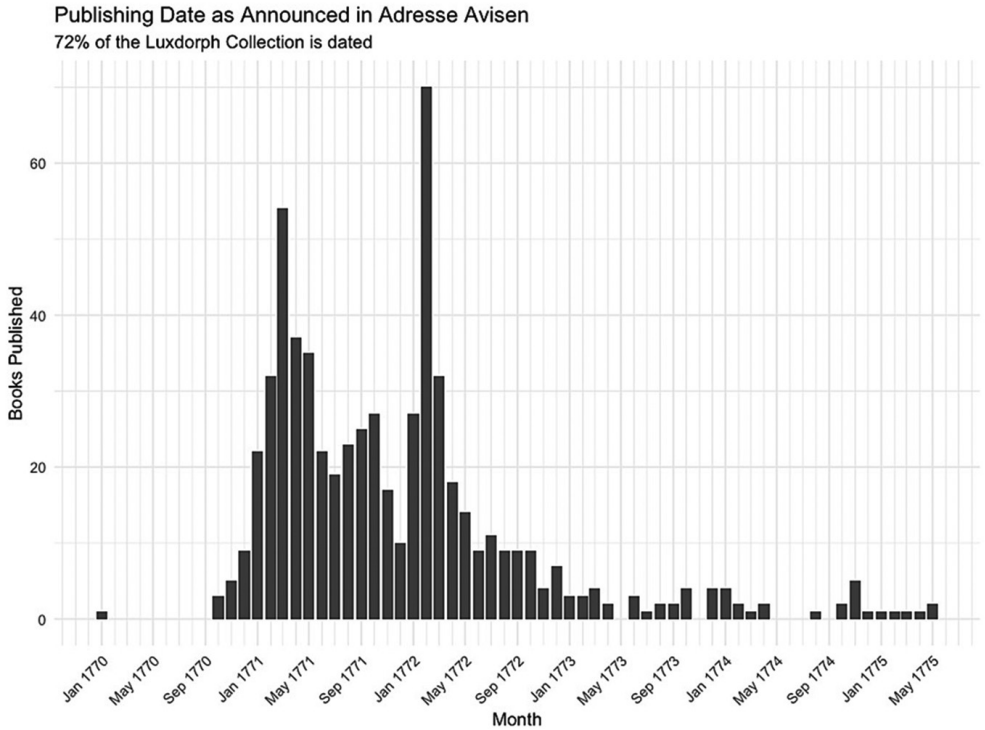
Dansk exkurs

Den 14 september 1770 fick även Danmark tryckfrihet. Den infördes från en dag till en annan och i motsats till den svenska helt utan förberedelse.¹⁷ En annan skillnad var att den saknade begränsningar. Upphovsman var den kunglige livläkaren Johann Friedrich Struensee, som på grund av kungens mentala ohälsa intog ställningen som rikets verkliga regent. Den oinskränkta tryckfriheten varade emellertid bara ett år. Den 7 oktober 1771 utfärdade Struensee en tilläggsförordning som förbjöd skrifter som stred mot allmän lag och som tvingade antingen författarna eller boktryckarna att svara för innehållet. Tryckfrihetens omfattning blev därmed i praktiken ganska lik den svenska. Struensee störtades i januari 1772, vilket fick tydlig effekt på det offentliga samtalet. Tryckfriheten inskränktes formellt i oktober 1773, men mellan 1784 och 1799 gjordes en liberal tolkning av lagstiftningen. År 1814 återinfördes slutligen förhandscensuren.

Tryckfrihetsperioden 1770-1772 i Danmark företer ett mönster som är påfallande likt det svenska, inte bara juridiskt utan även med avseende på tryckerinäringen. I själva verket måste förändringen beskrivas som än mer dramatisk i Danmark eftersom politisk opinionsbildning i tryckt form var nära nog helt okänd före *trykkefrihedsreskriptet*. När det utfärdades 1770 öppnades slussportarna och en stormflod av pamfletter välldes fram. Tack vare Ulrik Langens och Frederik Stjernfelts nyligen genomförda kartläggning kan stora delar av denna utgivning följas vecka för vecka (diagram 4).¹⁸

Den totala mängden danska pamflettryck för perioden september 1770 till maj 1773 är i deras sammanställning 571, eller drygt 18 per månad. Det danska och svenska materialet är jämförbart till omfånget, men på nuvarande kunskapsnivå kan vi inte säga om det också är det till innehållet. I de svenska pamflettdebatterna låg koncentrationen på politik, ekonomi och civila rät-

Diagram 4. Danska pamfletter efter publiceringsdatum i Adresse Avisen

Källa: Ulrik Langen & Frederik Stjernfelt, arbetsmaterial från projektet ”Trykkefrihed og tilbivelsen af en ny offentlighed” med stöd av Carlsbergfondet. Jfr Horstbøll, Langen & Stjernfelt (2020 [kommande]).

tigheter, däribland ståndsprivilegierna; detta tycks inte ha samma utrymme i det danska materialet där i gengäld religiösa och eskatologiska frågor fick stort utrymme. Ett bredare fokus kan möjligen – men inte säkert – fånga in mer material av liknande karaktär i de svenska samlingarna, men sannolikt avspeglas här ländernas skilda politiska system: Sverige var sedan två generationer en parlamentarisk republik i allt utom namnet medan Danmark var ett kodifierat envælde. Men skillnaderna i materialet kan även bero på insamlingsprinciperna. Medan det svenska materialet, som nämnts, kategoriserats av bibliotekarier i senare tid bygger det danska underlaget på en samtida värdering i den så kallade Luxdorff-samlingen på Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn.¹⁹ Bolle Willum Luxdorff (1716-1788) var en dansk kansli- ämbetsman som av eget intresse samlade på de trycksaker som enligt hans

personliga bedömning inte hade sett dagens ljus om det inte hade varit för tryckfrihetsreskriptet. Bägge insamlingsmetoderna har ju sina fördelar och nackdelar ur forskningssynpunkt, men det är inte självklart att samlingarna är omedelbart jämförbara till innehållet och komparativ forskning skulle här vara av stort värde. Skillnader och likheter i politiska förutsättningar och tryckerinäringens utveckling gör länderna till utmärkta studieobjekt för att studera specifika och generella mönster på 1700-talets bokmarknad.

Handskrivna pamfletter

Vid sidan av dessa synpunkter finns det ytterligare en omständighet som försvårar jämförelsen mellan det svenska och danska materialet: de *handskrivna* pamfletterna. Denna semipublika kommunikationsform saknar direkt motsvarighet i Danmark, där den offentliga sfären på grund av statskicket var långt mer begränsad. Den formella statsmakten låg hos den enväldige kungen och att vädja till allmänhetens dom eller knyta nätverk genom partiskrifter vore ett underkännande av dennes auktoritet. Däremot var han öppen för direkta och underdåniga hänvändelser i form av suppliker även från den minsta av sina undersåtar.²⁰

Även i Sverige kunde suppliker i allmänna och enskilda ärenden ställas till kungen, rådet eller riksdagen, men därutöver fanns möjligheten att söka allierade eller väcka opinion för sin sak i ett horisontellt led.²¹ Eftersom den statliga förhandscensuren enbart omfattade tryckta skrifter blev det tidigt under frihetstiden vanligt att cirkulera handskrifter med politisk opinionsbildning. Även de kunde förvisso åtalas, men det förutsatte att upphovsmannen var känd och att innehållet stred mot allmän lag. Bevisläget var dock ofta komplicerat och författaren kunde hävda att eventuella omstörtande inslag tillfogats av avskrivaren och saknades i originalet.²² Friheten var därmed i allmänhet större jämfört med tryckta skrifter, där censorn kunde ingripa redan på estetiska grunder och där mycket undandrog från att nå offentligheten för att censorn ansåg det olämpligt snarare än olagligt. Förmodligen var cirkulation i handskrift många gånger också en resursfråga: att trycka en pamflett krävde trots allt pengar och utrustning.

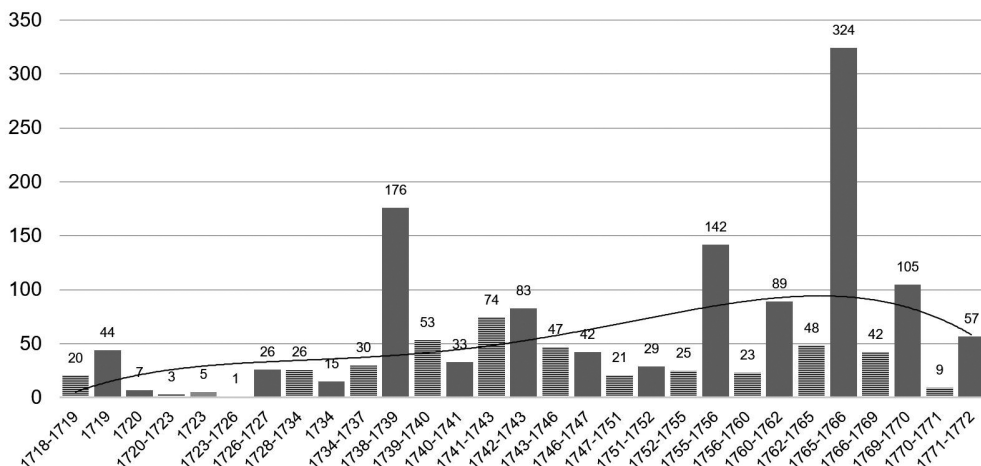
De stora källkritiska problem som redan de tryckta pamfletterna ställer oss inför ökar markant när vi närmar oss det handskrivna materialet. Anonyma författare var regel snarare än undantag. Vi har dålig kunskap om hur de

kopierades och cirkulerades och i vilka mängder (med tanke på hur många avskrifter som bevarats i offentliga samlingar tycks de inte sällan ha haft betydande spridning). Hur stor andel av materialet som bevarats till eftervärlden är omöjligt att säkert avgöra och det är svårt att skilja de texter som fick verkligt inflytande från dem som landade platt utan att uppmärksammas av någon. När Anders Nordencrantz 1767 publicerade sina *Tankar om krig i gemen och Sveriges krig i synnerhet*, som innehöll skarp kritik av hattarnas utrikespolitik, angav titelsidan att verket författats redan 1758 men hade ”icke förr kunnat komma i dagsljuset”, det vill säga före tryckfrihetsförordningen. Att texten var känd och hade träffat sitt mål framgår dock av att kanslipresident Höpken författade en, likaså opublicerad, motskrift redan 1759.²³

Med de källkritiska reservationerna i minnet vill jag ändå öppna en diskussion om detta material. Utifrån en omfattande inventering av svenska offentliga och privata samlingar sammanställde Ingemar Carlsson 1967 en bibliografi över frihetstidens handskrivna politiska litteratur. Materialet är mer allsidigt till innehållet än de tryckta politiska pamfletter som hittills diskuterats. Däri inryms, förutom rena politiska diskussionsinlägg, skålar, sånger, verser och andra kommentarer till dagspolitiska frågor – denna variation kan möjligen hjälpa oss att få ett bättre grepp även om den tryckta opinionsbildningen: de politiska kommentarerna behöver kanske sökas på fler håll än bland de sakliga prosaframställningarna.²⁴ Till skillnad från trycken innehåller det handskrivna materialet också en inte obetydlig mängd texter på främmande språk, i synnerhet franska, vilket antyder en snävare och mer exklusiv tilltänkt läsekrets än för de flesta trycken. Diagram 5 visar en enkel sammanställning av titlarna i Carlssons bibliografi – den totala populationen är 1 599 texter.

Även om underlaget skall tolkas med stor försiktighet antyds även här en intensifierad politisk diskussion mot frihetstidens slut. Att topparna genomgående ligger på riksdagsåren och dalarna på perioderna mellan ständersammankomsterna stämmer också med vad vi kan se i andra källor. (Det är främst krigsåren 1741-1743, då ingen riksdag var samlad, som bryter mönstret; detta var en allmänt turbulent period.) Medianen ligger kring år 1756, vilket innebär att hälften av de bevarade handskrifterna producerades under frihetstidens första 38 år och hälften under dess 16 sista år. Detta stämmer överens med en allmän bild av en allt mer radikaliserad politik från mitten av 1750-talet och framåt.²⁵ Riksdagen 1765-1766 utgör

Diagram 5. Frihetstidens handskrivna politiska litteratur – antal dokument ("titlar")

Källa: Ingemar Carlsson, *Frihetstidens handskrivna politiska litteratur: En bibliografi* (Göteborg 1967).

Anmärkning: Grå staplar avser perioder då riksdagen var samlad; streckade staplar avser perioder mellan riksdagarna. Polynom trendlinje.

inte helt överraskande ett tydligt toppår. Det kan också noteras att fler texter bevarats från riksdagen 1769-1770, som varade knappt 10 månader, än från den exceptionellt långa riksdagen 1760-1762, som varade nästan 21 månader. Av detta kan man försiktigtvis dra slutsatsen att handskrivna medier inte hade spelat ut sin roll med tryckfrihetsförordningen; snarare tycks den intensifierade debatten ha krävt mobilisering av alla tillgängliga kommunikationskanaler.

Förändringar inom tryckbranschen

Innan vi lämnar frihetstiden för att säga några ord om utvecklingen under gustaviansk tid skall vi titta på en sista variabel: bokbranschens utveckling. Bo Bennich-Björkman samlade under lång tid material till en större undersökning av bokmarknadens förändringar under frihetstidens slutskede och den gustavianska tiden. Han gick dessvärre bort innan denna studie sett dagens ljus, men han hann publicera ett antal förberedande betraktelser. Bennich-Björkman menade att företagarna i tryckbranschen i första hand bedömde

tryckfrihetsförordningen med blick på vilka möjligheter till vinstgivande verksamhet den kunde erbjuda.²⁶

Den svenska boknäringsen var under 1700-talet i hög grad koncentrerad till Stockholm och skäligen begränsad till omfånget. Detta till trots är effekterna av 1760-talets reformer påtagliga. Vid seklets början fanns sex boktryckare i Stockholm; år 1766 hade detta ökat till sju och 1771 till tio. Att bara mäta antalet aktörer är emellertid ett missvisande mått. Den samlade kapaciteten var väsentligt större under den senare perioden även om det saknas exakta uppgifter om antalet tryckpressar. Ett par av de etablerade aktörerna (Stolpe och Lange) tycks ha kraftigt utökat sina verksamheter åren 1764-1765 och de fick alltså konkurrens av ytterligare tre tryckare åren 1768-1771.²⁷

Samma snabba utveckling kan beskådas i saluledet. Vid 1760-talets ingång fanns två boklådor i Stockholm och vid decenniets slut sex (samt ytterligare en eller två som bedrev verksamhet utan officiellt privilegium). Av de fyra nyetableringarna erhöll tre privilegier under perioden augusti-november 1766, alltså medan tryckfrihetsförordningen slutbehandlades men ännu inte hade antagits.²⁸

Denna expansion tycks ha varit begränsad till Stockholm; i övriga landet ses inte samma förändringar. Under hela 1700-talet fanns tryckerier i följande städer: Uppsala (två stycken fram till 1702, därefter ett), Göteborg (två stycken från 1734), Jönköping, Linköping, Lund, Strängnäs, Västerås och Åbo (två stycken fram till 1742, därefter ett). Nya tryckerier etablerades i Skara (1704), Norrköping (1723), Karlskrona (1726), Växjö (1745), Karlstad (1749), Örebro (1752), Nyköping (1753), Kalmar (1756), Gävle (1761). Under gustaviansk tid tillkom tryckerier i Vänersborg (1774), Vasa (1776), Falun (1786) samt en andra officin i Lund (1788).²⁹

Antalet provinsstäder med minst ett tryckeri växte alltså från 8 till 21 under seklet, men det är svårt att se något samband med tryckfrihetsförordningen. För att skönja eventuell påverkan krävs en noggrannare analys av tryckproduktionen. Under tryckfrihetsperioden trycktes politiska pamfletter stundtals i Göteborg, Norrköping och Uppsala, någon gång även i Karlskrona, Karlstad och Åbo. I flera fall rörde det sig om nyupplagor under annat förlag, men i huvudsak tycks opinionsbildning i tryck inte helt oväntat ha varit en Stockholmsbaserad verksamhet.

Det är egentligen inte statistiskt motiverat att tala om relativ förändring med så små populationer, där slumpen har stort spelrum, men under 1760-talets

andra hälft skedde alltså en kanske uppemot femtioprocentig tillväxt av tryckeriernas kapacitet och mer än en tredubbling av antalet boklådor i Stockholm. Även om omfattningen av dessa förändringar här bara kan anges ungefärligt tycks det finnas grund för att hävda att tryckfrihetsförordningen ändrade de marknadsmässiga förutsättningarna för boknäringen. Även på detta område finns dessutom tecken på att villkoren påverkades redan innan den juridiska nyordningen trätt i kraft, och förhoppningarna tycks ha funnits även ute i landet. Det låter som en besvärjelse när *Handels Tidning från Gefle* sände ut sitt första nummer den 5 januari 1765:

Denne Tidning som från Orten är den första af sin art, liknar ett Barn i sin Linda, men den väntar, tilväxt af wälwilja, benägen uttydning och Prænumeration. Den torde då framdeles blifwa fullständigare ock till allmenhetens nöje om allenast hwar och en som älskar Skrif och Tryckfrihet samt nya Tidningar behagade på öppet eller förseglat papper till Boktryckeri-ägaren Sundqvist göra biträde, Då alt som bör och kan införas med skyldig tak-samhet skal antagas.³⁰

Den kortlivade tidningens sista nummer utgavs på nyårsafton 1765 innan man ännu kommit in på det år som skulle komma att besegla den formella tryckfriheten, men även i *Norrköpings Weko-Tidningar* hyllade man redan tio månader före förordningens antagande ”den oskattbara Tryckfriheten, såsom en Grund-Pelare til Rikets Frihet och wälgång, [...] hwarigenom Swenskt Folk, äfwen som det Engelska, har frihet, at [...] säga sina tankar”.³¹

Gustaviansk tid – restriktioner men fortsatt expansion

Gustav III:s statskupp förändrade förutsättningarna för den litterära produktionen och framför allt för den politiska opinionsbildningen. Som framgår av diagram 3 upphörde diskussionen i pamflettförm i det närmaste helt.³² I gengäld upplevde den en exceptionell uppblomstring under åren 1765-1772: pamflettrycken kan ensamma förklara den kraftiga uppgång som uppträder under tryckfrihetsperioden i diagram 2. Detta bekräftas av att medelvärdet för antalet sidor per publikation gick ned under samma period för att sedan stiga.³³ Elimineras man denna materialkategori blir fluktuationerna mindre och i stället framträder en långsam men någorlunda stadig tillväxt av antalet

tryck, även under gustaviansk tid. En materialkategori som dessutom blev allt viktigare från och med 1770-talet och som kräver sina särskilda överväganden är den periodiska pressen.

Det finns skäl att tro att åtminstone delar av den debatt som tidigare förts i pamflettform under gustaviansk tid flyttade till tidningarna. Pamflettutgivningen hade huvudsakligen ägt rum i samband med riksdagarna, och eftersom Gustav III upphörde med att regelbundet kalla riksdagarna innebar det ett förklarligt avbrott i debatten. De periodiskt utgivna tidningarna måste däremot fylla sina kolumner oberoende av svängningarna i omvärlden.

Många av 1700-talets tidningar var kortlivade irrbloss – över hälften av de nystartade publikationerna upphörde inom ett år.³⁴ En sammanställning av antalet nygrundade tidningar ger därför bara en svag indikation om den verkliga aktiviteten, men generellt kan sägas att i takt med en ökande mängd nygrundningar etablerades också allt fler livskraftiga organ. Den verkliga succéhistorien är väl *Dagligt Allehanda*, som från 1767 blev Sveriges första (var)dagstidning och snart rikets största nyhetsblad.

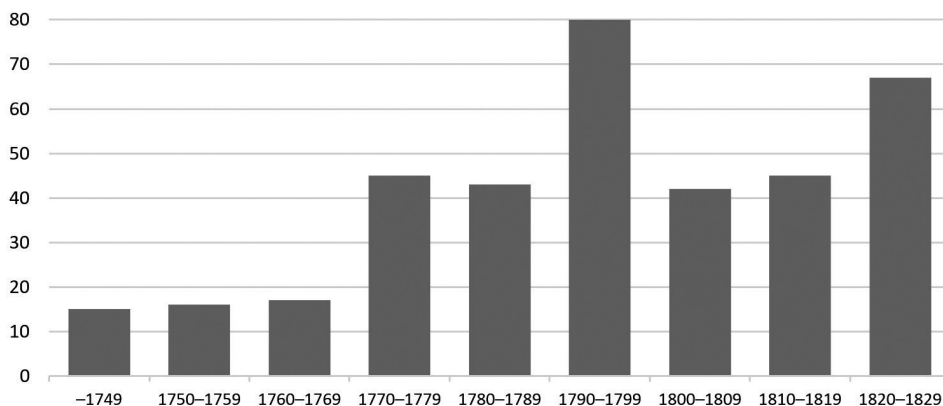
Tabell A. Antal nystartade tidningar per år i Sverige 1720–1792

1720–1766	1767–1774	1774–1792
≈ 1,5	≈ 12,5	≈ 5,5

Källa: Bennich-Björkman (1998); Bennich-Björkman (2003); Gustafsson & Rydén (2000).

Av tabell A framgår inte överraskande att tryckfrihetsperioden medförde att även tidningar nygrundades i stor omfattning. Viktigast i sammanhanget är dock att frekvensen låg kvar på en väsentligt högre nivå än tidigare även under gustaviansk tid. Detta kan indikera att marknadsbetingelserna ändrats på två sätt: dels hade tryckfrihetsperioden stimulerat en efterfrågan som även framgent låg kvar på en högre nivå än förut, dels, och som ovan påpekats, behövde den vidare offentlighet som nu uppstått föra sina samtal i andra fora än de tidigare dominerande pamfletterna. Detta kan i sin tur tolkas som att fastän den egentliga tryckfrihetsperioden blev kortlivad hade den fundamentalt ändrat den litterära marknaden och en återgång till *status quo ante* var varken möjlig eller önskvärd. Denna tolkning får stöd av en jämförelse med motsvarande utveckling i Danmark där periodikautgivningen fick en väsentligt skjuts under tryckfrihetsperioden och därefter låg kvar på

Diagram 6. Antal nyutgiven periodika i Danmark före 1830

Källa: Henrik Horstbøll, *Menigmands medie: Det folkelige bogtrykk i Danmark 1500-1840* (Köpenhamn: Museum Tusulanum, 1999) s. 347.

en högre nivå än förut. De betydande inskränkningar i presslagstiftningen som infördes 1799 får dock tydligt avtryck i statistiken (diagram 6).

Ovan har jag konstaterat – mer som en hypotes än som ett empiriskt fastslaget faktum – att tidningsutgivning hade andra marknadsmässiga betingelser än pamflettrycket. Pamfletter fungerade som ett slags tryckeribranschens *hit and run*-verksamhet. Utgivningen kunde anpassas till dagsaktuella frågor. Om ämnet inte sålde kunde förlusten minimeras. Om efterfrågan tvärtom var stor kunde upplagan enkelt utökas. Om en skrift förbjöds kunde tryckaren lägga all skuld på författaren och gå fri med begränsade efterverkningar.

Tidningar innebar en annan sorts investering. Spalterna skulle regelbundet fyllas av mer eller mindre redigerat material och en skandalös artikel kunde misskreditera hela tidningen. Fortlöpande utgivning krävde lyhördhet mot rådande censursförhållanden. Ett myndighetsingripande kunde potentiellt få stora efterverkningar om upprepade varningar adderade till strängare påföljd. I värsta fall kunde tryckarens arbetsredskap konfiskeras. Löftet med tidningsutgivning var i gengäld att om publikationen blev framgångsrik och fick en stadig läsekrets kunde tryckaren/utgivaren förvänta sig säkrare och stadigare inkomster. I den meningen innebar den periodiska pressens framväxt en professionalisering av opinionsbildningen, men möjligen också en större följsamhet mot makthavarnas varnande pekfingrar.³⁵ En aktuell studie

har visat hur den tidiga amerikanska pressen nödgades balansera politiska sympatier mot kommersiella intressen, men också hur viktig den var för att forma den dramatiska utvecklingen kring självständighetsförklaringen och frihetskriget. Lojalistiska respektive patriotiska tryckare följde dock helt olika strategier gentemot myndigheterna och sina läsare före och efter revolutionen.³⁶ Hur liknande strukturer såg ut i Sverige och hur de på sikt påverkade opinionsbildningen och det offentliga samtalet i Sverige har vi emellertid dålig kännedom om, allra helst som vi saknar nödvändig detaljkunskap om utgivningsmönstren.

Vår kunskap om vad allmänheten ansåg om tryckfriheten är ännu sämre. Vi utgår gärna från att den hälsades med allmän glädje, men det finns egentligen ingen evidens till stöd för en sådan uppfattning. Bland publicerade åsikter fanns både hyllningar och fördömanden liksom mer resignerade hållningar. En anonym författare ansåg, att efter fyra år av tryckfrihet producerade Sveriges usla skribenter huvudsakligen skrifter som ”skämma Nationens smak och wänja henne wid idel sladder, Politiska drömar och nedriga Personaliteter [o: förolämpningar]”, men det var ”ändå långt bättre, at de skrifwa, än Skrif-friheten i det allraminsta skulle inskränkas”.³⁷ Många oroades av den hårdhet och fräckhet man upplevde i det offentliga samtalet. I ett folkligt träsnitt från Nyköping som hyllade Gustav III:s statskupp framhölls att den nationella splittringen äntligen upphört: ”Ditt tappra mod tog öfwerhand, / Du frälste Sweriges usla land / Och Partie-andan fälte”, heter det om kungen (bild 1). Denna sorts blad avfärdas ofta som kunglig propaganda, men det finns inget som talar för att överheten här var avsändaren. Snarare var det en lokal träsnidare som såg möjligheten att slå mynt av en allmänt utbredd rojalism och de stämningar han kände från sin kundkrets.³⁸

Avslutning

I den här artikeln har jag försökt att påvisa tendenser i tryckproduktionen under sen frihetstid och gustaviansk tid för att med dem som utgångspunkt identifiera områden för vidare forskning. Jag har presenterat några möjliga svar på de frågor som inställer sig, men utan en detaljerad undersökning av bokmarknaden kan vi inte komma till några säkra konklusioner. Problemet kan i korthet sammanfattas med Robert Darntons tre bokhistoriska nyckel-frågor: Hur har böcker skapats? Hur har de nått sina läsare? Vad har läsarna

Bild 1. Anonymt träsnitt framställt i Nyköping 1772. Bilden är en hyllning till statskuppen i augusti samma år och uttrycker en folklig rojalism. Träsnittet finns även i senare varianter. Foto: Björn Green, KB.

gjort av dem?³⁹ Vad vi behöver är noggrannare kartläggning av aktörerna inom 1700-talets svenska trycknärning – det gäller alla delar av kommunikationscirkeln: författare, förläggare, tryckare, säljare, konsumenter med flera. Vi behöver studera nätverk och utgivningsmönster bland tryckarna

för att kunna svara på i vilken mån de drevs av kommersiella eller ideologiska bevekelsegrunder. Vi måste också noggrannare studera innehållet i de intensiva pamflettdebatter som fördes för att se vad tryckfriheten hade för faktiska konsekvenser på det politiska klimatet. Slutligen behöver vi ta oss an den förmodligen svåraste uppgiften: att försöka kartlägga allmänhetens inställning till den nyetablerade och snart allt mer inskränkta tryckfriheten. År 1784 definierade Immanuel Kant som bekant Uppllysning som människans utträde ur sin självpåtaga omyndighet. Det är långtifrån säkert att 1760-talet svenskar i gemen var beredda att ta detta steg och sannolikt var det många som hälsade Gustav III:s inskränkningar med lättnad.

Gustav III:s tryckfrihetsförordning innebar inte en total inskränkning av tryckfriheten – förhandscensuren återinfördes trots allt inte. Utvecklingen hade snarare tagit två steg framåt och ett steg bakåt och om det inte varit för 1766 års tryckfrihetsförordning hade 1774 års rentav kunnat betraktas som liberal. Men vi kan vara ganska säkra på att den senare aldrig hade tillkommit utan den förra, och som ett slags memento för senare makthavare har Sveriges första tryckfrihetsförordning haft en betydelse som sträcker sig ända in i nutid. Därför måste vi också veta mer om dess bakgrund och effekter.

Noter

- 1 Anders Burius, *Ömhet om friheten: Studier i frihetstidens censurpolitik* (Uppsala: Institutionen för idé- och lärdomshistoria, 1984); Stig Boberg, *Gustav III och tryckfriheten 1774-1787* (Stockholm: Natur och kultur, 1951); Bertil Wennberg & Kristina Örtenhed (red.), *Fritt ord 250 år: Tryckfrihet och offentlighet i Sverige och Finland – ett levande arv från 1766* (Stockholm: Sveriges riksdag, 2016). Även Thomas von Vegesacks *Smak för frihet: Opinionsbildningen i Sverige 1755-1830* (Stockholm: Natur och kultur, 1995) bör nämnas i sammanhanget. I mitt tycke är det kanske det bästa försöket till helhetsgrepp om perioden.
- 2 David Hume, "Of the liberty of the press", i dens., *Essays: Moral, political, and literary*, utg. Eugene F. Miller (Indianapolis: Liberty Fund, 1987) s. 9-13, med textvarianter s. 603-605, cit. s. 605.
- 3 Hume (1987) s. 13.
- 4 Jonas Nordin, "Från uppfostrade undersåtar till upplysta medborgare", i Wennberg & Örtenhed (2016) s. 43-49.
- 5 Om Wilkes, se Peter David Garner Thomas, *John Wilkes: A friend to liberty* (Oxford: Oxford University Press, 1996); Arthur H. Cash, *John Wilkes: The scandalous father of civil liberty* (New Haven: Yale University Press, 2006).

- 6 ”Kammarherren, Grefve H. Gyllenborgs memorial om tryckfrihet”, i *Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll från och med år 1719*, 11: 1738–1739. Bilagor (Stockholm: Norstedts, 1889) s. 71.
- 7 Anders Johan von Höpken, ”Yttrande till rådsprotokollet angående tidskriften ’Årlig Svensk’”, 3/6 1755, i *Riksrådet grefve Anders Johan von Höpkens skrifter*, 2: Bref, statskrifter, utg. Carl Silfverstolpe (Stockholm: Norstedts, 1893) cit. s. 195, 196.
- 8 Se exv. Henrik Schück, *Från Linnés tid: Petter Forsskål* (Stockholm: Norstedts, 1923); Torsten Steinby, *Peter Forsskål och Tankar om borgerliga friheten* (Helsingfors: Hufvudstadsbladet, 1970); Jonas Nordin, ”Peter Forsskål 1732–1763: En Linnélärjunge i kamp för civila rättigheter”, *Svenska Linnésällskapets årsskrift* (2013); Ere Nokkala, ”Peter Forsskål – Skrivfriheten och offentlighetsprincipen”, i Wennberg & Örtenhed (2016).
- 9 Kanslikollegiums yttrande till Kung. Maj:t 5/2 1760, cit. efter Schück (1923) s. 191.
- 10 Schück (1923) s. 124. Författaren till skriften, Carl Nordenflycht, motsatte sig några år senare den offentlighetsprincip som var på förslag att införas i tryckfrihetsförordningen 1766. Han fruktade att ”tryckning av offentliga handlingar kunde leda till vantolkningar och avsiktliga misstyndningar”; Burius (1984) s. 268. Detta är bara ett av många exempel på en aktör som intog hållningar som för oss ter sig paradoxala.
- 11 Jfr Thomas Munck, *Conflict and Enlightenment: Print and political culture in Europe, 1635–1795* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019) s. 51 ff., 264 ff.
- 12 Marie-Christine Skuncke, ”Tryckfriheten i riksdagen 1760–62 och 1765–66”, i Wennberg & Örtenhed (2016).
- 13 Jfr Mikko Tolonen, Leo Lahti, Jani Marjanen & Hege Roivainen, ”A quantitative approach to book-printing in Sweden and Finland, 1640–1828”, *Historical methods: A journal of quantitative and interdisciplinary history*, 52:1 (2018) s. 64 f.
- 14 För en längre diskussion av några av de metodproblem som uppträder i användningen av bibliografisk katalogdata, se Tolonen m.fl. (2018) s. 59–62.
- 15 ”Kongl. Maj:ts kungörelse och Warning, at uti Tal och Skrifter icke inblanda smädeliga tilwitelser angående de förra partier m. m.”; i Reinhold Gustaf Modée (utg.), *Utdrag utur alla ifrån den 19 augusti 1772 utkomna publique handlingar, placater, förordningar, resolutioner och publicationer [...]*, 10 (Stockholm: Kungl. tryckeriet, 1801) s. 26 f.
- 16 Gustav III:s yttrande till rådsprotokollet 26/4 1774, tryckt i Gustaf Edvard Klemming & Johan Gabriel Nordin, *Svensk boktryckeri-historia 1483–1883: Med inledande allmän öfversigt* (Stockholm: Norstedts, 1883 [1983]) s. 316 f.
- 17 Jonas Nordin & John Christian Laursen, ”Northern declarations of freedom of the press: The relative importance of philosophical ideas and of local politics”, *Journal of the history of ideas*, 81:2 (2020). Kabinettsordern undertecknades den 4/9 och beslutet kungjordes den 14/9.

- 18 Henrik Horstbøll, Ulrik Langen & Frederik Stjernfelt, *Grov Konfækt: Tre vilde år med trykkefrihed 1770-1773*, 1-2 (Köpenhamn: Gyldendal, 2020 [kommande]).
- 19 Henrik Horstbøll, ”Bolle Willum Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-73”, *Fund og forskning i det Kongelige Biblioteks samlinger*, 44 (2005).
- 20 Claus Bjørn, *Bonde, herremand, konge: Bonden i 1700-tallets Danmark* (Köpenhamn: Gyldendal, 1981); Michael Bregnsbo, *Folk skriver til kongen: Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet* (Köpenhamn: Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie, 1997).
- 21 För det svenska supplikväsendet under frihetstiden, se Martin Almbjär, *The voice of the people? Supplications submitted to the Swedish Diet in the Age of Liberty, 1719-1772* (Umeå: Umeå universitet, 2016).
- 22 Jfr Daniel Möller, *Rolldikningens poetik: Olof von Dalins experimentella tillfällesdiktning* (Göteborg: Makadam, 2019) s. 61 ff., 102 ff., 116.
- 23 Anders Nordencrantz, *Tankar om krig i gemen och Sweriges krig i synnerhet, samt hwaruti Sweriges rätta och sanskyldiga interesse består: skrifwit år 1758, och hörer til et större wärk, som på hög wederbörlig befallning blifwit författadt, men icke förr kunna komma i dagsljuset*, första delen (Stockholm: Grefing, 1767); [Anders Johan von Höpken], ”Angående krig och dess olika ägenskaper”, Ornässtugans arkiv, vol. 4 (E 4970), Riksarkivet. Memorialet daterat av Oskar Sjöström, som förmedlat uppgiften.
- 24 Samuel E. Bring, *Svenskt boklexikon 1700-1829: Riksdagshandlingar* (Uppsala: Svenska litteratursällskapet, 1961) har en vidare definition av riksdagshandlingar där exv. just verser utgör en egen kategori. Jag har dock inte använt den för sammanställningarna i denna artikel.
- 25 Jonas Nordin, ”Frihetstidens radikalism”, i Marie-Christine Skuncke & Henrika Tandefelt (red.), *Riksdag, kaffehus och predikstol: Frihetstidens politiska kultur 1766-1772* (Stockholm: Atlantis, 2003) s. 60 ff.
- 26 Bo Bennich-Björkman, ”Affärer i politiskt tryck: Offentlighetsprincipen och spelet om den politiska makten 1766-72”, i Skuncke & Tandefelt (2003) s. 293. Se även dens., ”Eliternas gata och handeln på broar och marknader: Systemen för spridning av böcker i Sverige 1600-1850”, i Jan-Erik Pettersson (red.), *Bokens vägar: Seelig & Co 150 år* (Solna: Seelig, 1998).
- 27 Bennich-Björkman (2003) s. 299-304.
- 28 Bennich-Björkman (2003) s. 304-308.
- 29 Klemming & Nordin (1983) s. 249-274. Jfr Tolonen m.fl. (2018) s. 68 ff.
- 30 *Handels Tidning från Gefle*, n:o 1, 5/1 1765, s. [4].
- 31 *Norrköpings Weko-Tidningar*, n:o 9, 1/3 1766, s. [4].
- 32 Jfr Boberg (1951) s. 79-83.
- 33 Tolonen m.fl. (2018) s. 67, fig. 6.
- 34 Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.), *Den svenska pressens historia*, 1: I begynnelsen (tiden före 1830) (Stockholm: Ekerlids förlag, 2000) s. 206-215.

- 35 Jfr Elmar Nyman, *Indragningsmakt och tryckfrihet 1785-1810* (Stockholm: Bok- och reklamtryck, 1963) exv. s. 92 ff.; Vegesack (1995) s. 127-150; Munck (2019) s. 51, 247 ff.
- 36 Joseph M. Adelman, *Revolutionary networks: The business and politics of printing the news 1763-1789* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2019).
- 37 *Bref til en vän i Upsala, om tryckfrihetens närwarande tilstånd, och vår tids usla scribenter* (Uppsala: Johan Edman, 1771) s. 2, 9.
- 38 Jonas Nordin, *Frihetstidens monarki: Konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige* (Stockholm: Atlantis, 2009) s. 141, 150; om folkliga attityder till kungamakten: s.st., s. 191-267.
- 39 Robert Darnton, "What is the history of books?' Revisited", *Modern intellectual history*, 4:3 (2007) s. 495.

Referenser

Otryckta källor

[von Höpken, Anders Johan], "Angående krig och dess olika ägenskaper", Ornässtugans arkiv, vol. 4 (E 4970), Riksarkivet

Tryckta källor

- Bref til en vän i Upsala, om tryckfrihetens närwarande tilstånd, och vår tids usla scribenter* (Uppsala: Johan Edman, 1771)
- Bring, Samuel E., *Svenskt boklexikon 1700-1829: Riksdagshandlingar* (Uppsala: Svenska litteratursällskapet, 1961)
- Gustav III, "Kongl. Maj:ts kungörelse och Warning, at uti Tal och Skrifter icke inblanda smädeliga tilwitelser angående de förra partier m. m.", i Reinhold Gustaf Modée (utg.), *Utdrag utur alla ifrån den 19 augusti 1772 utkomna publique handlingar, placater, förordningar, resolutioner och publicationer [...]*, 10 (Stockholm: Kungl. tryckeriet, 1801)
- Gyllenborg, Henning Adolf, "Kammarherren, Grefve H. Gyllenborgs memorial om tryckfrihet", i *Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll från och med år 1719*, 11: 1738-1739. Bilagor (Stockholm: Norstedts, 1889)
- Handels Tidning från Gefle*, 1765
- Hume, David, "Of the liberty of the press", i dens., *Essays: Moral, political, and literary*, utg. Eugene F. Miller (Indianapolis: Liberty Fund, 1987)
- von Höpken, Anders Johan, "Yttrande till rådsprotokollet angående tidskriften 'Ärlig Svensk'", 3/6 1755, i *Riksrådet grefve Anders Johan von Höpkens skrifter*, 2: Bref, statskrifter, utg. Carl Silfverstolpe (Stockholm: Norstedts, 1893)

Nordencrantz, Anders, *Tankar om krig i gemen och Sweriges krig i synnerhet, samt hwaruti Sweriges rätta och sanskyldiga interesse består: skrifwit år 1758, och hörer til et större wärk, som på hög wederbörlig befallning blifwit författadt, men icke förr kunnat komma i dagsljuset*, första delen (Stockholm: Grefing, 1767)
Norrköpings Weko-Tidningar, 1766

Bearbetningar

- Adelman, Joseph M., *Revolutionary networks: The business and politics of printing the news 1763-1789* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2019)
- Almbjär, Martin, *The voice of the people? Supplications submitted to the Swedish Diet in the Age of Liberty, 1719-1772* (Umeå: Umeå universitet, 2016)
- Bennich-Björkman, Bo, ”Eliternas gata och handeln på broar och marknader: Systemen för spridning av böcker i Sverige 1600-1850”, i Jan-Erik Pettersson (red.), *Bokens vägar: Seelig & Co 150 år* (Solna: Seelig, 1998)
- , ”Affärer i politiskt tryck: Offentlighetsprincipen och spelet om den politiska makten 1766-72”, i Skuncke & Tandefelt (2003)
- Bjørn, Claus, *Bonde, herremand, konge: Bonden i 1700-tallets Danmark* (Köpenhamn: Gyldendal, 1981)
- Boberg, Stig, *Gustav III och tryckfriheten 1774-1787* (Stockholm: Natur och kultur, 1951)
- Bregnsbo, Michael, *Folk skriver til kongen: Supplikkernse og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet* (Köpenhamn: Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie, 1997)
- Burius, Anders, *Ömhet om friheten: Studier i frihetstidens censurpolitik* (Uppsala: Institutionen för idé- och lärdomshistoria, 1984)
- Cash, Arthur H., *John Wilkes: The scandalous father of civil liberty* (New Haven: Yale University Press, 2006)
- Darnton, Robert, ”What is the history of books?’ Revisited”, *Modern intellectual history*, 4:3 (2007)
- Gustafsson, Karl Erik & Per Rydén (red.), *Den svenska pressens historia, 1: I begynnelsen (tiden före 1830)* (Stockholm: Ekerlids förlag, 2000)
- Horstbøll, Henrik, *Menigmands medie: Det folkelige bogtrykk i Danmark 1500-1840* (Köpenhamn: Museum Tusulanum, 1999)
- , ”Bolle Willum Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-73”, *Fund og forskning i det Kongelige Biblioteks samlinger*, 44 (2005)
- Horstbøll, Henrik, Ulrik Langen & Frederik Stjernfelt, *Grov Konfækt: Tre vilde år med trykkefrihed 1770-1773, 1-2* (Köpenhamn: Gyldendal, 2020 [kommande])
- Klemming, Gustaf Edvard & Johan Gabriel Nordin, *Svensk boktryckeri-historia 1483-1883: Med inledande allmän öfversigt* (Stockholm: Norstedts, 1883 [1983])

- Munck, Thomas, *Conflict and Enlightenment: Print and political culture in Europe, 1635-1795* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019)
- Möller, Daniel, *Rolldiktningens poetik: Olof von Dalins experimentella tillfällesdiktning* (Göteborg: Makadam, 2019)
- Nokkala, Ere, "Peter Forsskål – Skrivfriheten och offentlighetsprincipen", i Wennberg & Örtenhed (2016)
- Nordin, Jonas, "Frihetstidens radikalism", i Skuncke & Tandefelt (2003)
- , *Frihetstidens monarki: Konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige* (Stockholm: Atlantis, 2009)
- , "Peter Forsskål 1732-1763: En Linnélärjunge i kamp för civila rättigheter", *Svenska Linnésällskapets årsskrift* (2013)
- , "Från uppfosttrade undersåtar till upplysta medborgare", i Wennberg & Örtenhed (2016)
- Nordin, Jonas & John Christian Laursen, "Northern declarations of freedom of the press: The relative importance of philosophical ideas and of local politics", *Journal of the history of ideas*, 81:2 (2020)
- Nyman, Elmar, *Indragningsmakt och tryckfrihet 1785-1810* (Stockholm: Bok- och reklamtryck, 1963)
- Schück, Henrik, *Från Linnés tid: Petter Forsskål* (Stockholm: Norstedts, 1923)
- Skuncke, Marie-Christine, "Tryckfriheten i riksdagen 1760-62 och 1765-66", i Wennberg & Örtenhed (2016)
- Skuncke, Marie-Christine & Henrika Tandefelt (red.), *Riksdag, kaffehus och predikstol: Frihetstidens politiska kultur 1766-1772* (Stockholm: Atlantis, 2003)
- Steinby, Torsten, *Peter Forsskål och Tankar om borgerliga friheten* (Helsingfors: Hufvudstadsbladet, 1970)
- Thomas, Peter David Garner, *John Wilkes: A friend to liberty* (Oxford: Oxford University Press, 1996)
- Tolonen, Mikko, Leo Lahti, Jani Marjanen & Hege Roivainen, "A quantitative approach to book-printing in Sweden and Finland, 1640-1828", *Historical methods: A journal of quantitative and interdisciplinary history*, 52:1 (2018)
- von Vegesack, Thomas, *Smak för frihet: Opinionsbildningen i Sverige 1755-1830* (Stockholm: Natur och kultur, 1995)
- Wennberg, Bertil & Kristina Örtenhed (red.), *Fritt ord 250 år: Tryckfrihet och offentlighet i Sverige och Finland – ett levande arv från 1766* (Stockholm: Sveriges riksdag, 2016)

Forskningsetik i teori och praktik

Erfarenheter från forskningsprojektet *Integration och tradition*

Av Magdalena Nordin

Inledning

AR 2018 FICK jag tillsammans med tre kollegor möjligheten att påbörja ett fyraårigt vetenskapligt projekt om ett religiöst samfund i Sverige. Projektets syfte är att studera hur processer av integration samverkar med traditionsupprätthållande och traditionsförändringar. Det empiriska materialet för studien är intervjuer med och observationer av människor i nutid i tre av samfundets församlingar i Sverige. Materialinsamling med hjälp av intervjuer och observationer är något som jag som religionssociolog sysslat med genom hela min forskargärning och det har alltid inneburit utmaningar, praktiska såväl som etiska. Under senare år har emellertid den etiska delen av humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning kommit att bli allt mer formaliserad. Detta visade sig ganska snart innebära en hel del utmaningar för insamlandet av det empiriska materialet i projektet. I den här texten kommer jag att ge några exempel på vad det fick för följder för oss, följder som jag tror även kan ha relevans för andra forskare som samlar in material som ses som etiskt känsligt. Men det kan även ge en allmän inblick i hur ett allt mer styrt regelverk kring etik inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning kan komma att leda till att etiken inte går att upprätthålla som önskat eller till och med hindra att forskning genomförs.

Etiken i teorin

Låt oss börja med de riktlinjer för forskningsetik som finns för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning vid universitet och högskolor i Sverige. Under tidigt 1990-tal, när jag påbörjade min utbildning inom sociologi, lärde vi oss forskningsetik inom metodkurser (vilka påbörjades som en 7,5 hp kurs redan på A-nivå) och i arbetet med uppsatser (B-, C- och D-uppsatser). Forskningsetiken fanns med som en del i metodböckerna och lyftes upp och diskuterades kontinuerligt mellan oss studenter och i samtal med föreläsare och handledare. Mycket av fokus, som jag kommer ihåg det, låg på mötet med de som skulle intervjuas eller observeras, och att detta möte skulle vara respektfull. Det var dessa personers rättigheter och integritet som skulle komma i första hand. Ansvaret för att så skedde låg på oss forskare och hur forskningsetiken skulle kunna upprätthållas, löstes från fall till fall. Med sociologiska termer skulle man kunna säga att vi studenter under flera års tid socialiserades in i ett forskningsetiskt förhållningssätt.

Riktlinjer och lagar

Under dessa år kom också humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådets riktlinjer för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning.¹ I dessa klargjordes vad som krävdes av forskaren för att upprätthålla god forskningsetik. Förutom forskningskravet, dvs att forskning kan leda till förbättringar för samhället och därmed ska genomföras, lyftes i dessa fram krav på hur forskaren skulle förhålla sig till de personer som försers forskaren med empiri. Det handlade om att informera de som skulle studeras om studiens syfte, om att ge de studerade personerna möjlighet att samtycka till, eller avstå från, att medverka och om att personerna genom hela studien förblir anonyma. Det fanns nu ett dokument med rekommendationer för forskare inom humaniora och samhällsvetenskap som skulle hjälpa både forskaren och de personer som försåg forskaren med empiri, att veta vad som gällde. Men detta dokument, menar jag, innebar även att det praktiska genomförandet av forskningen försvårades.² Där forskare inom humaniora och samhällsvetenskap tidigare, för att kunna vara fortsatt etisk genom hela forskningsprojektet, kontinuerligt anpassade och ändrade forskningen under arbetets gång, kom nu det etiska förhållningssättet att stipuleras redan innan forskningen påbörjades. De etiska riktlinjerna kom med dessa rekomen-

dationer inte endast hjälpa forskaren att agera etiskt, utan riskerade att även styra det praktiska genomförandet av forskningen.

Några år senare, år 2004, kom så lagen om etikprövning av forskning som avser människor (2003:460), vilket innebar en ytterligare en formalisering av forskningsetiken. Med denna följde att planerad forskning skall prövas om den:

- innebär ett fysiskt ingrepp på försökspersonen eller
- utförs enligt en metod som syftar till att påverka försökspersonen fysiskt eller psykiskt eller
- innebär en uppenbar risk att skada försökspersonen fysiskt eller psykiskt eller
- avser studier på biologiskt material som kan härledas till enskilda personer.

Lagen riktar sig främst till forskning inom medicin, men den andra punkten ("utförs enligt en metod som syftar till att påverka försökspersonen fysiskt eller psykiskt") skulle kunna ha relevans när det gäller psykisk påverkan för forskning även för forskning inom främst samhällsvetenskap, där olika mer experimentella studier genomförs. Även den tredje punkten ("innebar en uppenbar risk att skada försökspersonen fysiskt eller psykiskt") skulle kunna gälla för viss, men undantagsvis, forskning inom humaniora och samhällsvetenskap. Till detta kom att forskning nu även ska etikprövas utifrån personuppgiftslagen, det vill säga forskning ska prövas om den:

innebar behandling av känsliga personuppgifter enligt 13§ Personuppgiftslagen (SFS 1998:204), bl.a. ras, etniskt ursprung, politiska åsikter och religiös övertygelse, eller personuppgifter enligt 21§ personuppgiftslagen, bl.a. domar i brottmål. (*God forskningssed*, 2011:50).³

Drar man lagen till sin spets skulle det kunna innebära att all forskning inom humaniora och samhällsvetenskap behöver granskas, eftersom denna alltid på ett eller annat sätt handlar om människor och vi kan inte på förhand veta vad som skulle kunna upplevas som känsligt. Inom mitt forskningsfält, religionssociologi, innebär det dock enligt denna formulering *alltid* att all forskning som vi gör är etiskt känslig; även om det skulle kunna diskuteras

om en studie av t.ex. biskopar eller imamer i sig skulle vara mer etiskt känslig, än en studie om generaldirektörer eller bolagschefer? Men den avgörande frågan är kanske vad som avses med personuppgifter; är det samma sak som uppgifter om människor? Jag återkommer till det senare, först ska vi se vad dessa lagar fick för följder.

Etikprövningsmyndigheten

Bland annat som en följd av de ovan nämnda lagarna bildades under mitten av 00-talet så kallade etikprövningsnämnder, vilka år 2019 övergick i Etikprövningsmyndigheten. Uppgiften för dessa var, och är för den nuvarande myndigheten, att granska att forskarna innan forskningen genomförs är medvetna om de forskningsetiska krav som ställs på dem. Att genomföra ett forskningsprojekt som faller inom de två ovan nämnda lagarna, utan att detta prövats och godkänts av dessa nämnder innebär ett lagbrott (*God forskningssed*, 2011:49).⁴ Det som sker nu är alltså att forskarna inte längre ses som kapabla att själva kunna avgöra om den forskning som skall göras kommer att följa etiska riktlinjer och lagar, utan att detta måste prövas av en myndighet, en extern myndighet vars beslutande personer till 70 procent också består av forskare. Och lagbrottet består inte i att den genomförda forskningen skulle kunna vara oetisk, utan i att underlåta att göra en etisk prövning av en forskningsplan.

Till det kommer att den etiska prövningen är avgiftsbelagd.⁵ År 2020 är denna kostnad 5000 kronor per ansökan och en avgift på 2000 kronor för en eventuell ändringsansökan; detta oavsett hur omfattande forskningsprojektet är. För mig som religionssociolog innebär det därmed som en följd av personuppgiftslagen alltid en merkostnad. Hur denna merkostnad skall finansieras är i dagsläget något oklart. Vid projektansökningar till externa finansiärer kan kostnaden skrivas in i ansökan. För den forskning som görs, eller snarare planeras, inom tjänsten innebär det emellertid en kostnad för den institutionen vid vilken personen är anställd, vid varje tillfälle denne planerar att genomföra religionssociologisk forskning. Det här skulle kunna få till följd att religionssociologisk forskning prioriteras ner till förmån för annan forskning, även om den har samma vetenskapliga värde.

En faktor till som följer med etikprövningen är tidsaspekten. Beroende på hur van forskaren är att skriva etikansökningar tar detta arbete mellan

ca 40 och 160 timmar. Dessutom skulle fram till år 2019 forskarna lämna in sina ansökningar på papper i ett original och 16 kopior. Dessutom tar själva prövningen tid. Före år 2019 sammanträdde nämnderna vid vissa tidpunkter per år, ungefär fyra till sex gånger. Det innebar att svar på en ansökan som lämnats in precis efter ett möte kunde dröja två till tre månader. Numer sker prövningarna löpande, men det kan ändå ta upp till två månader att få svar.

Personuppgifter

Kvar har vi nu att ur ett humanistiskt och samhällsvetenskapligt perspektiv fundera över vad som avses med personuppgifter. Lagen från 2003 om etikprövning av forskning som avser människor skulle till viss del kunna påverka, men inom humaniora och samhällsvetenskap är det sällan forskning genomförs som innebär ”en uppenbar risk att skada försökspersonen fysiskt eller psykiskt” eller ”utförs enligt en metod som syftar till att påverka försökspersonen fysiskt eller psykiskt”. Lagen om personuppgifter (Dataskyddsförordningen), inom vilken religion räknas som känslig personuppgift, kommer däremot alltid att gälla för forskning om människors religion i nutid. Men frågan är om denna forskning verkligen berör personuppgifter? Med personuppgift avses enligt den nuvarande lagstiftningen:

varje upplysning som avser en identifierad eller identifierbar fysisk person (nedan kallad en registrerad), varvid en identifierbar fysisk person är en person som direkt eller indirekt kan identifieras särskilt med hänvisning till en identifierare som ett namn, ett identifikationsnummer, en lokaliseringssuppgift eller onlineidentifikatorer eller en eller flera faktorer som är specifika för den fysiska personens fysiska, fysiologiska, genetiska, psykiska, ekonomiska, kulturella eller sociala identitet (Dataskyddsförordningen, artikel 4, 1§)

Frågan är då om detta även avser personens utsagor, handlingar och självdefinierade tillhörighet? När det gäller sociologisk forskning, det ämne som jag känner bäst till, är det utsagorna och handlingarna, snarare än den fysiska personen, vi är intresserade av. Det är inte en specifik person vi studerar, utan människor som sociala varelser. Jag kan som sociolog genomföra en studie av människor utan att ha tillgång till några som helst personuppgif-

ter enligt definitionen ”fysisk person”. För att säkerställa de undersökta anonymitet under hela forskningsprocessen kan det till och med vara en fördel om jag som forskare inte får tillgång till några personuppgifter enligt definitionen ovan.

Men låt oss leka med tanken att personuppgifter, så som det uttrycks i lagen, faktiskt är uppgifter om en persons religion. Det skulle få till följd att även om jag inte har några andra uppgifter om denna person, så innebär uppgiften om personens religion, eller för all del brist på religion, att jag har tillgång till en personuppgift. Jag skulle utifrån denna kunskap svårigen senare kunna identifiera just den personen, en person som dessutom skulle kunna ha bytt religion. Men riktigt så ska kanske inte personuppgift förstås, utan för att vara en personuppgift behövs mer information om personen, vilken kan göra att den specifika fysiska personen går att identifiera. Förutom självklara sådana uppgifter som namn och personnummer, finns det som benämns som indirekta uppgifter, som var för sig innebär anonymitet, men som sammantaget, kan leda till identifiering (Görman 2017:8). Detta skulle kunna vara fallet i sociologisk forskning under insamlingen av material, men inte i ett senare skede när forskningsmaterialet ska abstraheras och analyseras. Den formalisering som skett av forskningsetiken har dock gjort att vi kommer att behöva samla in personuppgifter som behövs för att uppfylla de lagar som finns, men som inte behövs för själva forskningen, vilket jag kommer återkomma till nedan.

Etiken i praktiken

Upptart

Under våren 2016 påbörjade vi arbetet med en projektansökan om att studera hur traditioner i relation till processer av integration ser ut i ett religiöst samfund i Sverige. För att kunna skapa oss en förförståelse av fältet läste vi tidigare forskning i ämnet och det visade sig vara ett område som inte tidigare hade studerats i någon större utsträckning. Vi utarbetade en forskningsplan och valde att, för att komma på djupet, studera tre av de ca 50 församlingarna i samfundet i Sverige. För att veta att projektet skulle vara möjligt att genomföra kontaktade vi några församlingar och vi fick möjlighet att besöka dem för att få veta om de ville vara med i projektet, men även för att få en inblick i om de var lämpliga församlingar att studera. Eftersom sådant för-

arbete enligt etikprövningslagen också är en del av forskningsarbetet, skulle vi redan här behövt göra en etikprövning (Görman 2017:18). Något som vi dock denna gång valde bort eftersom det arbete och den kostnad som det skulle ha inneburit inte alls stod i proportion till den studie som skulle göras. Och här menar jag att en av etiksprövningens akilleshäl finns. Om vi skulle följa dessa krav fullt ut så skulle religionssociologer behöva etikpröva alla sina pilotstudier. Det skulle innebära att en mindre förstudie, där vi tänker oss att intervjua två-tre personer för att testa en forskningsidé, behöver månaders framförhållning och skulle kosta mellan 5000 och 7000 kronor.

Hösten 2017 fick vi besked om att ansökan hade beviljats medel från Vetenskapsrådet och nu var det inte längre någon tvekan om att en etikansökan behövde skrivas och lämnas in. Projektet påbörjades i januari 2018, men inget arbete med materialinsamling för projektet kunde göras förrän ansökan var godkänd. Det första mötet som etiknämnden skulle ha, och till vilket vi skulle kunna hinna skriva en ansökan, var i mars 2018. I ansökan som då bestod av en blankett, främst avsedd för medicinsk forskning, med ca 30 frågor om bland annat de medverkande forskarna i forskningsprojektet, om själva projektet (inkluderat frågor om djurförsök, biologiskt material, biobank), om forskningspersonerna (inkluderat frågor om forskningspersonernas försäkringsskydd och ersättning för tex förlorad arbetsinkomst), om information till och samtycke från forskningspersonerna, om publicering av forskningsresultat och om beroendeförhållanden mellan forskarna och andra aktörer. Ansökan blev på 63 sidor och den skulle sedan skrivas under av mig, men även av forskningsansvarig prefekt på institutionen och lämnas in i 17 kopior. Sammantaget blev det 1071 sidor som skrevs ut och lämnades in till etikprövningsnämnden i Lund. Den 4 april fick vi besked om att delar av ansökan behövde kompletteras och den 17 april var vi klara med det arbetet. Ett par dagar senare godkändes även kompletteringen. Drygt fyra månader in i projektet kunde vi nu påbörja forskningen. Eftersom vi hade en projekttid på fyra år kom detta inte att påverka forskningsprocessen allt för mycket, men den första perioden av datainsamling, som var tänkt att genomföras under påsken 2018, kunde vi inte på grund av etikansökan genomföra. För ett projekt som skall genomföras under till exempel ett år får det dock stort genomslag, eftersom ungefär en tredjedel av forskningstiden då går åt till etikprövningen.

Genomförandet

I etikprövningen skall forskarna upplysa nämnden om hur forskningen ska genomföras: ”Redogör för hur datainsamlingen ska gå till. Beskriv data som ska samlas in och hur den ska samlas in” (Formulär för etikprövning 2020). Bland annat ska följande finnas med: ”Om enkäter och intervjuer ingår ska tillvägagångssätt, frågornas innehåll och hur slutsatser dras beskriva (sic)” (Formulär för etikprövning 2020). Inom forskning med en mer induktiv än deduktiv ansats, kan detta bli problematiskt och den information som kan ges till etikprövningsmyndigheten blir främst hypotetisk. Med detta följer en oklarhet i vad som forskarna förväntas göra om sättet att samla in data ändras under forskningens gång. Bör forskarna då lämna in en kompletteringsansökan, betala 2000 kronor och vänta i två månader på svar för att sedan fortsätta med forskningen? Jag ska ge ett par exempel på hur den studie som vi nu genomför förändrats under arbetets gång. I planeringen av projektet visste vi att vi ville göra ett flertal intervjuer, men även observationer av verksamheter i församlingarna. Det senare planerade vi att göra med hjälp av observationsprotokoll som vi forskare skulle skriva under och efter observationerna. Det var också detta som framgick i etikprövningen. Efter att vi börjat med observationerna visade det sig snart att det förmodligen inte skulle vara några problem att kunna och få spela in vissa verksamheter. När vi frågade ledningen i församlingarna om det, fick vi besked om att det gick bra. För att komma vidare i forskningen valde vi att påbörja inspelningarna av dessa verksamheter, utan att först göra en kompletterande etikansökan eftersom vi inte hade tid att vänta i två månader. Rätt eller orätt? Här gjorde vi bedömningen att den fortsatta forskningen var viktigare än att vänta in svar från en etikprövning och att vi faktiskt följde de etiska riktlinjer som ställs på oss.

En annan situation där etikprövningens inbromsande påverkan blev tydlig var i samband med de restriktioner för sammankomster som kom under våren 2020 i samband med risken för smittspridning av Covid-19. Vi förstod snart att dessa skulle få betydelsefulla konsekvenser för de undersökta församlingarna och ville gärna studera på vilket sätt. I forskningsansökan och den etikprövning som gjorts enligt denna fanns självklart inte detta scenario med, men att vänta med svar från en kompletterande etikprövning hade inneburit att allt för lång tid skulle ha hunnit gå för att kunna samla in aktuell data. Återigen valde vi att samla in data, även om denna del av forskningsprojektet ännu inte hade etikprövats.

Informations- och samtyckesblanketter

I den lag om etikprövning av forskning som nämndes ovan (2003:460) finns ett krav om information till forskningsperson (16§), dvs ”en levande människa som forskningen avser” (Etikprövningsformulär 2017). Enligt denna ”ska forskningspersonen informeras om den övergripande planen för forskningen, syftet med forskningen, de metoder som kommer att användas, de följder och risker som forskningen kan medföra, vem som är forskningshuvudman, att deltagande i forskningen är frivilligt och forskningspersonernas rätt att när som helst avbryta sin medverkan” (Etikprövningsformulär 2017). Detta är samma etiska riktlinjer som funnits med i olika riktlinjerna för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning sedan 1990-talet och som oftast inte innebär några praktiska problem för forskningens genomförande. Det som tillkommit i de riktlinjer som fanns med i formuläret för etikprövning var att ”normalt ska en kortfattad och lättförståelig skriftlig information ges”, vilket tidigare låg på forskaren att avgöra om detta behövdes eller inte. Min erfarenhet efter många års forskning med hjälp av intervjuer är att skriftlig information kan komma att skapa en rädsla och osäkerhet hos den som ska intervjuas. Det som uppfattades som en intervju där personen skulle få berätta om sig själv, kan med en skriftlig information komma att uppfattas som mer av ett förhör, och i sämsta fall leda till att personen inte vill vara med. I det pågående projektet var detta troligtvis fallet vid några intervjuer. Ett exempel är en person som skulle bli intervjuad över telefon och som drog tillbaka sin medverkan när jag bad om en e-postadress eller liknande för att kunna skicka över den skriftliga versionen av informationen.⁶ I etikprövningsansökan skall denna information dessutom vara skriven på svenska, även om den inte alltid kommer att vara det när den ges till forskningspersonerna.

Till detta kommer kravet på samtycke från forskningspersonerna. Detta samtycke ska numer vara skriftligt och undertecknas av intervjupersonen. I och med detta krav går vi därmed från möjligheten att inte hantera personuppgifter, till att helt säkert få in sådana. Personerna som vi ska intervjuas har med detta ingen möjlighet att förbli anonyma, och denna personuppgift som vi som forskare då får in har oftast ingen betydelse för den forskning som görs. Även när det gäller denna del har jag i det pågående projektet möts av misstänksamhet från de personer som skall intervjuas och flera av dem har avböjt från att skriva på. Och här kommer vi till ännu ett dilemma, kan vi använda oss av de intervjuer som ändå genomförts eftersom ”forsknings-

personen” samtyckt till det, eller skall alla dessa intervjuer helt utgå från det insamlade forskningsmaterialet?

Det har också varit svårigheter med underskrifter när intervjuerna har gjorts över länk eller telefon. I dessa fall ska vi först skicka över samtyckesblanketten till den person som ska intervjuas. Det kan göras över telefon, men för att personen som ska intervjuas inte sedan själv måste skriva ut blanketten för att skriva under den, är det att föredra att skicka den per post. Det innebär att vi nu kommer att få in ännu en personuppgift (bostadsadress) som inte är nödvändig för den forskning som görs. Dessutom behöver vi be personen skicka tillbaka den underskrivna blanketten till oss. Så förutom att dessa människor helt frivilligt, och helt utan ersättning, ställer upp på att bli intervjuade, måste de också ta sig tid att posta brev åt oss: ett åtagande som kan leda till att de inte vill ställa upp på att bli intervjuade.

Avslutning

Jag har med denna text velat visa hur de lagar och riktlinjer för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning som tillkommit under de senaste åren påverkar sådan forskning. I de allra flesta fall har dessa en positiv inverkan på forskningen och hjälper till att tydliggöra vilken forskningsetik som åläggs oss. Samtidigt finns det ett problem i att dessa lagar och riktlinjer inte alltid är anpassade efter de förutsättningar som gäller för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Forskning inom dessa områden, som kan innebära mindre pågående projekt där förutsättningarna ändras efter hand och utan att det från början egentligen är personuppgifter som hanteras, kommer kanske inte att överhuvudtaget kunna genomföras utifrån de lagar och riktlinjer som gäller. Ett fokus på dessa lagar och riktlinjer kan dessutom innebära en risk att samtal och reflektioner om forskningsetik mellan forskare och mellan forskare och studenter om etiken i praktiken kan komma att minska. Något som jag ser som problematiskt, eftersom forskningsetik är en färdighet som fortlöpande behöver praktiseras och utvärderas. Inom humaniora och samhällsvetenskap är detta inte något som endast görs innan forskningen påbörjas. Dessutom innebär dessa lagar och riktlinjer ekonomiska påföljder, vilket skulle kunna innebära att viss forskning inom humaniora och samhällsvetenskap inte kommer att kunna genomföras, även om den har ett vetenskapligt värde och kommer att genomföras enligt de forskningsetiska lagar och riktlinjer som gäller.

Noter

- 1 Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet ersattes 2001 av Vetenskapsrådet. Beslut om riktlinjerna kom 1990. Olika tryckta versioner av detta beslut utkom under de efterföljande åren. År 2005 publicerade Vetenskapsrådet boken *Vad är god forskningssed?*, och en längre version av denna, *God forskningssed*, kom 2011.
- 2 Ett tidigt dokument med rekommendationer för god forskningsetik är Helsingforsdeklarationen från 1964, vilket dock främst vänder sig till forskare inom medicin.
- 3 Den 25 maj 2018 ersattes sedan personuppgiftslagen av dataskyddsförordningen (GDPR (The General Data Protection Regulation)).
- 4 Straffmaximum för den som medvetet utfört forskning utan etikgodkännande höjdes år 2020 från fängelse i sex månader till fängelse i två år.
- 5 Avgiften måste vara erlagd innan ansökan börjar behandlas.
- 6 Här kan så klart diskuteras vad som avses med ”normalt” i riktlinjerna. Kanske ska det tolkas som att samhällsvetenskapliga studier aldrig är ”normala” och därmed kan denna skriftliga information alltid uteslutas.

Referenser

- Etikprövningsformulär*, 2017. I skribentens ägo.
- Formulär för etikprövning, 2020. <https://etikprovningmyndigheten.se/for-forskare/sa-gar-det-till/>, hämtat den 7 maj 2020.
- God forskningssed*, 2011. Vetenskapsrådet.
- Görman, Ulf, 2017. *Lathund för etikprövning*. HT-fakulteterna, Lund universitet.
- Vad är god forskningssed?*, 2005. Vetenskapsrådet.

Filmkonst och politik

Lunds Studenters Filmstudios resor
till Nazityskland och Sovjetunionen under 1930-talet

Av Emil Stjernholm

DEN 16 OKTOBER 1929 bildade en grupp lundensiska cineaster Lund Studenters Filmstudio. Stig Almqvist, senare välkänd kritiker i bland annat *Vecko-Journalen*, tog initiativet till filmstudion tillsammans med konsthistorikern Folke Holmér och den då 21-årige studenten Gösta Werner, vars liv och verk tecknas i min avhandling *Gösta Werner och filmen som konst och propaganda* (2018).¹ I socialdemokratiska *Arbetet* gick en appell ut till filmintresserade i Lund: ”I akademiska kretsar är, av allt att döma, filmintresset utomordentligt stort och givetvis i icke ringa mån teoretiskt präglad, och även bland icke-akademiker, det är ju nogsnamt bekant, finnes på många håll ett intensivt intresse för aktuella konstnärliga problem, som ej kan stå likgiltigt inför resultaten av det sökande efter nya uttrycksmedel, som idag karaktäriserar filmkonsten.”² Grundarna var inspirerade av de så kallade *cinéclubs* och filmstudior som under det tidiga 1920-talet blivit populära i Europa, till exempel i Paris, Berlin och Amsterdam, och under slutet av 1920-talet uppstod flera filmstudior runt om i landet (exempelvis i Stockholm, Uppsala och Göteborg).³ Den nybildade filmstudion utsåg Almqvist till ordförande och Ragnar Josephson, professor i konsthistoria, som dess första viceordförande.⁴ Med Josephson och andra konsthistorikers engagemang kom filmstudion snabbt att få en tydlig konstnärlig profil.⁵ Under de kommande åren sköt medlemsantalet i höjden och anseendet höjdes på universitetet. Mellan 1932 och 1936 ökade antalet medlemmar från cirka 200 till 350 och därmed utgjorde Lunds Studenters Filmstudio en av Akademiska Föreningens mest populära studentföreningar.⁶

Under 1930-talet formaliserades utbytet mellan cineaster på en nationell nivå inom Sverige inom ramen för den svenska filmstudiorörelsen samti-

digt som internationella kopplingar började bli alltmer centrala. Genom internationellt utbyte fick Lunds Studenters Filmstudio inte enbart tillgång till konstnärligt och politiskt radikala filmer utan också en ökad insyn i den internationella filmbranschen. Föreliggande artikel fokuserar på Lunds Studenters Filmstudios utlandsresor under 1930-talet: till Nazityskland 1935 och 1938 samt Sovjetunionen 1936. I historieskrivningen kring filmstudion framstår resorna närmast som mytiska. Å ena sidan har de lyfts fram som exempel på filmstudions driftighet och äventyrslystenhet. Som Gösta Werner, länge filmstudions ordförande och sedan berömd filmskapare och filmhistoriker, skriver: ”Rymden över Lund var hög. Våra kontakter sträckte sig över sundet och ut i Europa, mer än till Stockholm och Uppsala.”⁷⁷ Å andra sidan har envisa rykten florerat om filmstudions ”tyskvänlighet” under mellankrigstiden och särskilt har Werner fått klä skott för dessa anklagelser. En som uttryckt skepsis till valet av resmål är *Sydsvenska Dagbladets* skarpa kritiker Jan Aghed: ”Sedan länge är han [Gösta Werner] en hedersledamot som tillkallas vid jubiléer och då håller lärda och spirituella, men för sentida filmstudiomedlemmar magnifikt tröttande tal. Samt drabbas av en okarakteristisk tunghäfta så snart någon hämndlysten person i sällskapet ber honom berätta om studios expedition till Nazityskland under hans sista år som ordförande, 1935 – inte precis någon av dess mera skarpsynta insatser.”⁷⁸ Detta väcker frågor kring hur Lunds Studenters Filmstudio, både i sin ordinarie verksamhet och i samband med resorna utomlands, förhöll sig till den samtida filmkulturen i Tyskland och Sovjetunionen.

Den centrala frågeställningen i denna artikel är: Hur redovisade resedeltagarna från Lunds Studenters Filmstudio sina möten med dessa länders historia, kultur och dominerande ideologier? I centrum för föreliggande undersökning står de reseskildringar som resenärerna publicerade i dels pressen (i *Sydsvenska Dagbladet*, *Lunds Dagblad* och *Arbetet*) dels i facktidningar (*Biografbladet* och *Biografägaren*). Ett vidare syfte med att studera förbindelserna med Nazityskland och Sovjetunionen är således att förstå de internationella relationernas funktion för filmstudion.

Under rubriken ”Filmkonst och politik i 1930-talets Lund” analyserar jag i kronologisk ordning filmstudions tre stora resor under mellankrigstiden. Avslutningsvis för jag en diskussion om betydelsen av internationellt utbyte inom den svenska filmstudiomiljön under mellankrigstiden.

Filmkonst och politik i 1930-talets Lund

1930-talet var en omvälvande politisk tid vilket gjorde avtryck på det kulturella klimatet i Lund. Inte minst den gryende nazismen i Tyskland och senare det Nationalsocialistiska tyska arbetarpartiets maktövertagande märktes i studentstaden. Sverker Oredsson har i boken *Lunds universitet under andra världskriget: Motsättningar, debatt och hjälpinsatser* (1996) undersökt opinionerna inom Lunds universitet och då i synnerhet hur människor ställde sig till nazismen och nationalsocialisternas tankegods. De politiska föreningarna under mellankrigstiden var många och Oredsson visar att merparten med få undantag kunde placeras ideologiskt antingen på vänster- eller högerkanten.⁹

Till vänster på det politiska spektrumet fanns bland annat Den Yngre Gubben och Clarté. Om den socialliberala föreningen D.Y.G. vid 1920-talets slut och 1930-talets omedelbara början var en aktiv kraft i den lundensiska politiska floran kom den under 1930-talets gång allt mer att konkurreras ut av det mer radikala Clarté som var den då mest aktiva vänsterorganisationen. Till höger på den politiska skalan ökade aktiviteten märkbart bland existerande föreningar under 1930-talet och även nya organisationer uppstod. Däribland märks Nationella ungdomsförbundet (grundat 1918), 30-novemberföreningen (grundad 1921), Lunds nationella studentklubb (grundad 1924), Svensk-tyska akademiska förbundet (grundat 1922), Nationalsocialistiska studentklubben (grundad 1930) och Ungsvenska studentföreningen (grundad 1934).¹⁰ I de egna organen rapporterade representanter kring landvinningar bland Lunds studenter som ofta påstods vara påtagliga.¹¹ Oredssons undersökning visar också att det rådde stor aktivitet på högerkanten.¹² Flera historiker har vidare visat att många i universitetsstäderna, i synnerhet Lund och Uppsala, såg positivt på det nya Tyskland.¹³ Detta väcker frågan hur Lunds Studenters Filmstudio navigerade i detta politiska ställningskrig. Med denna bakgrundsteckning i åtanke framstår Lunds Studenters Filmstudios val att resa till såväl Nazityskland som Sovjetunionen som värd att undersöka närmare.

Samtidigt som debatten om folkhemmets uppbyggnad fortskred i Sverige omstöptes det politiska systemet i grunden i flera europeiska länder. Många svenska intellektuella valde under 1930-talet att besöka skådeplatserna för dessa omvälvningar och ofta berättade de om sina upplevelser när de återvänt till hemlandet. Historikerna Marie Cronqvist och Agneta Edman har beskrivit reseskildringen som en populär litterär genre vid denna tid som tillät författarna att förhålla sig till förändringar i den svenska samhälls-

utvecklingen: ”Genom resan och mötet med det annorlunda, som både är delvis bekant och fullkomligt främmande, utmejslas den egna hållningen, den egna identiteten.”¹⁴ På liknande vis pekar de reseskildringar som resenärerna från Lunds Studenters Filmstudio publicerade på förhärskande attityder i frågor om ideologi, politik och inte minst synen på filmmediet, det moderna mediet par excellence.

Lunds Studenters Filmstudios resa till Tyskland 1935

Under förkrigsåren och under andra världskriget blev universiteten skådeplats för det kulturpolitiska propagandakrig som Nazityskland aktivt understödde.¹⁵ Historikern Benjamin G. Martin har i boken *The Nazi-Fascist New Order for European Culture* (2016) studerat framväxten av nazistiska institutioner, föreningar och nätverk vars uttalade mål var att genom internationellt utbyte forma den kulturpolitiska agendan, och han visar att nätverken värdesattes mycket högt av den nazistiska eliten.¹⁶ Olika sorters relationer och utbyte med Tyskland inom kultursfären utgjorde därför en viktig del i den nazistiska regimens kulturpropaganda, ett begrepp som har blivit särskilt centralt inom den historievetenskapliga forskningen i detta ämne. Som Maria Björkman, Patrik Lundell och Sven Widmalm konstaterat: ”Inom vetenskap, medier och kultur betraktades varje form av utbyte som en del av kulturpropagandan – inte nödvändigtvis som propaganda för Hitlerregimen eller nazistideologin men för det nya Tyskland i vidare mening, vars legitimitet ju stärktes genom internationellt samarbete. Med ett modernt uttryck syftade kulturpropagandan till nationellt varumärkesbyggande.”¹⁷ Det internationella samarbetet, visar Martin, prioriterades inte minst på filmens område där den Internationella Filmkammaren hade långtgående ambitioner.¹⁸ Efter maktövertagandet var kontakterna med det officiella Tyskland i grund och botten kontakter med Nazityskland.¹⁹

Så gällde även för det tyska filmbolaget Ufa, som kom att bjuda in Lunds Studenters Filmstudio två gånger under mellankrigstiden. Företaget bildades 1917 och under stumfilmstiden blev det ett av Tysklands ledande filmbolag och tog en central position på den internationella filmmarknaden.²⁰ I mars 1933 blev Joseph Goebbels ledare för det av Adolf Hitler instiftade statliga Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda. Under de kommande månaderna kom nationalsocialisterna att konsolidera sin makt över

den tyska filmindustrin och inte minst Ufa. Konsekvenserna blev många: industrin omstöptes ekonomiskt och strukturellt, filmer började regleras utifrån nationalsocialismens politiska och moraliska kompass och judiska anställda – från regissörer och skådespelare till diverse tjänstemän – tvingades att lämna den tyska filmindustrin. Medievetaren Klaus Kreimeier och andra historiker har beskrivit det som att den nazistiska staten i det närmaste tog total politisk och ideologisk kontroll över filmbranschen.²¹

Hur såg då Lunds Studenters Filmstudio på den tyska filmen vid den här tidpunkten? I det här sammanhanget bör man komma ihåg att vid tidpunkten för maktövertagandet i Tyskland var utbytet med Sverige omfattande och frekvent, inte minst på kulturens område och ekonomisk-historisk forskning har visat att förbindelserna var särskilt livliga perioden före krigsutbrottet.²² Ur det hänseendet är det inte förvånande att tyska filmer utgjorde en stor del av utbudet av Lunds Studenters Filmstudios filmvisningar runt den här tiden. Bland filmerna som visades under säsongerna före inbjudan till Ufa:s ateljéer återfinns både titlar som förbjudits och hyllats av den nazistiska regimen. Å ena sidan visades kriminalfilmen *Mysteriet i 6:te våningen (Hände aus dem Dunkel)*, Erich Waschneck, 1933) som förbjöds av censuren efter att nazisterna kommit till makten.²³ Å andra sidan visades den uttryckligt nationalsocialistiska filmen *Hans Westmar: Einer von vielen: Ein deutsches Schicksal aus dem Jahre 1929* (Franz Wenzler, 1933). Filmen handlar om den nazistiska martyren Horst Wessel och nazisternas gatukamp under åren före maktövertagandet (inom den nazistiska mytologin känt som *Kampfzeit* eller *Kampffahre*) och den var tydligt antikommunistisk.²⁴ *Hans Westmar* ställdes till filmstudions förfogande av Tyska legationen i Stockholm.²⁵ Under säsongerna 1933 och 1934 visades därutöver en rad förkrigsfilmer av väl-etablerade tyska filmskapare, som exempelvis *Atlantis (L'Atlantide)*, G.W. Pabst, 1932), *Brustna drömmar (Unmögliche Liebe)*, Erich Waschneck, 1932) och *Don Quijote (Don Quixote)*, G.W. Pabst, 1933).²⁶

Tidigt under våren 1935 mottog Lunds Studenters Filmstudio en inbjudan av Ufa att besöka deras ateljéer i Neubabelsberg i Potsdam utanför Berlin. Under ett sammanträde på Akademiska Föreningen i Lund informerade ordförande Werner om inbjudan och det preliminära programmet som föreslagits där besöket i filmateljéerna var den givna höjdpunkten. *Lunds Dagblad* konstaterade: ”Det må till slut framhållas, att Ufas inbjudan tyder på en hög och rättvis uppskattning av Lunds Studenters Filmstudios arbete

och dess ledande ställning i vårt land, då Ufa-ateljéerna för närvarande på grund av det forcerade arbetet hållas stängda för besökande.”²⁷ Under säsongen 1935–1936 kämpade de tyska filmbolagen med att producera film i den takt Goebbels önskade, vilket ledde till att tempot i ateljéerna blev hektiskt, och med det i åtanke sågs inbjudan till besök i ateljéerna alltså som än mer hedrande.²⁸ De 50 platserna fylldes snabbt med potentiella deltagare. Under tiden före besöket visade filmstudion ytterligare ett antal tyska filmer som denna gång utlånats av Ufa, *Du skall inte begära...* (*Du sollst nicht begehren*, Richard Schneider-Edenkoben, 1933) och *Liebe, Tod und Teufel* (Heinz Hilpert och Reinhart Steinbicker, 1934), och i studiecirkeln hölls ett föredrag om filmsituationen i Tyskland.²⁹ Dessa grundliga förberedelser framhölls sedan när studenterna väl var på plats i Tyskland.

Den 14 april 1935 reste 58 medlemmar, en blandad skara män och kvinnor, till Köpenhamn för att därifrån ta tåget till Berlin. Väl på plats kom gruppen att tas om hand av flera representanter för Ufa, däribland presschefen R. Panunzi³⁰ samt reklamchefen Carl Opitz, som *Biografbladet* beskrev som ”välkänd för sina många besök i Stockholm” och som senare kom att bli omskriven för hur han var med och formade bilden av Zarah Leander i den tyska pressen.³¹ Opitz, som kom att guida truppen under hela deras besök, beskrevs i *Biografägaren* som ”en älskvärd och sakkunnig ciceron” som ”under hela tiden höll sitt vakande öga över truppen”.³² I antologin *De intellektuellas förräderi?* beskrivs anordnade ”visningar” av anläggningar och institutioner, likt Ufa:s filmateljéer i det här fallet, som ett vanligt förekommande inslag i Tysklands kulturpropaganda, och dessutom ”omhändertogs varje utländsk gäst av en särskild ’fadder’ som fungerade som en ledsagare i det nazifierade kulturlivet”.³³ Denna beskrivning överensstämmer väl med Lunds Studenters Filmstudios upplevelse i Tyskland.

Under den första dagen fick filmstudions medlemmar se ett program med 22 kortfilmer varav merparten bestod av reklamfilmer samt operetten *Barcarole* (1935, Gerhard Lamprecht). På kvällen bjöds gästerna till Ufa:s storslagna premiärbiograf Ufa-Palast am Zoo för att se Leni Riefenstahls omtalade film om det nationalsocialistiska partiets partidagar i Nürnberg, *Viljans triumf* (*Triumph des Willens*, 1935), som fått premiär lite mer än två veckor tidigare.³⁴ Filmen, som ofta framhålls som ett estetiskt mästerverk, gjorde stort intryck på resedeltagarna. I *Biografägaren* skrev en anonym anmälare från filmstudion:

149,000 meter film har tagits. Den har klippts ner till 3000! Anmärkningsvärt goda voro bilderna av ”der Führer” själv. De Hitler-bilder vi äro vana att se här hemma äro väl knappast valda för att framställa hans utseende i bästa dager. Men i *Triumph des Willens* fick man se en Hitler som inte bara såg ilsken och bister ut utan också kunde vara leende och skämtsam. Kort sagt: man fick ett sympatiskt intryck av Hitlers person.³⁵

Likaså var Gösta Werner imponerad. I ett kåseri titulerat ”Reportaget får ej vara målet”, publicerat i *Biografbladet* och skrivet under pseudonymen Ciné, diskuterade han filmreportaget i förhållande till konsten och beskrev då sin upplevelse av *Viljans triumf*:

ändå var filmen långa stunder inte bara ett reportage – för tyskarna Reportagens Reportage – utan den växte utöver reportaget. Den blev helt enkelt en inspirerad och i strålände bilder omsatt hymn till nationalsocialismens positiva och uppbyggliga krafter. Ur bilderna av de väldiga förbimarschern och folkuppståden växte en bestämd förnimmelse allt starkare fram: så här, just så här har den nationalsocialistiska frammarschen i Tyskland skett. Just så här har ung och gammal, hög och låg gått in för den.

Som skeptisk svensk (av våra egna nazister utlovad friplats i koncentrationsläger snarast möjligt!) säger man sig att förnimmelsten kanske är lögnaktig. *Men vad har det att göra med att upplevelsten är sann?*³⁶

Historiker har betonat att nazisterna var synnerligen estetiskt medvetna.³⁷ I ett antal artiklar skrivna för *Frankfurter Zeitung*, senare publicerade i samlingsverket *Das Ornament der Masse* (1963), analyserar filmteoretikern Siegfried Kracauer ett antal moderna nöjesformer i Weimarrepubliken – från moderna gymnastikuppvisningar till film – för att belysa hur individen inordnas i en helhet, ett fenomen som han kallar ”massan som ornament”.³⁸ I sin berömda studie *From Caligari to Hitler: A Psychological History of the German Film* (1947) kopplar Kracauer detta fenomen till den nazistiska estetiken och sättet som massan porträtteras i exempelvis inflytelserika verk som *Viljans triumf*: ”Whenever Hitler harangued the people, he surveyed not so much hundreds of thousands of listeners as an enormous ornament consisting of hundreds of thousands of particles.”³⁹ Även om Werner varken var den första eller sista som tog intryck av massrörelsernas estetik bör det

poängteras att det var ett återkommande motiv i hans journalistik från denna tidpunkt. Genom att livligt berätta om *Viljans triumfs* starka affekt och dess konstnärliga förtjänster anslöt sig Werner vidare till den skara svenska kollegor, däribland Bengt Idestam-Almquist, Knut Jeurling och Ragnar Allberg, som uttalat sig skeptiska till att bojkotta tysk film, en diskussion som började föras i samband med att LO lanserade en bojkott av tyska varor 1933.⁴⁰

Under den andra dagen fick filmstudiomedlemmarna en guidad tur i filmateljéerna och Carl Opitz visade hur effektiv filmfabriken Neubabelsberg egentligen var genom att ta med delegationen till inspelningsplatserna för flera stora filmproduktioner, däribland operetten *Det gudomliga äventyret* (*Amphitryon*, Reinhold Schünzel, 1935) och *Skänk mig ditt hjärta* (*Ich liebe alle Frauen*, Carl Lamac, 1935). Ufa bjöd vidare frikostigt på mat och dryck. Signaturen Émile, Gunnar Dahmén från Hallands nation och senare ordförande för Lunds Studentkår, skrev förnöjsamt om upplevelsen i studenttidningen *Lundagård*: ”kan en vanlig dödlig objektivt bedöma en film framställd av ett bolag, som en hel dag visat honom alla sina härligheter, bjudit på en charmant lunch med mängder av det härliga tyska ölet, kaffe och konjak och omedelbart därefter placerat honom i en bekväm fåtölj i ett förnämt förevisningsrum, helt draperat med varma röda sammetsdraperier?”⁴¹ Det är tydligt att värdarna ansträngde sig för att visa sig från sin bästa sida.

Efter hemkomsten till Lund kom besöket att uppmärksammas i såväl svensk som tysk press vilket särskilt uppskattades av den inbjudande parten. I *Berliner Lokalnachrichten* berättade Werner om filmstudions minutiösa förberedelser inför resan – och det faktum att den förbjudna propagandafilmen *Hans Westmar* visats i filmstudion – och det fina intryck resenärerna fått av den tyska filmen.⁴² Den anrika tidskriften *Lichtbild-Bühne*, vars judiska redaktör Karl Wolffsohn senare förlorade kontrollen över tidskriften när den ”ariserades” 1936,⁴³ slog på stort om besöket på dess förstasida och skrev att vid sidan av Ufa hade studenterna också få stifta bekantskap med rikshuvudstaden Berlins skönhet och den nya kulturella riktningen i det nya Tyskland. ”Med dessa intryck från Tyskland och dess kulturella inriktning och skapande kommer de svenska studenterna nu att återvända till sitt hemland. De far inte omedelbart tillbaka till universitetet, utan var och en beger sig till påskfirandet i sin hemtrakt, några till landets norra delar, andra till de södra. Överallt kommer de att berätta om det som de fått se i Tyskland. Denna ömsesidiga bekantskap kommer också att främja förhållandet fol-

ken emellan”, skrev den tyska filmtidningen, och slog fast hur viktigt detta var vid denna tidpunkt.⁴⁴ Tidningsreportage som dessa tyder onekligen på att Lunds Studenters Filmstudios besök sågs som ett led i ett kulturpolitiskt propagandakrig.

Under hösten efter hemkomsten vidareutvecklades de vänskapliga förbindelserna mellan Lunds Studenters Filmstudio och Ufa. I november 1935 besökte Ufa:s presschef Carl Opitz Lunds Studenters Filmstudio, och *Lunds Dagblad* beskrev honom som en ”länge förebådad och efterlängtd gäst”.⁴⁵ Filmstudion arrangerade bland annat en filmvisning och en mottagning för pressen där Opitz gjorde reklam för Ufa:s kommande nyheter på biorepertoaren vilket resulterade i längre artiklar i ett par skånska tidningar.⁴⁶ På plats fanns också Ufa:s representant i Sverige, Elis Sundell, som varit Stockholmsfilialens överhuvud sedan den etablerades 1925.⁴⁷ Tillsammans begav sig Opitz, Werner och Sundell sedan ut på en akademisk föreläsningsturné med stopp såväl vid Stockholms Studentfilmstudio vid Stockholms högskola och Estetiska föreningen vid Uppsala universitet. Det senare föredraget beskrevs i *Uppsala Nya Tidning* som lättsamt, och Opitz fokuserade även här på att saluföra bolagets filmstjärnor och kommande större satsningar, något som tidningen tolkade som en ny riktning för bolaget: ”Presschefen kastar sig in på ämnet Ufa. Han nämner mer eller mindre i förbigående, att bolaget nu i full utsträckning upptagit inspelningsarbetet för den internationella marknaden. Den tid tycks sålunda vara förbi, då tysk film framförallt lade an på den inre propagandan och producerade tendensfilm, mer eller mindre.”⁴⁸

Det tycks som att Ufa-representanten Opitz charmoffensiv i mångt och mycket handlade om att sälja in den tyska filmen som opolitisk och då i synnerhet i kontrast till de närmast plakatpolitiska nationalsocialistiska filmer som producerades under det tidiga 1930-talet. I ljus av den internationella kritik som riktades mot den nazistiska regimen, menar Björkman, Lundell och Widmalm, var det av stor vikt att visa omvärlden att Tyskland fortfarande var en kulturnation och att den intellektuella verksamheten i landet alltjämt kunde vara opolitisk.⁴⁹ Opitz föreläsningsturné är ytterligare ett exempel på hur centralt detta tema framhölls i den tyska kulturpropagandan. Ur ett marknadsföringsperspektiv var förläggandet av föreläsningsturnén till studentklubbarna en god idé. Arrangemang i akademiska sammanhang, i Uppsala förmodligen lika mycket som i Lund, tenderade att refereras utförligt i den lokala pressen, ofta ackompanjerade av positivt laddade adjektiv.⁵⁰

Författaren Ola Larsmo beskriver det som att på 1930-talet ”var universiteten ännu en kläckningsanstalt för dem som betraktade sig som nästa generations samhällselit”.⁵¹ Med andra ord, att Ufa:s marknadsföring riktades mot denna grupp av människor var ingen slump.

Lunds Studenters Filmstudios resa till Sovjetunionen 1936

Våren 1936 reste Lunds Studenters Filmstudio till Leningrad och Moskva. Programmet före resan till Sovjetunionen var precis så eklektiskt som det varit under föregående år med inlånade långfilmer från flera väletablerade svenska filmbolag kombinerat med kortare reklamfilmer, beställningsfilmer och instruktionsfilmer. Även om merparten av filmerna som lånades saknade politisk tendens fanns det åtskilliga propagandainslag i programmet. Denna säsong bidrog inte bara diplomatiska representanter för Tyskland med film utan även representanter för Sovjetunionen skickade filmer till Lund. I det först nämnda fallet handlade det återigen om att Tyska legationen, denna gång i Köpenhamn, tillhandahöll filmstudion med film. Kontakterna med tyska filmbolag och diplomater verkar vid det här laget ha varit väletablerade.

Den sovjetiska filmens ställning inom Lunds Studenters Filmstudio var av förklarliga skäl stark. I synnerhet hystes stor respekt för den sovjetiska montagefilmen. Exempelvis cirkulerade kanoniserade stumfilmer som *Pansarkryssaren Potemkin* (*Bronenosets Potiomkin*, Sergej Eisenstein, 1925), *S:t Petersburgs sista dagar* (*Konets Sankt-Peterburga*, Vsevolod Pudovkin och Michail Doller, 1927) och *Jorden* (*Zemlja*, Aleksandr Dovzjenko, 1930) inom den europeiska filmstudiomiljön och dessa var förhållandevis enkla att låna eller hyra från grannländers filmstudior. Under 1930-talet genomgick den ryska filmen genomgripande förändringar där staten och Josef Stalin tog större kontroll över filmindustrin.⁵² Likt de tyska filmerna som diskuteras ovan hade de sovjetiska filmer som visades av Lunds Studenters Filmstudio starka propagandainslag. Under våren före resan visades exempelvis äventyrsfilmen *Aerograd* (Aleksandr Dovzjenko, 1935), en av Stalin-erans mest uttryckligt anti-japanska propagandafilmer.⁵³ Filmen porträtterar närmast japanerna som lägre stående och genomsyras av grov rasism. Filmvisningen rönt en hel del uppmärksamhet. *Sydsvenska Dagbladet* beskrev filmen som ”rövarpropaganda” och enligt anmälaren var dess enda förtjänst att den kunde tjäna som ”god propaganda för försvaret”.⁵⁴ *Biografbladet* konstaterade

att "[u]r svensk publiksynpunkt torde innehållets specifikt kommunistiska karaktär göra filmen rätt – exklusiv".⁵⁵ Även bland medlemmarna knorrades det och en medlem ska efter visningen ha utbrustit: "Rena asien. Hur kan ni visa en sådan film?"⁵⁶ Precis som Tyska legationen stod Socialistiska Sovjetrepublikernas Unions Handelsrepresentation i Stockholm redo att bidra med filmpropaganda till filmstudions program. Även om vissa recensenter och medlemmar uttryckte sina reservationer över visningen av sovjetisk propaganda tyder mycket på att filmer med politisk tendens, likt censurförbjuden film och konstnärligt avantgardistisk film, utövade lockelse på medlemsbasen under mellankrigstiden.

I april 1936 reste 55 personer från Lunds Studenters Filmstudio via Stockholm och Helsingfors till Sovjetunionen.⁵⁷ Den här resan var till skillnad från den till Tyskland öppen för alla medlemmar i Svenska Filmstudios riksförbund (grundat 1936) och av denna anledning utgjorde seniora och yrkesverksamma medlemmar en ansenlig del av sällskapet.⁵⁸ Resan kom till på initiativ av den sovjetiska turistbyrån Intourist som självmant kontaktade ledningen för filmstudion och erbjöd ett förmånligt paketpris för en studieresa i landet. Under mellankrigstiden fanns det flera statliga organisationer som organiserade resor för turister i Sovjetunionen. Medan VOKS (Institutet för kulturella förbindelser) var den mest prominenta organisationen, och den som särskilt inriktade sig på kulturella förbindelser, var Intourist en organisation som i första hand tog hand om vanliga medelklassurister.⁵⁹ Tidigare forskning visar att dessa sovjetiska institut planerade studiebesök och såg till att resenärerna fick se det de ville eller det de borde se.⁶⁰ Vissa av hållpunkterna på den tio dagar långa resan var otvivelaktigt skraddarsyddas för filmstudion, som besök i det nationellt dominerande filmbolaget Mosfilms samt det tysk-sovjetiska filmbolaget Mezjrabpomfilms ateljéer i Moskva, men hållpunkterna inkluderade även turistmål som Eremitaget och Revolutionsmuseet. Precis som i Tyskland togs man emot av högt uppsatta personer inom filmbranschen. I det här fallet var det Boris Sjumjatskij, då en ledande figur inom den sovjetiska filmindustrin, senare en av dem som rensades ut av Josef Stalin och likviderades, som hälsade svenskarna välkomna.⁶¹

Resan uppmärksammades stort på ledarplats i *Biografbladet* och under rubriken "Unga krafter" hyllades filmstudion i Lund för att de inte stod handfallna inför "de ännu bristande möjligheterna till ungdomens fortsatta teoretiska utbildning för en eventuell därpå följande praktisk yrkesutövning"

utan istället tog saken i egna händer.⁶² I en längre reseskildring i samma nummer resonerade Werner, under signaturen Ciné, kring filmstudions beslut att åka österut.⁶³ Särskilt viktig, menade Werner, var den ökade kännedomen om möjligheterna att praktiskt studera film i Sovjet. Till skillnad från filmateljéerna, som han bedömde låg långt efter de västeuropeiska och amerikanska, imponerades Werner av det Allryska statliga kinematografiska institutet (VGIK), en av världens äldsta filmskolor, och de resurser som lades på utbildningen.⁶⁴ Werner beklagade avsaknaden av liknande institutioner i Sverige och konstaterade att utsikterna för svenskar att studera praktiskt filmarbete utomlands, till exempel i Ryssland, var små.⁶⁵ I Stockholms universitets studentkårs tidning *Gaudeamus* utvecklade Werner sina tankar om filmakademien och underströk samtidigt dess brister: ”De är ej – som det kan ligga nära till hands att tro – av politisk art, så att propagandamomentet inom filmen ständigt sutte i högsätet. Bristerna äro mera djupgående och absolut mindre tidsbetonade. De ligga i den slaviska rasens respekt för organisationen och därmed sammanhängande tendens att försöka i en organisation inpressa även det oorganiserbara.”⁶⁶ Werner kritiserade med andra ord skolans ineffektivitet, något som han såg som ett utslag av den ryska rasens kynne.

På 1930-talet valde många svenska intellektuella att resa till Sovjetunionen och flera reseskildringar publicerades i ämnet.⁶⁷ Medan vissa reseskildringar kritiserades för sitt utifrånperspektiv, i synnerhet till följd av författarnas bristande språkkunskaper, kunde denna kritik inte anföras i det här fallet.⁶⁸ Gösta Werners privata intresse för Ryssland härrörde från tiden som student. Under en period studerade han nämligen slaviska språk, och han var även med på en längre studieresa i Ungern, Bulgarien och på Balkanhalvön.⁶⁹ Som resultat av sina studier hade han alltså vissa grundläggande kunskaper om språket. Andra berättelser från Sovjetunionen togs emot med skepsis med hänvisning till resenärens inställning till landet. Sociologen Paul Hollander har myntat begreppet ”politiska pilgrimsfärder” för att beskriva fenomenet med västerländska besökare i kommunistiska diktaturer och poängterat att den här sortens resenärer, ofta med en positiv inställning till besökslandet, tenderar att bortse från repression och totalitära drag.⁷⁰ Faktum är att många samtida resenärer var medvetna om att de kunde anklagas just för att ha förutfattade meningar, det vill säga för att vara politiska pilgrimer.⁷¹

Ledarskiktet i Lunds Studenters Filmstudio uppvisade också en medvetenhet om denna risk, och före avfärden försökte de att understryka sin

politiska neutralitet på flera vis. För det första tillät styrelsen inte vem som helst att åka med på resan. Till exempel nekades en potentiell passagerare, som tidigare varit medlem i Kommunistiska ungdomsförbundet, att åka med på grundval av sina politiska sympatier.⁷² Därutöver betonades deras opolitiska inställning i olika reseskildringar. I *Dagens Nyheter* framhöll exempelvis en filmstudiomedlem att de försökte akta sig för fördomar om värdlandet: ”Vare sig man reser till Nazi-Tyskland eller Sovjetunionen utan alltför förutfattade meningar måste man konstatera den yrkesmässiga journalistikens fullständiga otillförlitlighet, på detta som på de flesta områden.”⁷³ I *Biografbladet* underströk filmstudions nya ordförande Gösta Häggström filmstudions mångfacetterade programsättning: ”Vi äro fullkomligt politiskt neutrala – ge vi Pudovkins *Desertören* ena gången, så visa vi nästa gång tyskarnas *Horst Wessel!*”⁷⁴

Bilden som filmstudiomedlemmarna tecknade av Sovjetunionen var ambivalent. Å ena sidan överraskades flera resenärer positivt av hur det ryska kulturarvet hade behandlats efter revolutionen, något som kanske inte är överraskande med tanke på att kulturlivet var den aspekt av det nya samhällsbygget som resenärerna fick ta del av mest under resan.⁷⁵ Å andra sidan beklagade sig ett antal resenärer över den ryska maten, hygienien och upplevda ineffektiviteten.⁷⁶ Som en deltagare kommenterade i *Dagens Nyheter*: ”Intrycken pendla oavbrutet från den vildaste entusiasm till den djupaste avsky och motvilja.”⁷⁷ Med andra ord, även om mottagandet ansågs vara gott framstod Sovjetunionen i mångt och mycket som ett främmande, väsensskilt och i flera avseenden omodernt land.

Efter hemkomsten till Lund upphörde i princip förbindelserna med Sovjetunionens filmindustri. Till skillnad från förhållandet till Ufa, där den högt uppsatta Carl Opitz personligen hade ett gott öga till filmstudion, blev kontakterna med Mosfilm och Mezjrabpomfilm aldrig varaktiga.

Lunds Studenters Filmstudios resa till Tyskland 1938

Mot slutet av 1930-talet intensifierades de politiska motsättningarna i Lund. Sverker Oredsson behandlar utförligt hur flera nya tyskorienterade organisationer startades under denna tid allt eftersom motståndet i den så kallade flyktingfrågan tilltog.⁷⁸ Lunds Studenters Filmstudios program var liksom tidigare mångfacetterat och de tyska filmer som visades var företrädesvis

kanoniserade klassiker från Weimartiden.⁷⁹ Någon lutning åt endera håll i den gryende världspolitiska konflikten går inte att skönja. Det är dock anmärkningsvärt att filmstudion före den andra resan till Tyskland samarbetade med organisationer som historiker betecknat som pronazistiska. Till exempel anordnade Lunds Studenters Filmstudio tillsammans med Svensk-tyska akademiska förbundet i Lund ett gemensamt sammanträde på Palladiumbiografen i Lund där en djurfilm visades ihop med en presentation av en inbjuden tysk föredragshållare.⁸⁰ Även om tyska och ryska specialprogram föregick både resan till Tyskland 1935 och Sovjetunionen 1936 var denna typ av samarbeten med politiskt aktiva föreningar ovanliga inom filmstudion.

Den 6 april 1938 påbörjade deltagarna från Lunds Studenters Filmstudio resan som skulle ta dem till Berlin, Dresden och Prag. Denna resa var inte exklusiv för filmstudions medlemmar utan öppen även för medlemmar i Stockholms Filmstudio och Uppsala Studenters Filmstudio. Rune Waldekranz, som var med och omstartade Uppsalastudion ett par år tidigare och på senare tid blivit omskriven för sitt medlemskap i Nationella studentklubben i Uppsala, var av allt att döma inte en av resenärerna.⁸¹ Trots inbjudan till Stockholm och Uppsala var resenärerna betydligt färre än fallet var föregående två resor och de räknades endast till 23 personer.⁸² Besöket inleddes med en visning av Selma Lagerlöf-filmatiseringen *Das Mädchen vom Moorhof* (1935, Detlef Sierck, senare Douglas Sirk) baserad på hennes kortroman *Tösen från Stormyrtorpet* (1908), på Ufa-Zentrale i centrala Berlin.⁸³ Till skillnad från den föregående Tysklandsresan, som föregicks av en officiell inbjudan från filmbolaget Ufa, planerades denna i samarbete med Nordische Verbindungsstelle, en tysk institution för kulturpropaganda i de nordiska länderna som stod i nära kontakt med såväl tyska utrikesministeriet Auswärtiges Amt som Joseph Goebbels propagandaministerium.⁸⁴ Av reseskildringarna att döma tillbringades merparten av tiden i Berlin inte i filmateljéer utan just vid diverse nybyggda anläggningar runt omkring i staden. Reseskildringarna från den första dagen handlade i stor utsträckning om uppvisandet av nya stora byggprojekt som det nya Rikskansliet, Hermann Görings luftfartsministerium och flygplatsen Tempelhof.⁸⁵ Utöver detta besökte resenärerna nazisternas omtalade utställning om ”degenererad konst”, *Entartete Kunst*.⁸⁶

Besök gjordes även i Ufa:s ateljéer i Potsdam-Babelsberg.⁸⁷ Här impone- rades de svenska resenärerna av nivån på den tyska filmundervisningen och att den var såväl teoretisk som praktisk. Under den andra dagen gjordes ett

studiebesök vid Ufa-Lehrschau. Detta var en nyöppnad, permanent utställning som skapats för att illustrera hur moderna filminspelningar fungerade, och vid sidan om denna fanns en stor samling filmlitteratur samt ett arkiv.⁸⁸ I mars 1938 annonserade Goebbels planerna för en nationell tysk filmskola, *Der Deutschen Film-Akademie und das Arbeitsinstitut für Kulturfilmschaffen*, som ämnade utbilda filmare och tekniker att verka i nationalsocialismens tjänst.⁸⁹ De storslagna ambitionerna med den tyska filmakademien presenterades också för svenskarna under rundturen i Potsdam. I en artikel i *Nordisk familjeboks månadskrönika* skrev Werner ingående och uppskattande om dess upplägg:

när Goebbels under övliga trumpetstötar den 4 mars 1938 lade grundstenen till en tysk filmakademi, fick han en gynnsammare press i alla politiska läger världen runt, än han kanske någonsin fått. Den nya tyska filmakademien är den första i sitt slag i världen, om den också delvis har föregångare. Med sin vanliga systematiska noggrannhet ha tyskarna gått grundligt till väga och tänkt på alla former av filmskapande och vad som eventuellt kan anknytas därtill.⁹⁰

I sammanhang som detta, menade Werner, kunde filmen tas på allvar som konstform. Trots att skolan endast var för öppen för studenter som kunde bevisa sin ariska härkomst tyckte sig författaren skönja ”en vidsyntare inställning” inom det tyska filmskrået, något som han hänförde till en ökad uppskattning för landsflyktiga tyska filmare som Fritz Lang och Ernst Lubitsch.⁹¹ I *Biografbladet* rapporterades att den tyska filmakademien också öppnade för utländska studenter och att fem stipendier var vikta för svenskar.⁹² I en kommentar till dessa stipendier underströk Werner den välvilliga tyska inställningen till Sverige: ”Det intresse som de tyska filmmyndigheterna och speciellt det stora Ufa-bolaget också de senaste åren visat de svenska studentfilmstudiornas resor till Berlin (1935 och 1938) tyder också på en prononcerat välvillig inställning till Sverige i filmavseende.”⁹³ Goebbels akademi kom dock att bli kortlivad och sannolikt etablerades aldrig något utbyte mellan Sverige och Tyskland på området.⁹⁴

Vistelsen i Berlin avslutades med två filmvisningar. Först visades Karl Ritters förstavärldskrigsfilm *Permission på hedersord (Urlaub auf Ehrenwort*, 1938), en film med stark propagandatendens. I en text om Karl Ritter och

Wolfgang Liebeneiners konstnärskap behandlade Werner filmen och slog fast att den förstnämnda ”uttrycker i sin filmstil den hårda tyska andan, som inte väjer för starka effekter och hårda tag, brutal och cynisk som den ofta är och ännu oftare kallats”.⁹⁵ Kvällen avslutades på biografen Marmorhaus i Charlottenburg. Före avresan mot Prag befästes vänskapsrelationen med Ufa genom att Carl Opitz valdes in som hedersledamot i Lunds Studenters Filmstudio.⁹⁶

Några månader efter hemkomsten gick Lunds Studenters Filmstudio ut med att de bjudit in Tysklands stora regissörstjärna Leni Riefenstahl till hösten.⁹⁷ I oktober framträdde hon på Studentafton i Lund i Stora Salen på Akademiska Föreningen. Besöket skedde i samband med Sverigelanseringen av Riefenstahls dokumentärfilm om de olympiska spelen i Berlin 1936, *Den stora olympiaden (Olympia 1. Teil – Fest der Völker & Olympia 2. Teil – Fest der Schönheit, 1938)*.⁹⁸ Som författaren Lars Åhländer konstaterat var rapporterna i tidningarna översvallande positiva.⁹⁹ *Sydsvenska Dagbladet* slog fast att evenemanget var ”en stor publiksuccés” och att salen var fylld till bristningsgränsen.¹⁰⁰ *Lunds Dagblads* rapport var än mer entusiastisk:

Hon vann Lunds studenter helt, fullt och utan förbarmande. Fröken Riefenstahl visade sig vara på en gång kvinna och konstnärinna, charmfullt flickaktig och manligt sakkunnig med ett avväpnande leende, som värmdes upp. Hennes blyga nigning vid föredragets slut framkalla ovationer, som vittnade om att lördagens studentafton var en av de allra största på länge.¹⁰¹

Även representanter för filmstudion, som Emanuel Lillieroth, gladdes åt Riefenstahls besök: ”Hon visade sig vara en charmant uppenbarelse, som framträdde utan alla divalater och just därför tog hon sina åhörare med storm.”¹⁰² Evenemanget avslutades genom att Gunnar Dahmén, som vid tidpunkten var ordförande för Lunds studentkår men som tidigare suttit med i styrelsen för Lunds Studenters Filmstudio, överräckte en minnesgåva till talaren tillverkad av formgivaren Wiwen Nilsson.¹⁰³

Genom den Internationella Filmkammaren och skapandet av flera andra kulturinstitutioner försökte Nazityskland forma den europeiska kulturpolitiken. Som Benjamin G. Martin skriver använde sig nazisterna av internationellt utbyte trots att deras politiska syfte var antitetiskt till den rörelse som brukar benämnas internationalismen.¹⁰⁴ Utbytet med Lunds Studenters

Filmstudio kan snarast ses som ett verktyg för att utöka det tyska inflytandet i Sverige. Under den andra resan förstärktes banden mellan Lunds Studenters Filmstudio och den tyska filmindustrin. Sett till reseskildringarna från Berlin och Dresden är det uppenbart att de tyska värdarna lade ner mycket kraft på att tillfredsställa de svenska resenärerna. I gengäld fick den tyska gästfriheten stort utrymme i svensk press och i filmens branschtidningar. Även Leni Riefenstahls besök i Lund kan ur det perspektivet ses som ett exempel på det ömsesidiga utbyte som stärktes över flera år.

Sammanfattande diskussion

Även om historiker noggrant genomlyst den akademiska miljön i universitetsstäder som Lund och Uppsala och förhållandet till nazismen har ringa uppmärksamhet ägnats åt hur de politiska omvälvningarna påverkade den växande filmstudiorörelsen. I denna artikel har jag analyserat Lunds Studenters Filmstudios verksamhet under mellankrigstiden med särskilt fokus på resorna till Tyskland och Sovjetunionen. Den huvudsakliga frågeställning som undersökts är vilken funktion resorna hade för filmstudion. När Lunds Studenters Filmstudios kopplingar till Tyskland tidigare har behandlats har deras resor och evenemang främst fungerat som illustrationer för ”tyskvänliga” strömningar i universitetsstaden Lund. För att bättre förstå de specifika föreställningar, åskådningar och strävanden som präglade filmstudion vid den här tidpunkten har jag studerat tidigare förbisett arkivmaterial från dess tio första år samt de reseskildringar som deltagarna skrev om sina upplevelser utomlands. På så vis har jag ämnat teckna en mer nyanserad bild av Lunds Studenters Filmstudios förhållande till den tyska respektive den sovjetiska filmen.

Min undersökning av Lunds Studenters Filmstudios programsättning under mellankrigstiden visar att såväl tysk som sovjetisk film med stark propagandatendens förekom regelbundet, mycket till följd av att sådant filmmaterial ställdes till deras förfogande av Tyska legationen och Socialistiska Sovjetrepublikernas Unions Handelsrepresentation. Analysen visar därutöver att programsättningen var mångfacetterad, något som tyder på att filmstudion inte föredrog någon särskild politisk ytterlighet. Likt censurförbjudna och konstnärligt utmanande filmer utövade politiskt radikal film lockelse på filmstudions medlemmar och visningarna gav filmstudion uppmärksamhet

i pressen. På så sätt kan man argumentera för att olika länders diplomatiska representationer spelat en större roll än tidigare gjorts gällande i historieskrivningen kring Lunds Studenters Filmstudio.

Resorna till Tyskland och Sovjetunionen fyllde flera viktiga funktioner för Lunds Studenters Filmstudio. Filmstudion var teoretiskt lagd och möjligheterna att utforska filmmediet praktiskt var begränsade. Under utlandsresorna lyckades filmstudion få insyn i hur moderna filmateljéer fungerade i flera olika länder. Samtidigt var intresset för kulturellt utbyte ömsesidigt. Nazityskland arbetade målmedvetet med kulturpolitisk propaganda och omfattningen av Ufa:s gästfrihet gentemot filmstudion bekräftar att resorna tillmättes stor vikt även av värden. På liknande vis sträckte sovjetiska Intourist ut en hand till filmstudion och anordnade en skraddarsydd resa med besök i flera filmateljéer. Gensvaret bland medlemmarna var stort och resorna röntes även uppmärksamhet i pressen.

Reseskildringarna röjer en stark fascination för de stora satsningarna på filmens område i värdländerna. Den verksamhet som föregick vid filmskolorna Allryska statliga kinematografiska institutet och Ufa-Lehrschau ansågs vara talande för filmens omvälvande potential som medium. Samtidigt fanns det utmärkande skillnader mellan relationerna till Tyskland respektive Sovjetunionen. Det i den sentida historieskrivningen lovordade besöket hos Mosfilm och Mezjrabpomfilm var kortvarigt och resulterade aldrig i någon fördjupad relation. I fallet Ufa kultiverades dock relationerna även på hemmaplan i Lund och den viktiga representanten Carl Opitz blev inte bara invald som hedersledamot i filmstudion utan åkte också på föreläsningsturné i Sverige och föreläste om tysk film. Sett till reseberättelserna är det också tydligt att det fanns en skepsis till bolsjevikernas Sovjetunionen samtidigt som många resenärer lät sig hänföras av ”det nya Tyskland” och dess estetik.

Noter

- 1 Emil Stjernholm, *Gösta Werner och filmen som konst och propaganda* (Lund: Mediehistoriskt arkiv, 2018).
- 2 Stig Almqvist, ”Filmstudio i Lund?”, *Arbetet* 26/9 1929.
- 3 Filmstudion i Stockholm grundades 1927 av Ragnar Hyltén-Cavallius med en medlemsbas främst bestående av journalister, konstnärer och andra yrkesverksamma, se Gösta Werner & Per Olof Wredlund, ”Den svenska filmstudiorörelsen: Från

- pionjärår till studiecirkelsrutin”, *Filmboken: En bok om film och filmskapare*, red. Hugo Wortzelius & Nils Larsson (Uppsala: Orbis, 1953), 600–610. Filmstudion i Uppsala grundades 1929 och var likt filmstudion i Lund en studentfilmstudio, se Bengt Bengtsson, ”Vad suckar gästboken? Uppsala Studenters Filmstudio som arena för konst- filmsinstitution och filmdebatt”, *Mediala hierarkier*, red. Per Vesterlund (Gävle: Skrifter från avdelningen för medier, kommunikation och film, 2007), 13–48.
- 4 ”Filmstudion blev verklighet”, *Arbetet* 17/10 1929.
 - 5 Gösta Werner, ”Folke Holmér och filmstudions första år”, opublicerat utkast till Lunds Studenters Filmstudios vårprogram, 1987 i Gösta Werners arkiv, Handskriftssektionen, Universitetsbiblioteket, Lund (GWA LUB).
 - 6 Antalet medlemmar ökade successivt under 1930-talet. År 1932 fanns cirka 200 medlemmar, se Medlemsförteckning Lunds Studenters Filmstudio, signerad av ordförande Folke Holmér och filmintendent Gösta Werner, 18/2 1932, i GWA LUB. År 1936 fanns cirka 350 medlemmar, se Brev från Erik Olofsson till Gösta Häggström, 17/3 1936, i Lunds Studenters Filmstudios arkiv (LSFA), deponerat hos Folkets Bio, Lund.
 - 7 Lars Åhlander, *Filmen i Lund: Biograferna, filmerna, publiken* (Lund: Föreningen Gamla Lunds årsbok, 2000), 57.
 - 8 Jan Aghed, ”Filmdoktorn grälar om Stiller”, *Sydsvenska Dagbladet* 14/5 1993.
 - 9 Om avsaknaden av den politiska mitten bland de politiska föreningarna vid Lunds universitet under mellankrigstiden, se Sverker Oredsson, *Lunds universitet under andra världskriget: Motsättningar, debatter och hjälpsatser* (Lund: Lunds Universitetshistoriska Sällskap, 1996), 15–16.
 - 10 *Ibid.*, 16–18.
 - 11 *Ibid.*, 41–71.
 - 12 *Ibid.*, 16.
 - 13 Se exempelvis Oredsson, 1996; Ola Larsson, *Djävulssonaten: Ur det svenska hatets historia* (Stockholm: Bonnier, 2007); Klas Åmark, *Att bo granne med ondskan: Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen*, andra reviderade upplagan (Stockholm: Bonnier, 2016); Maria Björkman, Patrik Lundell & Sven Widmalm, *De intellektuellas förräderi? Intellektuellt utbyte mellan Sverige och Tredje riket* (Lund: Arkiv förlag, 2016).
 - 14 Marie Cronqvist & Agneta Edman, ”Resan i centrum: Bild, text, modernitet och tradition i reseskildringar av Maud von Rosen”, *Mer än tusen ord: Bilden och de historiska vetenskaperna*, red. Lars M. Andersson, Lars Berggren & Ulf Zander (Lund: Nordic Academic Press, 2001), 245.
 - 15 Se Björkman, Lundell & Widmalm, 2016.
 - 16 Benjamin G. Martin, *The Nazi-Fascist New Order for European Culture* (Cambridge: Harvard University Press, 2016), 1–12.

- 17 Björkman, Lundell & Widmalm, 2016, 20.
- 18 Martin, 2016, 44–73.
- 19 Åmark, 2016, 23.
- 20 Kristin Thompson & David Bordwell, *Film History: An Introduction*, andra reviderade upplagan (Boston: McGraw-Hill, 2002), 116.
- 21 Om de omedelbara förändringarna inom tysk film, och i synnerhet Ufa, efter det nazistiska maktövertagandet, se Klaus Kreimeier, *The Ufa Story: A History of Germany's Greatest Film Company 1918–1945* (New York: Hill & Wang, 1996), 205–228.
- 22 Oredsson, 1996, 36. Oredsson refererar i sin tur till Göran Andolf, *Sverige och utlandet 1930–1975: Indikatorer för mätning av Sveriges kulturella beroende* (Lund: Framtidsstudieprojektet Sveriges internationella villkor, 1977).
- 23 Filmen distribuerades i Sverige av Fribergs Filmbyrå och ställdes till filmstudions förfogande av vederbörande. För historik kring censuren av filmen i Tyskland, se Deutsches Filminstitut, ”Hände aus dem Dunkel”, <http://www.difarchiv.deutsches-filminstitut.de/filme/fo10324.htm>, senast kontrollerad 4/3 2020.
- 24 Premiären av *Hans Westmar* föregicks av kontroverser i Tyskland. Filmen skrevs och producerades i samarbete med flera representanter för SA i Berlin varefter Goebbels, till mångas förvåning, stoppade den med hänvisning till att den gav en felaktig bild av Horst Wessels liv. Klipp gjordes och titeln ändrades till pseudonymen Hans Westmar. Om tillkomsten av mottagandet av *Hans Westmar*, se David Welch, *Propaganda and the German Cinema 1933–1945*, reviderad utgåva (New York: I.B. Tauris & Co Ltd, 2001), 61–71.
- 25 Inbjudningskort Lunds Studenters Filmstudio, 27/2 1934, i LSFA.
- 26 Inbjudningskort Lunds Studenters Filmstudio, 14/2 1935, i LSFA.
- 27 ”Filmstudion får se på Ufa i Berlin”, *Lunds Dagblad* 20/3 1935.
- 28 Ufa och de andra bolagen hade svårt att producera filmer i den takt Goebbels önskade, mycket på grund av att nazisternas olika kontrollorgan försinkade produktionen i flera olika led. För en uttömmande analys av den tyska filmproduktionens ineffektivitet under den här tiden, se Kreimeier, 1996, 221–235.
- 29 ”Smånytt från in- och utlandet”, *Biografbladet*, nr 5–6 1935, 38–39. *Du skall inte begära...* beskrivs av historikern Harold James som tafflig och trots att filmen gjordes av vad han betecknar som en nazistisk regissör, baserad på ett nazistiskt manuskript, av en nazistisk författare, så kom den att angripas av partifunktionärer och den nationalsocialistiska pressen, se Harold James, *The Nazi Dictatorship and the Deutsche Bank* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 96. Den andra filmen, *Liebe, Tod und Teufel*, ses av många som ett undantag i den tyska 1930-talsproduktionen eftersom den innehåller fantastiska inslag och var en av de tyska filmer från denna period som saknade propagandaelement, se Eric Rentschler, ”Germany: Nazism and After”, *The Oxford History of World Cinema*, red. Geoffrey Nowell-Smith (Oxford: Oxford University Press, 1996), 375.

- 30 "Smånytt från in- och utlandet", *Biografbladet*, nr 5–6 1935, 38–39. I en nederländsk kulturtidskrift kallas guiden Panunzi "presse-führer van den Ufa", se "Wat in Neu-Babelsberg op stapel staat", *Het Weekblad* 12/11 1932.
- 31 Om relationen mellan Carl Opitz och Zarah Leander, se Kreimeier, 1996, 299. Se även Lutz Koepnick, *The Dark Mirror: German Cinema between Hitler and Hollywood* (Berkeley: University of California Press, 2002), 81–82.
- 32 "Lunds Studenters Filmstudio på Ufa-besök", *Biografägaren*, nr 9 1935, 4.
- 33 Björkman, Lundell & Widmalm, 2016, 20.
- 34 "Tjugofyra filmer avverkades första dagen", *Sydsvenska Dagbladet* 20/4 1935.
- 35 "Lunds Studenters Filmstudio på Ufa-besök", *Biografägaren*, nr 9 1935, 4.
- 36 Ciné [Gösta Werner], "Reportaget får ej vara målet", *Biografbladet*, nr 5–6 1935, 32–33.
- 37 Se exempelvis Frederic Spotts, *Hitler and the Power of Aesthetics* (London: Hutchinson, 2002), 43–94; Ingemar Karlsson & Arne Ruth, *Samhället som teater: Estetik och politik i Tredje riket* (Stockholm: Liber, 1983).
- 38 Siegfried Kracauer, *Das Ornament der Masse: Essays* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1963).
- 39 Siegfried Kracauer, *From Caligari to Hitler: A Psychological History of the German Film* (Princeton: Princeton University Press, 1974), 94–95.
- 40 Sven Nordlund, "Internationell solidaritet och handelspolitik – oförenliga? LO:s bojkott av tyska varor 1933", *Presshistorisk årsbok* (Stockholm: Svensk Presshistorisk Förening, 2008), 157–172.
- 41 Émile [Gunnar Dahmén], "Filmstudion hos Ufa", *Lundagård*, nr 7 1935, 113.
- 42 "Schwedische Studenten studieren den deutschen Film", *Berliner Lokalnachrichten* 19/4 1935.
- 43 Fabian Riedel, "'Braun' und 'Rot' – Akteur in zwei deutschen Welten: Der Jurist Dr. Walter Neye (1901–1989). Eine Fallstudie", <http://www.bpb.de/geschichte/zeitgeschichte/deutschlandarchiv/132929/braun-und-rot-akteur-in-zwei-deutschen-welten?p=all>, senast kontrollerad 4/3 2020.
- 44 "Mit diesen Eindrücken von Deutschland und seinem kulturellen Wollen und Schaffen werden nun die schwedischen Studenten in ihre Heimat zurückkehren, nicht gleich zur Universität, sondern jeder zum Osterfest in seine heimat, der eine nach dem Norden, der andere nach dem Süden seines Landes. Und überall werden sie berichten und erzählen von dem, was sie in Deutschland gesehen haben. Und das gegenseitige Sichkennenlernen wird auch hier der Verständigung der Völker deinen für die gerade zwischen Schweden und Deutschland die politischen Zeichen im Hinblick auf die schwedische Presseresonanz über Genf im Augenblick sehr günstig sind.", se "Swedische Filmstudenter in Berlin: Begeisterung über den Reichsparteitag-Film", *Lichtbild-Bühne*, 18/4 1935.
- 45 "Romantiken icke död, säger Carl Opitz, Ufas presschef", *Lunds Dagblad* 21/11 1935.

- 46 W.W., "Lätt att samarbeta med Lilian Harvey", *Sydsvenska Dagbladet* 21/11 1935. Se även Ebe, "Filmklistrerskan blev primadonna: Ufa:s presschef om bolagets produktion i år", *Skånska Dagbladet* 21/11 1935.
- 47 Om Elis Sundells anställningsvillkor och korrespondens med huvudkontoret i Berlin, se "Sundell, Elis" (2906), Index R 109 I, Universum Film AG, Bundesarchiv, Berlin (UFA BA).
- 48 "Internationellt och kulturellt i Ufas ateljéer: Direktör Karl Opitz berättar om filmsituationen", *Upsala Nya Tidning* 22/11 1935. Se också, "Lyckad filmpremiär i Estetiska föreningen", *Upsala Nya Tidning* 23/11 1935.
- 49 Björkman, Lundell Widmalm, 2016, 13.
- 50 Oredsson, 1996, 14–15.
- 51 Larsmo, 2007, 11.
- 52 Jamie Miller, *Soviet Cinema: Politics and Persuasion under Stalin* (London: I. B. Tauris, 2010), 42.
- 53 George O. Liber, *Alexander Dovzhenko: A Life in Soviet Film* (London: British Film Institute, 2002), 144–145.
- 54 Jc., "På Lundagård", *Sydsvenska Dagbladet* 13/2 1936.
- 55 "Smånytt från in- och utlandet", *Biografbladet*, nr 3 1936, 22.
- 56 Brev från Erik Olofsson till Gösta Häggström, 13/2 1936, i LSFA.
- 57 Brev från Hald (Projectio) till Gösta Werner, 22/4 1936, i GWA LUB.
- 58 Werner & Wredlund, 1953, 603.
- 59 Charlotte Tornbjer, "Att resa till framtiden?: Svenska resenärers föreställningar om kvinnan och familjen i Sovjetunionen", *Rysk spegel: Svenska berättelser om Sovjetunionen – och om Sverige*, red. Kristian Gerner & Klas-Göran Karlsson (Lund: Nordic Academic Press, 2008), 74. Om VOKS bakgrund och historia, se Olov Wenell, *Sovjetunionen och svenska vänsällskap 1945–1958: Sällskapen Sverige-Sovjetunionen som medel i sovjetisk strategi* (Umeå: Umeå universitet, 2015), 37–70.
- 60 Tornbjer, 2008, 74.
- 61 "Ryssland vill öka sin filmexport – dock ej propaganda", *Aftonbladet* 17/4 1936. Om Boris Sjumjatskijs position inom den sovjetiska filmindustrin, se Richard Taylor, "Boris Shumyatsky and the Soviet Cinema in the 1930s: Ideology as Mass Entertainment", *Historical Journal of Film, Radio & Television*, vol. 6, nr 1 1986, 43–64.
- 62 "Unga krafter", *Biografbladet*, nr 4 1936, 1.
- 63 Ciné [Gösta Werner], "Purpur och guld", *Biografbladet*, nr 5–6 1936, 26–28.
- 64 Om VGIK, se exempelvis Birgit Beumers, *A Companion to Russian Cinema* (Chichester: John Wiley & Sons, 2016), 15.
- 65 Ciné [Gösta Werner], "Purpur och guld", *Biografbladet*, nr 5–6 1936, 26–28.
- 66 Gösta Werner, "Moskvas filmuniversitet", *Gaudeamus*, nr 9–10 1936, 17–19.

- 67 Ett par år innan Lunds Studenters Filmstudio reste till Sovjetunionen hade Werners kollega från *Biografbladet* Bengt Idestam-Almquist rest till landet och författat en längre reseskildring om läget i landet, se Bengt Idestam-Almquist, *Landet som skall skratta: Med teckningar av förf. och 16 planscher* (Stockholm: Natur och kultur, 1932). Även filmstudiobekantingen Marika Stiernstedt hade sedan tidigare publicerat en uppmärksammas reseskildring, se Marika Stiernstedt, *Ryskt: En resa på egen hand hösten 1934* (Stockholm: Bonnier, 1935).
- 68 Tornbjer, 2008, 72.
- 69 Under studieresan i maj 1931 besöktes bland annat Budapest, Belgrad, Sofia, Dubrovnik och Sarajevo, se Almanacka, Gösta Werner, 1931, i GWA LUB.
- 70 Paul Hollander, *Political Pilgrims: Western Intellectuals in Search of the Good Society* (New Brunswick: Transaction, 1997).
- 71 Tornbjer, 2008, 69.
- 72 Brev från Gunnar Dahmén till William Bendtz, 9/3 1936, i LSFA. Resenären ifråga, Hans Hansson, kom att vända sig ifrån kommunismen och istället ta värvning i Waffen-SS, se Bosse Schön, *Svenskarna som stred för Hitler: Ett historiskt reportage* (Stockholm: DN, 1999), 106–107.
- 73 ”Hollywood på Krim, god berggetsfilé”, *Dagens Nyheter* 18/4 1936.
- 74 ”Studenternas ryska filmstudieresa”, *Biografbladet*, nr 4 1936, 19.
- 75 ”Hollywood på Krim, god berggetsfilé”, *Dagens Nyheter* 18/4 1936; ”Ryssland vill öka sin filmexport – dock ej propaganda”, *Aftonbladet*, 7/4 1936.
- 76 Se exempelvis Sten Almberg, ”Filmstudions Rysslandsfärd”, *Lundagård*, nr 4 1936, 77–80.
- 77 ”Hollywood på Krim, god berggetsfilé”, *Dagens Nyheter* 18/4 1936.
- 78 Oredsson, 1996, 19–71. Om den så kallade flyktingfrågan 1938 och framåt, se Karin Kvist Geverts, *Ett främmande element i nationen: Svensk flyktingpolitik och de judiska flyktingarna 1938–1944* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2008).
- 79 Till exempel visades *Mamma Krause far till lyckans land (Mutter Krausens Fahrt ins Glück*, Phil Jutzi, 1929) och *Doktor Mabuses testamente (Das Testament des Dr.Mabuse*, Fritz Lang, 1933), se Inbjudningskort Lunds Studenters Filmstudio, 11/3 1938 och Inbjudningskort Lunds Studenters Filmstudio, 18/3 1938, i LSFA.
- 80 Inbjudningskort Lunds Studenters Filmstudio, 18/2 1938, i LSFA. Om Svensk-tyska akademiska förbundet i Lund, se Oredsson, 1996, 46–48; Birgitta Almgren, ”Svensk-tyska föreningar: Mål för nazistisk infiltration”, *Historisk Tidskrift*, vol. 135, nr 1 2015, 67.
- 81 Rune Waldekrantz, en av initiativtagarna till omstarten 1936, var samma år medlem i Nationella studentklubben i Uppsala, se Larsmo, 2007, 22. Se också Erik Hedling, ”En god man”, *Sydsvenska Dagbladet* 5/9 2007.
- 82 Nån [Nils Åke Nilsson], ”Brev från Filmstudion i Berlin”, *Lunds Dagblad* 11/4 1938.

- 83 Binjor, "Filmtripp till Prag", *Nya Dagligt Allehanda* 22/4 1938. *Das Mädchen vom Moorhof* var Detlef Siercks debutfilm och under kommande år regisserade han ett antal filmer för Ufa:s räkning. År 1937 flydde han tillsammans med sin judiska hustru, först till Schweiz och Nederländerna, och senare till USA där han tog namnet Douglas Sirk och blev en av världens mest omtalade melodramregissörer, se exempelvis Barbara Klinger, *Melodrama and Meaning: History, Culture, and the Films of Douglas Sirk* (Bloomington: Indiana University Press, 1994).
- 84 "Kommande resor", *Lundagård*, nr 4 1938, 74–75. Om Nordische Verbindungsstelle, se Thulstrup, 1962, 20–22.
- 85 Se exempelvis Nån [Nils Åke Nilsson], "Brev från Filmstudion i Berlin", *Lunds Dagblad* 11/4 1938; Gustaf Petrén, "Berlin–Dresden–Prag", *Lundagård*, nr 7 1938, 138–139.
- 86 Nån [Nils Åke Nilsson], "Brev från Filmstudion i Berlin", *Lunds Dagblad* 11/4 1938. Gösta Werners programkatalog från utställningen såldes 1998 av Antikvariat Antiqua i Stockholm, se Antiqua nr 14, "Modern Art Movements 1900–1945" (Stockholm: Antikvariat Antiqua, 1998), 20.
- 87 Emanuel Lilieroth, "Filmresa söderut", *Biografägaren*, nr 9 1938, 24–25.
- 88 Benjamin G. Martin, "'European Cinema for Europe!' The International Film Chamber, 1935–42", *Cinema and the Swastika: The International Expansion of Third Reich Cinema*, red. Roel Vande Winkel & David Welch (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011), 30.
- 89 Welch, 2001, 26.
- 90 Gösta Werner, "Tyska filmakademien: Ett universitet för praktisk forskning", *Nordisk familjeboks månadskronika*, red. Yngve Lorents (Stockholm: Nordisk familjeboks förlag, 1938), 572. För *Nordisk familjeboks månadskronika* skrev Werner samma år även en artikel om stiltendenser i amerikansk film och en rapport från filmfestivalen i Venedig, se Gösta Werner, "Stiltendenser inom amerikansk film", *Nordisk familjeboks månadskronika*, red. Yngve Lorents (Stockholm: Nordisk familjeboks förlag, 1938), 417–421 och Gösta Werner, "Filmolympiaden i Venedig. Den enda årliga internationella filmtävlingen", *Nordisk familjeboks månadskronika*, red. Yngve Lorents (Stockholm: Nordisk familjeboks förlag, 1938), 625–629.
- 91 Werner, 1938, 577.
- 92 "Studenternas filmtripp till Prag", *Biografbladet*, nr 5–6 1938, 41.
- 93 Werner, 1938, 578.
- 94 Barton Byg & Evan Torner, "Divided *Dirigisme*: Nationalism, Regionalism, and Reform in the German Film Academies", *The Education of the Filmmaker in Europe, Australia, and Asia*, red. Mette Hjort (New York: Palgrave Macmillan, 2013), 106–108.
- 95 Gösta Werner, "Två tyska filmregissörer", *Biografägaren*, nr 9 1938, 23.
- 96 "Carl Opitz hedersledamot i filmstudion", *Sydsvenska Dagbladet* 19/4 1938.

- 97 "Leni Riefenstahl med olympiafilmen till Lund", *Aftonbladet* 6/6 1938; "Teater, musik, film", *Dagens Nyheter* 7/6 1938; Filmson [Sven Jan Hanson], "Sen sist: kulturnotiser", *Aftonbladet* 14/8 1938.
- 98 *Den stora olympiaden (Olympia 2. Teil – Fest der Schönheit, 1938)* fick svensk premiär på Royal i Stockholm 28/11 1938.
- 99 Författaren Lars Åhlander har kortfattat behandlat Leni Riefenstahls besök i Lund, se Åhlander, 2000, 67–68.
- 100 O-r, "Leni Riefenstahls studentafton", *Sydsvenska Dagbladet* 16/10 1938.
- 101 "Hur 400 km. film blev en helafoton: Leni Riefenstahl om Olympiafilmens tillkomst inför Lunds studenter", *Lunds Dagblad* 17/10 1938.
- 102 E.L. [Emanuel Lillieroth], "Lunds Studenters Filmstudio", *Film-Forum*, nr 4 1938, 4.
- 103 "Leni Riefenstahls studentafton", *Arbetet* 17/10 1938.
- 104 Martin, 2016, 6, 12–43.

Vilket språk talar universitetet?

Språkrätt och språkval i svensk forskning och högre utbildning

*Av Henrik Wenander**

Inledning

DEN HÖGRE UTBILDNINGEN och forskningen i Sverige bedrivs till mycket stor del i en internationell miljö. Många forskare och studenter kommer från utlandet och har andra modersmål än svenska, och mycket forskning bedrivs och kommuniceras på engelska. Det påverkar språkanvändningen på universiteten. Samtidigt utgör de flesta lärosäten i Sverige statliga förvaltningsmyndigheter. Som sådana omfattas de av språklagen (2009:600). Den till synes enkla frågan om vilket språk vi ska tala och skriva på universitetet ger upphov till fler, mer komplexa frågor om hur lärare, forskare och andra anställda vid universiteten ska förhålla sig till valet av språk. Dessa frågor har både praktiska och principiella dimensioner. Med denna bakgrund vill jag i denna artikel undersöka de rättsliga aspekterna av språkval i utbildning, forskning och administration på svenska universitet och högskolor. I det följande talas för enkelhets skull i de flesta fall enbart om universiteten, men slutsatserna gäller allmänt också för de lärosäten som utgör högskolor.

Frågan för artikeln är helt enkelt vilka språk lärare och studenter juridiskt sett ska, får och bör använda i universitetens verksamhet. Artikeln bygger på en inventering av de regler och argument som aktualiseras när det gäller frågor om språkanvändning i forskning och högre utbildning i Sverige. Det blir här aktuellt att undersöka de juridiska reglerna på olika nivåer (svenska lagar, för-

* Tack till professor Vilhelm Persson och docent Bengt Lundell för värdefulla kommentarer till utkast till denna artikel.

ordningar och myndighetsföreskrifter samt internationella överenskommelser). Eftersom den svenska juridiska diskussionen fäster stor uppmärksamhet vid de dokument som har tillkommit i lagstiftningsprocessen blir det också naturligt att behandla förslag och diskussioner i offentliga utredningar, remissvar, propositioner samt betänkanden från riksdagens utskott. Därutöver är yttranden från tillsynsorgan som JO och Universitetskanslersämbetet av betydelse. Särskilt JO har en stark ställning i svensk rättstradition genom sina uttalanden, som visserligen inte är förenade med skarpa sanktioner, men som publiceras och anses vara vägledande för förvaltningen (jfr Axberger 2015: 19 f.)

Detta tillvägagångssätt – betecknat som bland annat ”traditionell juridisk metod” och ”rättsdogmatisk metod” – bygger i grunden på en kvalitativ analys av källor som i rättssystemet tillskrivs olika värde som argument för att fastställa gällande rätt. Sammanvägningen av dessa argument kan bidra till förståelsen av det juridiska regelverket och ligga till grund för diskussioner om förändringar.

Som andra juridiska problem kan frågan om språkanvändning betraktas som en intresseavvägning. I vågskålarna ligger här å ena sidan intresset av att skydda det nationella språket, å andra sidan intresset av att möjliggöra internationell forskning och utbildning. Frågan har på så sätt både principiella och praktiska aspekter.

I grunden handlar frågor om språkanvändning om enskildas yttrandefrihet gentemot staten och andra offentliga organ, så som den skyddas i vår centrala grundlag, regeringsformen (2 kap. 1 § första stycket 1 regeringsformen). Denna yttrandefrihet gäller också för enskilda såsom offentliganställda i förhållande till staten som arbetsgivare. Däremot har myndigheter i sig inte någon yttrandefrihet, och statligt anställda som uttalar sig i tjänsten omfattas därför inte av yttrandefriheten. Gränsen mellan privata yttranden och uttalanden å en myndighets vägnar är inte alltid tydlig (Persson 2020: 247).

Den grundlagsskyddade yttrandefriheten kan dock inskränkas genom lagstiftning. För att så ska få ske måste inskränkningen tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Inskränkningen måste också stå i proportion till sitt syfte och får inte hota den fria åsiktsbildningen som grund för demokratin (2 kap. 20 och 21 §§ regeringsformen).

När det särskilt gäller språkanvändning på universiteten kan också värdet av akademisk frihet lyftas fram. Forskningens frihet ska enligt grundlagen skyddas i lag (2 kap. 18 § regeringsformen). Detta krav tillgodoses genom

att principer om forskningens frihet – fritt val av forskningsproblem, fri utveckling av forskningsmetoder samt fri publicering av forskningsresultat – har tagits in i lagstiftningen (1 kap. 6 § högskolelagen [1992:1434]).

Det svenska konstitutionella systemet bygger primärt på att all lagstiftning, inte minst sådan som begränsar medborgerliga fri- och rättigheter, ska föregås av noggrann beredning, bland annat i form av remissbehandling, hörande av Lagrådet, utarbetande av förslag i Regeringskansliet samt behandling i riksdagens utskott (Wenander 2020: 40). På sätt ska bland annat otillåtna rättighetsinskränkningar upptäckas och undvikas. Därutöver ska domstolar och förvaltningsmyndigheter vid behov tolka lagstiftning så att den överensstämmer med grundlagens krav. Dessutom har domstolar och andra offentliga organ rätt och skyldighet att i enskilda fall åsidosätta lagstiftning som strider mot högre normer (11 kap. 14 § och 12 kap. 10 § regeringsformen).

I det följande redogör jag mot denna bakgrund först för den svenska språklagstiftningen och dess utveckling. Därefter undersöker jag de rättsliga kraven på språkanvändning i undervisningen, forskningen och universitetets administration i övrigt. I ett avslutande avsnitt gör jag till sist några övergripande reflektioner.

Den svenska språklagstiftningen och dess bakgrund

Den grundläggande regleringen av svenska språkets ställning finns i 2009 års språklag. Därutöver finns i lagen ytterligare bestämmelser avseende bland annat de nationella minoritetsspråken och den enskildes rätt till språk, vilka inte behandlas här.

Redan omkring år 2000 hade det förekommit förslag och diskussioner om att lagstifta om svenska språkets ställning (Vogel 1999; bet. 1998/99:KrU8; SOU 2002:27, 35). Dessa initiativ hade dock inte lett till förslag om lagstiftning, bland annat på grund av kritik från remissinstanser (jfr prop. 2005/06:2, 15 ff.) Sedermera tog regeringen upp tanken på en språklag och tillsatte en särskild utredare med det uttalade uppdraget att ta fram ett förslag till lagstiftning (dir. 2007:17). Utredarens arbete resulterade i ett förslag till en språklag (SOU 2008:26). Också denna gång möttes förslaget delvis med skepsis. Exempelvis ansåg Högskoleverket att den föreslagna lagen inte var tillräckligt väl anpassad för högskolesektorn. Det behövdes, menade verket, en särreglering för universitet och högskolor. Där kunde de framgå vilka

undantag från de allmänna kraven på förvaltningsmyndigheter som skulle gälla. Verket ifrågasatte också om lagen innebar tillräckliga incitament att öka användningen av svenska, med tanke på de starka drivkrafter som fanns när det gäller att använda engelska (Högskoleverket 2008).

Regeringen gick emellertid vidare med ett lagförslag som byggde på utredarens betänkande och som bland annat omfattade högskolesektorn. I sin proposition till riksdagen hänvisade regeringen till internationaliseringen och att engelska används allt mer. Som effekter av att kvalificerat arbete sker på ett annat språk än modersmålet lyftes fram att svenskan tappar mark på vissa områden (*domänförluster*) samt att förmågan att uttrycka sig nyanserat och preciserat minskar (*kapacitetsförluster*). Mot bakgrund av tidigare antagna språkpolitiska mål, bland annat om att svenskan ska vara huvudspråk i Sverige, ansåg regeringen att det behövdes reglering i form av en språklag som uttryckte skyldigheter för det allmänna (prop. 2008/09:153 s. 7 ff.). Kulturutskottet instämde med regeringens förslag, varpå riksdagen biföll propositionen (bet. 2008/09:KrU9, 8; rskr. 2008/09:271). Lagen trädde i kraft den 1 juli 2009.

Enligt lagen är dess syfte bland annat att ange svenskans ställning i och användning i samhället och att värna svenskan (2 §). Den omfattar inga bestämmelser om språket som sådant. Bestämmelser av detta slag kan framstå som främmande, men det finns faktiskt sådana exempel på detta i ett så näraliggande land som Danmark, där ramarna för den danska rättskrivningen regleras i lag (Lov nr. 332 af 14.5.1997 om dansk retskrivning, retskrivningsloven; Vogel 1999: 366).

Språklagens regler gäller inte om det finns avvikande bestämmelser i en annan lag eller förordning (3 §). Detta innebär att det i denna form kan finnas specialbestämmelser på skilda områden, men också att myndighetsföreskrifter (som är författningar på lägre nivå än lagar och förordningar) inte får strida mot språklagen (prop. 2008/09:153, 46). Ett universitet får alltså inte anta egna föreskrifter som exempelvis kräver användning av engelska utöver vad lagen tillåter (se nedan avsnitt 3–5). Om så ändå skulle ske kan det bli aktuellt att åsidosätta den felaktiga föreskriften såsom stridande mot en högre norm.

Avseende svenskans ställning framgår av lagen att språket är huvudspråk i Sverige och att svenskan därmed är samhällets gemensamma språk, som bland annat ska kunna användas inom alla samhällsområden (4 och 5 §§

språklagen). Det allmänna har ett särskilt ansvar för att svenskan används och utvecklas (6 § språklagen). Med uttrycket ”det allmänna” avses, som i annan lagstiftning, riksdag, regering, förvaltningsmyndigheter, kommuner, regioner och andra organ som på något sätt är knutna till den offentliga organisationen (prop. 2008/09:153, 19). Mot bakgrund av de synpunkter på förslaget som hade inkommit vid remissbehandlingen avseende språket för forskning och utbildning angav regeringen i propositionen att lagen i och för sig inte ställer några krav på att språket där ska vara svenska (se dock vidare strax nedan). Språkvalet får bedömas utifrån förutsättningarna på verksamhetsområdet. Regeringen framhöll också att ”[d]en enskilde forskarens fristående ställning innebär också att det är han eller hon som avgör vilket språk som används i olika sammanhang inom forskningen.” (Prop. 2008/09:153, 20.) Regeringen angav också att den övervägde ändringar i högskoleförordningen för att förtydliga vad som gäller avseende användningen av andra språk än svenska inom forskning och högre undervisning (prop. 2008/09:153, 16 och 20). Några sådana ändringar har när detta skrivs, i maj 2020, inte genomförts.

Lagen reglerar vidare språkanvändningen i offentlig verksamhet. Här anges att språket i bland annat förvaltningsmyndigheter och andra organ som fullgör uppgifter i offentlig verksamhet är svenska (10 § språklagen). Det ska noteras att de allra flesta universitet och högskolor i Sverige är organiserade som förvaltningsmyndigheter under regeringen (12 kap. 1 § regeringsformen). De omfattas därmed av de rättsliga krav som gäller för sådana, även om de har vissa särdrag, ofta diskuterade som olika former av autonomi för lärosätena (Marcusson 2005: 11 ff.). Också de lärosäten som är organiserade på annat sätt (bland annat som stiftelsehögskolor) får enligt min uppfattning anses ”fullgöra uppgifter i offentlig verksamhet” i lagtextens mening i åtminstone vissa delar (jfr prop. 2008/09:153, 26 f.; 2 kap. 4 § och bilagan till offentlighets- och sekretesslagen [2009:400]).

Avsikten med bestämmelsen om att förvaltningens språk är svenska är, enligt regeringens proposition, att myndigheter och andra organ som huvudregel ska arbeta på svenska, både i skrift och tal. Dock nyanseras bilden av vissa uttalanden i propositionen, som inte kommer till uttryck i lagtexten. Avsikten är nämligen att det ska finnas ett kärnområde för bestämmelsen. I detta ingår användningen av språk i förfaranden och allmänna handlingar som är av särskilt stor betydelse inom den offentliga verksamheten. Inom kärnområdet ska svenska användas. Bakgrunden är att offentlighetsprinci-

pen för att fylla sin funktion enligt regeringens uppfattning förutsätter att allmänna handlingar är tillgängliga på svenska. Till detta kärnområde ska sålunda höras bland annat ”protokoll, beslut, föreskrifter, verksamhetsberättelser och andra dokument av liknande karaktär.” (Prop. 2008/09:153, 29). Utanför kärnområdet ska regleringen vara mer flexibel. Regeringen uttalade i propositionen att regleringens innebörd på sådana områden får bedömas utifrån förutsättningarna på det aktuella verksamhetsområdet. Den lyfte särskilt fram att internationalisering av den högre utbildningen ska tillmätas betydelse i denna avvägning. Regeringen konstaterade dock samtidigt att det inte finns någon motsättning mellan internationalisering och att värna svenskans ställning (prop. 2008/09:153, 30). Den sammanfattade sin uppfattning om syftet med lagen i denna del:

Bestämmelsen är inte avsedd att utgöra en begränsning av möjligheten att t.ex. inom forskning och utbildning bedriva verksamhet på andra språk än svenska för att möjliggöra ett deltagande på ett integrerat och konkurrenskraftigt sätt i det internationella forskningssamfundet. (Prop. 2008/09:153, 48.)

Med tanke på att risken för kapacitets- och domänförluster är särskild stor i forskning och högre utbildning framstår resonemanget här som motsägelsefullt (Lerwall 2013: 208).

I språklagen hänvisas också till att det finns särskild lagstiftning om användning av annat nordiskt språk (10 § andra stycket). Här avses bestämmelserna i lagen (1995:479) om nordisk konvention om socialt bistånd och sociala tjänster (prop. 2008/09:153, 48). Dessa bestämmelser gäller inte universitetens verksamhet. Däremot finns, som också påpekas i propositionen, en nordisk språkkonvention (prop. 2008/09:153, 10; SÖ 1982:93). Denna anger att länderna ska verka för att enskilda ska kunna använda nordiska språk inför myndigheter i andra nordiska länder. Enligt konventionen gäller detta ”förutom vid kontakt med domstolar främst vid kontakt med offentliga organ såsom sjukvårds-, hälsovårds-, socialvårds- och barnavårdsmyndigheter samt arbetsmarknads-, skatte-, polis- och skolmyndigheter.” (Artikel 1 i konventionen). När Sverige tillträdde konventionen ansåg regeringen att Sverige redan uppfyllde dess krav, som närmast utgör rekommendationer. Regeringen ansåg därför att det inte krävdes några ändringar i lagstiftningen (prop. 1981/82:5, 7). Konventionen har inte heller senare införts i svensk lagstiftning. Dess

bestämmelser har därför endast de mer indirekta verkningar som följer av en internationell överenskommelse som inte har tagits in i svensk lagstiftning.

Språklagen anger vidare att språket i offentlig verksamhet ska vara värdad, enkelt och begripligt. Myndigheterna har ett ansvar för utveckling och användning av svensk terminologi inom deras olika områden (11 och 12 §§ språklagen). Också dessa krav kan ha principiell betydelse för universiteten.

Slutligen finns vissa bestämmelser om svenskans ställning i internationella sammanhang och EU, samt om den enskildes tillgång till språk (13–15 §§). Dessa berör inte universitetens verksamhet på ett direkt sätt. Jag behandlar dem därför inte i den följande framställningen.

Lagen innehåller inte några bestämmelser om tillsyn, straff eller andra sanktioner. I beredningen av förslaget hade detta förhållande kritiserats av Lagrådet, som menade att det från rent rättsliga synpunkter framstod som en tveksam åtgärd att införa en sådan lag (prop. 2008/09:153, 48). Enligt regeringens uppfattning kunde lagstiftning av detta slag ändå ha betydelse eftersom det handlar om en reglering av myndigheternas verksamhet, vilken övervakas av bland annat JO (prop. 2008/09:153, 7 ff.) Som framgår i det följande kan också andra tillsynsorgan såsom Universitetskanslersämbetet granska om lagens bestämmelser har beaktats tillräckligt. Några straff kan det emellertid alltså inte bli fråga om enligt lagen. Det är därtill mycket svårt att i fråga om universiteten tänka sig att avvikelser från lagen skulle kunna utgöra ett sådant åsidosättande av vad som gäller för uppgiften att det blir aktuellt med ansvar för tjänstefel (20 kap. 1 § brottsbalken).

Det kan noteras att diskussionerna inför språklagen inte uppmärksammade att lagen kan betraktas som en inskränkning av den grundlagsskyddade yttrandefriheten. Visserligen saknar lagen som sagt sanktioner. Samtidigt är den – som all lagstiftning – avsedd att efterföljas, och tjänstemän och andra kan bli föremål för tillsyn och kritik om de avviker från lagen. Som nämndes ovan (avsnitt 1) är det inte alltid tydligt var gränsen går mellan myndighetsanställdas privata yttranden (som skyddas av yttrandefriheten) och yttranden å tjänstens vägnar (som inte gör det). Med tanke på forskares och lärares fristående ställning i anslutning till principen om akademisk frihet är denna gränsdragning särskilt svår inom universitetet. I den utsträckning forskares verksamhet skyddas av yttrandefriheten menar jag dock att inskränkningen av denna genom språklagen får anses tillåten i förhållande till grundlagens krav på demokratisk godtagbarhet, proportionalitet och skydd för åsiktsbildningen.

Undervisning och examination

Mot bakgrund av språklagens utformning och bakgrund kan man först fråga sig om språklagen på något sätt begränsar utrymmet för undervisning på andra språk än svenska. Genomförande av undervisning – att hålla föreläsningar, seminarier, övningar och så vidare – utgör konkreta åtgärder som inte i sig utgör handläggning av ärenden som mynnar ut i juridiska beslut. I juridisk terminologi brukar man tala om myndigheternas faktiska handlande (Strömberg och Lundell 2018: 17; von Essen, Bohlin och Warnling Conradson 2018: 58). Det är därmed tydligt att undervisning faller utanför språklagens kärnområde, som ju handlar om mer formella åtgärder. Det är vidare svårt att se något annat än att intresseavvägningen mellan internationalisering och skydd för svenskans ställning här i de allra flesta fall skulle utfalla till internationaliseringens fördel. JO har därför ansett att det är självklart att språklagen inte kräver att all undervisning eller kurslitteratur ska vara på svenska (JO 2010/11 s. 642, 649). En annan tolkning skulle för övrigt troligen skapa stora praktiska bekymmer på dagens svenska lärosäten.

Om undervisningen i sig – föreläsningar, övningar, seminarier med mera – alltså får hållas på engelska (eller annat främmande språk), är det rimligt att tänka sig att också examination (exempelvis i form av skrivningar eller uppsatser) ska få ske på det språket. Universitetskanslersämbetet har dock mot bakgrund av språklagens krav ansett att det också på engelskspråkiga kurser ska vara möjligt att lämna svar på svenska. Om examinatorn inte behärskar svenska får detta lösas genom att en annan examinator tas in eller att svaret översätts (Universitetskanslersämbetet 2020: 45). Denna ståndpunkt kan framstå som långtgående i praktiskt perspektiv, men är följdriktig i förhållande till lagens utformning och syfte. Det kan dock tilläggas att huvudregeln om användning av svenska utanför språklagens kärnområde kan åsidosättas när det finns skäl för det, bland annat med hänsyn till behovet av internationalisering. Universitetskanslersämbetet (2020: 46) har ansett att det måste vara tillåtet att kräva svar på engelska om kursens mål för lärande omfattar att visa förmåga att kommunicera på engelska. Enligt min uppfattning kan också andra typer av kursmål med en internationell inriktning innebära att det är godtagbart att kräva att studenterna svarar på engelska. Det finns dock alltså anledning att överväga språklagens krav vid utformningen av kursmål och examination för en kurs.

Också utrymmet att använda annat skandinaviskt språk i examinationen har någon gång diskuterats. Mot bakgrund av den nordiska språkkonventionen har det i det nordiska samarbetet anförts att studenter från Danmark och Norge borde ha rätt att använda sina modersmål vid examination på svenska lärosäten. Det är dock värt att notera att konventionen är utformad som en rekommendation, vilken dessutom till sin lydelse inte omfattar högre utbildning. Konventionen har inte heller omvandlats till svensk lagstiftning. Det rättsliga stödet för ett sådant krav är därmed mycket svagt (Wenander 2014: 74 f.).

I nära anknytning till undervisning och examination står frågan om beslut om betyg (6 kap. 32 § högskoleförordningen [1993:100]). Det är värt att notera att själva beslutet om betyg ingår i handläggningen av ett ärende, som dessutom utgör en form av myndighetsutövning. I enlighet med uttalandena i propositionen till språklagen befinner vi oss då tydligt inom språklagens kärnområde. Betygsbeslutet måste därmed dokumenteras på svenska (10 § språklagen). Eftersom beslutets innehåll normalt endast utgörs av ett betyg – underkänt, godkänt, väl godkänt, och så vidare – är detta inte något större problem. De krav på motivering av beslut som annars gäller behöver nämligen inte tillämpas i ärenden om betygssättning inom utbildningen (1 kap. 4 a § högskoleförordningen). Enligt min uppfattning bör dock de system som används för betygssättning och dokumentation av betyg vara tillgängliga på svenska för att uppfylla språklagens krav.

En näraliggande fråga har bedömts av Universitetskanslersämbetet i samband med tillsyn mot Blekinge tekniska högskola. Myndigheten kritiserade där högskolan för att beslut om tillgodoräknande hade skrivits på engelska. Den uttalade att högskolans beslut i enlighet med 10 § språklagen måste vara på svenska (Universitetskanslersämbetet 2016a: 11).

Undervisning och examination på kurser bygger på vad som framgår av de kursplaner som ska finnas (6 kap. 14 och 15 §§ högskoleförordningen). Kursplaner utgör i rättsligt perspektiv myndighetsföreskrifter som universiteten beslutar med stöd av högskoleförordningen (SOU 2012:5, 84). Behörigheten att besluta föreskrifter bygger alltså rättsligt sett på att regeringen i förordning har delegerat denna till förvaltningsmyndigheter (jfr 8 kap. 11 § regeringsformen; Strömberg 1999: 100 f.). Som har framgått ovan (avsnitt 2) angav regeringen i propositionen till språklagen att bland annat beslut om föreskrifter hör till lagens kärnområde, där svenska ska användas.

Universitetskanslersämbetet (och dess föregångare Högskoleverket) har i sitt tillsynsarbete vid flera tillfällen kritiserat lärosäten för att i strid med språklagen ha kursplaner enbart på engelska (t.ex. Högskoleverket 2009: 24; Universitetskanslersämbetet 2013: 22). Vid ett tillfälle har Universitetskanslersämbetet dessutom kritiserat ett lärosäte för att ha ett engelskt namn på en kurs, där det i övrigt fanns en kursplan på svenska (Universitetskanslersämbetet 2016b: 19).

Det är vanligt förekommande att kursplaner finns i både engelsk och svensk version. Detta i sig utgör inget problem enligt språklagen. Frågan kan dock uppstå vad som ska gälla om språkversionerna inte är helt samstämmiga. Överklagandenämnden för högskolan – den myndighet som i sista instans prövar vissa överklaganden av beslut från universitet och högskolor – fick anledning att bedöma denna fråga i ett ärende om behörighet för antagning till en kurs (Överklagandenämndens beslut 2017-02-03, reg.nr 23-77-17). Den svenska kursplanen angav som krav på särskild behörighet

att den sökande måste ha erhållit en kandidatexamen (dvs kurser motsvarande 180 högskolepoäng) inklusive minst 15 högskolepoäng från *kurser inom ämnesområdena* [kursiverat här] företagsekonomi, nationalekonomi, industriell ekonomi, innovation och/eller entreprenörskap.

Den engelska versionen angav däremot:

The applicant's university education must include at least a Bachelor's Degree (i.e. the equivalent of 180 hec [*higher education credits*, författarens anmärkning]) including av [sic] minimum of 15 hec of courses *in subject areas related to* [kursiverat här] business, economics, industrial management, innovation and/or entrepreneurship." (Båda lydelserna är citerade från överklagandenämndens beslut så som det har publicerats på nämndens webbplats.)

Sökanden i ärendet menade att han enligt den engelska kursplanen uppfyllde antagningskraven. Överklagandenämnden hänvisade till bestämmelserna i språklagen om att svenska är huvudspråket i Sverige (4 §) och om att språket i förvaltningsmyndigheter är svenska (10 §). Därmed ansåg nämnden att den svenskspråkiga lydelsen skulle ha företräde framför den engelskspråkiga.

Den senare skulle enligt nämnden betraktas som en översättning. Överklagandenämnden avslog överklagandet. Det kan noteras att den engelska lydelsen får anses ha denna ställning som översättning oavsett vilket språk som kursplanen i praktiken har utarbetats på.

Också i andra avseenden kan språklagen ha betydelse i anslutning till antagningen av studenter. I ett ärende avseende antagning av en doktorand kritiserade Högskoleverket Lunds universitet för att beslutet om antagning enbart hade skrivits på engelska. Verket hänvisade här till bestämmelserna om att svenska är huvudspråk i Sverige samt om att språket i förvaltningsmyndigheter är svenska (4 och 10 §§ språklagen) (Högskoleverket, beslut 2010-04-08, reg.nr 31-746-10).

Forskning och forskningsförmedling

När det gäller den forskning som bedrivs på universiteten är utgångspunkten att det här rör sig om verksamhet som faller utanför språklagens kärnområde. I enlighet med regeringens överväganden om intresset av att svenska lärosäten kan delta i det internationella forskningssamfundet är friheten stor att använda andra språk än svenska (normalt engelska) i forskningen. Också principen om fri publicering av forskningsresultat (1 kap. 6 § högskolelagen, jfr 2 kap. 18 § regeringsformen) kan tas till intäkt för att språklagen inte i någon större utsträckning ska påverka språkvalet i forskningen. I några avseenden kan dock språklagen aktualiseras i förhållande till forskning och forskningsförmedling.

Forskning förutsätter som bekant i praktiken ofta beslut om finansiering från anslagsgivare, varav vissa är svenska offentliga organ som i sig omfattas av språklagens krav. Om sådana organ uppställer krav på språkanvändning i ansökningar påverkar det givetvis också sökande vid universitet och högskolor. JO har i ett ärende (JO 2010/11 s. 642) tagit ställning till krav från Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas) om att ansökningar om anslag skulle vara skrivna på engelska. JO Hans-Gunnar Axberger sammanfattade först sin uppfattning av språklagens krav i allmänhet. Han konstaterade att språklagen enligt propositionen bygger på att det finns ett kärnområde, där svenska måste användas. Också utanför detta område gäller en huvudregel om att svenska ska användas. Dock finns det där möjlighet att använda ett annat språk. Denna möjlighet är dock inte helt oreglerad:

Intresset av att utanför kärnområdet använda ett annat språk måste alltid vägas mot det allmännas ansvar för det svenska språkets användning och utveckling. Undantag från språklagens krav ska motiveras av sakliga skäl. De får inte sträcka sig längre än vad som är nödvändigt i det särskilda fallet. Enbart det förhållandet att användandet av ett annat språk kan te sig bekvämt eller rationellt från den enskilda myndighetens synpunkt är inte tillräckligt. (JO 2010/11 s. 642, 648).

JO:s tolkning av lagen ger uttryck för att myndigheterna utanför språklagens kärnområde alltid ska överväga om användning av ett annat språk än svenska är befogat. Denna förståelse av språklagen innebär att språkvalet utanför lagens kärnområde ska styras av en form av proportionalitetsbedömning, där undantag från huvudregeln om användning av svenska måste kunna försvaras med sakliga skäl och där andra språk inte används mer än nödvändigt.

Angående Formas krav på ansökningar uttalade JO att beslut om anslag är av den karaktären att svenska måste användas vid handläggningen. Det är därför inte tillåtet för en myndighet som fördelar forskningsanslag att kräva att ansökningen är skriven på engelska. Han uppmärksammade också regeringens hänvisning till ”den enskilde forskarens fristående ställning” (se ovan avsnitt 2). JO uppmärksammade i sammanhanget behovet av särreglering för högskolesektorn. Han avslutade sitt beslut i ärendet med att konstatera: ”Lagstiftaren torde vid språklagens införande ha underskattat vikten av rättslig vägledning för hur konflikter mellan den nya lagen och forskningens behov ska lösas. Omständigheterna i detta ärende belyser detta.” (JO 2010/11 s. 642, 650.)

Ett senare ärende hos JO (JO 2012/13 s. 410) rörde lärosätens krav på att ansökningar om anställning och befordran skulle vara skrivna på engelska. JO Lilian Wiklund uttalade där, med hänvisning till det ovan refererade beslutet om Formas, att språklagen inte tillät ett krav på att använda engelska. Eftersom det rörde sig om myndighetsutövning mot enskild (det vill säga mot den som så småningom anställs och mot övriga sökande) måste svenska användas i handläggning och beslut om sådana ärenden. Däremot, menade JO, fanns det inga hinder för att engelska används vid inhämtande av sakkunnigyttranden, om detta bedömdes nödvändigt. JO medgav att det med tanke på internationaliseringen fanns stora fördelar med att kräva att ansökningar är skrivna på engelska, men att språklagen alltså inte medgav

ett sådant krav. Hon noterade att regeringen i propositionen hade angett att det fanns planer på en särreglering i högskoleförordningen och skickade därför en kopia av sitt beslut till berörda departement i Regeringskansliet.

Som framgått kräver språklagen att universiteten, på samma sätt som andra förvaltningsmyndigheter, upprätthåller ett vårdat, enkelt och begripligt språk i kommunikationen med enskilda. Detta har ansetts innebära att facktermer och latinska uttryck bör undvikas (von Essen, Bohlin och Warnling Conradson 2018: 37 f.) Det ligger i sakens natur att detta krav också ska beaktas i universitetens spridning av forskningsresultat till det omgivande samhället (jfr 1 kap. 2 § andra stycket högskolelagen).

Universitetets administration

Det är välkänt att lärare, forskare och annan personal vid universiteten ägnar mycket möda åt administration utan direkt anknytning till undervisning eller forskning. Det handlar då bland annat om sådant som kommunikation och internt beslutsfattande. Även på sådana områden är språklagen av betydelse.

Först kan det övervägas vad språklagen betyder för universitetens externa kommunikation. Ett ärende hos JO som rörde språkanvändningen i Stockholms stad kan här vara belysande (JO 2010/11 s. 654). En anmälare hade där uppmärksammat att Stockholm hade börjat marknadsföra sig som ”Capital of Scandinavia” samt att stadens turistbyrå benämndes ”Stockholm Visitors Board” och näringslivskontoret kallades ”Stockholm Business Region”. JO Hans-Gunnar Axberger konstaterade att den språkanvändning som det här var fråga om låg utanför språklagens kärnområde. I enlighet med bedömningen i det ovan refererade Formas-ärendet finns då utrymme för olika bedömningar av lämpligheten att använda engelska beteckningar. Han fann ingen anledning att kritisera Stockholms stad, men påminde om att det allmänna har ett särskilt ansvar för att svenskan används och utvecklas. Resonemanget i beslutet kan vara av intresse också för universiteten i det att de i sin kommunikation har en frihet att använda engelska beteckningar med mera, men att denna frihet ska utövas under det ansvar som åligger dem under språklagen.

Ett annat JO-ärende rörde bruket av e-postadresser i Regeringskansliet (JO 2010/11 s. 650). Myndigheten – som i har till uppgift att bereda regeringens beslut i de departement som ingår i Regeringskansliet (7 kap. 2 §

regeringsformen) – använde vid denna tidpunkt e-postadresser av typen ”registrator@primeminister.ministry.se”. JO Axberger konstaterade också här att det rörde sig om en fråga som låg utanför språklagens kärnområde. I anslutning till det han hade anfört i Formas-ärendet (se ovan avsnitt 4) ansåg han att språklagen visserligen inte i allmänhet förbjuder användning av engelskspråkiga e-postadresser, men att Regeringskansliets särskilda ställning i statsförvaltningen skulle vägas in i bedömningen. Det fanns inte några svårigheter att införa också svenska e-postadresser. Sammantaget var det inte förenligt med språklagen att enbart ha engelskspråkiga e-postadresser. JO genomförde här alltså en proportionalitetsbedömning i enlighet med den modell som beskrevs i Formas-ärendet. Det kan tilläggas att Regeringskansliet sedermera införde svenskspråkiga e-postadresser. Jag menar att det här finns anledning för svenska universitet att överväga om de IT-system som används, också internt, bör vara enbart engelskspråkiga med tanke på språklagens krav.

När det sedan gäller universitetets interna beslutsfattande äger detta rum på en rad nivåer, från universitetsstyrelse och rektor till bland annat organ på fakulteter och institutioner (ofta kallade nämnder eller utskott, såsom forskningsnämnder eller utbildningsutskott). Dessa organ handlägger förvaltningsärenden av skilda slag, delvis med inslag av myndighetsutövning, och fattar formella beslut i enlighet med lagstiftning och interna beslutsordningar. De får därmed anses verka inom språklagens kärnområde när de fattar beslut som dokumenteras i ”protokoll, beslut, föreskrifter, verksamhetsberättelser och andra dokument av liknande karaktär” (prop. 2008/09:153, 29, se ovan avsnitt 2). Som JO Wiklund framhöll i ärendet om krav på engelska i ansökningar om anställning måste hela handläggningen, det vill säga också den del av förfarandet som leder fram till beslutet, enligt språklagen ske på svenska. Med tanke på att beslutet ska förberedas, fattas och dokumenteras på svenska bör språklagen förstås som att sammanträden i universitetets nämnder och liknande i princip ska hållas på svenska. Samtidigt finns det, som JO framhöll i ärendet om krav på engelska i ansökningar, ett visst utrymme att inhämta yttranden på annat språk om detta är nödvändigt. Därmed bör det också vara tillåtet att ha engelskspråkiga inslag vid sammanträden. Med tanke på språklagens allmänna syfte att skydda svenskans ställning i offentlig verksamhet och dess uttryckliga krav på användning av språket i den offentliga förvaltningen är det enligt min uppfattning inte tillåtet enligt

lagen att enbart använda engelska vid sammanträden i universitetets beslutande och beredande organ.

Praktiskt sett innebär detta att de lärare, studentrepresentanter och andra som utses till ledamöter av universitetets nämnder med mera måste behärska svenska tillräckligt väl för att kunna delta i diskussioner och fatta beslut på svenska. Eftersom det här handlar om språklagens kärnområde skiljer sig kraven på universitetets handläggning inte från vad som gäller på andra förvaltningsmyndigheter. Det är dock i praktiken givet att sammansättningen av lärare, forskare och studenter på universiteten skiljer sig från vad som gäller för statligt anställda vid andra myndigheter. Det ställer universiteten inför särskilda svårigheter.

Särskilda aspekter gör sig gällande i fråga om disciplinåtgärder och liknande. En student som berörs av ett disciplinärende – som kan röra fusk, störande av verksamheten eller trakasserier – ska ges tillfälle att uttala sig inför den disciplinnämnd som ska finnas vid lärosätet (10 kap. 1, 3 och 11 §§ högskoleförordningen). Universiteten får vidare inrätta personalansvarsnämnder som avseende de anställda prövar frågor om skiljande från anställningen i vissa fall, disciplinansvar, åtalsanmälan och avstängning (2 kap. 15 § högskoleförordningen; jfr 25 § myndighetsförordningen [2007:515]). En anställd som är föremål för ett ärende i en personalansvarsnämnd ska som utgångspunkt ges tillfälle att lämna uppgifter muntligt inför nämnden (9 och 24 §§ förvaltningslagen [2017:900]; Arbetsgivarverket 2019: 26). Vid sammanträden i disciplin- och personalansvarsnämnder, och vid nämndernas handläggning i övrigt, gäller förvaltningslagens krav på att använda tolk och översätta handlingar om det behövs för att den enskilde ska kunna ta tillvara sin rätt (13 § förvaltningslagen). Även om nämnderna enligt vad som har framgått ovan alltså ska sammanträda och i övrigt arbeta på svenska innebär regleringen i förvaltningslagen att de ska anlita tolkar och låta översätta handlingar i ärenden med studenter eller anställda som inte helt behärskar svenska.

Avslutning

Språklagen är en rättsligt sett märklig skapelse i det att den anger handlingsmönster för myndigheterna utan att föreskriva mer skarpa sanktioner. Till detta kommer att regleringen i lagen är mycket allmänt hållen. Det rör sig

här om aspekter av lagen som kritiserades av Lagrådet i samband med att lagförslaget bereddes. Dessa aspekter blir särskilt tydliga när lagen ska tillämpas på universiteten. Viktiga delar av lagen, såsom tanken på att det finns ett kärnområde där svenska alltid ska användas, kan inte utläsas av lagtexten, utan framgår enbart av regeringens proposition. Dessutom är propositionen till lagen motsägelsefull när det gäller krav på användning av svenska i högre utbildning och forskning. Beslut från JO har utifrån dessa förutsättningar visserligen bidragit till att förtydliga lagens innebörd för den högre utbildningen och forskningen. Det kan dock konstateras att den kritik som framfördes av Högskoleverket i remissbehandlingen av lagförslaget till stor del har bekräftats.

I det föregående har getts exempel på när språklagen innebär krav på universitetens verksamhet. Det handlar då främst om att svenska krävs i fråga om de mer formella aspekterna av universitetens roll som myndigheter. Vissa av de krav som framgår av JO:s och Universitetskanslersämbetets (tidigare Högskoleverkets) beslut kan framstå som överraskande och långtgående, både praktiskt och principiellt. Regeringens påstående i propositionen om att det inte finns någon motsättning mellan internationalisering och att värna svenskans ställning framstår som svårförståelig när lagen ska tillämpas i praktiken på universiteten. Ett exempel är Universitetskanslersämbetets lagtolkning, som innebär att studenter alltid ska kunna svara på skrivningsfrågor på svenska och att icke-svensktalande examinatorer då ska behöva få skrivningssvar översatta.

Det är inte möjligt att i denna artikel närmare undersöka hur den ambition att skydda svenskan från domän- och kapacitetsförluster som uttrycktes i propositionen fungerar i praktiken för universitetens del. Som Högskoleverket påpekade i sitt remissvar innebär internationaliseringen starka incitament för att använda engelska. Såvitt känt har universitetens roll inte diskuterats i någon större utsträckning när det gäller myndigheternas ansvar för att utveckla och använda svensk terminologi inom deras områden (12 § språklagen), vilka på grund av universitetens bredd omfattar snart sagt alla delar av samhället. Eftersom forskningen och den faktiska undervisningen, bortsett från examinationen, faller utanför lagens kärnområde, är det osäkert hur mycket de tillsynsmekanismer som finns kan påverka utvecklingen.

En grundläggande omständighet, som till någon del kan förklara de svårigheter som uppstår för lärosätena i anslutning till språklagen, är att de statliga universiteten och högskolorna juridiskt sett är förvaltningsmyndigheter. Trots

de omfattande diskussioner om autonomi som har förekommit, utgör de därmed principiellt sett offentliga organ av samma slag som länsstyrelserna, Skatteverket eller Försäkringskassan. Också de fristående lärosätena är i vissa avseenden att betrakta som offentliga organ. Frågan om språkanvändning belyser på så sätt konkret betydelsen av universitetens organisationsform.

Ett sätt att hantera de problem som framkommit ovan och att beakta universitetens särdrag skulle vara att reglera språkanvändningen i högre utbildning och forskning särskilt. Redan 2009 hänvisade regeringen till att den övervägde särskilda bestämmelser i högskoleförordningen. Också JO har flera gånger återkommit till denna tanke. Hittills har som framgått någon sådan reglering inte kommit till stånd. Det är också lätt att inse att de svårigheter som har beskrivits ovan skulle ställas på sin spets vid utarbetandet av en specialreglering.

Referenser

- Arbetsgivarverket, 2019. *Statsanställdas tjänsteansvar*. Version 2019-06-19, reviderad 2019-12-11, tillgänglig på www.arbetsgivarverket.se, besökt den 25 maj 2020.
- Axberger, Hans-Gunnar, 2015. *JO – i riksdagens tjänst*. Visby: Eddy.se.
- Bet. 1998/99:KrU8. *Bibliotek, litteratur och kulturtidskrifter*.
- Bet. 2008/09:KrU9. *Språk för alla – förslag till språklag*.
- Dir. 2007:17. *Språklag*.
- von Essen, Ulrik, Bohlin, Alf och Warnling Conradson, Wiweka, 2018. *Förvaltningsrättens grunder*, 3 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Högskoleverket, 2008. *Yttrande över betänkandet Värna språken – förslag till språklag*, den 1 juli 2008, Reg.nr 13-1692-08, tillgängligt på www.uka.se, besökt den 6 maj 2020.
- Högskoleverket, 2009. *Tillsynsbesöket vid Lunds universitet 2008*. Högskoleverkets rapportserie 2009:32 R, tillgänglig på www.uka.se, besökt den 8 maj 2020.
- Högskoleverket, beslut 2010-04-08, reg.nr 31-746-10, publicerat i: Högskoleverket, *Högskoleverkets tillsyn. Viktigare beslut 2010–2011*. Rapport 2012:24 R, tillgänglig på www.uka.se, besökt den 14 maj 2020.
- JO 2010/11 s. 642.
- JO 2010/11 s. 650.
- JO 2010/11 s. 654.
- JO 2012/13 s. 410.
- Lerwall, Lotta, 2013. ”Globalization and the question of official languages.” I Lind, Anna-Sara och Reichel, Jane (red.), *Administrative law beyond the state – Nordic perspectives*. Stockholm/Leiden: Liber/Nijhoff.

- Marcusson, Lena, 2005. *Universitetens rättsliga ställning. En rapport till SUHF hösten 2005*, tillgänglig på <https://suhf.se/publikationer/rapporter/>, besökt den 11 maj 2020.
- Persson, Vilhelm, 2020. ”Offentlig anställning och privat yttrandefrihet.” *Förvaltningsrättslig tidskrift*, 243–260.
- Prop. 1981/82:5. *Om godkännande av en nordisk språkkonvention*.
- Prop. 2005/06:2. *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik*.
- Prop. 2008/09:153. *Språk för alla – förslag till språklag*.
- rskr. 2008/09:271.
- SOU 2002:27. *Mål i mun – Förslag till handlingsprogram för svenska språket*.
- SOU 2008:26. *Värna språken – förslag till språklag*.
- SOU 2012:5. *Högskolornas föreskrifter*.
- Strömberg, Håkan, 1999. *Normgivningsmakten enligt 1974 års regeringsform*. 3 uppl. Lund: Juristförlaget i Lund.
- Strömberg, Håkan och Lundell, Bengt, 2018. *Allmän förvaltningsrätt*, 27 uppl. Stockholm: Liber.
- SÖ 1982:93. Konvention mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om nordiska medborgares rätt att använda sitt eget språk i annat nordiskt land, Svaneke Bornholm, den 17 juni 1981.
- Universitetskanslersämbetet, 2013. *Tillsynsbesöket vid Linköpings universitet 2012*. Rapport 2013:5, tillgänglig på www.uka.se, besökt den 8 maj 2020.
- Universitetskanslersämbetet, 2016a. *Tillsynsbesöket vid Blekinge tekniska högskola 2015*. Rapport 2016:6, tillgänglig på www.uka.se, besökt den 8 maj 2020.
- Universitetskanslersämbetet, 2016b. *Tillsynsbesöket vid Örebro universitet 2016*. Rapport 2016:14, tillgänglig på www.uka.se, besökt den 8 maj 2020.
- Universitetskanslersämbetet, 2020. *Rättssäker examination*. 4 uppl., tillgänglig på www.uka.se, besökt den 8 maj 2020.
- Vogel, Hans-Heinrich, 1999. ”En lag om svenska språket?” I Marcusson, Lena (red.), *Festskrift till Fredrik Sterzel*. Uppsala: Iustus.
- Wenander, Henrik, 2014. *Fri rörlighet i Norden. Nordiska gränshinder i rättslig belysning*. Lund: Juristförlaget i Lund.
- Wenander, Henrik, 2020. ”Universiteten och de juridiska fakulteterna som remissinstanser.” *Svensk Juristtidning*, 39–43.
- Överklagandenämnden för högskolan, beslut 2017-02-03, reg.nr 23-77-17, tillgängligt på www.onh.se, besökt den 14 maj 2020.

MINNESORD

Olof Hedling

*Av Lars Gustaf Andersson, Torbjörn Forslid,
Bibi Jonsson & Paul Tenngart*

Olof Hedling – som ingen kallade något annat än Olle – föddes i Lund den 17 juli 1962. Han växte upp i Växjö, där familjen hade sina rötter, och tog studenten på Katedralskolan 1981.

På 1980-talet vände Olle åter till Lund för studier i bland annat national-ekonomi, ett intresse han aldrig släppte helt. Filmvetenskapen blev dock efter hand alltför lockade. Här förenades han med sin storebror Erik, som också var verksam inom ämnet. De båda var också under flera år verksamma vid Lunds Studenters Filmstudio, där de tillsammans med andra blivande kolleger bidrog till att sätta sin prägel på ett stycke lundensisk filmkultur, nu förpassad till arkiven.

Det var som doktorand- eller filmvetarkolleger vid Litteraturvetenskapliga institutionen vi kom i kontakt med Olle. Han var redan då en färgstark akademiker. Medan litteraturvetenskapen hade sina tydliga regler för vilka litterära alster som var värda att studera, hade Olle en betydligt mer offensiv och tillåtande inställning till vad som ska ses som konst och vilka konstnärliga uttryck som är värda att beforska. Samtalen med Olle hade en tydlig tendens att överskrida barriärerna mellan högt och lågt, eller kvalitets- och populärkultur. Hans sociala talang och icke-hierarkiska inställning till livet drev ofta samtalet åt oväntade håll: filmkritikens utveckling, förvisso, men också funderingar om rockmusik eller skvaller om Ingmar Bergman.

Filmvetenskapen i Lund var på denna tid fortfarande en del av litteraturämnet, en underavdelning som betecknades Litteraturvetenskap: drama – teater – film. Den inte alltid helt friktionsfria relationen mellan filmvetenskapen och litteraturvetenskapen stod på sitt sätt också i centrum för Olles doktorsavhandling, *Robin Wood. Brittisk filmkritiker* (2001). Wood hade studerat i Cambridge för den legendariske litteraturforskaren och kritikern F.

R. Leavis. Inspirerad av Leavis strävade Wood under 1960- och 70-talen efter att etablera filmen som en central konstform och samhällskraft och – analogt med detta – filmvetenskapen som en lika viktig del av det kulturella fältet som litteraturstudiet. Avhandlingen var ett pionjärbete på fältet. Typiskt för Olle odlade han också en vänskap med avhandlingens studieobjekt; Olle och Robin Wood kom sedan att umgås tills den senare gick bort 2009.

Efter disputationen tilldelades Olle en lektorstjänst vid dåvarande Växjö universitet men lockades tillbaka till Lunds universitet redan efter ett par år och var sedan verksam här resten av sitt liv. Han blev oavlönad docent 2010 och invaldes i Vetenskaps societeten i Lund året därpå.

Olle drog ett tungt lass inom ämnets grundutbildning och undervisade på en rad olika kurser. Han hade flera administrativa uppdrag, det viktigaste som koordinator för en ny masterutbildning i film- och mediaproduktion, ett samarbete mellan Ystad kommun, Lunds universitet, Film i Skåne och Sparbanken Syd. Här kunde hans sociala förmåga, stora filmintresse och ingående ekonomiska kunskaper förenas. Olle kom därigenom att samarbeta med filmbranschen, inte minst de regionala aktörer som under den här perioden kom att bli viktiga i svenskt filmliv. Detta ledde också till en omorientering i Olles forskningsintressen. Han kom nu alltmer att intressera sig för filmens materiella villkor och förutsättningarna för filmproduktion. Snart började han delta i internationella konferenser kring filmproduktion och blev med tiden en central medlem i det stora europeiska nätverk som formerats kring forskningsfältet. Flera artiklar, antologibidrag och redigerade tidskriftsnummer flöt ur hans dator på Helgonabacken. En av de få saker som han öppet oroade sig för när han blev sjuk var att han inte skulle hinna skriva färdigt den bok han då arbetade med tillsammans med andra skandinaviska forskare.

Olle hade över huvud taget ett imponerande internationellt kontaktnät. Redan under doktorandtiden tillbringade han en termin vid University of Warwick i Storbritannien. Under senare år var han gästprofessor vid University of Illinois at Urbana-Champaign. Tillsammans med hustrun Mariah, även hon filmforskare, besökte han olika konferenser, främst i USA och Storbritannien men också i forna Östeuropa. Bland hans olika internationella uppdrag kan nämnas att han var medlem av den rådgivande kommittén för Routledges bokserie *Remapping World Cinema: Regional Transformations and Global Transformations* samt en av koordinatörerna för MINE (Media

Industries Network Europé). Även nationellt hade han viktiga uppdrag, till exempel i Svenska Filminstitutets råd för spridning och visning av film.

Som lärare och handledare var Olle väldigt uppskattad. Studenterna fick möta en lärare som bekymmersfritt växlade mellan genrer och stilsorter och gärna inflätade personliga minnen och anekdoter i föreläsningarna. Han var också delaktig i ämnets forskarutbildning och var när han insjuknade ansvarig för antagningen av nya doktorander. Han hann leda två doktorander fram till disputation, Atene Mendelyte och Lars Diurlin, båda nu väletablerade forskare i ämnet, men genom sina kontinuerliga korridorsamtal förde han in flera av ämnets doktorander i fältet, uppmuntrade alltid till resor och publicering, knöt kontakter och förklarade verksamhetens oskrivna regler.

Som akademisk kollega var Olle, som framgått, något av ett socialt geni. Han brukade göra sina dagliga svep till det för filmvetare och litteraturvetare gemensamma köket på Språk- och litteraturcentrum, alltid med någon intressant information eller iakttagelse han ville kommentera och diskutera. Han väjde inte för polemik, men var också snar med att erkänna egna brister i olika sammanhang. Det var alltid både givande och roligt att tala med Olle. Vi saknar honom alla som en god kollega och vän.

Lars-Olof Larsson

Av Peter Aronsson

Lars-Olof Larsson föddes den 15 november 1934 i Växjö. Efter forskarstudier vid Lunds universitet med *Det medeltida Varend* (1964) som avhandling och docentmeritering återvände Larsson till den då nyetablerade universitetsfilialen i Växjö, som förblev utgångspunkten för hans mycket produktiva gärning. Forskningsmiljön där blev stark och erkänd, fostrade en rad framgångsrika historiker och bidrog till att Växjö gick från högskola till universitet 1999. Han avled i Växjö den 27 mars 2020.

Larsson deltog i det nordiska ödegårdsprojektet och rörde sig därefter brett över tid och rum i svensk historia. Han lät sig inspireras av tidens historiografiska strömningar, men behöll hela tiden en särskild blick för den källkritiska metoden, de lokala verkligheternas betydelse och den bildade allmänhetens rätt och vilja att ta del av vetenskapligt grundad historia. Bibliografin som upprättades i festskriften till 60-årsdagen 1994 vittnar med sina 415 poster om både bredd och fokus.

Det distinkta historiografiska bidraget som Larssons produktion etablerar har en startpunkt i samma landskap som bildade utgångspunkt för Vilhelm Mobergs arbete och delar blicken för människorna och lokalsamhällets dynamik men adderar konsekvent och pedagogiskt modern vetenskaplig metod. Det blir till ett unikt samlat, omfattande och betydelsefullt bidrag i en redan lång tradition där Petter Rudebeck, Gunnar Olof Hyltén-Cavallius och P G Vejde format ett rum för lokalhistoria som vill vara något mer än bara en illustration till den nationella eller generella historien.

Avhandlingen bidrog till att föra in agrar- och socialhistorien på bred front under 70-talet. Den tidiga järnframställningen och brukshistorien knyts till tidig industrialisering och stormaktstidens omvälvande mobiliseringar. När Annalesskolan och antropologisk historia och senare mikrohistoria ramat in historiografin teoretiskt så bidrog Larsson hela tiden återkopplande med ny

empiri, lyhört och intresseväckande. Blicken och intresset för människorna är där från avhandlingen över Dackeland till den 2002 Augustuprisade boken om Gustav Vasa med den talande undertiteln *Landsfader eller tyrann*.

När Ulrika Eleonora Stålhammars öde från herrgårdsdam till manlig artillerist först presenterades var det inte inramat av identitets-, queer- eller genusteori, utan noggrant kartlagt genom domstolshandlingar. Men Ulrikas våldokumenterade öde öppnade sig redan i Larssons första artikel för den typen av reflektioner – som senare plockats upp och återbrukats flitigt av andra forskare.

Historia ska vila på empirisk grund och bearbetas med vetenskaplig metod. Obligatoriska arkivresor till Vadstena gällde för alla grundstudenter vid Högskolan i Växjö. Den svindlande känslan av att genom originaldokument komma i närkontakt med det förflutnas handlingar och ansvaret i att förvalta dessa insikter väl lade en grund för mitt och många studerandes engagemang. Kunnandet ska dock inte stanna enbart inom akademien. Denna strävan visar sig i omsorgen om framställningsformen i alla arbeten, flitig populärvetenskaplig publicering, grundande av en av Sveriges största historiska föreningar med 400 medlemmar år 1978 och Smålands akademi 1993.

Den historiska kunskap som Larsson bidragit med spelar en roll för akademien och de historieintresserades krets men sträcker sig betydelsen längre än så. Den bidrar till en självkänsla och självkänedom som gör medborgarna och lokalsamhället starkare och redo för en utmanande och föränderlig samtid.

Göran Rystad

Av Birthe & Tommie Sjöberg

Göran Rystad var verksam som professor i historia vid Lunds universitet åren 1975–91. Han var född och uppvuxen i Bjärnum där hans far, Johan, var överlärare. Hans mor, Ida, var också utbildad lärare. Göran Rystad hade en två år äldre syster, Barbro, och en tvillingsyster, Gunvor. Efter de första skolåren var han elev vid Hässleholms Högre Allmänna Läroverk där han tog studenten 1945.

Göran Rystads bildningsgång är både spännande och imponerande. År 1952 blev han filosofie licentiat vid Lunds universitet och tre år senare filosofie doktor på avhandlingen *Johan Gyllenstierna, rådet och kungamakten. Studier i Sveriges inre politik 1660–1680*. De följande nio åren var han docent i Lund. Efter en fyraårig tjänst som universitetslektor i Stockholm, 1964–68, återvände han till Lunds universitet där han stannade till 1972. Åren 1972–75 var han verksam som professor vid Umeå universitet, och 1976 efterträdde han Jerker Rosén som professor i historia vid Lunds universitet.

Under åren som Göran Rystad tjänstgjorde vid ovan nämnda universitet vistades han – imponerande nog – även på tre olika universitet i USA som forskare respektive gästprofessor: vid Indiana University (1963–64), Harvard University (1966–67, 1970) och University of Nebraska (1982). Flera av hans viktiga vetenskapliga arbeten tillkom under de här vistelserna.

Göran Rystad invaldes som ledamot i ett stort antal inhemska och internationella vetenskapliga sällskap, såsom Vetenskaps societeten i Lund 1958, Gesellschaft für Deutsche Presseforschung 1965, Delegationen för militärhistorisk forskning 1976, Det kongelige danske Selskab for Faedrelandets Historie 1977, Kungl. Vitterhetsakademien 1980, Academie Européenne d’Histoire 1981, Kungliga Krigsvetenskapsakademien 1985 och Polska Vetenskapsakademien 1996. Han var även ledamot i DC 3-utredningen 1991–92 och Neutralitetspolitikkommissionen 1992–94.

Bredden i Göran Rystads forskning är aktningvärd. Den innefattar både svensk och internationell historia från 1600-talet till nutid, men också militärhistoria, stadshistoria och presshistoria. Ett lysande exempel på hans arbete är *Kriegsnachrichten und Propaganda während des dreissigjährigen Krieges* (1960) som är ett genombrottsverk i förståelsen av den svenska stormaktspolitiken under 1600-talet. Han var också en aktad specialist i amerikansk historia, som resulterade i verk som *Ambiguous Imperialism. American Foreign Policy and Domestic Politics at the Turn of the Century* (1975), *Congress and American Foreign Policy* (1981) och *Prisoners of the Past? The Munich Syndrome and Makers of American Foreign Policy in the Cold War Era* (1982). Många amerikanska historiker har med rätta uttryckt sin beundran inför Göran Rystads forskningsbredd.

Intresset för amerikansk historia var inte det enda uttrycket för Göran Rystads internationellt orienterade forskning. Han initierade flera forskningsprojekt, bland annat om flyktingströmmar och internationell migration. Projektet som inleddes 1984 mynnade ut i en stor internationell konferens i Lund 1988 med några av världens ledande flyktingforskare. Temat för konferensen gav titeln på boken som Göran Rystad var redaktör för: *The Uprooted. Forced Migration as an International Problem in the Post-War Era* (1990). Flyktingprojektet genererade därefter ett flertal olika projekt under hans ledning med liknande tematik, bland annat om flyktingmottagande, migration och FN:s fredsarbete.

Det vore omöjligt för oss att redovisa Göran Rystads enorma vetenskapliga produktion. Vi lyfter istället fram ett tillfälle 2009 då han välvilligt ställde upp som föreläsare i Viktor Rydbergsällskapet i Jönköping. Med hjälp av Libris försökte vi att presentera hans forskning. Men efter att vi fått 200 träffar gav vi upp och inriktade oss istället på det som vi tyckte var extra intressant. Det visade sig emellertid att han inte behövde någon djupare presentation. I Jönköping var han, utöver forskningen, särskilt känd för att ha bidragit med *Jönköpings stads historia* 1965. Dessutom mindes många av de äldre åhörarna läroboksserien *Ögonvittnen berättar* som de haft stor glädje av när de undervisat. Föredraget som utgick från hans bok *Karl XI. En biografi* (2001) mottogs med stor beundran. Vi nämner föreläsningen i Rydbergsällskapet eftersom den är representativ för Göran som person. Han ställde alltid upp och delade generöst med sig av sina omfattande kunskaper.

Till sist några personliga minnen från de tiotal långa privata resor till

bland annat USA och Italien som vi har gjort med Göran och Birgitta Rystad. Resorna var fest och glädje från början till slut, men för oss två blev de även bildningsresor, med Göran som fingerkänslig ciceron. Vi besökte bland annat Fort Sumter utanför staden Charleston i South Carolina, där det nordamerikanska inbördeskriget inleddes. Då liksom vid andra tillfällen under våra resor tröttnade han till vår stora glädje aldrig på att dela med sig av sina stora kunskaper till oss två mycket frågvisa medresenärer.

Göran Rystad intar en alldeles särskilt stor plats i våra hjärtan.

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

Vetenskapssocieteten i Lund 100 år

I år firar Vetenskapssocieteten i Lund sitt 100-årsjubileum. Societeten stiftades den 6 maj 1920 av, som man brukar säga, några unga ”arga” docenter. Syftet var att främja humanistisk forskning, befrämja tryckning av vetenskapliga verk, understödja vetenskapliga undersökningar, ta initiativ till forskningsprojekt och anordna föredrag. Det som särskilt föranledde bildandet av en ny humanistisk akademi var de yngre forskarnas osäkra tillvaro mellan disputation och professor, det så kallade docenteländet, svårigheten att finna säker inkomst och få sina vetenskapliga verk publicerade. Vetenskapssocieteten har alltsedan dess understött yngre forskare vid Lunds universitet med resestipendier, priser för förtjänstfulla avhandlingar och givit plats för uppsatser i årsbok och skriftserier.

Det var en speciell tid, året 1920 när Societeten bildades. Lunds universitet hade nyligen firat sitt 250-årsjubileum, första världskrigets skyttegravskrig hade ändat och spanska sjukan hade dragit över världen. Under ett år från 1 juli 1918 till 30 juni 1919 dog 34 374 personer i Sverige i spanska sjukan, i världen över 50 miljoner. Vid en likaledes speciell tid, jubileumsåret 2020, grasserar en ny farsot, Covid-19, som hittills (vid mitten av juli) skördat 5 572 personers liv i Sverige. I världen har över 580 000 dödsfall konstaterats. Siffrorna väntas stiga. Det har inneburit att många av planerna för jubileumsåret har tvingats ändras. Året inleddes dock hoppfullt med invigningen av Humaniora 2020, som är en särskild satsning i samarbete med de humanistiska och teologiska fakulteterna vid Lunds universitet för att uppmärksamma humanistisk forskning och utbildning. Den 5 mars anordnade Vetenskapssocieteten ett välbesökt halvdagssymposium, ”Humaniora i framtiden”, i samarbete med Humtank och LU Futura. Sedan bröt epidemin lös. Det blev därmed inte möjligt att hålla jubileumshögtiden den 6 maj som det var tänkt. Men till den dagen kom vår jubileumsbok ut, *I Pallas Athenas huvud. Hundra år av humaniora*, som innehåller texter om Vetenskaps-

societetens historia, om humanioras förändring under det senaste seklets gång och dess roll i dag och i framtiden.

Men varför firar man jubileer? Vid jubileer stannar man upp och reflekterar över vad man har åstadkommit, hur läget är just nu, och vad man hoppas kunna genomföra i framtiden. Jubileer handlar om tid, om hur man placerar sig själv i tidens obevekliga fortgång, om att människan är en del av tiden, hur hon handlöst dras med i en strid ström av temporal förändring. Det är minne och hopp om framtiden.

David Dunér, präses

Vetenskaps societeten i Lund

2020

Styrelse

Præses: *David Dunér*

Vice præses: *Jayne Svenungsson*

Sekreterare: *Blaženka Scheuer*

Vice sekreterare: *Johannes Lindvall*

Skattmästare: *Bengt L. Andersson*

Ledamöter: *Marie Cronqvist, Daniel Möller, Maria Persson, Nils Silfverschiöld*

Suppleanter: *Otto von Arnold, Per Nilsén, Mikael Roll*

Redaktionskommitté för Skånsk senmedeltid och renässans

Ordförande: *David Dunér*

Sekreterare: *Göte Paulsson*

Medlemmar: *Elisabet Göransson, Mattias Karlsson, Thomas Bergqvist Rydén,*

Sten Skansjö, Ola Svensson, Elsa Trolle Önnerfors

Årsboksredaktör

Daniel Möller

Revisorer: *Magnus Jerneck, Ulrika Lindstedt*

Suppleanter: *Erik Hedling, Håkan Rylander*

Hedersledamöter

Bexell, Göran, f. 43, 89, professor, f.d. præses

Bringéus, Nils-Arvid, f. 26, 65, professor, f.d. præses

Österberg, Eva, f. 42, 75, professor

Nyinvalida ledamöter
Inga nya inval

Stiftande ledamöter

Alfredson, Ulf, f. 23, 89, advokat
 Althin, Anders, f. 44, 83, direktör
 Andersson, Bengt L., f. 44, 12, direktör
 Arnold, Otto von, f. 50, 02, civilekonom
 Asklund, Lars, f. 42, 03, arkitekt SAR
 Björk, Nils Olof, f. 47, 19, fil. dr
 Blecher, Lennart, f. 55, 19, direktör
 Bonnier, Åke, f. 57, 15, biskop
 Burgman, Torsten, f. 25, 90, fil. dr
 Cavalli-Björkman, Hans, f. 28, 83, bankdirektör
 Denrell, Christer, f. 41, 03, ekon. dr h c
 Ehrensvärd, Jörgen, f. 32, 84, greve
 Fernström, Elisabeth, f. 51, 02, med. dr h c
 Fåhraeus, Christer, f. 65, 19, med. dr, tekn. dr h c
 Gyllenkrok, Nils, f. 48, 88, friherre
 Jarlskog, Anders, f. 63, 19, direktör
 Johansson, Carl Gustav, f. 37, 86, direktör
 Larsén, Carlhåkan, f. 38, 02, fil. mag.
 Leithner, Christina von, f. 41, 95, friherrinna
 Lindskog, Bengt I., f. 29, 95, professor
 Lundström, Åge, f. 44, 94, bankdirektör
 Luthersson, Peter, f. 54, 03, docent
 Nyman, Sven, f. 59, 19, civilekonom, ekon. dr h c
 Ohlsson, Gunilla, f. 44, 19, teol.dr
 Palm, Göran, f. 33, 83, bankdirektör
 Paulsson, Maria, f. 70, 19, direktör
 Ramel, Gustaf, f. 56, 02, friherre
 Rausing, Birgit, f. 24, 85, fil. dr hc & med. dr hc
 Schwerin, Carl Johan von, f. 71, 08, lantmästare
 Silfverschiöld, Irma, f. 37, 83, friherrinna
 Silfverschiöld, Nils, f. 61, 13, friherre
 Skjutare, Lars-Erik, f. 52, 08, bankdirektör
 Sverdrup, Paul, f. 44, 19, fil. kand.
 Thulin, Lars, f. 40, 99, direktör

Tornberg, Hans, f. 41, 83, advokat
 Trolle-Bonde, Gustaf, f. 43, 77, greve
 Wachtmeister, Carl Gustaf, f. 49, 03, greve
 Westin Jansson, Christian, f. 49, 20, civilekonom, ekon. dr h c
 Åshuvud, Olof, f. 31, 94, direktör

Arbetande ledamöter

A. INLÄNDSKA

Akujärvi, Johanna, f. 73, 13, docent
 Alm, David, f. 69, 10, docent
 Amsellem, Patrick, f. 69, 15, fil. dr
 Andersson, Fredrik, f. 68, 06, professor
 Andersson Djurfeldt, Agnes, f. 73, 12, professor
 Bacquin, Mari, f. 70, 18, docent
 Balkenius, Christian, f. 66, 10, professor
 Bergman, Kerstin, f. 70, 10, docent
 Bexell, Magdalena, f. 74, 17, docent
 Bringselius, Louise, f. 74, 16, docent
 Burenhult, Niclas, f. 69, 10, docent
 Carling, Gerd, f. 71, 10, docent
 Cronqvist, Marie, f. 73, 13, docent
 Dahlman, Christian, f. 70, 13, professor
 Duffy, Cian, f. 73, 18, professor
 Dunér, David, f. 70, 08, professor
 Edling, Christofer, f. 66, 18, professor
 Egerland, Verner, f. 66, 01, professor
 Enflo, Kerstin, f. 78, 14, docent
 Falkheimer, Jesper, f. 70, 12, professor
 Friis, Elisabeth, f. 73, 17, docent
 Gerding, Henrik, f. 71, 18, docent
 Granfeldt, Jonas, f. 71, 10, professor
 Gustafsson, Anna W., f. 68, 15, docent
 Gustafsson Lundberg, Johanna, f. 69, 16, docent
 Göransson, Elisabet, f. 71, 17, docent
 Haider, Jutta, f. 73, 18, professor
 Halldenius, Lena, f. 67, 12, professor

Harrison, Dick, f. 66, 01, professor
 Heberlein, Ann, f. 70, 11, teol. dr
 Henning, Martin, f. 78, 11, docent
 Hill, Annette, f. 70, 18, professor
 Holgersson, Ulrika, f. 72, 17, docent
 Holmberg, Gustav, f. 67, 06, docent
 Holmer, Arthur, f. 66, 02, docent
 Hägerland, Tobias, f. 75, 16, docent
 Johansson, Victoria, f. 73, 19, docent
 Klintman, Mikael, f. 68, 09, professor
 Källkvist, Marie, f. 67, 07, docent
 Kärrholm, Sara, f. 74, 15, docent
 Levay, Charlotta, f. 66, 18, docent
 Lindvall, Johannes, f. 75, 15, professor
 Lundell, Patrik, f. 69, 10, professor
 Lundin, Katarina, f. 73, 14, docent
 Lundqvist, Åsa, f. 68, 18, professor
 Manninen, Satu, f. 68, 11, professor
 Moodysson, Jerker, f. 75, 10, professor
 Möller, Daniel, f. 74, 16, docent
 Mörte Alling, Annika, f. 70, 16, docent
 Neuhaus, Sinikka, f. 68, 10, teol. dr
 Nilsén, Per, f. 67, 12, docent
 Nilsson, Therese, f. 77, 18, docent
 Nordin, Jonas, f. 68, 19, professor
 Nordin, Magdalena, f. 67, 19, docent
 Nykvist, Karin, f. 70, 18, docent
 Olsson, Tobias, f. 73, 14, professor
 Osvath, Mathias, f. 74, 17, docent
 Persson, Johannes, f. 68, 06, professor
 Persson, Maria, f. 70, 14, docent
 Roll, Mikael, f. 77, 16, professor
 Rosengren, Henrik, f. 68, 17, docent
 Röcklinsberg, Helena, f. 69, 07, docent
 Sandberg, Helena, f. 69, 14, docent
 Sarsenov, Karin, f. 68, 10, docent

Scheuer, Blaženka, f. 67, 09, teol. dr
Steiner, Ann, f. 68, 18, docent
Sundin, Olof, f. 68, 10, professor
Svensson, Peter, f. 68, 17, docent
Svenungsson, Jayne, f. 73, 15, professor
Tenngart, Paul, f. 72, 10, docent
Teorell, Jan, f. 69, 16, professor
Vähäkangas, Mika, f. 68, 13, professor
Wallin, Annika, f. 72, 16, docent
Weijer, Joost van de, f. 66, 17, docent
Wenander, Henrik, f. 76, 19, professor
Wengelin, Åsa, f. 68, 05, docent
Wikander, Ola, f. 81, 18, docent
Willim, Robert, f. 70, 18, docent
Zetterholm, Karin, f. 67, 08, docent
Önnerfors, Elsa Trolle, f. 71, 16, docent
Östersjö, Stefan, f. 67, 16, docent
Östling, Johan, f. 78, 16, docent
Östlund, Joachim, f. 73, 18, docent

B. UTLÄNDSKA

Hult, Francis, f. 75, 16, docent

Seniorer

Aarnio, Aulis, f. 37, 83, professor
Aggestam, Karin, f. 65, 06, professor
Ahlström, Torbjörn, f. 65, 10, professor
Albertz, Rainer, f. 43, 93, professor
Ambjörn, Lena, f. 58, 04, professor, f.d. præses
Andersson, Hans, f. 36, 87, professor
Andersson, Helen, f. 59, 01, docent
Andersson, Lars Gustaf, f. 60, 05, professor
Andersson, Lars M., f. 61, 02, universitetslektor
Andrén, Anders, f. 52, 91, professor
Appelros, Erica, f. 64, 06, docent
Arwidi, Olof, f. 42, 94, professor

Baldwin, Peter, f. 56, 04, professor
 Battail, Jean François, f. 39, 93, professor
 Bauhn, Per, f. 60, 04, professor
 Berggren, Lars, f. 51, 96, professor
 Berggren, Lars, f. 51, 05, professor
 Bergholtz, Gunnar, f. 43, 89, professor
 Berglund, Birgitta, f. 54, 08, docent
 Bjerke, Björn, f. 41, 80, professor
 Björling, Fiona, f. 44, 81, professor
 Blomqvist, Göran, f. 51, 94, vd
 Blomqvist, Jerker, f. 38, 75, professor
 Blomqvist, Karin, f. 54, 97, professor
 Bogdan, Michael, f. 46, 84, professor
 Bohlin, Folke, f. 31, 74, professor
 Borgehammar, Stephan, f. 58, 05, professor
 Bornäs, Göran, f. 35, 74, docent
 Brinck, Ingar, f. 64, 06, professor
 Broberg, Gunnar, f. 42, 91, professor, f.d. præses
 Brückner, Wolfgang, f. 30, 79, professor
 Callmer, Johan, f. 45, 84, professor
 Carlsson Wetterberg, Christina, f. 50, 95, professor
 Cederlund, Johan, f. 63, 98, professor
 Christensen, Robert Zola, f. 64, 17, docent
 Christensen-Nugues, Charlotte, f. 64, 17, docent
 Christensson, Jakob, f. 65, 02, docent
 Clarke, Helen, f. 39, 88, Senior lecturer
 Collin, Sven-Olof, f. 57, 98, professor
 Delsing, Lars-Olof, f. 59, 98, professor
 Durovic, Lubomír, f. 25, 74, professor
 Duvall-Hargrove, Nancy, 92, professor
 Eckerdal, Lars, f. 38, 76, biskop
 Edgren, Lars, f. 53, 95, professor
 Egonsson, Dan, f. 56, 00, professor
 Ekberg, Lena, f. 54, 96, professor
 Ekerot, Lars-Johan, f. 42, 95, docent
 Ekholm-Friedman, Kajsa, f. 39, 87, professor

Elleström, Lars, f. 60, 96, professor
 Elmroth, Ingvar, f. 28, 80, docent
 Eneroth, Kristina, f. 62, 98, docent
 Engman, Max, f. 45, 94, professor
 Ersgård, Lars, f. 47, 95, professor
 Eyben, Bo von, f. 46, 90, professor
 Falk, Cecilia, f. 60, 98, professor
 Fogelmark, Staffan, f. 39, 80, professor
 Folkestad, Göran, f. 52, 99, professor
 Forslid, Torbjörn, f. 62, 12, professor
 Fridlund, Patrik, f. 64, 17, docent
 Friedman, Jonathan, f. 46, 97, professor
 Frykman, Jonas, f. 42, 89, professor
 Geels, Antoon, f. 46, 96, professor
 Geisler, Ursula, f. 64, 04, Dr Phil
 Gellerstam, Göran, f. 40, 92, universitetslektor
 Gerle, Elisabeth, f. 51, 03, professor
 Germundsson, Tomas, f. 54, 02, docent
 Gerner, Kristian, f. 42, 86, professor
 Gibert, Teresa, f. 54, 94, professor
 Grønnum, Nina, f. 45, 88, lektor
 Guillet de Monthoux, Pierre, f. 46, 83, professor
 Gullberg, Marianne, f. 64, 11, professor
 Gulz, Agneta, f. 63, 09, professor
 Gustafsson, Harald, f. 53, 96, professor
 Gustavsson, Anders, f. 40, 78, professor
 Gärdenfors, Peter, f. 49, 85, professor
 Haettner Aurelius, Eva, f. 48, 93, professor
 Hagström, Charlotte, f. 65, 11, docent
 Haikola, Lars, f. 47, 95, universitetskansler
 Hallonsten, Gösta, f. 49, 99, professor
 Hansson, Bengt, f. 43, 80, professor, f.d. præses
 Hansson, Martin, f. 65, 18, docent
 Haskå, Inger, f. 41, 80, docent
 Hedling, Erik, f. 55, 99, professor, f.d. præses
 Hermerén, Göran, f. 39, 76, professor

Hetzler, Antoinette, f. 43, 87, professor
Hidal, Sten, f. 46, 83, professor
Hjärpe, Jan, f. 42, 93, professor
Holm, Lisa, f. 62, 09, professor
Holmberg, Bo, f. 57, 95, professor
Holmberg, Claes-Göran, f. 46, 96, docent
Holmqvist, Kenneth, f. 64, 09, professor
Holsanova, Jana, f. 62, 08, docent
Hopt, Klaus J., f. 40, 83, professor
Hornborg, Alf, f. 54, 94, professor
Horne, Merle, f. 50, 96, professor
Hårdh, Birgitta, f. 45, 83, professor, f.d. præsæs
Häthén, Christian, f. 54, 97, jur. dr
Höög, Victoria, f. 55, 01, docent
Idvall, Markus, f. 64, 18, docent
Iregren, Elisabeth, f. 44, 94, professor
Jacobsen, Eric, f. 23, 61, professor
Jain, Kulbushan, f. 40, 87, professor
Jarlbro, Gunilla, f. 53, 07, professor
Jarlert, Anders, f. 52, 96, professor
Jeanrond, Werner, f. 55, 95, professor
Jennbert, Kristina, f. 50, 95, professor
Jerneck, Magnus, f. 51, 93, professor
Jirström, Magnus, f. 60, 10, professor
Johannesson, Eric, f. 23, 71, professor
Johansson, Ella, f. 58, 02, professor
Johansson, Karin, f. 62, 15, professor
Johansson, Mats, f. 58, 04, fil. dr
Jonnergård, Karin, f. 57, 99, professor
Jonsson, Bibi, f. 60, 06, professor
Jonsson, Hans, f. 28, 74, professor
Jonung, Lars, f. 44, 89, professor
Josefsson, Gunlög, f. 57, 98, professor
Julien, Marit, f. 58, 06, professor
Jungar, Sune, f. 36, 88, professor
Jönsson, Arne, f. 50, 98, professor

Jönsson, Håkan, f. 64, 07, professor
 Jönsson, Lars-Eric, f. 61, 10, professor
 Jönsson, Mats, f. 60, 08, professor
 Kaiserfeld, Thomas, f. 64, 12, professor
 Kander, Astrid, f. 62, 08, professor
 Karlsson, Klas Göran, f. 55, 91, professor
 Kaszinska, Maria, f. 42, 91, professor
 Klinge, Matti, f. 36, 76, professor
 Knutsson, Bengt, f. 36, 78, docent
 Koblik, Steven, f. 41, 77, professor
 Koch, Ludovica, f. 41, 83, professor
 Kolbe, Wiebke, f. 64, 14, professor
 Kornhall, David, f. 28, 68, docent
 KostECKI, Marian, Jan, f. 49, 83, professor
 Kronsell, Annica, f. 59, 09, professor
 Krummacher, Friedhelm, f. 36, 75, professor
 Kvist, Hans-Olof, f. 41, 94, professor
 Lagerroth, Ulla-Britta, f. 27, 70, professor
 Lagnevik, Claes-Magnus, f. 49, 98, professor
 Landén, Barbro, f. 54, 99, universitetslektor
 Larsson, Björn, f. 53, 96, professor
 Larsson, Lars, f. 47, 84, professor
 Larsson, Lars-Olof, f. 38, 85, professor
 Larsson, Lisbeth, f. 49, 99, professor
 Lauha, Aila, f. 51, 02, professor
 Leiss, Elisabeth, f. 57, 03, professor
 Lewan, Nils, f. 29, 77, docent
 Liepe, Lena, f. 62, 03, professor
 Lilius, Henrik, f. 39, 85, professor
 Liljefors, Max, f. 63, 13, professor
 Lindahl, Anders, f. 53, 97, universitetslektor
 Lindahl, Lars, f. 36, 89, professor
 Lindberg, Bo, f. 37, 80, professor
 Lindberg, Christer, f. 56, 97, professor
 Lindström, Caj-Gunnar, f. 42, 80, professor
 Lindström, Fredrik, f. 53, 95, professor

Ljung, Per Erik, f. 43, 95, docent
 Lund, Jørn, f. 46, 92, professor
 Lundblad, Kristina, f. 65, 17, docent
 Lundgren, Svante, f. 60, 12, docent
 Lundin, Susanne, f. 55, 00, professor
 Lundquist, Karl-Johan, f. 59, 05, professor
 Löfgren, Anna Brita, f. 33, 85, docent
 Löfgren, Orvar, f. 43, 81, professor
 Magnusson Staaf, Björn, f. 62, 14, docent
 Malm, Thomas, f. 60, 13, professor
 Mansén, Elisabeth, f. 54, 97, professor
 Massengale, James, f. 39, 85, professor
 Mattsson, Titti, f. 64, 15, professor
 Melander, Göran, f. 38, 83, professor
 Mettinger, Tryggve, f. 40, 86, professor
 Modéer, Kjell Åke, f. 39, 81, professor
 Moëll, Christina, f. 50, 02, professor
 Molnár, Valéria, f. 52, 95, professor
 Mortensen, Anders, f. 59, 03, fil. dr
 Mårtensson, Anders, f. 27, 82, museichef
 Nergelius, Joakim, f. 62, 00, professor
 Nielsen, Kirsten, f. 43, 93, professor
 Nilsson, Annika, f. 58, 09, docent
 Nilsson, Jan-Henrik, f. 61, 14, docent
 Nilsson, Jan Olof, f. 54, 97, universitetslektor
 Nilsson, Sten Åke, f. 36, 73, professor, f.d. præses
 Noll, Gregor, f. 64, 12, professor
 Norberg, Claes, f. 60, 99, professor
 Nordin, Svante, f. 46, 93, professor
 Norlin, Kjell, f. 43, 96, universitetslektor
 Norrhem, Svante, f. 62, 15, docent
 Nyberg, Lennart, f. 56, 00, universitetslektor
 Näsman, Ulf, f. 44, 94, docent
 Nøjgaard, Morten, f. 34, 78, professor
 O'Dell, Tom, f. 62, 14, professor
 Ohlsson, Anders, f. 56, 99, professor

Olander, Birgitta, f. 47, 96, docent
 Olausson, Deborah, f. 51, 99, professor
 Olsson, Erik J., f. 64, 07, professor
 Otterbeck, Jonas, f. 65, 10, professor
 Palm, Anders, f. 42, 86, professor
 Paradis, Carita, f. 53, 03, professor
 Paulsson, Göte, f. 45, 78, docent
 Persson, Anders, f. 56, 00, professor
 Petersson, Björn, f. 56, 08, docent
 Petersson, Bo, f. 60, 00, professor
 Piltz, Anders, f. 43, 82, professor
 Platzack, Christer, f. 43, 87, professor
 Prasad, Pushkala, f. 57, 99, professor
 Pålsson, Anne-Marie, f. 51, 95, docent
 Qvarnström, Olle, f. 53, 00, professor
 Rabinowicz, Wlodzimierz, f. 47, 96, professor
 Radler, Aleksander, f. 44, 87, professor
 Ragvald, Lars, f. 42, 95, professor
 Rahm, Henrik, f. 63, 11, docent
 Raudvere, Catharina, f. 60, 96, professor
 Resic, Sanimir, f. 64, 08, docent
 Riddersporre, Mats, f. 54, 98 docent
 Ritte, Hans, f. 30, 77, Universitäslektor, Dr Phil
 Roos, Carl Martin, f. 41, 76, professor
 Roos, Paavo, f. 37, 90, docent
 Rosengren, Inger, f. 34, 71, professor
 Rosenkvist, Henrik, f. 65, 11, professor
 Roslund, Mats, f. 57, 04, professor
 Rubenson, Samuel, f. 55, 95, professor
 Rudebeck, Elisabeth, f. 52, 01, fil. dr
 Rundquist, Franz-Michael, f. 48, 98, professor
 Rydén, Per, f. 37, 82, professor
 Rystedt, Eva, f. 45, 96, professor
 Rønnow-Rasmussen, Toni, f. 56, 07, professor
 Sabatakakis, Vassilios, f. 54, 06, fil. dr
 Sahlin, Nils-Eric, f. 54, 88, professor

Salmon, Patrick, f. 52, 04, professor
 Salomon, Kim, f. 48, 89, professor
 Salomonsson, Karin, f. 59, 05, docent
 Sanders, Hanne, f. 52, 01, professor
 Sandqvist, Sven, f. 39, 86, docent
 Sandström, Sven, f. 27, 59, professor
 Schiöler, Niklas, f. 64, 09, docent
 Schlyter, Suzanne, f. 44, 91, professor
 Schönström, Rikard, f. 55, 07, professor
 Schötz, Susanne, f. 65, 16, docent
 Sellerberg, Ann-Mari, f. 43, 93, professor
 Sen, Amartya, f. 33, 81, professor
 Sigrell, Anders, f. 61, 09, professor
 Simonsson, Tord, f. 26, 74, docent, biskop
 Sjöberg, Birthe, f. 46, 98, professor
 Sjöblad, Christina, f. 39, 93, professor
 Sjölin, Jan-Gunnar, f. 39, 84, professor
 Skansjö, Sten, f. 42, 88, professor
 Steene, Birgitta, f. 28, 80, professor
 Steensland, Lars, f. 41, 94, professor
 Stenberg, Leif, f. 59, 03, professor
 Stenström, Johan, f. 51, 01, professor
 Stolleis, Michael, f. 41, 92, professor
 Strömqvist, Sven, f. 54, 00, professor
 Sundholm, Göran, f. 53, 93, professor
 Swahn, Sigbrit, f. 33, 82, professor
 Svantesson, Jan-Olof, f. 44, 95, professor
 Svartvik, Jan, f. 31, 70, professor
 Svartvik, Jesper, f. 65, 04, professor, f.d. præses
 Svenbro, Jesper, f. 44, 92, professor
 Svensson, Birgitta, f. 48, 96, professor
 Svensson, Christina, f. 45, 98, docent
 Svensson, Jan, f. 50, 02, professor
 Svensson, Lars-Håkan, f. 44, 85, professor
 Svensson, Lars, f. 38, 86, docent
 Söderpalm, Sven Anders, f. 33, 76, professor

Söderström, Lars, f. 40, 89, professor
 Sørensen, Knud, f. 28, 71, professor
 Tamm, Ditlef, f. 46, 85, professor
 Teleman, Ulf, f. 34, 85, professor
 Thavenius, Jan, f. 34, 81, professor
 Thormählen, Marianne, f. 49, 83, professor
 Touati, Paul, f. 50, 95, professor
 Trautner Kromann, Hanne, f. 45, 95, professor
 Tägil, Sven, f. 30, 68, professor
 Törnquist-Plewa, Barbara, f. 60, 00, professor
 Törnqvist, Gunnar, f. 33, 68, professor
 Ulvros, Eva Helen, f. 54, 98, professor
 Vandkilde, Helle, f. 55, 00, docent
 Viberg, Åke, f. 45, 95, professor
 Vikner, Kerstin, f. 51, 98, docent
 Vinge, Louise, f. 31, 72, professor
 Wallengren, Ann-Kristin, f. 59, 07, professor
 Werbart, Bozena, f. 48, 95, professor
 Werner, Yvonne, f. 54, 97, professor
 Westerhult, Bo, f. 29, 72, docent
 Westerhäll, Lotta, f. 44, 93, professor
 Wiberg, Eva, f. 58, 02, professor
 Wienberg, Jes, f. 56, 97, professor
 Wikander, Örjan, f. 43, 92, professor
 Wikdahl, Magnus, f. 54, 97, universitetslektor
 Wilson, David, f. 30, 72, professor
 Wrede, Johan, f. 35, 72, professor
 Wärneryd, Olof, f. 31, 76, professor
 Yard, Stefan, f. 49, 99, professor
 Zander, Ulf, f. 65, 03, professor
 Zetterholm, Magnus, f. 58, 08, docent
 Zillén, Erik, f. 60, 03, docent
 Zlatev, Jordan, f. 65, 08, professor
 Åkesson, Lynn, f. 51, 97, professor

Bortgångna hedersledamöter

Andrén, Carl-Gustaf, 1922–2018, professor, f.d. universitetskansler
 Croce, Benedetto, 1866–1952, senator
 Ekwall, Bror Oskar Eilert, 1877–1964, professor
 Evans, Sir Arthur John, 1851–1941, professor
 Fehrman, Carl, 1915–2010, professor, f.d. præses
 Gjerstad, Erik Einar, 1897–1988, professor
 Heckscher, Eli, 1879–1952, professor
 Hirn, Yrjö, 1870–1942, professor
 Josephson, Ragnar, 1893–1966, professor, f.d. præses
 Kock, Karl Axel Lichnowsky, 1851–1935, professor
 Löfstedt, Einar, 1880–1955, professor, f.d. præses
 Lönnroth, Erik, 1910–2002, professor
 Meillet, Antoine, 1866–1936, professor
 Montelius, Oscar, 1843–1921, riksantikvarie
 Müller, Sophus, 1846–1934, museumsdirektör
 Nilsson, Martin P:sson, 1874–1967, professor
 Odén, Birgitta, 1921–2016, professor
 Stjernquist, Berta, 1918–2010, professor
 Tegnér, Esaias, 1843–1928, professor
 Thomsen, Vilhelm Ludvig Peter, 1842–1927, excellens, professor
 Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von, 1848–1931, excellens, professor
 Weibull, Lauritz, 1873–1960, professor, f.d. præses
 Werin, Algot, 1892–1975, professor
 Wölfflin, Heinrich, 1864–1945, professor

Bortgångna stiftande ledamöter

Acking, Carl-Axel, 1910–2001, professor
 Bendz, Maj, 1909–2006, fru
 Bendz, Olof Gregor Mortimer, 1904–1973, godsägare
 Bergengren, Axel Göran Magnus, 1921–1972, civilekonom
 Berger, Svante Edwin Larsson, 1871–1962, direktör
 Berger, Carl Magnus, 1915–1964, direktör
 Berger, Dagmar Linnea Charlotta, f. Boon, 1915–1989, fru
 Bergh, Thorsten Christian Howard, 1901–1965, jur. o. fil. kand., konsul
 Borelius, Sven 1928–2004, direktör

- Bratt, Bertil, 1932–1997, direktör
 Coyet, Hilda Eleonore Henriette Dorotée Amelie, f. friherrinnan Cederström, 1859–1941
 Crafoord, Holger Alf Erik, 1908–1982, direktör
 Dahlgren, Sture Hjalmar Thorild, 1888–1968, fil. dr, assurancesdirektör
 Dunker, Henry Christian Louis, 1870–1962, fabriksdisponent
 Edstrand, Karin Thekla Eleonora, 1880–1959, fröken
 Edstrand, Reinhold Theodor Werner, 1882–1923, direktör
 Ehrnberg, Gösta Theodor, 1895–1981, direktör
 Eklblom, Ingemar, 1903–1987, direktör
 Engeström, Max Emil Leopold, 1867–1930, konsul
 Faxe, Jörgen, 1902–2002, direktör
 Geijer, Fredrik Wilhelm Gustaf von, 1865–1930, ryttmästare, godsägare
 Gierow, Karl Ragnar Knut, 1904–1982, fil. dr, författare
 Græbe, Ejler Otto, 1892–1977, domkyrkoarkitekt
 Grönvall, Anders, fil. lic., 1937–2009, förste bibliotekarie
 Gyllenkrok, Nils Johan Malcolm, 1887–1941, friherre, hovstallmästare
 Gyllenkrok, Thure-Gabriel, 1922–2012, friherre
 Haffner, Johan, 1876–1931, stadsläkare
 Hallström, Hadar Erik H:son, 1900–1988, direktör
 Hallwyl Anna Fredrika Wilhelmina von, f. Kempe, 1844–1930, grevinna
 Hallwyl, Walter von, 1839–1921, greve
 Hammarskiöld, Sven Ludvig, 1901–1983, direktör, f.d. hovrättsråd
 Hansen, Einar Anton, 1902–1994, direktör
 Hansen, Jozzi Ella, f. Jensen, 1912–2000, verkst. direktör
 Hjelme-Lundberg, John, 1902–1970, konsul
 Holmberg, Hans Åke, 1919–2001, tekn. dr
 Holmström, Nils Gunnar Teodor, 1904–1987, direktör
 Jacobsen, Helge, 1882–1946, direktör
 Janson, Rolf G., 1925–2018, direktör
 Jensen, Arthur Marinus, 1891–1968, direktör
 Jerenäs, Hans, 1938–2018, grosshandlare
 Johnson, Sten K., 1945–2013, direktör
 Kamprad, Ingvar, 1926–2018, direktör
 Kennedy, Douglas, 1912–2007, godsägare
 Larsson, Inger, 1937–2013, informationskonsult

Larsson, Sven Gunnar, 1911–2003, direktör
 Lilliehöök, Lennart, 1924–2019, verkst. direktör
 Lindblad, Per, 1929–2018, direktör
 Lindh, Sten, 1922–2011, ambassadör
 Lindeberg, Sven-Ola, 1928–2016, fil. dr
 Lundberg, Sven Emil, 1889–1947, bergsingenjör, direktör
 Lundblad, Nils Waldemar, 1888–1947, hovrättsassessor, direktör
 Lundeqvist, Gösta Evald Andreas, 1892–1962, civilingenjör, direktör
 Lundström, Margit, f. von Geijer, 1907–2002, generalska
 Marklund, Kari, 1938–2019, landshövding
 Modin, Alvar, 1920–2007, direktör
 Malmros, Frans, 1925–2003, konsul
 Montelin, Adolf Fredrik, 1871–1941, apotekare
 Munksgaard, Ejnar Johannes, 1890–1948, forlagsboghandler, dr phil
 Mårtensson, Folke, 1922–1996, direktör
 Möller, Frans Ballieu, 1897–1995, direktör
 Mörck, Einar Walter, 1914–1982, direktör
 Nevsten, Andreas Edvard, 1885–1962, byggmästare
 Nordqvist, Gunhild Theresia Elvira, f. Edstrand, 1883–1951, doktorinna
 Ohlsson, Sven Håkan, 1920–1997, bokförläggare
 Olofsson, Johan Sigfrid Mattias, 1899–1981, leg. läkare
 Palmstierna, Anne-Marie Aurore, 1907–1995, friherrinna
 Palmstierna, Carl Otto, 1900–1966, friherre, hovjägmästare
 Palmstierna, Jacob, 1934–2013, friherre
 Penser, Per Wilhelm Julius, 1901–1993, advokat
 Petrén, Karl Anders, 1868–1927, professor
 Rasmusson, Eric, 1916–2011, direktör
 Rausing, Gad Anders, 1922–2000, docent, direktör, f.d. præsés
 Rausing, Hans, 1926–2019, direktör
 Roos, Axel, 1922–2007, bankdirektör
 Roos, Axel Bernhard, 1886–1957, jur. dr, advokat
 Sager, Olof, 1920–2008, universitetslektor
 Sahlberg, Karl-Erik, 1928–2019, direktör
 Sahlin, Bo Carl Henrik, 1901–1949, med. lic., direktör
 Sahlin, Carl Andreas, 1861–1943, fil. dr
 Sahlin, Johan Albert, 1868–1936, fabriksägare

Sahlin, Stig Erik Gunnar, 1899–1963, ambassadör
 Samuelson, Sten Olov, 1926–2002, professor
 Sandberg, Ivar Nils Gotthard, 1881–1961, direktör
 Sandblom, Grace, f. Schaefer, 1907–2006, fru
 Schmiterlöv, Adelheid Emma Otburgis von, 1875–1959, godsägare
 Strömbom, Nils Alfred Ragnar, 1898–1983, kapten, fil. lic.
 Ståhlbrandt, Åke, 1914–1995, direktör
 Swartz, Carl Johan Gustaf, 1858–1926, universitetskansler
 Swartz, Pehr Johan Jacob, 1860–1939, direktör
 Thomasson, Tage Emanuel, 1894–1974, civilingenjör, direktör
 Thott, Greta, 1908–2003, grevinna
 Thott, Gustaf Otto Tage Stig, 1885–1948, greve, hovjägmästare
 Trolle-Bonde, Anna Ingeborg Blenda, f. von Essen, 1908–1973, grevinna
 Trolle-Bonde, Carl, 1907–1969, greve
 Tunhammar, Elam, 1903–1995, direktör
 Wachtmeister, Axel Wilhelm, 1869–1929, greve, kammarherre
 Wehtje, Ernst Jonas, 1891–1972, tekn. dr, direktör
 Weibull, Märta Maria (Mary) Sofia, f. Fahlbeck, 1897–1968, fru
 Wessman, Gunnar, 1928–2019, verkst. direktör
 Westerberg, Gunnar, 1920–2001, civilingenjör
 Westrup, Johan Wilhelm Magnus, 1862–1939, v. konsul
 Wetterlundh, Sune Charles Gustaf, 1904–2000, verkst. direktör
 Wiberg, John Åke Truli, 1902–1963, överintendent
 Wigstrand, Gunnar, 1903–1965, disponent
 Wijkander, Klara Severina, f. Kock, 1888–1977, fru
 Wrangel von Brehmer, Margit, 1916–2011, friherrinna
 Wrede, Ulrika, 1955–2012, friherrinna

Vetenskapssocietetens presidium 1920–2020*Preses*

Lauritz Weibull	1920–1927
Emil Olsson	1928–1930
Einar Löfstedt	1931–1934
Alf Nyman	1935–1938
Ragnar Josephson	1939–1945
Sture Bolin	1946–1954
Holger Arbman	1955–1959
Karl Gustav Ljunggren	1960–1961
Gerhard Bendz	1962–1963
Jerker Rosén	1964
Carl Fehrman	1965–1968
Nils-Arvid Bringéus	1969–1970
Gad Rausing	1970–1975
Curt Kihlstedt	1976–1979
Birger Bergh	1980–1982
Sten Åke Nilsson	1983–1984
Ingmar Brohed	1985–1987
Bengt Hansson	1988–1991
Göran Bexell	1992–1996
Gunnar Broberg	1997–1998
Birgitta Hårdh	1999–2000
Greger Andersson	2001–2004
Sven Strömquist	2005–2007
Erik Hedling	2008–2010
Lena Ambjörn	2011–2013
Jesper Svartvik	2014–2018
David Dunér	2019–

Sekreterare

Jöran Sahlgren	1920–1928
Algot Werin	1929–1932
Sture Bolin	1933–1938
Karl Gustav Ljunggren	1939–1940

Krister Hanell	1941–1944
Ture Johannisson	1945
Gerhard Bendz	1945–1954
Hans Nilsson-Ehle	1955–1956
Birger Sallnäs	1957–1959
Berta Stjernquist	1960–1965
Sven Sandström	1966–1968
Erland Lagerroth	1969–1971
Louise Vinge	1972–1977
Bos Westerhult	1978–1983
Anders Grönvall	1983–2000
Catharina Raudvere	2001–2005
Johan Stenström	2006–2008
Victoria Höög	2008–2009
Mats Jönsson	2010–2011
Karin Sarsenov	2012–2013
David Dunér	2013–2018
Blaženka Scheuer	2019–

Skattmästare

Wilhelm Westrup	1920–1923
Nils Lundahl	1924–1933
Thorild Dahlgren	1934–1964
Gunnar Wigstrand	1965
Axel Roos	1966–1984
Göran Palm	1985–1991
Hans Thornberg	1992–2003
Christer Denrell	2004–2017
Bengt L. Andersson	2018–

Stadgar för Vetenskaps societeten i Lund

Av den 6 maj 1920 med ändringar av den 8 dec. 1944, den 27 nov. 1948, den 4 dec. 1953, den 31 nov. 1964, den 25 nov. 1967, den 21 nov. 1970, den 20 nov. 1971, den 19 nov. 1982, den 25 nov. 1994 och den 30 nov. 2001.

SOCIETETENS UPPGIFT OCH SAMMANSÄTTNING

§ 1

Vetenskaps societeten i Lund har till uppgift att främja humanistisk vetenskaplig forskning, däri inbegripet religions-, rätts- och samhällsvetenskap. Societeten skall i sin verksamhet särskilt beakta yngre forskares behov.

§ 2

Societeten består av stiftande samt inländska och utländska arbetande ledamöter jämte hedersledamöter och seniores. Till arbetande ledamot kan endast vetenskapsidkare som inte fyllt 55 år utses. Vid 55 års ålder övergår arbetande ledamot till gruppen seniores. I Societetens styrelse och nämnder kan endast stiftande och inländska arbetande ledamöter inväljas.

Endast stiftande och inländska arbetande ledamöter äger delta i val och i sådana överläggningar och beslut som rör ekonomiska och administrativa frågor.

§ 3

De inländska arbetande ledamöternas antal får vara högst 100, de utländska arbetande ledamöternas högst 35, de stiftande ledamöternas högst 50.

§ 4

Till stiftande ledamot kan utses person, som visat synnerligt engagemang för humanistisk vetenskap och kultur, eller person, som Societeten finner kunna bidra till Societetens verksamhet och utveckling. Stiftande ledamot äger samma rättigheter som inländsk arbetande ledamot.

§ 5

Till Societetens hedersledamöter kan väljas personer av utmärkt förtjänst om humanistisk vetenskap. Deras antal må ej överstiga sju.

STYRELSER OCH NÄMNDER

§ 6

Societetens angelägenheter handhas av en styrelse, bestående av nio ledamöter, av vilka en är praeses, en vice praeses, en sekreterare, en vice sekreterare och en skattmästare. Av styrelsens medlemmar skall minst tre vara stiftande ledamöter. För styrelsemedlemmarna väljs tre ersättare.

§ 7

Vid varje högtidssammanträde väljs för en tid av 3 år tre styrelsemedlemmar och en ersättare.

§ 8

Styrelsen, som har sitt säte i Lund och till vars sammanträden samtliga dess medlemmar och ersättare kallas, är beslutför då minst fem av dessa är närvarande. Vid lika röstetal har praeses utslagsröst.

§ 9

Arbetande ledamöter och hedersledamöter väljs av Societeten. Det åligger styrelsen att, genom utsedd valkommitté, bereda och för Societeten framlägga förslag till inval. Envar ledamot äger lämna förslag till inval. Sådant förslag skall vara styrelsen tillhanda senast den 1 februari året för inval.

Stiftande ledamöter väljs av styrelsen.

§ 10

Till tryckning i Societetens skriftserier inlämnade skrifter bedöms av styrelsen eller en av styrelsen utsedd kommitté, efter inhämtande av utlåtande från facksakkunnig.

ÄMBETSMÄN

§ 11

Societetens ämbetsmän är sekreteraren, vice sekreteraren och skattmästaren.

§ 12

Sekreteraren skall hålla förteckning över Societetens ledamöter, föra protokoll vid Societetens sammanträden samt förbereda och föredraga de ärenden som där skall förekomma, verkställa de vid sammanträdena fattade besluten, till varje högtidssammanträde avge styrelsens berättelse om Societetens verksamhet under föregående år samt omhänderha Societetens publikationsverksamhet.

§ 13

Skattmästaren handhar Societetens ekonomiska angelägenheter, för Societetens räkenskaper samt avlämnar före den 15 maj föregående års räkenskaper till revisorerna.

SAMMANTRÄDEN OCH VAL

§ 14

Societeten sammanträder i Lund efter kallelse av praeses. Begär tio ledamöter i skrivelse till praeses sammanträde, är denne skyldig att omedelbart utlysa sådant. Högtidssammanträde hålls årligen i november månad, för så vitt ej styrelsen av särskild anledning bestämmer annorlunda.

§ 15

Societeten är beslutför, om minst tio av dess ledamöter jämte praeses och sekreteraren eller deras ersättare är närvarande. Endast närvarande ledamot äger delta i omröstning.

§ 16

Val av arbetande ledamöter, hedersledamöter och styrelse förrättas öppet, såvida inte röstberättigad ledamot begär slutet omröstning. Vid lika röstetal avgörs valet genom lottning.

§ 17

Beslut i ärende, som inte angivits i kallelse till sammanträde, får inte fattas, såvida inte stadgarna föreskriver att det skall behandlas.

EKONOMI

§ 18

Societetens räkenskapsår är kalenderår.

§ 19

Societetens verksamhet finansieras genom en dispositionsfond samt genom för ändamålet donerade fonder. Av Societetens grundfond får endast avkastningen disponeras.

§ 20

För granskning av årets räkenskaper och inventering av Societetens tillhörigheter utses vid högtidssammanträdet för en tid av 1 år två revisorer med två ersättare. Revisorerna äger tillgång till samtliga protokoll och handlingar samt Societetens övriga tillhörigheter. Revisionsberättelsen, som skall innehålla till- eller avstyrkan om ansvarsfrihet åt styrelsen, överlämnas till Societeten senast den 2 september och framlägges för beslut om godkännande på högtidssammanträdet.

ALLMÄNNA BESTÄMMELSER

§ 21

Societetens årsbok utdelas kostnadsfritt till samtliga ledamöter. I Societetens ordinarie skriftserie ("Skrifter") ingående skrifter utsänds kostnadsfritt efter rekvisition.

§ 22

Om Societetens verksamhet i övrigt gäller den arbetsordning Societeten finner skäl att antaga.

§ 23

För ändring av dessa stadgar erfordras samstämmiga beslut med minst $2/3$ majoritet på två omedelbart efter varandra följande högtidssammanträden. Dock får beslut om ändring av Societetens uppgift att främja humanistisk forskning, av § 2 första stycket tredje meningen eller av bestämmelserna i § 19 angående grundfonden inte fattas.

VETENSKAPSSOCIETETEN I LUND

Skriftförteckning

1. Herbert Petersson. *Studien über die indogermanische Heteroklisie*. 1921.
2. Alf Nyman. *Kring antinomierna. Teser och antiteser inom föraristotelisk filosofi*. 1920.
3. Axel W. Persson. *Staat und Manufaktur im römischen Reiche. Eine wirtschaftsgeschichtliche Studie nebst einem Exkurse über angezogene Götterstatuen*. 1923.
4. *James Harrington's Oceana*, utgiven och kommenterad av S. B. Liljegen. 1924.
5. John Frödin. *Siljansområdets fäbodbygd*. 1925.
6. Sigurd Agrell. *Runornas talmystik och dess antika förebild*. 1927.
7. N. Otto Heinertz. *Etymologische Studien zum Althochdeutschen*. 1927.
8. Alf Nyman. *Schema och slutsats. En experimentallogisk undersökning*. 1928.
9. Fredrik Lagerroth. *Platons stats- och rättsbegrepp. En studie i allmän statslära*. 1928.
10. Sigurd Agrell. *Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen*. 1928.
11. *Stockholms stads tänkebok 1524–1529 av M:r Olauus Petri Phase*, utgiven av Ludvig Larsson, häfte 1–2. 1929. Häfte 3: Register av Sven Ljung. 1940.
12. *Gudmundi Olai Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ*, utgiven av Gottfrid Kallstenius. 1930.
13. Torsten Wennström. *Studier över böter och myntvärden i Västgötagarna*. 1931.
14. Heinrich Hoppe. *Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians*. 1932.
15. Ivar Lindquist. *Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern*. 1932.
16. Albert Wifstrand. *Von Kallimachos zu Nonnos. Metrisch-stilistische Untersuchungen zur späteren griechischen Epik und zu verwandten Gedichtgattungen*. 1933.
17. Ingvar Andersson. *Erik XIV:s engelska underhandlingar. Studier i svensk diplomati och handelspolitik*. 1935.
18. Anders Gagnér. *Florilegium Gallicum. Untersuchungen und Texte zur Geschichte der Mittellateinischen Florilegienliteratur*. 1936.
19. Gunnar Carlsson. *Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. Historisch-philologisch Untersucht*. 1936.

20. *Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker*, utgivna av Erik Noreen. 1937.
21. Johan Åkerman. *Das Problem der sozialökonomischen Synthese*. 1938.
22. Erik Noreen. *Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. Undersökningar jämte två textbilagor: "Nachspiel" och "Troas"*. 1938.
23. Walter Åkerlund. *Studier över Ynglingatal*. 1939.
24. Ivar Lindquist. *Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen*. 1940.
25. *Jesper Swedbergs Lefwernes Beskrifning*, utgiven av Gunnar Wetterberg. I. Text. 1941.
26. Ivar Lindquist. *Västgötalagens litterära bilagor. Medeltida svensk småberättelsekonst på poesi och prosa*. 1941.
27. Bertil Axelson. *Das Prioritätsproblem Tertullian – Minucius Felix*. 1941.
28. K. G. Ljunggren. *Almanackorna och det svenska ordförrådet. Bidrag till svensk ordhistoria*. 1944.
29. Bertil Axelson. *Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache*. 1945.
30. Per Wieselgren. *Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet*. 1946.
31. *Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen*, utgivna av Torsten Dahlberg. 1948.
32. *Erik Johan Mecks dagbok 1644–1699*, utgiven av Fredrik Arfwidsson. 1948.
33. Thede Palm. *Trädskult. Studier i germansk religionshistoria*. With a summary in English. (Tree Worship. Studies in Teutonic History of Religion.) 1948.
34. Carl-Martin Edsman. *Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites*. 1949.
35. Sven Svensson. *Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria*. With a summary in English. (The Commercial Background of the Russian Attack on the Livonian State in 1558. A Study on the Origins of Russian Imperialism.) 1951.
36. Erik Rooth. *Viktor Rydbergs Faustöversättning*. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs.) 1951.
37. Sture M. Waller. *Åbomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande*. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois.) 1951.

38. Hugo Yrwing. *Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275–1281*. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275–1281.) 1952.
39. Arthur Thomson. *Studier i frihetstidens prästvalsagstiftning*. 1951.
40. Samuel Cavallin. *Vitae Sanctorum Honorati et Hilaru episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo*. 1952.
41. Sven A. Nilsson. *Kampen om de adliga privilegierna 1526–1594*. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526–1594.) 1952.
42. *Sko klosterns medeltida jordeböcker*, utgivna och kommenterade av Arthur Peetre. 1953.
43. Carl Fehrman. *Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning*. With a summary in English. (Romantic Churchyard Poetry. Studies in 18th Century English and Swedish Literature.) 1954.
44. Gerhard Bendz. *Emendationen zu Caelius Aurelianus*. 1954.
45. Hugo Yrwing. *Kungamordet i Finderup. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering*. With a summary in English. (The Regicide at Finderup. Politic Complications in Scandinavia during the Later Part of the Reign of Erik Klipping.) 1954.
46. Nils Gösta Sandblad. *Manet. Three Studies in Artistic Conception*. 1954.
47. Sven Edlund. *Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevers skolmognad*. With a summary in English. (On the Prognostic Value of the Kalmar Readiness Test.) 1955.
48. Sixten Belfrage. *Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet*. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms.) 1955.
49. Hugo Yrwing. *Gustav Vasa, kröningsfrågan och Västerås riksdag 1527*. Mit deutscher Zusammenfassung. (Gustav Wasa, die Krönungsfrage und der Reichstag zu Wästerås 1527.) 1956.
50. Pietro Belloni & Hans Nilsson-Ehle. *Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesco Chiappini-Rolandi*. 1957.
51. Sven Edlund. *Studier rörande ordförrådsutvecklingen hos barn i skolåldern*. 1957.
52. Gunnar Westin. *Riksföreståndaren och makten. Politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517*. 1957.

53. Carl Fehrman. *Liemannen, Thanatos och Dödens ängel. Studier i 1700- och 1800-talens litterära ikonologi.* 1957.
54. Göran Rystad. *Kriegsnachrichten und Propaganda während des Dreissigjährigen Krieges. Die Schlacht bei Nördlingen in den gleichzeitigen, gedruckten Kriegsberichten.* 1960.
55. Gerhard Bendz. *Studien zu Caelius Aurelianus und Cassius Felix.* 1964.
56. Birgitta Odén. *Kronohandel och finanspolitik 1560–1595.* 1966.
57. Erland Lagerroth. *Selma Lagerlöfs Jerusalem. Revolutionär sektarism mot fäderneärvd bondeordning.* With a summary in English. (Selma Lagerlöf's Jerusalem. Revolutionary Sectarianism versus the Traditional Peasant Heritage.) 1966.
58. Gösta Svenæus. *Edvard Munch. Das Universum der Melancholie.* 1968.
59. Alf Önnerfors. *Die Hauptfassungen des Sigfridoffiziums.* 1968.
60. *Brev till Georg Stiernhielm, utgivna och kommenterade av Per Wieselgren.* 1968.
61. Erland Lagerroth. *Svensk berättarkonst. Röda rummet, Karolinerna, Onda sagor och Sibyllan.* With a translation of the last chapter concerning a method of studying works of fiction. 1968.
62. *Bröllops besvär's Ihugkommelse, utgiven och kommenterad av Bernt Olsson. I (textutgåva).* 1970.
63. *Bröllops besvär's Ihugkommelse, utgiven och kommenterad av Bernt Olsson. II (en monografi).* 1970.
64. Johannes Th. Kakridis. *Homer Revisited.* 1971.
65. Jan Mogren. *Tegnér's översättningsverksamhet.* 1971.
66. Gösta Svenæus. *Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. I (textband).* 1973.
67. Gösta Svenæus. *Edvard Munch. Im männlichen Gehirn. II (bildband).* 1973.
68. Fredrik Lagerroth. *Sverige och Eidsvollsförfattningen.* 1973.
69. Bernt Olsson. *Den svenska skaldekonstens fader och andra Stiernhielmsstudier.* 1974.
70. Arthur Thomson. *Fortsatta studier i frihetstidens prästvalslagstiftning 1731–1739.* 1974.
71. Giovanni Pico della Mirandola, *Om människans värdighet. Med några kapitel om humanism och mystik och naturfilosofi under renässansen,* utgiven av Rolf Lindborg. 1974.

72. Ulf Sjödel. *Infödda svenska män av ridderskapet och adeln. Kring ett tema i Sveriges inre historia under 1500- och 1600-talen*. 1976.
73. Louise Vinge. *Morgonrodnadens stridsmän. Epokbildningen som motiv i svensk romantik 1807–1821*. 1978.
74. Hans Jonsson. *The Laryngeal Theory. A Critical Survey*. 1978.
75. Ulf Sjödel. *Historiker inför Kalmarunionen*. 1981.
76. Alf Lombard & Constantin Gâdei. *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine. Permettant de connaître la flexion entière des mots qui en possèdent une: substantifs, adjectifs, pronoms, verbes*. 1982.
77. Gunnar Sjögren. *Hamlet the Dane. Ten Essays*. 1983.
78. Gillis Kristensson. *A Survey of Middle English Dialects 1290–1350. The West Midland Counties*. 1987.
79. Ivar Lindquist. *Religiösa runtexter III. Kvinnebyamuletten. Ett tydningsförslag efter författarens efterlämnade manuskript*, utg. av Gösta Holm. 1987.
80. *The Middle English Translation of Guy de Chauliac's Treatise on "Apostemes". I. Text. Book II of the Great Surgery. Edited from MS New York Academy of Medicine 12 and related MSS by Björn Wallner*. 1988.
81. Maturin Cordier. *De corrupti sermonis emendatione. Rédaction Anvers 1540. Texte et commentaire linguistique par Leena Löfstedt et Bengt Löfstedt*. 1989.
82. *The Middle English Translation of Guy de Chauliac's treatise on "Apostemes". II. Introduction, Notes, Glossary, Marginalia, and Latin Appendix. Book II of the Great Surgery. Edited from MS New York Academy of Medicine 12 and related MSS by Björn Wallner*. 1989.
83. Sture Hast. *Samuel Schultze och hans Svenskt Lexicon*. 1990.
84. Johan Cederlund. *Ritmästarna vid Lunds universitet*. 1990.
85. *A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century. I*, utgiven av Sigurd Kroon et al. 1993.
86. Waldemar Sundberg. *Kushta. A Monograph on a Principal Word in Mandaean Texts. II. The Ascending Soul*. 1994.
87. *An Interpolated Middle English Version of the Anatomy of Guy de Chauliac. I. Text. Edited from Glasgow University Library Hunter MS 95 by Björn Wallner*. 1995.
88. Gillis Kristensson. *A Survey of Middle English Dialects 1290–1350. The East Midland Counties*. 1995.

89. *An Interpolated Middle English Version of the Anatomy of Guy de Chauliac. II. Introduction, Notes, Glossary. Edited from Glasgow University Library Hunter MS 95 by Björn Wallner.* 1996.
90. Diego Valadés. *Catholicae Assertiones*, utgiven av Bengt Löfstedt & Scott Talkovic. 1998.
91. Thomas Rydén. *Det anglosaxiska Köpenhamnevangelariet. Det Kongelige bibliotek. Gl. Kongl. Saml. 102 o.* 2001.
92. Mats Roslund. *Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300.* 2001.
93. Gillis Kristensson. *A Survey of Middle English Dialects 1290–1350. The Southern Counties. I. Vowels (except diphthongs).* 2001.
94. Gillis Kristensson. *A Survey of Middle English Dialects 1290–1350. The Southern Counties. II. Diphthongs and Consonants.* 2002.
95. Hans Jonsson. *Metaforen som semantisk händelse.* 2003.
96. *A Danish Teacher's Manual of the Mid-Fifteenth Century. II. Commentary and Essays*, utgiven av Britta Orlrik Frederiksen et al. 2008.
97. Paavo Roos. *Studies of Hostages in Antiquity.* 2019.
98. Henrik Rahm, David Dunér, Sten Hidal & Bibi Jonsson (red.). *I Pallas Athenas huvud. Hundra år av humaniora.* 2020.

Skånsk Senmedeltid och Renässans

Skriftserie utgiven av Vetenskapssocieteten i Lund

1. Gösta Johannesson. *Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian church and the reformation.)* 1947. Kan erhållas inb. i hfr bd.
2. Nils Gösta Sandblad. *Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658.)* 1949. Kan erhållas inb. i hfr bd.
3. Karl E. Hansson. *Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658.) Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658–1679.* 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd.
4. K. G. Ljunggren och Bertil Ejder. *Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Malmöhus län.* 1950. Kan erhållas inb. i hfr bd.
5. K. G. Ljunggren och Bertil Ejder. *Lunds stifts landebok. Andra delen:*

- Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Kan erhålls inb. i hfr bd.
6. *K. G. Ljunggren och Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Tredje delen: Tillkomst, innehåll, handskrifter samt register. 1965. Kan erhållas inb. i hfr bd.
 7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppborädsjordebok. 1953. Kan erhållas inb. i hfr bd.
 8. *Wilhelm Norlind*. Tycho Brahe. En levnadsteckning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Tycho Brahe. Eine Biographie. Mit neuen Beiträgen zu seinem Leben und Werk.) 1970.
 9. *Salomon Kraft*. Tre senmedeltida godsorganisationer. Mit deutscher Zusammenfassung. (Drei Gutsorganisationen in der ostdänischen Provinz Schonen am Ende des Mittelalters.) 1971.
 10. *Knut Knutsson och Göte Paulsson*. Dalby Kloster intäktsbok 1530–1531. 1983.
 11. *Sten Skansjö*. Söderslätt genom 600 år. Bebyggelse och odling under äldre historisk tid. 1983.
 12. *Per Ingesman*. Ärkesædets godsadministration i senmiddelalderen. 1990.
 13. *Bjersjöholm*. Gods och slott. Av *Sölve Johansson m.fl.* 1992.
 14. *Lena Liepe*. Den medeltida träskulpturen i Skåne. Produktion och förvärv. 1995.
 15. *Lena Liepe*. Den medeltida träskulpturen i Skåne. En bildokumentation. 1995.
 16. *Bertil Ejder och Thorsten Andersson*. Kristianstads Rådstugubok 1616–1637. Rådhusrättens äldsta protokoll. 1998.
 17. *Glimmingehus 500 år*. Tretton texter redigerade av *Sten Åke Nilsson under medverkan av Annette Landen*. 1999.
 18. *Ola Svensson*. Helsingborgs län. Räkenskaper 1582/83. Jordebok 1583–84. Extra skattemantalslängd 1584. 2001.
 19. *Da Østdanmark blev Skåne*. *Karl-Erik Frandsen och Jens Christian Vesterskov Johansen* (red.). Utgiven i samarbete med *Skippershoved*. 2004.
 20. *Thorsten Andersson, Bertil Ejder m.fl.* Kristianstads rådstugubok 1617–1637. Registerdelen. 2004.
 21. *Decimantboken 1651 för Skåne, Blekinge och Bornholm*. Utgiven och kommenterad av *Sten Skansjö och Birgitta Tuvestrand*. 2007.

22. *Torkel Eriksson, Knut Drake och Peter Carelli*, Kärnan och borgen. Helsingborgs slotts medeltida byggnadshistoria. 2007.
23. *Mattias Karlsson*, Konstruktionen av det heliga. Altarna i det medeltida Lunds stift. 2015.
24. Norra Åsbo dombok. Förord av Ola Svensson. 2016.
25. Lunds domkapitels jordeböcker 1570 och 1650. Utgiven och kommenterad av Göte Paulsson och Sten Skansjö. 2017.

Årsbok 1920–2020

Årsbok 1946 innehåller register för årgångarna 1920–1945, årsbok 1970 för 1946–1969, årsbok 2020 för 1920–2020.

Register till Vetenskapssocietetens i Lund årsböcker 1920–2020

Sammanställd av Ingrid Nilsson

Minnesteckningar

- Afzelius, Adam. Av Krister Hanell. 1957: 155–158.
 Agrell, Sigurd. Av John Landquist & Ivar Lindquist. 1937: 97–111.
 Ahlström, Gunnar. Av Per Rydén. 1984: 133–137.
 Ahnlund, Nils. Av Gottfrid Carlsson. 1957: 125–133.
 Akalu, Aster. Av Per Stjernquist. 1993: 156–161.
 Aldén, Tage. Av Inger Rosengren. 1980: 141–146.
 Almquist, Helge. Av Sture Bolin. 1944: 129–146.
 Althin, Carl-Axel. Av Holger Crafoord. 1976: 76–83.
 Amundsen, Leiv. Av Stig Y. Rudberg. 1988: 163–166.
 Anderberg, Rudolf. Av Herman Siegvald. 1955: 135–140.
 Andersson, Greger. Av Göran Blomqvist & Henrik Karlsson. 2013: 167–171.
 Andersson, Gunnar. Av Holger Arbman. 1961: 161–166.
 Andersson, Ingvar. Av Jerker Rosén. 1975: 138–144.
 Andersson, Walter. Av Sigfrid Svensson. 1963: 155–161.
 André, Carl-Gustaf. Av Göran Bexell. 2018: 118–121.
 André, Georg. Av Nils Stjernquist. 1970: 67–77.
 Arbman, Holger. Av Erik Cinthio. 1969: 121–130.
 Arne, Ture. Av Holger Arbman. 1966: 111–116.
 Arngart, Olof. Av Gillis Kristensson. 1997–1998: 173–180.
 Aspelin, Gunnar. Av Göran Hermerén. 1978: 89–94.
 Axelson, Bertil. Av Alf Önnerfors. 1985: 112–123.
 Back, Pär-Erik. Av Nils Stjernquist. 1989: 153–161.
 Barck, Per Olov. Av Staffan Björck. 1979: 105–110.
 Belfrage, Esbjörn. Av Göran Gellerstam. 2003: 169–172.
 Belfrage, Sixten. Av Gösta Holm. 1977: 103–111.
 Bendz, Gerhard. Av Birger Bergh. 1985: 140–142.
 Bengtsson, Bengt. Av Sigfrid Svensson. 1982: 158–164.
 Bengengren, Göran. Av Sven Sandström. 1973: 141–144.

- Berger, Carl Magnus. Av K. G. Ljunggren. 1966: 117–122.
 Berger, Dagmar. Av Eric Rasmusson. 1990: 156–158.
 Berger, Edwin. Av Karl Gustav Ljunggren. 1963: 135–140.
 Bergh, Thorsten. Av Gunnar Aspelin. 1966: 123–128.
 Björck, Staffan. Av Per Rydén. 1995: 123–131.
 Blatt, Franz. Av Jan Pinborg. 1980: 136–140.
 Bolin, Sture. Av Birgitta Odén. 1964: 125–133.
 Bonnesen, Sten. Av Jerker Rosén. 1966: 129–132.
 Borelius, Hilma. Av Algot Werin. 1932: 71–75.
 Brilioth, Yngve. Av Jerker Rosén. 1960: 101–106.
 Broch, Olaf. Av Knut-Olof Falk. 1962: 149–156.
 Brohed, Ingmar. Av Samuel Byrskog. 2019: 124–125.
 Brøndsted, Johannes. Av C. J. Becker. 1966: 133–141.
 Bull, Francis. Av Paulus Svendsen. 1975: 123–131.
 Bøggild-Andersen, Carl Olaf. Av Sture Waller. 1968: 125–128.
 Böök, Fredrik. Av Carl Fehrman. 1963: 123–124.
 Carlquist, Gunnar. Av Algot Werin. 1964: 167–173.
 Carlsson, Gottfrid. Av Lars-Arne Norborg. 1965: 141–149.
 Carlsson, Gunnar. Av Sven Lundström. 1983: 135–141.
 Carlsson, Sten. Av Lars-Arne Norborg. 1989: 181–185.
 Cavallin, Samuel. Av Krister Hanell. 1960: 95–100.
 Christensen, Arthur. Av Sven Dederling. 1946: 117–122.
 Collinder, Björn. Av Gösta Holm. 1984: 156–171.
 Coyet, Henriette. Av Ragnar Josephson. 1941: 155–165.
 Crafoord, Holger. Av Magnus Thorfinn. 1984: 127–132.
 Croce, Benedetto. Av Gunnar Aspelin. 1953: 85–89.
 Dahlberg, Torsten. Av Gustav Korlén. 1999–2000: 161–163.
 Dahlgren, Thorild. Av Axel Roos. 1969: 131–136.
 Dederling, Sven. Av Waldemar Sundberg. 1986: 208–212.
 Diderichsen, Paul. Av Sven Benson. 1965: 173–179.
 Dunker, Henry. Av Hadar H:son Hallström. 1963: 141–146.
 Edlund, Sven. Av Herman Siegvold. 1969: 137–149.
 Edstrand, Reinhold. Av Sigurd Agrell. 1924: 239–240.
 Edstrand, Thekla. Av Thorild Dahlgren. 1961: 137–141.
 Egaradt, Brita. Av Sven B. Ek. 1990: 164–169.
 Ehnmark, Erland. Av Olof Pettersson. 1967: 93–100.

- Ehrnberg, Gösta. Av Gustaf Åberg. 1982: 142–145.
 Eidem, Erling. Av Joh. Lindblom. 1973: 129–133.
 Ek, Sven. Av Stig Y. Rudberg. 1993: 153–155.
 Ekblom, Ingemar. Av Karl Emil Thulin. 1988: 167–170.
 Ekwall, Eilert. Av Claes Schaar. 1966: 143–152.
 Eldjárn, Kristján. Av Gösta Holm. 1983: 152–157.
 Elovson, Harald. Av Carl Fehrman. 1988: 192–197.
 Engeström, Max. Av Emil Olson. 1930: 105–116.
 Evans, Sir Arthur. Av Krister Hanell. 1941: 167–172.
 Fabricius, Cajus. Av Stig Y Rudberg. 1990: 170–173.
 Fabricius, Knud. Av Jerker Rosén. 1968: 129–134.
 Falk, Knut-Olof. Av Jerzy Nalepa. 1990: 159–163.
 Fehrman, Carl. Av Per Rydén. 2010: 177–180.
 Florby, Gunilla. Av Lars-Håkan Svensson. 2012: 123–127.
 Forssander, John-Elof. Av Sture Bolin. 1944: 129–146.
 Friesen, Sten von. Av Ivar Lindquist. 1942: 129–137.
 Friis, Astrid. Av Birgitta Odén. 1967: 101–105.
 Frisk, Hjalmar. Av Stig Y. Rudberg. 1985: 124–127.
 Frostin, Per. Av Kjetil Hafstad. 1992: 125–129.
 Frödin, John. Av Helge Nelson. 1961: 155–159.
 Geijer, Wilhelm von. Av Emil Olson. 1930: 105–116.
 Gerleman, Gillis. Av Sten Hidal. 1993: 162–167.
 Gierow, Karl Ragnar. Av Carl Fehrman. 1983: 167–172.
 Gierow, Krister. Av Rolf Arvidsson. 1980: 147–152.
 Gjerstad, Einar. Av Pär Göran Gierow. 1988: 171–176.
 Glob, Peter. Av Geoffrey Bibby. 1986: 185–189.
 Græbe, Eiler. Av Carl-Axel Acking. 1978: 84–88.
 Grønbech, Vilhelm. Av Hal Koch. 1948: 131–138.
 Gustafson, Alrik. Av Staffan Björck. 1971: 158–161.
 Gustafsson, Stig. Av Curt Kihlstedt. 1989: 133–136.
 Gyllenkrok, Nils. Av Ragnar Josephson. 1941: 155–165.
 Haberlandt, Arthur. Av Sigfrid Svensson. 1965: 151–157.
 Haffner, Johan. Av Sigurd Agrell. 1931: 111–114.
 Hafström, Gerhard. Av Kjell-Åke Modéer. 1986: 190–194.
 Hahr, August. Av Ragnar Josephson. 1947: 201–207.
 Hallström, Hadar Erik H:son. Av Bertil Kugelberg. 1988: 177–180.

- Hallwyl, Walter von. Av Nils Lithberg. 1921: 11–18.
- Hallwyl, Wilhelmina von, f. Kempe. Av Emil Olson. 1930: 105–116.
- Hallwyl, Wilhelmina von, f. Kempe. Av Nils Lithberg. 1930: 117–124.
- Hammar skiöld, Sven. Av Per Lindblad. 1984: 178–184.
- Hammarstedt, Edvard. Av Dag Strömbäck. 1939: 141–146.
- Hammerich, L. L. Av Erik Rooth. 1977: 81–89.
- Hanell, Krister. Av Paul Åström. 1971: 162–167.
- Hannerberg, David. Av Staffan Helmfrid. 1982: 146–154.
- Hansen, Einar. Av Carl Fehrman. 1994: 109–113.
- Harrie, Ivar. Av Gerhard Bendz. 1974: 150–157.
- Hartman, Sven S. Av Jan Bergman. 1988: 181–187.
- Heckscher, Eli F. Av Sture Bolin. 1953: 91–94.
- Hedling, Olof. Av Lars Gustaf Andersson, Torbjörn Forslid, Bibi Jonsson & Paul Tenngart. 2020: 171–173.
- Hedström, Gunnar. Av Sven Benson. 1983: 162–166.
- Heinertz, Nils Otto. Av Erik Rooth. 1957: 135–140.
- Helgason, Jón. Av Sture Hast. 1986: 195–199.
- Hellquist, Elof. Av Erik Noreen. 1933: 115–120.
- Hellström, Jan Arvid. Av Ingmar Brohed. 1995: 107–111.
- Hemberg, Jarl. Av Göran Bexell. 1987: 169–176.
- Herrlin, Per Axel Samuel. Av Alf Nyman. 1937: 113–117.
- Hirn, Yrjö. Av Hans Ruin. 1952: 67–72.
- Hjelme-Lundberg, John. Av Algot Werin. 1971: 168–170.
- Hjelm slev, Louis. Av Bertil Malmberg. 1966: 153–162.
- Holmström, Nils. Av Christian Christiansson. 1989: 142–147.
- Holtmark, Anne. Av E. F. Halvorsen. 1975: 112–116.
- Håkanson, Lennart. Av Alf Önnersfors. 1988: 158–162.
- Høeg, Carsten. Av Albert Wifstrand. 1962: 165–169.
- Jacobsen, Helge. Af Frederik Poulsen. 1946: 123–127.
- Jacobsen, Lis. Av Karl Gustav Ljunggren. 1962: 171–177.
- Jaeger, Werner. Av Albert Wifstrand. 1963: 117–122.
- Jankuhn, Herbert. Av Berta Stjernquist. 1991: 185–189.
- Janzén, Assar. Av Eric O. Johannesson. 1973: 118–121.
- Jensen, Arthur M. Av Bertil Malmberg. 1969: 151–156.
- Jensen, Povl Johannes. Av Stig Y. Rudberg. 1987: 163–165.
- Johannesson, Gösta. Av Sverker Oredsson. 1992: 130–134.

- Johannisson, Ture. Av Gösta Holm. 1991: 194–203.
 Josephson, Ragnar. Av Sven Sandström. 1967: 107–120.
 Kaila, Eino. Av Hans Regnéll. 1958–1959: 111–118.
 Karitz, Anders. Av Gunnar Aspelin. 1962: 157–163.
 Karlgren, Bernhard. Af Søren Egerod. 1980: 112–128.
 King, Arthur Henry. Av Claes Schaar. 2002: 134–137.
 Kjellberg, Sven T. Av Bengt Bengtsson. 1980: 129–135.
 Kjellin, Helge. Av Sten Karling. 1985: 137–139.
 Kjöllnerström, Sven. Av Lars Eckerdal. 1982: 132–141.
 Klindt-Jensen, Ole. Av Berta Stjernquist. 1981: 111–118.
 Knutsson, Knut. Av Gunnar Jarring. 1989: 177–180.
 Koch, Hal. Av Hilding Pleijel. 1964: 159–166.
 Kock, Axel. Av Johan Palmér. 1935: 167–176.
 Koht, Halvdan. Av Jörgen Weibull. 1967: 121–127.
 Konopczyński, Władysław. Av Jerker Rosén. 1962: 127–130.
 Kornerup, Björn. Av Hilding Pleijel. 1957: 147–153.
 Kronholm, Tryggve. Av Sten Hidal. 1999–2000: 164–167.
 Lagerroth, Fredrik. Av Pär-Erik Back. 1975: 117–122.
 Lamm, Martin. Av Algot Werin. 1950: 171–179.
 Landquist, John. Av Carl Fehrman. 1975: 104–111.
 Larsson, Lars-Olof. Av Peter Aronsson. 2020: 174–175.
 Lesch, Bruno. Av Sture Bolin. 1946: 129–134.
 Lidén, Evald. Av Ivar Lindquist. 1939: 147–150.
 Liljeblad, Sven. Av Jan-Öjvind Swahn. 2002: 129–130.
 Liljegren, Mårten. Av Ragnar Josephson. 1958–1959: 129–135.
 Liljegren, Sten Bodvar. Av Claes Schaar. 1985: 143–150.
 Lindblom, Johannes. Av Waldemar Sundberg. 1975: 132–137.
 Lindeberg, Sven-Ola. Av Carl-Gustaf Andrén. 2016: 89–91.
 Lindquist, Ivar. Av Gösta Holm. 1985: 151–161.
 Lindqvist, Natan. Av Sven Benson. 1964: 145–150.
 Lithberg, Nils. Av Carl Wilhelm von Sydow. 1934: 171–177.
 Ljunggren, Karl Gustav. Av Bertil Ejder. 1968: 135–142.
 Loman, Bengt. Av Gösta Holm. 1994: 97–107.
 Lombard, Alf. Av Heinz Hoffmann. 1996: 107–133.
 Lundahl, Nils. Av Ragnar Josephson. 1940: 133–137.
 Lundberg, Sven. Av Thorild Dahlgren. 1947: 193–200.

- Lundblad, Nils W. Av Thorild Dahlgren. 1947: 193–200.
 Lundeqvist, Gösta. Av J. Ljunggren. 1963: 147–153.
 Löfstedt, Einar. Av Gerhard Bendz. 1955: 103–113.
 Löfstedt, Ernst. Av Torsten Dahlberg. 1979: 92–97.
 Lönnroth, Erik. Av Eva Österberg. 2002: 138–140.
 Malmberg, Bertil. Av Gösta Bruce. 1994: 115–120.
 Malmborg, Mikael af. Av Sven Tägil. 2002: 143–154.
 Mickwitz, Gunnar. Av Krister Hanell. 1940: 139–143.
 Moberg, Axel. Av Joh. Lindblom. 1955: 115–119.
 Moltke, Erik. Av Marie Stoklund. 1988: 141–144.
 Montelin, Fredrik. Av Ragnar Josephson. 1941: 155–165.
 Montelius, Oscar. Av Lauritz Weibull. 1922: 101–107.
 Moritz, Manfred. Av Tore Nilstun. 1991: 190–193.
 Mortensen, Johan. Av Harald Elovson. 1941: 173–178.
 Munksgaard, Ejnar. Av Algot Werin. 1948: 145–150.
 Müller, Sophus. Av John-Elof Forssander. 1934: 143–151.
 Mägiste, Julius. Av Pentti Soutkari. 1979: 82–87.
 Möller, Frans. Av Per Stjernquist. 1995: 117–121.
 Mörck, Einar. Av Åke Ståhlbrandt. 1983: 142–144.
 Mörner, Marianne. Av Ivan Svalenius. 1972: 222–224.
 Naert, Pierre. Av Bertil Malmberg. 1972: 225–233.
 Nelson, Helge. Av Torsten Hägerstrand. 1967: 129–137.
 Neumann, Sven-Gösta. Av Alf Lombard. 1987: 166–168.
 Nevsten, Anders. Av Oscar Bjurling. 1963: 163–169.
 Niléhn, Lars. Av Göran Rystad. 1987: 177–179.
 Nilsson-Ehle, Hans. Av Lars Lindvall. 1985: 107–111.
 Nilsson, Albert. Av Algot Werin. 1936: 137–146.
 Nilsson, Martin P:son. Av Krister Hanell. 1968: 143–154.
 Norberg, Elsa. Av Gunnar Qvarnström. 1967: 139–143.
 Norborg, Lars-Arne. Av Birgitta Odén & Eva Österberg. 2004: 131–132.
 Nordenskiöld, Erland. Av Gustaf Bolinder. 1932: 77–84.
 Nordqvist, Gunhild. Av Thorild Dahlgren. 1952: 83–86.
 Noreen, Erik. Av Ivar Lindquist. 1947: 215–219.
 Norlind, Arnold. Av Helge Nelson. 1929: 113–117.
 Normann, Carl-Edvard. Av Anders Jarlert. 1993: 147–152.
 Nyman, Alf. Av Hans Regnéll. 1969: 157–164.

- Nørlund, Poul. Av Holger Arbman. 1951: 109–116.
 Oberholzer, Otto. Av Gustav Korlén. 1989: 137–141.
 Odén, Birgitta. Av Lars Edgren. 2016: 94–97.
 Ohlsson, Sven Håkan. Av Ingmar Brohed. 1997–1998: 169–172.
 Olinder, Gunnar. Av Gösta Vitestam. 1976: 92–97.
 Olivecrona, Karl. Av Jan Evers. 1981: 102–110.
 Olofsson, Mattias. Av Christian Callmer. 1982: 155–157.
 Olsen, Albert. Av Sture Bolin. 1949: 101–109.
 Olsen, Magnus. Av K. G. Ljunggren. 1964: 115–123.
 Olson, Emil. Av Karl Gustav Ljunggren. 1937: 119–127.
 Olsson, Bror. Av Christian Callmer. 1974: 141–149.
 Oredsson, Sverker. Av Ulf Zander. 2019: 119–123.
 Paasche, Fredrik. Av Harald Elovson. 1943: 121–129.
 Palm, Jonas. Av Stig Y. Rudberg. 1996: 135–138.
 Palmér, Johan. Av Sven Benson. 1956: 131–136.
 Palmstierna, Anne-Marie. Av Bertil Reimer. 1992: 121–124.
 Palmstierna, Carl. Av Eric von Post. 1967: 145–149.
 Pedersen, Johannes Peder Ejler. Av Gösta Vitestam. 1979: 74–81.
 Penser, Wilhelm. Av Kjell Å. Modéer. 1994: 91–95.
 Persson, Axel Waldemar. Av Martin P. Nilsson. 1951: 117–124.
 Petersson, Herbert. Av Sigurd Agrell. 1927: 53–57.
 Petrén, Karl. Av Sven Ingvar. 1927: 47–51.
 Pettersson, Olof. Av Hans Åkerberg. 1986: 200–207.
 Petzäll, Åke. Av Manfred Moritz. 1957: 117–123.
 Pinborg, Jan. Av Birger Bergh. 1983: 158–161.
 Pipping, Hugo E. Av Johan Åkerman. 1977: 78–80.
 Pipping, Rolf. Av Lars Huldén. 1965: 135–140.
 Pleijel, Hilding. Av Nils Arvid Bringéus. 1989: 149–152.
 Postan, Michael. Av Oscar Bjurling. 1983: 131–134.
 Poulsen, Frederik. Av Martin P. Nilsson. 1950: 181–189.
 Poulsen, Vagn. Av P. J. Riis. 1971: 172–176.
 Quensel, Carl-Erik. Av Carl-Erik Särndal. 1978: 76–83.
 Qvarnström, Gunnar. Av Louise Vinge. 1977: 118–124.
 Raquette, Gustaf. Av Sven Dederling. 1945: 169–173.
 Rasmussen, Knud. Av Poul Nørlund. 1934: 179–188.
 Rhenman, Eric. Av Per-Hugo Skärvad. 1995: 101–105.

- Richter, Herman. Av Krister Gierow. 1979: 98–104.
 Roos, Axel. Av Thorild Dahlgren. 1957: 111–116.
 Roosval, Johnny. Av Erik Cinthio. 1966: 163–171.
 Rooth, Anna Birgitta. Av Jan-Öjvind Swahn. 2002: 141–142.
 Rooth, Erik. Av Gustav Korlén. 1988: 145–150.
 Rosén, Jerker. Av Lars-Arne Norborg. 1977: 112–117.
 Rubow, Paul V. Af F. J. Billeskov Jansen. 1973: 122–128.
 Rudberg, Gunnar. Av Albert Wifstrand. 1954: 87–93.
 Rudberg, Stig Y. Av Karin Blomqvist. 2013: 172–174.
 Ruin, Hans. Av Staffan Björck. 1981: 119–129.
 Rystad, Göran. Av Birthe & Tommie Sjöberg. 2020: 176–178.
 Sahlgren, Jöran. Av Ivar Lindquist. 1972: 235–239.
 Sahlin, Bo. Av Sture Bolin. 1949: 101–109.
 Sahlin, Carl. Av Ragnar Josephson. 1943: 131–136.
 Sahlin, Stig. Av Elam Tunhammar. 1964: 151–157.
 Sallnäs, Birger. Av Göran Rystad. 1971: 178–181.
 Salomonsson, Anders. Av Jonas Frykman & Orvar Lövgren. 2004: 133–134.
 Sandberg, Ivar. Av Holger Ohlin. 1962: 143–148.
 Sandblad, Nils Gösta. Av Sven Sandström. 1964: 135–143.
 Saurat, Denis. By S. B. Liljegren. 1958–1959: 119–128.
 Schaar, Claes. Av Marianne Thormählen. 2012: 128–132.
 Schmeidler, Bernhard. Av Sture Bolin. 1960: 113–117.
 Schmitterlöw, Adelheid von. Av Egil Lönnberg. 1960: 107–111.
 Schreiner, Johan. Av Birgitta Odén. 1968: 155–161.
 Seip, Didrik Arup. Av K. G. Ljunggren. 1964: 115–123.
 Shetelig, Haakon. Av Holger Arbman. 1955: 129–134.
 Siegvold, Herman. Av Bertil Pfannenstill. 1977: 90–96.
 Sjöbäck, Hans. Av Bert Westerlundh. 1990: 174–179.
 Sjögren, Ivar W. Av Krister Hanell. 1954: 95–99.
 Sjöstedt, Lennart. Av Lars Berggren & Göran Blomqvist. 2007: 145–148.
 Skard, Eiliv. Av Stig Y. Rudberg. 1979: 88–91.
 Skautrup, Peter. Av Bertil Ejder. 1984: 138–144.
 Skyum-Nielsen, Niels. Av Tore Nyberg. 1984: 152–155.
 Sköld, Hannes. Av Casimir Fontaine. 1930: 125–135.
 Sköld, Hannes. Av Emil Olson. 1930: 105–116.
 Smith, Helmer. Av Björn Collinder. 1956: 149–154.

- Staiger, Emil. Av F. J. Billeskov Jansen. 1990: 151–155.
 Steen, Sverre. Av Birgitta Odén. 1984: 172–177.
 Steneberg, Karl Erik. Av Ragnar Josephson. 1961: 143–153.
 Stjernquist, Per Nilsson. Av Carl Martin Roos. 2006: 101–109.
 Strömbom, Nils. Av Nils-Arvid Bringéus. 1984: 185–188.
 Strömbäck, Dag. Av Sigfrid Svensson. 1979: 111–118.
 Ståhlbrandt, Åke. Av Ernst Herslow. 1991: 204–206.
 Sundberg, Waldemar. Av Sten Hidal. 2002: 131–133.
 Sundqvist, Anders. Av Gösta Holm. 1980: 153–156.
 Sveinsson, Einar Ólafur. Av Gösta Holm. 1986: 171–184.
 Svendsen, Paulus. Av Carl Fehrman. 1991: 177–180.
 Svensson, Arnold. Av Albert Wifstrand. 1952: 87–91.
 Svensson, John. Av Sven Ekbo. 1974: 136–140.
 Svensson, Sigfrid. Av Sven B. Ek. 1985: 128–136.
 Swahn, Jan-Öjvind. Av Inger Lövkrona. 2016: 92–93.
 Swartz, Carl. Av Axel Moberg. 1927: 41–46.
 Swartz, Pehr. Av Ragnar Josephson. 1939: 133–139.
 Sydow, Carl Wilhelm von. Av Ivar Lindquist. 1952: 59–65.
 Syme, Ronald. Av Stig Y. Rudberg. 1991: 181–184.
 Södergård, Östen. Av Jean-François Battail. 1997–1998: 187–192.
 Sörensson, Per. Av Sten Bonnesen. 1933: 121–132.
 Tegnér, Esaias. Av Emil Olson. 1928: 1–7.
 Tegnér, Esaias. Av Sigurd Agrell. 1928: 8.
 Theander, Carl. Av Albert Wifstrand. 1957: 141–146.
 Thermænius, Edvard. Av Pär-Erik Back. 1966: 173–177.
 Thomson, Arthur. Av Carl-Gustaf Andrén. 1978: 95–106.
 Thors, Carl-Eric. Av Gösta Holm. 1988: 151–157.
 Thott, Stig. Av Sture Bolin. 1948: 139–143.
 Togeby, Knud. Av Alf Lombard. 1976: 84–91.
 Trolle-Bonde, Anna. Av Anne-Marie Palmstierna. 1974: 158–162.
 Trolle-Bonde, Carl. Av Sven Sandström. 1970: 79–84.
 Tunberg, Sven. Av Gerhard Hafström. 1955: 121–128.
 Tuneld, Ebbe. Av Hjalmar Frisk. 1947: 209–214.
 Tunhammar, Elam. Av Karl Erik Önneshö. 1995: 113–115.
 Tuxen, Poul. Av Kaj Barr. 1956: 137–147.
 Undhagen, Carl-Gustaf. Av Birger Bergh. 1997–1998: 181–185.

- Valmin, Natan. Av Krister Hanell. 1969: 165–170.
 Vitestam, Gösta. Av Sten Hidal. 2006: 97–100.
 Västhagen, Nils. Av Olof Henell. 1966: 179–184.
 Wachtmeister, Axel. Av Lauritz Weibull. 1929: 109–112.
 Walberg, Emanuel. Av Bertil Malmberg. 1952: 73–81.
 Wallén, Per-Edwin. Av Tore Strömberg. 1989: 170–176.
 Waller, Sture M. Av Sverker Oredsson. 2003: 173–176.
 Wehtje, Ernst. Av Elam Tunhammar. 1973: 134–140.
 Weibull, Curt. Av Sven A. Nilsson. 1991: 207–217.
 Weibull, Jörgen. Av Birgitta Odén. 1997–1998: 193–196.
 Weibull, Lauritz. Av Sven A. Nilsson. 1962: 131–141.
 Weibull, Mary, f. Fahlbeck. Av Klara Wijkander, f. Kock. 1969: 171–175.
 Welin, Erik. Av Krister Hanell. 1967: 151–154.
 Welinder, Carsten. Av Göran Englund. 1984: 145–151.
 Werin, Algot. Av Bernt Olsson. 1977: 97–102.
 Westman, K. G. Av Sture Bolin. 1944: 129–146.
 Westrup, Wilhelm. Av Ragnar Josephson. 1939: 133–139.
 Wicksell, Sven Dag. Av Thorild Dahlgren. 1939: 151–161.
 Wieselgren, Per. Av Gösta Holm. 1989: 162–169.
 Wieslander, Hans. Av Mats Bergquist. 2018: 116–117.
 Wifstrand, Albert. Av Jonas Palm. 1965: 159–171.
 Wigstrand, Gunnar. Av Krister Hanell. 1967: 155–158.
 Wijkander, Klara. Av Bertil Ejder. 1978: 107–113.
 Wikander, Charlotte. Av Paavo Roos. 2011: 85–87.
 Wikander, Stig. Av Stig Y. Rudberg. 1986: 167–170.
 Wiklund, Karl Bernhard. Av Björn Collinder. 1934: 153–170.
 Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von. Av Einar Löfstedt. 1931: 87–93.
 Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von. Av Gunnar Rudberg. 1931: 95–109.
 Wölfflin, Heinrich. Av Ragnar Josephson. 1945: 161–167.
 Zilliacus, Henrik. Av Stig Y. Rudberg. 1992: 117–120.
 Åkerman, Johan. Av Björn Thalberg. 1983: 145–151.
 Åström, Paul. Av Paavo Roos. 2009: 121–124.
 Östenberg, Carl Eric. Av Pär Göran Gierow. 1988: 188–191.
 Österlin, Lars. Av Anders Jarlert. 2008: 95–98.

Uppsatser

- Agrell, Sigurd: Fornnordiska element i den ryska folkpoesien. 1922: 65–82.
- Agrell, Sigurd: Solbanans stjärnbilder i eddadiktningens mytvärld. 1929: 5–23.
- Ahldén, Tage & Ivar Ljungerud: Tyska språket (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 91–92.
- Akujärvi, Johanna: Homerus öfversatt på Svenska och på metrisk wers!! Om 1800-talets svenska Homeros-översättningar. 2014: 5–22.
- Alm, David: Den yttersta domen. Några filosofiska reflektioner. 2011: 10–19.
- Ambjörn, Lena & Gösta Vitestam: Memoranda on the Birth of a Language. Some episodes told by Ehud Ben-Yehuda in January 1973 at the Department of Middle Eastern Language at Lund University. 2002: 26–43.
- Ambjörn, Lena: Hälsovård och helhetssyn i medeltida medicin i islam (ingår i: Nydisputerade föreläser). 2001: 115–124.
- Andersson, Ingvar: Erik XIV och Island. En studie i svensk krigshushållning under 1500-talet. 1933: 103–113.
- Andersson, Ingvor Margareta: Studier kring 1241 års brev rörande grevskapet Norra Halland. 1953: 3–35.
- Andersson, Lars M.: Bilden som historisk källa. Analys av en antisemitisk bild (ingår i: Nydisputerade föreläser). 2001: 101–114.
- Andersson, Sven, se Lombard
- Andrén, Carl-Gustaf: Tal till en nittioåring. 2011: 5–9.
- Anving, Terese: Måltidens paradoxer. Om klass och kön i vardagens familjepraktiker. 2014: 23–38.
- Arbman, Holger: En normandisk befästning vid Buchy. 1961: 127–136.
- Arbman, Holger: Nordisk och jämförande fornkunskap (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 71–72.
- Arentzen, Thomas: Bysantinske positurer. Grotteske kropper og sensuelle tilnærmelser i konstantinopolitansk poesi. 2016: 5–19.
- Arne, Ture Johnsson: De arkeologiska undersökningarna i Sydhalland sommaren 1923. 1923: 93–99.
- Arngart, Olof: Notes on some English Place-Names. 1978: 5–15.
- Aspelin, Gunnar: Den osynliga handen. Ett tankemotiv i Adam Smiths socialfilosofi. 1933: 31–49.
- Aspelin, Gunnar: De protestantiska monarkomakernas politiskt-filosofiska idéer. 1930: 3–17.

- Aspelin, Gunnar: Descartes' genombrottskrift. Installationsföreläsning vid Göteborgs högskola våren 1937. 1936: 3–12.
- Aspelin, Gunnar: John Locke och hans samtid. Föredrag vid Vetenskaps-Societetens i Lund högtidssammanträde lördagen den 26 november 1938. 1938: 3–18.
- Axelson, Bertil: Akzentuierender Klauselrhythmus bei Apuleius. Bemerkungen zu den Schriften De Platone und De Mundo. 1952: 3–20.
- Axelson, Bertil: Die zweite Senkung im jambischen Senar des Phaedrus. Beobachtungen über Versrhythmus und Wortstellung. 1949: 43–68.
- Axelson, Bertil: Ultrakonservativ textkritik. 1947: 1–47.
- Back, Pär-Erik: Rådsadel och domängods. De pommerska taffelgodsens besittningsförhållanden i Christina Alexandras tid. 1964: 3–13.
- Bacquin, Mari: Theseus de Cologne och de falskeligen anklagade drottningarna. 2010: 5–17.
- Bardel, Camilla: Så kan det gå till när svenskar lär sig italienska (ingår i: Nydisputerade föreläser). 2001: 142–152.
- Bendz, Gerhard: Att vara Societetens sekreterare. Några minnen från min sekreterartid 1945–54. 1970: 13–20.
- Benson, Sven: Cirklar kring Danmarks tron. 1996: 5–65.
- Benson, Sven: Landsmålsarkivet (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 60–61.
- Benson, Sven: Quo vadis, iustitia? 1968: 107–124.
- Bergman, Gösta: Om sotarnas språk. 1939: 71–126.
- Beskow, Per: S:t Magnus i Skåne. 1995: 5–21.
- Björk, Martina: Ille nihil contra. Det uteblivna svaret i Ovidius diktning. 2018: 5–14.
- Blomberg, Frida: Ordens förhållande till sinnena. 2017: 5–21.
- Bogdan, Michael: St Lucias rättsarv: från Pariskutymer till common law. 1990: 5–16.
- Bohman, Svante: Matthæus Fremling och Esaias Tegnér. 1971: 79–141.
- Bolin, Sture: C-varianterna av Mäster Adams text. 1930: 91–103.
- Bolin, Sture: När avslutade Mäster Adam Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum? 1931: 3–15.
- Bolin, Sture: Svenskväldets fall. Ett förslag. 1932: 49–69.
- Boussard, Caroline: Demokratisk utveckling eller stagnation. Vilken roll kan det civila samhället spela? 2004: 7–20.

- Brandtler, Johan: Är språket bipolärt? Om polaritetslicensiering i svenska och andra språk. 2013: 26–43.
- Bratt, Ingar: Striden om språkmästartjänsten vid Lunds universitet år 1703. Utdrag ur större konsistoriets protokoll från våren och sommaren 1703 med inledning och kommentarer. 1974: 96–134.
- Bringéus, Nils-Arvid: Asinus Vulgi eller berättelsen om fadern, sonen och åsnan i europeisk bildtradition. 1986: 5–32.
- Bringéus, Nils-Arvid: Bouppteckningar som etnologisk källa. 1974: 62–95.
- Bringéus, Nils-Arvid: Den gudfruktiga tjänstepigan. 1984: 5–36.
- Bringéus, Nils-Arvid: Dygnet's tider. En kistebrevssvit. 1992: 5–27.
- Bringéus, Nils-Arvid: Flattorv. 1963: 23–51.
- Bringéus, Nils-Arvid: Fria med knivslida. 1979: 34–51.
- Bringéus, Nils Arvid: Maria med sömnaden och Josef med ljuset. En ikonografisk studie. 1990: 17–39.
- Bringéus, Nils-Arvid: Orden och tingen. Reflektioner kring Herta Müllers Nobelföreläsning. 2011: 20–28.
- Broberg, Gunnar: Vetenskapssocieteten sjuttiofem år. 1995: 22–32.
- Broberg, Jan: De tyska planerna på Spanien under andra världskriget. 1957: 19–43.
- Brounoff, N. Un nouveau type d'église dans la Russie du nord-ouest au XIIième siècle. 1925: 3–37.
- Bruhn, Tommy: Flertydiga förnyelser. Om retorisk flertydighet i politiskt ledarskap. 2020: 5–21.
- Burgman, Torsten: Fönsterkrossningen i Dekanhuset i Lund 1716. Processen mellan Ida Silfverskiöld och studenten Anders Holzberg. 1994: 5–21.
- Burgman, Torsten: Generalkonsul Emil Heilborn, industriledare i Ryssland. 1990: 40–56.
- Burgman, Torsten: Ur Nicolaus Silfverskiölds brevväxling. 1991: 5–37.
- Callmer, Christian: Gustaf Sommelius, lärdomshistorien och universitetsbiblioteket i Lund. 1981: 54–78.
- Callmer, Christian: Klassiska arkeologer från Lund. Fyra korta biografier. 1985: 5–23.
- Callmer, Christian: Samlingar av tryckta böcker i Lund före universitetsbibliotekets tillkomst. 1983: 41–64.
- Carlomagno, Marcos Cantera: Geopolitikens återkomst. 1997–1998: 5–15.

- Carlsson, Gösta: Sociologi (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 88–89.
- Carlsson, Ingemar: Dylta-handskrifternas proveniens (ingår i: Ett handskriftsfynd på Dylta bruk). 1965: 64–67.
- Carlsson, Lizzie: Några synpunkter på äldre svensk äktenskapsrätt. 1956: 45–129.
- Carlsson, Lizzie: Sängledningen. Hednisk-borgerlig rättsakt och kristen ceremoni. 1951: 57–107.
- Carlsson, Lizzie: Sängledningen och kanonisk rätt. 1953: 37–84.
- Carlsson, Sten: Hans Gabriel Wachtmeisters dagbok. 1807–1809. 1943: 71–75.
- Cavallin, Sam: Livianska ”småberättelser” i deras kompositionella sammanhang. Interpretationer ur Livius’ fjärde och femte dekader. 1946: 29–54.
- Chiappelli, Alessandro: Gli studi recenti sulla storia dell’arte medievale e moderna in Italia. 1924: 73–99.
- Christensen-Nugues, Charlotte: Ediktet i Nantes och Nicolas ko. En reformert prästs anteckningar i det sena 1500-talets La Rochelle. 2018: 15–28.
- Cinthio, Erik: Medeltidsarkeologi (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 65–66.
- Cronqvist, Marie: Försvinnandets arkitektur. Bunkern mellan mentalitet och materialitet. 2011: 29–36.
- Cross, J. E.: On The Wanderer, lines 80–84. A study of a figure and a theme. 1958–1959: 75–110.
- Cross, J. E.: ”Ubi sunt” passages in Old English – sources and relationships. 1956: 23–44.
- Cross, James: The authorship of ”Vita S. Erci”. 1952: 21–40.
- Dahlberg, Torsten: Das moselfränkische Rosengartenfragment der Landesbibliothek Dessau. 1947: 89–136.
- Dahlberg, Torsten: Dialektala särdrag i två omstridda tyska dramasamlingar från 1600-talet jämte några bidrag till deras texthistoria. 1987: 5–14.
- Dahlberg, Torsten: Om folkvisan ”Till Österland vill jag fara”. Med kompletterande anteckningar. 1980: 19–38.
- Dahlén, Mattias: Det iberiska arvet. Tradition och nyskapelse bland tidigmoderna marraner. 2003: 93–107.
- Dahlgren, Thorild: Några anteckningar om Vetenskaps-Societeten. 1965: 115–133.
- Dahlman, Britt: Georgiska versioner av Apophthegmata Patrum. 2009: 5–13.

- Dahlstrand, Karl: Rättens transcendens. Om skälighet inom avtalsrätten och relevansen av Rawls rättviseteori. 2014: 39–64.
- Danstrup, John: Recherches critiques sur Andronicos 1er. 1944: 69–101.
- Dedering, Sven: Om den arabiska nationalgrammatiken. 1938: 39–45.
- Dovring, Karin: Fru Lenngren och Herrnhutarna. 1946: 55–80.
- Dunér, David: Den yttersta av tider. 2019: 5–16.
- Dunér, David: Modeller av verkligheten. Modellbyggaren Polhem, seendet och det spatiala tänkandet. 2009: 14–33.
- Edlund, Sven: Ett kritiskt skede i den svenska lärdomsskolans historia. 1956: 3–22.
- Edlund, Sven: Pedagogik (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 72–76.
- Edlund, Sven: Temperamentsläran som begåvningssteori. 1942: 27–45.
- Ejder, Bertil: Eddadikten Vafþrúðnismál. 1960: 3–20.
- Ejder, Bertil: Nordiska språk (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 66–70.
- Ejder, Bertil: Om Söderwalls fornsvenska ordbok. En orientering och en handledning för nyttjare. 1984: 37–46.
- Ejder, Bertil: Svenska språket vid svenska universitet. Installationsföreläsning vid Lunds universitet den 29 mars 1969. 1971: 15–26.
- Ejder, Bertil: Words for times and meals in Germanic languages. 1982: 95–102.
- Ejder, Bertil & Klara Wijkander, f. Kock: Ur brevväxlingen mellan Esaias Tegnér d.y. och Axel Kock. 1975: 5–27.
- Ekwall, Eilert: Variation and change in English place-names. 1962: 3–49.
- Elg, Arvid G:son: En lagsamlingshandskrift från 1500-talet i Härnösands stadsbibliotek. Utskrift jämte inledning, kommentar och ordförklaringar. Med förord av Jan Liedgren. 1988: 5–37.
- Elg, Arvid G:son, se Tegnér
- Elmér, Lars: Två fragment av stadslagen (ingår i: Ett handskriftsfynd på Dylta bruk). 1965: 99–103.
- Elovson, Harald: Iteration och variation hos Verner von Heidenstam. En studie. 1935: 119–148.
- Elovson, Harald: Johan Henrik Denell. En lundensisk Wertherimitator. 1939: 33–54.
- Elovson, Harald: Samuel Johnson, Goethe och patriotismen under 1700-talet. 1926: 29–49.

- Elovson, Harald: Två svenska apophthegmasamlingar. 1936: 57–114.
- Elovson, Harald: Vilhelm Ekelund och Herman Bang. En studie i komparativ litteraturhistoria. 1977: 22–54.
- Elovson, Harald: Vilhelm Ekelund och Rousseau 1920–1949. 1968: 3–105.
- Elovson, Harald: Vilhelm Ekelund och Rousseau fram till 1920. 1966: 1–75.
- Enkvist, Nils Erik: Text, lingvistik och textlingvistik. 1977: 5–21.
- Eriksen, Love: Det antropogena landskapets uppgång och fall i Amazon-området. Arawakkulturens ekologiska aspekter. 2012: 26–40.
- Erlandsson, Alf: Salpetersjudarna i Skåne 1679–1762. Med särskild hänsyn till 1740-talet. 1961: 33–86.
- Erlandsson, Birgitta: En visa om vår fru. 1966: 105–109.
- Erlandsson, Birgitta: Magnus Erikssons landslag med andlig visa m.m. (ingår i: Ett handskriftsfynd på Dylta bruk). 1965: 91–98.
- Fagerström, Linda: När konstnären blev ingenjör. Kön och konstnärsroll i förändring under svensk högmodernism. 2006: 5–30.
- Falk, Hjalmar: La philosophie linguistique française. Conférence faite par le professeur Hjalmar Falk, à Göteborg le 7 juillet 1923. 1923: 11–26.
- Falkheimer, Jesper: Terrorism, medier och propaganda. 2013: 44–55.
- Fehrman, Carl: Estetikens återkomst. Ett stycke lundensisk vetenskapshistoria kring Henrik Schück, Ewert Wrangel, Albert Nilsson, Fredrik Böök och några till. 1987: 15–79.
- Fehrman, Carl: Inledning (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 49.
- Fehrman, Carl: Litteraturhistoria (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 61–65.
- Fehrman, Carl: "Meine Zeit". 1970: 21–30.
- Fehrman, Carl: Ruinromantiken och den nyklassiska dödsbilden. 1954: 3–26.
- Feuk, Johan: Var Olaus Petri psalmdiktare? 1971: 27–78.
- Forslid, Torbjörn: Delblanc och den mångtydige fadersgestalten (ingår i: Nydisputerade föreläser). 2001: 91–100.
- Friberg, Katarina: How to bake a fruit loaf. Reflections on co-operators' economic practice and ideas in a consumer co-operative context. 1999–2000: 5–28.
- Fridlund, Patrik: Multipla religiösa identiteter? Från logik till relation i analys av religiösa identiteter. 2018: 29–44.
- Fridlund, Patrik: Råa fakta, en oslipad idé. 2008: 5–17.

- Från Vetenskaps-Societetens i Lund 25-årsjubileum den 27 november 1945. 1945: 175–193.
- Från Vetenskaps-societetens 50-årsjubileum den 21 november 1970. 1971: 183–192.
- Gehlin, Sara: Utbildning för fred. Ett teologiskt uppdrag i vår tid. 2017: 23–38.
- Gerding, Henrik: Public building and clientage. Social and political aspects of Roman building industry. 2019: 17–29.
- Gerleman, Gillis: Teologisk filologi och textkritik (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 90.
- Gjerdman, Olof: Die Schallanalyse. 1924: 171–186.
- Gjerstad, Einar: Det äldsta Rom. 1966: 77–93.
- Grønbech, Vilhelm: Heraklit. 1929: 25–44.
- Gullberg, Marianne: Att ha språket i sin hand. Vad gester avslöjar om vuxen andraspråksinläring. 2012: 41–52.
- Gustavsson, Anders: Den nyblivna modern. En etnologisk beteendestudie. 1972: 125–220.
- Gustavsson, Anders: Minnesdrickning vid begravning. 1973: 79–116.
- Gustavsson, Karin: Runda hörn och en obemärkt forskare. 2016: 21–39.
- Gyllensten, Lars: Den ofullbordade människan. 1995: 33–46.
- Hadler, Paul: Johann Carl Dähnert. Ein Repräsentant deutsch-schwedischer Kulturbeziehungen im 18. Jahrhundert. 1991: 38–46.
- Hafström, Gerhard: Rättshistoria (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 86–87.
- Hagen, Anders: Höyfjellsarkeologi i Sör-Norge. 1963: 3–22.
- Hahr, August: Två nya Bourdon-porträtt upptäckta i en svensk samling. 1921: 55–62.
- Hallberg, Andreas: Några egenheter i arabisk standardspråksideologi. 2017: 39–48.
- Halldén, Sören: Teoretisk filosofi (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 91.
- Hammer, Olav: Enhvar sin egen guru (ingår i: Nydisputerade föreläser). 2001: 136–141.
- Hanell, Krister: Antikens städer. Installationsföreläsning den 23 november 1957. 1957: 75–84.
- Hanell, Krister: Historiska perioder och periodgränser med särskild hänsyn till antikens historia. 1939: 3–31.

- Hansson, Åke: Medeltidskrönikor på prosa och vers (ingår i: Ett handskriftsfynd på Dylta bruk). 1965: 104–108.
- Harrie, Ivar: Problem kring en levnadsteckning. 1972: 5–18.
- Harrison, Dick: Lärda män eller barbarer? Om bildning och boklig lärdom i den ”mörkaste” medeltiden. 2002: 15–25.
- Heberlein, Ann: Om oförlåtlighet. 2006: 31–41.
- Hedling, Erik: ”Flicka i regnrock”. Ingmar Bergman och Vietnam-rörelsen. 2007: 23–43.
- Hedling, Erik: Romanen som inte ville bli film. Laurence Sternes Tristram Shandy. 2009: 34–50.
- Hedling, Olof: Som att bestiga Mount Everest. Om filmutbildning och filmproduktionslandskapet. 2012: 68–80.
- Hedlund, Anna: Våld i exil. Kollektiv identitet och världsbild bland rwandiska hutubeller i östra Kongo. 2015: 5–17.
- Helgason, Jon: Om litteraturläsning och litterära praktiker som kunskapsformer. 2008: 18–31.
- Helmbrecht, Michaela: Om människobilder och bildernas bruk under venedel- och vikingatiden. 2012: 81–101.
- Helmfrid, Staffan: Kulturlandskap och tradition. 1974: 5–19.
- Helsing, Daniel: Mening, modeller och Martinson. Peter Nilson läser Aniara och universum. 2020: 23–34.
- Henning, Martin: Vadå positivism? Om den kvantitativa metodens roll i en framtida samhällsvetenskap. 2010: 18–34.
- Hermerén, Göran: Glaspärlespelet. Om skillnader och likheter mellan språk, musik, och bildkonst. 2018: 45–63.
- Hermerén, Göran: Prioriteringar. Val och värden i vården. 2014: 65–96.
- Herrlin, Olle: Das Gefühlsproblem in der schwedischen Aufklärung. 1942: 47–61.
- Holm, Gösta: Inledning (ingår i: Ett handskriftsfynd på Dylta bruk). 1965: 63.
- Holm, Gösta: Jónsbók (ingår i: Ett handskriftsfynd på Dylta bruk). 1965: 109–114.
- Holm, Ingvar: Drama – teater – film – forskning (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 49–51.
- Holmberg, Claes-Göran: En återfunnen tidningsårgång. Ordinari Post-Tijdender 1664. 2003: 150–159.

- Holmberg, Uno: Det avkvistade trädet i fornfinnarnas initiationsriter. 1924: 45–71.
- Holmberg, Åke: Afrikaeuropéerna som faktor i brittisk imperiepolitik vid 1800-talets slut. 1965: 19–36.
- Holmer, Arthur: Formosanska språk, relativisering och språktypologi. 2011: 37–58.
- Huber, Stefan: Utbrytningar ur ett kontrastivt perspektiv. 2002: 44–54.
- Huldén, Lars: Runeberg och Bellman. 1982: 5–18.
- Hylland Eriksen, Thomas: Kulturell urenhét och innvandrerdébatten. 2001: 7–17.
- Håkansson, Sara: Influential Voices in George Eliot's Epigraphs. 2005: 5–18.
- Hägerland, Tobias: Den sista måltiden som didaktisk tradition och liturgisk formel. 2017: 49–63.
- Hägerstrand, Torsten: Kulturgeografi och ekonomisk geografi (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 58–59.
- Hägglund, Bengt: Traditionsforskningen och den historiska metoden. 1974: 20–44.
- Idvall, Markus: Medicinskt gränsarbete mellan krig och fred. Hur den nationella gränsen upprätthölls och öppnades 1943–1948. 2019: 31–43.
- Ingemark, Dominic: Öl eller vin? Kulturkontakter och maktspel under romersk järnålder i Skottland, norra Northumberland och Skandinavien. 1997–1998: 16–30.
- Jacobsson, Katarina: ”Riktiga” mutor? Kontraster mellan rättspraxis och folklig moral. 2004: 21–27.
- Jangfeldt, Bengt: Sverige, svenskarna och S:t Petersburg. 1999–2000: 29–40.
- Jansdotter, Anna: Räddningens geografi. Offentligt och privat i räddningsarbetet bland prostituerade kvinnor i Sverige vid sekelskiftet 1900. 2005: 19–28.
- Jennbert, Kristina: Arkeologin och den långa tiden. Människans relationer till djur. 2005: 29–44.
- Johannesson, Gösta: Kring Birger Gunnarsens Paltebok. Några rön beträffande Lunds ärkesätes gods och dess förvaltning vid medeltidens slut. 1950: 117–170.
- Johansson, Roger: På spaning efter människans ”inre” öga. 2014: 97–108.
- Johansson, Victoria: I begynnelsen fanns inte ordet. 2020: 35–51.

- Josephson, Ragnar: Konst och diplomati i frihetstidens Sverige. 1962: 51–114.
- Järpvall, Charlie: Papperet, skrivbordet och byggnaden. Om betydelsen av A4-formatet. 2018: 65–74.
- Jönsson, Lars-Eric: Rumänska bönder på museum. Om kulturarv i det nya Europa. 2007: 44–58.
- Jönsson, Mats: ”En gynnsam jordmån för suggestiv påverkan”. 2009: 51–60.
- Jörn, Gunnar: Skoldramat och ståndsstriden. En studie i 1600-talets svenska bondeskildring. 1938: 47–77.
- Kaiserfeld, Thomas: Luftpumpens lärdomshistoria. 2013: 56–75.
- Kickham, Lisbet: The Anglo-Irish Landlords in Novels by Protestant Irish Women 1879–1922. 2003: 108–124.
- Kjellin, Helge: En miniatyrteater med figurer efter Jacques Callot, Stefano della Bella och Melchior Lorck. 1924: 217–236.
- Kjellin, Helge: Två Pietro Longhi-målningar i Sverige. 1923: 59–76.
- Kjällerström, Sven: Institutionen för praktisk teologi med kyrkorätt (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 78–79.
- Klinge, Matti: Topelius i Lund 1868. 1999–2000: 41–50.
- Knutsson, Bengt: Gilgamesheposet som sångteater. Irakisk-svenskt kultursamarbete i Malmö och tankar det föder. 2005: 45–61.
- Knutsson, Bengt: Översättare lever farligt. Om en arabisk roman på svenska, om kritikermottagande och översättandets inneboende problematik. 2009: 61–71.
- Koch, Kerstin: Trends in modern American linguistics. A critical survey. 1954: 27–52.
- Kornerup, Bjørn: Til Lunde Stifts Kirkehistorie i det 17. Aarhundrede. 1943: 3–40.
- Lagerroth, Erland: Andlighet, modernitet och postmodernitet. En ny bok av Ken Wilber. 2007: 59–69.
- Lagerroth, Erland: En alternativ vetenskap. Henri Bortoft om Goethe som naturforskare. 2008: 32–67.
- Lagerroth, Erland: En dikt av sin tid eller I tingens natur har människan sin lag. Harry Martinsons Aniara läst år 1990. 1989: 5–72.
- Lagerroth, Erland: Lever vi i ett plattland? Världsbild, utvecklingslära och idéhistoria i Ken Wilbers magnum opus. 1999–2000: 51–92.
- Lagerroth, Erland: Människans frihet och ansvar. Är vi genernas slavar och offer för vårt undermedvetna? 2010: 35–72.

- Lagerroth, Erland: Nya tankar om natur och kultur. Två naturvetare med sinne för humaniora. 2009: 72–100.
- Lagerroth, Erland: Sårbar kraftkarl, saklig romantiker. Två motsättningar i Vilhelm Mobergs väsen och verk. 1978: 43–49.
- Lagerroth, Erland: Tillstånd eller process. Två sätt att förstå världen. 2005: 62–87.
- Lagerroth, Fredrik: Karolinskt och gustavianskt envælde. En jämförelse. 1972: 90–124.
- Lagerroth, Ulla-Britta: Selma Lagerlöf och teatern. 1999–2000: 93–114.
- Langenfelt, Gösta: Paiens et héros dans le "Widsith". 1935: 149–165.
- Larsson, Lars: Kökkenmödding – Välkänd fornlämning i ny belysning. 1990: 57–77.
- Larsson, Lars: Stenar som förenar, stenar som betvingar. Vale de Rodrigo – en megalitbygd i södra Portugal. 1993: 5–31.
- Lembke; Martin: Tillvaron i allmänhet. 2014: 109–117.
- Lewan, Bengt: Tegnér i skolan. Målsättningar i litteraturundervisningen 1840–1970. 1972: 19–64.
- Liedgren, Jan, se Elg
- Liljegren, Sten Bodvar: Romantiken och månen. 1923: 37–58.
- Liljegren, Sten Bodvar: Tjurlöpning och tjurhetsning. Ett drag ur flydda tiders sportliv i England. 1922: 37–64.
- Lima-de-Faria, Antonio: Economic history of a XVII century watermill. 2007: 70–91.
- Lima-de-Faria, Antonio: Order is present at every level. But is not total. 2016: 51–61.
- Lima-de-Faria, Antonio: Seashore archeology. Reveals a prehistoric site in Falsterbo and elucidates the middle age occupation of Skanör. 2010: 73–118.
- Lima-de-Faria, Antonio: The Dimensions of a XVI Century Dovecot in a Portuguese Monastery. 2002: 55–62.
- Lindquist, Ivar: Guden Heimdall enligt Snorres källor. 1937: 53–98.
- Lindroth, Sten: Berzelius och hans tid. 1964: 15–40.
- Lindskog, Annika J: Dorothy Richardson – en modernistisk pionjär. 2016: 41–50.
- Lindvall, Johannes: När Branting mötte Söderblom. Socialdemokraternas pragmatiska religionspolitik under mellankrigstiden. 2016: 63–71.
- Linjamaa, Paul: Ett förlorat kapitel i den fria viljans historia. 2019: 45–56.

- Lithberg, Nils: Att helga torsdagen. 1933: 3–30.
- Lithner, Klas: Den litteräre mejeristen. 1994: 22–32.
- Ljung, Per Erik: Kring Vilhelm Ekelund och arbetarrörelsen. 1982: 103–131.
- Ljung, Per Erik: Med Olle Holmberg bland bilder och drömmar. 2009: 101–117.
- Ljung, Per Erik: System och intuition. F J Billeskov Jansens Poetik. 2015: 19–33.
- Ljungerud, Ivar, se Ahldén
- Ljunggren, Karl Gustav: ”Ge på kakan”. En gammal västgötsk brölloppsed och dess ursprung. 1934: 133–142.
- Ljunggren, Karl Gustav: Några språkdrag och stildrag hos C. J. L. Almqvist. 1941: 3–45.
- Ljunggren, Karl Gustav: Svenska dialektordböcker. En översikt. 1938: 19–37.
- Ljunggren, Karl Gustav: Ändringarna i Almqvists ”Det går an”. 1940: 77–99.
- Ljunggren, Torsten: En nyfunnen Stagneliusdikt. 1945: 53–79.
- Loman, Bengt: Om talspråkets varianter. 1972: 65–89.
- Lombard, Alf, Östen Södergård, Sven Andersson & Sven-Gösta Neumann: Romanska språk (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 84 – 86.
- Lund, Tobias: Frihet och fångenskap i Franz Schuberts deklamation av Schillers ”Die Bürgschaft”. 2007: 92–107.
- Lundgren, Svante: Religion och politik i dagens Israel. 2013: 76–87.
- Lundholm, Kjell-Gunnar: Jordeboken C 39 i Riksarkivet. 1954: 73–86.
- Lundin Åkesson, Katarina: Satsförkortningar i svenskan. Ett försök till en gemensam beskrivning. 2004: 38–47.
- Lundin, Susanne: Kroppen värd att satsa på. 2004: 28–37.
- Lundmark, Efraim: Redaktionerna av Olavus Petris svenska krönika. Översikt och gruppering av handskrifterna. 1940: 13–76.
- Lyttkens, Hampus: Religionsfilosofi (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 82–83.
- Löfqvist, Karl-Erik: De svenska drots- och marskämbetena under 1200- och 1300-talen. 1936: 13–56.
- Löfstedt, Bengt: Eine Lobrede über den schwedischen König Karl Knutson. 1996: 66–68.
- Löfstedt, Bengt: Notizen eines Latinisten zu Luthers Briefen und Tischreden. 1983: 19–40.
- Löfstedt, Bengt: Notizen eines Latinisten zu Luthers Predigten. 1985: 24–42.
- Löfstedt, Bengt: Zu Felix Fabris Latein. 1997–1998: 31–41.

- Löfstedt, Bengt: Zum 'Dictaminis Epithalamium' des Juan Gil de Zamora. 1992: 28–43.
- Lönnroth, Erik: Humanistisk framtid. 1971: 5–14.
- Lönnroth, Erik: Konsten att skriva historia. 1988: 39–50.
- Lötmarker, Lena: Uppsatsskrivningen på svenska i läroverket 1807–1968. 2005: 88–99.
- Lövkrona, Inger: Säggen om Ljungby horn och pipa – muntlig tradition eller booklore? 1982: 33–87.
- Magnusson Staaf, Björn: Spela hnefatafl ensam. 2015: 35–47.
- Makeeff, Tao Thykier: Between Lethe and Mnemosyne. The Memory of Greece and the Contemporary Pagan Reception. 2020: 53–71.
- Malm, Thomas: Tonga, totem och tabu. 2014: 118–135.
- Malmberg, Bertil: Det språkliga teckenbegreppet och dess historiska bakgrund. 1978: 16–42.
- Malmberg, Bertil: Fonetik (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 52–53.
- Malmberg, Bertil: Notas sobre la fonética del español en el Paraguay. 1947: 175–192.
- Malmberg, Bertil: Système et méthode. Trois études de linguistique générale. 1945: 3–52.
- Malmberg, Bertil: Till frågan om språkets systemkaraktär. 1947: 147–173.
- Marót, Károly: Zur religionsgeschichtlichen Wertung Homers. 1924: 149–169.
- Mjöberg, Jöran: 1780-talets amerikanska värld genom utländska glasögon. Vad officerares krigsdagböcker berättar – ett 200-årsminne. 1987: 81–108.
- Mjöberg, Jöran: Amerikas "Southwest" i tre diktares ögon. 1997–1998: 42–76.
- Mjöberg, Jöran: Fantastiska rättgångar i fiktionsform. 1994: 33–71.
- Mjöberg, Jöran: Skolor och universitet i USA. Fakta och impressioner. 1992: 44–85.
- Mjöberg, Jöran: Visionsdiktare i växlande tidevarv: W. H. Auden och William Langland. 1989: 73–102.
- Moberg, Vilhelm: Vad vet vi i historien? 1973: 18–29.
- Modéer, Kjell Å.: Det svenska rättsarvet. Om beredskapstidens historisering och dess rättsliga uttryck ur ett law & literature-perspektiv. 2013: 88–117.
- Modéer, Kjell Å.: Fideikommissinstitutet i svensk rätt. En rättshistorisk skiss. 1978: 50–73.
- Modéer, Kjell Å.: Krig, konst och landsförräderi. Konsten i den tyska propa-

- gandans tjänst i Norden 1940–1945. Exemplet Kurt Kranz och Th. Segelcke Thrap. 2017: 65–91.
- Mogren, Jan: Vergilius i hjälteversmundering. Om översättningar på svensk kvantiterande vers under 1700-talet av latinsk poesi. 1960: 21–63.
- Mohlin, Allan: Förlikningen i Skara år 1323. 1944: 103–127.
- Moritz, Manfred: Praktisk filosofi (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 76–78.
- Mortensen, Anders: Att göra ”penningens genius till sin slaf”. Om Carl Jonas Love Almqvists romantiska ekonomikritik. 2004: 48–76.
- Möller, Daniel: ”Hic est, qvi Dominum per tela secutus & ignes”. Hundgravpoesi på latin och svenska från 1600- och 1700-talen. 2014: 136–157.
- Möller, Daniel: Gunnar Ekelöf i Grönköping. Pekoralpastischen som poetisk metod. 2017: 93–124.
- Mörte Alling, Annika: Det triangulära begäret. Stendhals romaner Rött och Svart och Kartusianklostret i Parma i ljuset av René Girards modell. 2004: 77–83.
- Mörte Alling, Annika: Från landsbygd till Paris. Rörelser mot en ny värld: Stendhal, Balzac, Flaubert. 2017: 125–136.
- Neckel, Gustav: Die Lage der ’Insel’ Thule. 1939: 129–130.
- Nelson, Walter W.: New Observations on Oscar Wilde and Arthur Symons and the English 1890s. 1993: 32–63.
- Nelson, Walter W.: William Ernest Henley, a Victorian Poet and an anti-decadent Critic in the English 1890s. 1995: 47–87.
- Nesselmark, Signe: Bidrag till en bibliografi över professor Hans Larssons skrifter 1927–1944. 1945: 137–159.
- Neumann, Sven-Gösta, se Lombard
- Nilsén, Per: Law, Clemency – and Privateering. The Swedish Blockade of Norwegian Ports in 1814. 2015: 49–64.
- Nilsson, Alf: Det kusliga – det ytterst främmande. 2011: 59–73.
- Nilsson, Astrid M. H.: Ärkebiskop och historiker, känd och ändå okänd. Om Johannes Magnus liv och verk. 2017: 137–151.
- Nilsson, Jan Henrik: Turism. Från trivialitet till brännande samhällsfråga – ett evolutionärt perspektiv. 2020: 73–85.
- Nilsson, Klas: Kunglig import. En studie över märkliga kungaval. 2019: 57–73.
- Nilsson, Liv: ”Av jord är du kommen”. En arkeolog ser på döden. 1999–2000: 115–126.

- Nilsson, Martin P.: Beiträge zur spätantiken Religionsgeschichte. 1962: 115–126.
- Nilsson, Sten Åke: Döden på Victorias tid – Egron Lundgren som krigsreporter i Indien. 1973: 54–78.
- Nilsson, Sten Åke: Petter Lorens Hoffbro och frihetstidens bildmanipulationer. 1976: 5–34.
- Nilsson, Sten Åke: Åsnesekvensen i Los Caprichos. 1977: 55–76.
- Nilsson, Therese: Från vaggan till graven. Kort- och långsiktiga effekter av BVC. 2019: 75–83.
- Nilsson Nylander, Eva: Scripta manent!?! Lunds medeltida handskrifter – tillgänglighet och bevarande. 1999–2000: 127–141.
- Norborg, Lars-Arne: Historievetenskapliga förbindelser mellan Lund och Greifswald. 1989: 103–111.
- Nordholm, Gösta: By ”i hambri ok i forni skipt”. 1948: 39–103.
- Nordin, Jonas: En revolution i tryck. Tryckfrihet och tryckproduktion i Sverige 1766–1772 och däromkring. 2020: 87–112.
- Nordin, Magdalena: Forskningsetik i teori och praktik. Erfarenheter från forskningsprojektet Integration och tradition. 2020: 113–123.
- Nordin, Martin: Varierar avkastningen på utbildning med personens begåvningsnivå? 2008: 68–74.
- Nordin, Svante: Slumpen, ödet, försynen eller nödvändigheten. Fyra föreställningar om världens gång. 2010: 119–147.
- Nordström, Maria, se Smith
- Noreen, Erik: Bellmanstolkning. 1940: 3–12.
- Noreen, Erik: De conviviis barbaris. 1939: 131–132.
- Noreen, Erik: Två gravdikter av G. J. Törnqwist-Adelcrantz utgivna. 1937: 45–51.
- Noreng, Harald: Björnstjerne Björnson på svenske scener. 1966: 95–103.
- Normann, Carl-E.: Kyrkohistoria (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 59–60.
- Nykvist, Karin: Minnets geografi. Platsens tematik i Jesper Svenbros lyrik. 2004: 84–98.
- Nyman, Alf: Frågan om det omedvetna. Systematiskt, logiskt och metodologiskt till ett filosofiskt hjälpbegrepp. 1927: 21–39.
- Nyman, Alf: För och emot i fiktionsfrågan. Till professor Hans Vaihingers 70-årsdag. 1922: 21–36.

- Nyman, Alf: Hegel, Viktor Rydberg och Boström. En tidsbild från svenskt 1860-tal. 1942: 3–26.
- Nyman, Alf: Individ, grupp och massa. En översikt av kollektiviteternas psykologi. 1933: 87–101.
- Nyman, Alf: Kant – en mystiker? Några marginalanteckningar. 1930: 19–33.
- Nyman, Alf: Komik och fiktion. Ett försök till en generaliserad teori för det komiskas natur och betingelser. 1928: 9–42.
- Nyman, Alf: Modärn etik. 1921: 19–44.
- Nyman, Alf: Sur les concepts descriptifs et les concepts construits, dits "décantés". 1948: 3–17.
- Nyman, Alf: Viktor Rydberg och den paulinska teologiens system. Några ramlinjer till skriften: "Om människans föruttillvaro. 1955: 3–51.
- Nyman, Alf: Viktor Rydberg och Fichte den yngre. Några marginalier till Karl Warburgs och Isak Krooks forskning i ämnet. 1967: 3–37.
- Nyman, Alf: Vitalis Norström och hans avfall från boströmianismen. En motivbestämning. 1950: 89–115.
- Odén, Birgitta: En nederländsk köpman i Erik XIV:s Stockholm. 1961: 87–126.
- Odén, Birgitta: Ett svenskt köpmansarkiv från senare 1500-talet. 1960: 65–73.
- Odén, Birgitta, se Rosén
- Ohlmarks, Åke: Alt-Upsala und Arkona. Zur Rekonstruktion des Uppsala-tempels und Entstehung der westslawischen Kulte. 1943: 77–120.
- Ohlmarks, Åke: Till frågan om det babyloniska sjutalets ursprung och därmed sammanhängande religionshistoriska problem. 1945: 105–136.
- Olin, Martin: Karolinerna, bildkonsten och den svenska identiteten (ingår i: Nydisputerade föreläser). 2001: 125–135.
- Olsén, Jan Eric: Den organiska telegrafan. Metod och metafor i 1800-talets fysiologi. 2001: 18–29.
- Olsson, Bernt: "Ordet/som evigt blir utsagt". Hjalmar Gullberg, Ordet och tystnaden. 1985: 43–74.
- Olsson, Harald: Till diskussionen om Sturekrönikans indelning. 1941: 131–154.
- Olsson, Tobias: Sociala medier och deltagande användare. Begränsande reflektioner. 2016: 73–87.
- Ormelius, Daniel: 'Part-whole-relationer' ur ett typologiskt perspektiv. 2002: 63–76.
- Ossiannilsson, Folke: Fogdö (Vårfruberga) klostrets jordebok. En obeaktad källa från tidig medeltid. Med kommentarer utgiven. 1945: 81–104.

- Otterbeck, Jonas: Att begrunda religionsundervisning i Alexandria. 2003: 160–165.
- Palm, Anders: Diktkonst och läkekonst. 2012: 5–25.
- Palm, Jonas: Zur Stellung des Attributs im Griechischen. 1961: 3–31.
- Palm, Thede: Uppsalalunden och Uppsalatemplet. 1941: 79–109.
- Palmborg, Nils: Den unge Carl Johan Schlyter. Citat ur en brevsamling med kommentarer. 1984: 47–78.
- Palmborg, Nils: Register till Vetenskaps-Societetens i Lund årsböcker 1920–1945. 1946: 151–164.
- Palmköld, Hugo: Berch eller ej? Författaren till den första texten om konstakademin, 1735. 1995: 88–97.
- Parsi, Rouzbeh: Om järnnävar, turbaner och hetsiga pennor. Iranska studenter och intellektuella i kampen om en ny nation. 1999–2000: 143–158.
- Persson, Anders: Online schack och chatt interaktion. Spel och spelande i schack ansikte-mot-ansikte och online. 2015: 65–82.
- Persson, Eva A.: I pilgrimers spår. På vandring genom ett irländskt kulturarv. 2002: 77–88.
- Petersson, Herbert: Ätran. 1921: 45–53.
- Pettersson, Olof: Religionshistoria (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 83–84.
- Petzäll, Åke: Makt och rätt. 1941: 47–78.
- Piltz, Åse: Politisk motivation bakom religiösa uttryck. Tibetansk buddhism som politiskt medel. 2001: 30–41.
- Pipping, Rolf: Om några grundtankar i Ferdinand de Saussures föreläsningar över allmän språkvetenskap. 1946: 17–28.
- Pleijel, Agneta: Mannen, kvinnan, skapelsen och samhället. Ny litteratur om Fredrika Bremer. 2002: 7–14.
- Postén, Leokadia: Danmark och det polska novemberupproret 1830–1831. 1984: 79–107.
- Postén, Leokadia: Gustav III:s polska politik i belysning av Lars von Engeströms rapporter 1788–1791. 2005: 100–125.
- Postén, Leokadia: Kościuszko – upprorets nederlag. Polens undergång enligt Samuel Niclas Casströms diplomatiska rapporter hösten 1794. 2002: 89–106.
- Postén, Leokadia: Lars von Engeström och den polska författningen av den 3 maj 1791 i belysning av hans diplomatiska rapporter 1788–1791. 1987: 109–133.

- Postén, Leokadia: Polens andra delning och utbrottet av Kościuszkos uppror enligt Johan Christopher Tolls diplomatiska rapporter 1793–1794. 1993: 64–85.
- Postén, Leokadia: Reformverksamhetens sammanbrott i Polen 1792 i belysning av Samuel Niclas Casströms diplomatiska rapporter. 1991: 47–70.
- Postén, Leokadia: Överste Jordans besök i Köpenhamn 1862 och Karl XV:s planer på en dynastisk skandinavisk union. 1981: 79–100.
- Pålsson, Roland: Samspelet mellan kulturinstitutionerna och politiken. 1973: 5–17.
- Qvarnström, Olle: Från Hampton Roads till Lundagård. Forskning om indiska religioner vid Lunds universitet 1880–2005. 2006: 42–56.
- Ragnerstam, Petra: There Is No Way out of Entanglement. Interpellation and Discourse in To the Lighthouse. 2002: 107–114.
- Randsborg, Klavs: Arkæologien som livsregnskab. Omkring Frederik Sehested (1813–82) til Broholm. 1992: 86–97.
- Regnéll, Hans: Några synpunkter på Ferdinand de Saussures teori om språk-tecknet. 1979: 52–71.
- Regnéll, Hans: Om analys av värdeutsagor. 1965: 37–60.
- Reutersvärd, Oscar & Sven Sandström: Konsthistoria (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 56–58.
- Rignell, L. G.: עגור and seine Ableitungen im Alten Testament. 1952: 41–57.
- Ritte, Hans: Astrid Lindgrens Kindheitsmythos. Beobachtungen zu ihren Bullerby-Büchern. 1980: 39–55.
- Ritte, Hans: Carl Michael Bellman – Geselligkeit und Gesellschaft im Stockholm des ausgehenden 18. Jahrhunderts. 1982: 19–32.
- Ritte, Hans: „Ein kleiner Übermensch in Gestalt eines Kindes“, Die rebellischen Mädchen bei Astrid Lindgren. 1988: 51–62.
- Roll, Mikael: Höra i förtid. Hur hjärnan föraktiverar orden innan vi hör dem. 2017: 153–161.
- Romberg, Bertil: Om Almqvists romankonst. 1973: 30–53.
- Romberg, Bertil: Om Almqvists romankonst II. Från Amalia Hillner till Herrarne på Ekolsund. 1975: 28–66.
- Roos, Paavo: Gisslan i antiken – en problemöversikt. 1990: 78–98.
- Roosval, Johnny: Étampes, Chartres Senlis. Bidrag till den nordfranska 1100-talsskulpturens kronologi och periodisering. 1924: 187–205.

- Rooth, Anna Birgitta: Jesus botar Malchus' öra. 1991: 71–130.
- Rooth, Erik: Den högtyska dialektforskningen och dess aktuella arbetsuppgifter. En historisk och metodologisk överblick. 1931: 17–40.
- Rooth, Erik: Den provensalska trubadurpoesiens uppkomst. Gamla och nya teorier. 1927: 3–20.
- Rooth, Erik: Det primära i-omljudet och frågan om muljerade konsonanter och i-epenteser i väst- och nordgermanska. 1935: 3–34.
- Rooth, Erik: Ein Lehrsatz der etymologischen Wissenschaft geprüft. 1929: 45–59.
- Rooth, Erik: Tyskans och engelskans inbördes släktskapsförhållanden. 1932: 33–47.
- Rosén, Jerker: Bevarade rester av Magnus Ladulås' och Birger Magnussons arkiv. 1946: 3–16.
- Rosén, Jerker: Johan Gyllenstierna, Hans Wachtmeister och 1680 års riksdag. Ett diskussionsinlägg. 1948: 105–129.
- Rosén, Jerker: Knut den store och ärkebiskopen av Hamburg-Bremen. 1941: 111–129.
- Rosén, Jerker: Studier i Stockholms gråbrödraklosters diarium. 1940: 101–131.
- Rosén, Jerker & Birgitta Odén: Historia (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 53–55.
- Rosén, Margaretha: Fiske på djupt vatten. En studie av kunskapsförmedling. 2001: 42–59.
- Rosengren, Henrik: Musik som politik. Musikrelationerna Sverige–DDR: propaganda, kulturarv, karriär. 2018: 75–87.
- Rosenkvist, Henrik: Forskning i svensk dialektsyntax. Förutsättningar och frågeställningar. 2012: 102–121.
- Rosenkvist, Henrik: Fyra vyer av begreppet grammatikalisering. 2006: 57–73.
- Rudberg, Gunnar: Ur Vergilius' tankevärld. Föredrag vid Vetenskaps-Societetens högtidssammanträde den 22 november 1930. 1930: 35–49.
- Runquist, Kjell: Hallandslistans förhållande till huvudstycket i kung Valdemars jordebok. 1946: 81–115.
- Runquist, Kjell: Valdemarstidens halländska ledungsflotta, dess utveckling och organisation. 1954: 53–71.
- Rydén, Per: Till avhandlingars försvar. 2011: 74–81.
- Rystad, Göran: Ständerna och makten över ämbetstillsättningarna under 1600-talet. 1963: 53–78.

- Rystad, Göran: Vem vållade Nördlingenkatastrofen 1634? En studie i propaganda. 1958–1959: 33–74.
- Røstvig, Maren-Sofie: Rapport fra en forskningsfront. [Litterär analys.] 1969: 3–40.
- Sahlgren, Jöran: De nordiska språkens indelning. 1926: 61–66.
- Sahlgren, Jöran: Hvalen. Ett gammalt ortnamn förklarat. 1920: 13–18.
- Sahlgren, Jöran: Linnés bildspråk. Några anteckningar. 1924: 101–147.
- Sahlgren, Jöran: Är mytosofien en vetenskap? 1923: 27–36.
- Salberger, Evert: Textfrågor i Fáfnismál. 1986: 33–57.
- Sallnäs, Birger: England i den svenska författningsdiskussionen 1771–72. 1958–1959: 19–31.
- Sallnäs, Birger: Kring källorna till revolutionen i Stockholm 1772. 1955: 53–80.
- Sallnäs, Birger: Oppositionen vid 1778 års riksdag. 1955: 81–102.
- Sandberg, Helena: Familjen Smågodis, Doglass och Tigerligan. Kommersiella matbudskap riktade till barn. 2006: 74–93.
- Sandberg, Helena: Matmakt och matval. Vem bestämmer vad vi äter? 2015: 83–93.
- Sanders, Hanne: Et centrum for Danmark i Lund. 2004: 99–112.
- Sandström, Sven: Pietro Aretino som konstkritiker. En studie i värderingsmotiv. 1964: 41–71.
- Sandström, Sven, se Reutersvärd
- Saurat, Denis: Les idées philosophiques de Spenser. 1924: 5–43.
- Savin, Kristiina: Hedniska författare i en kristen kyrka. Om framställningar av Juvenalis, Lucanus och Macrobius i Tolfta kyrka. 2013: 118–151.
- Schaar, Claes: Engelska språket och litteraturen (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 51–52.
- Schaar, Claes: Lewis Theobald – en banbrytare inom Shakespearekritiken. 1964: 73–86.
- Schiöler, Niklas: Nyss skjuten beckasin, nyss kallnad kyckling. Bellman, maten och döden. 2010: 148–159.
- Schmeidler, Bernhard: Ueber Briefsammlungen des früheren Mittelalters in Deutschland und ihre kritische Verwertung. 1926: 3–27.
- Schoultz, Gösta von: C. A. Agardhs ungdomsresa till Danmark, Tyskland och Polen 1810. 1986: 58–91.
- Schubel, Friedrich: Dichtwerk und Literaturgeschichte. 1950: 47–88.

- Schötz, Susanne: Faktorer som påverkar vår bedömning av kvinnliga och manliga talares ålder. 2008: 75–84.
- Segerstedt, Torgny T.: Akademien och ordet – en aspekt i upplysningsdebatten. 1980: 5–18.
- Segerstedt, Torgny T.: La théorie du jugement de M. Meyerson. 1934: 63–88.
- Segerstedt, Torgny T.: Leopold, Lars von Engeström och Fremling. 1935: 105–117.
- Segerstedt, Torgny T.: Om sanningsbegreppet. 1936: 115–136.
- Selander, Inger: Jordiskt fosterland, himmelskt hemland eller socialistiskt paradiset. Folkrorelsernas nytextningar till nationalsångsmelodier. 1986: 93–164.
- Sjöberg, Sven G.: Vetenskaps-Societeten i Lund Årsbok 1946–1969. Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund 1921–1968. Av Vetenskaps-Societeten i Lund föranstaltade föredrag och exkursioner 1920–1969. Register och förteckningar upprättade. 1970: 31–65.
- Sjöbäck, Hans: Irrationalitetens problem i olika psykologiska teorier. 1993: 86–144.
- Sjöbäck, Hans: Villfarelsers bevekelsegrunder. Tänkares åsikter från antiken till upplysningen. 1983: 65–102.
- Sjödell, Ulf: Gustav II Adolfs riksrådsutnämningar och 1634 års regeringsform. 1969: 87–120.
- Sjödell, Ulf: Olika sätt att förklara. Några tankar med anledning av en aktuell diskussion. 1974: 45–61.
- Skans, Bengt: Slaget vid Helge å i nygammal belysning. 1988: 63–107.
- Skärlund, Sanna: Din gamla Wallenbergsservett! Förolämpningar i dramer 1700–2000. 2019: 85–104.
- Sköld, Hannes: Quelques remarques sur l'art d'écrire chez les indoeuropéens orientaux. 1924: 207–215.
- Smedberg Bondesson, Anna: Anna på Helgonabacken. 2003: 125–138.
- Smith, Gudmund J. W. & Maria Nordström: Anxiety and defense against anxiety in childhood and adolescence. An investigation utilizing the results of two percept-genetic instruments. 1975: 67–102.
- Smith, Gudmund: Psykologisk forskning i Lund (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 79–82.
- Smith, Gudmund: Symposier över estetisk perception. 1967: 39–46.

- Småberg, Maria: Att bevittna det utsägliga. Alma Johansson och massakern på armenierna 1915. 2007: 108–127.
- Stenberg, Leif: Muslimska idéhistoria. Kunskaps- och vetenskapssyn under tre epoker. 2010: 160–174.
- Steneberg, Karl Erik: Den äldsta traditionen inom svenskt porträttmåleri. 1934: 89–132.
- Stenström, Johan: Introduktion (ingår i: Nydisputerade föreläser). 2001: 77–78.
- Stiegung, Helle: Bröderna Scheffer, Gustav III och den danska politiken åren 1770–1772. 1963: 79–115.
- Stjernholm, Emil: Filmkonst och politik. Lunds Studenters Filmstudios resor till Nazityskland och Sovjetunionen under 1930-talet. 2020: 125–149.
- Ströbeck, Louise: Gender Perspectives in Archaeology. 2001: 60–76.
- Strömholm, Stig: Händelser, källor och människor i det senromerska Gallien. 1979: 5–15.
- Strömvik, Maria: EU i världspolitik. 2002: 115–126.
- Sundberg, Waldemar: Ginza Jamina 273, 15 and the vocalization of proclitics in Mandaeans. 1951: 27–33.
- Sundberg, Waldemar: The sting of death in 1 Cor. 15:55. 1957: 85–109.
- Sundberg, Waldemar: What is the meaning of "Mandaeans"? 1947: 137–146.
- Sundby, Bertil: The independent genitive in English. 1957: 3–17.
- Svalenius, Ivan: En "rebus i sten". 1982: 88–94.
- Svalenius, Ivan: En svensk nationsfest i Wittenberg 1544. 1997–1998: 77–86.
- Svartvik, Jesper: Mord med ord. Om Jesu och andra judars syn på det onda talet (ingår i: Nydisputerade föreläser). 2001: 79–90.
- Svendsen, Paulus: Renaissancehumanisme og renaissancehumanister. Högtidsföreläsning vid Vetenskaps-Societetens årsfest den 29 november 1958. 1958–1959: 3–17.
- Svensson, Jimmie: Ikonicitet i lyrik. Exemplet "Den sovande havsfågeln" av Elsa Grave. 2018: 89–102.
- Svensson, Lars: En smädedikt mot Johan III:s liturgi (ingår i: Ett handskriftsfynd på Dylta bruk). 1965: 68–90.
- Svensson, Peter: Hårda siffror och mjukt prat. Om språkbruk och retorik i företags årsredovisningar. 2018: 103–113.
- Svensson, Sigfrid: Nordisk och jämförande folklivsforskning (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 70–71.

- Sydow, Carl Wilhelm von: Beowulfskalden och nordisk tradition. 1923: 77–91.
- Sydow, Carl Wilhelm von: Bäckahästen. 1922: 83–99.
- Sydow, Carl Wilhelm von: Den fornegyptiska sagan om de två bröderna. Ett utkast till dess historia och utveckling. 1930: 51–89.
- Sydow, Carl Wilhelm von: Die psychologischen Gründe der Mana-Vorstellung. Vortrag bei dem 5:ten internationalen religionsgeschichtlichen Kongresse in Lund 28 Aug. 1929. 1929: 61–73.
- Sydow, Carl Wilhelm von: Föreställningar om födelse i folksagan. 1926: 51–60.
- Sydow, Carl Wilhelm von: Iriskt inflytande på nordisk guda- och hjältesaga. 1920: 19–29.
- Sydow, Carl Wilhelm von: Märchenforschung und Philologie. Vortrag auf den 7:ten nordischen Philologenkongress in Lund am 18. August 1932. Nebst einem Bericht über die gleichzeitig abgehaltene Märchenforscherkonferenz. 1932: 3–31.
- Sydow, Carl Wilhelm von: Wilhelm Mannhardt und sein Briefwechsel mit Gunnar Olof Hyltén-Cavallius. 1931: 41–66.
- Söderberg, C.-G.: Huvuddragen av Trubetzkoy's fonologiska system. 1949: 69–99.
- Södergård, Östen, se Lombard
- Söderhamn, Ingrid: Gustav III:s Gamla Haga. 2003: 23–92.
- Söderhamn, Ingrid: Gustavianism. Kring Lectorerummet på Haga. 1990: 99–147.
- Söderhamn, Ingrid: Som Apoteos betraktad... Scenografin till Gustav III:s likfärd tolkad ur källperspektiv. Exkurs: Hertiginnans frimureripapper. 1997–1998: 87–146.
- Tegnér, Esaias: Levnadsteckning över Anakreon. Översättning från latinet, jämte inledning och noter, av Arvid G:son Elg. 1981: 5–29.
- Tegnér, Esaias: Om den esopiska fabeln. Översättning från latinet jämte inledning och kommentarer av Arvid G:son Elg. 1994: 72–88.
- Tegnér, Esaias: Om Iliadens gudar. Översättning från latinet, jämte inledning och noter, av Arvid G:son Elg. 1985: 75–94.
- Tegnér, Esaias: Om skrottets orsaker. Översättning från latinet, jämte inledning och anmärkningar, av Arvid G:son Elg. 1983: 5–18.
- Tennart, Paul: Paul Andersson och martyriets estetik. 2003: 139–149.
- Theander, Carl: Några synpunkter på de homeriska dikternas inledningspartier. 1939: 55–69.

- Theander, Carl: Zwei Wortsippen im Griechischen. 1931: 67–86.
- Thelin, Krister: Krigsförbrytartribunalen i Haag: Genomfört uppdrag eller kostsamt misslyckande? 2007: 5–22.
- Thormählen, Marianne: Systrarna Brontë och prästerskapet. 1997–1998: 147–156.
- Trolle Önnerfors, Elsa: ”Den sista verksamhet, hvartill en kvinna i allmänhet är lämplig”. Kvinnliga jurister i Sverige för hundra år sedan. 2017: 163–178.
- Tuneld, John: Magnus Stenbocks skånska häradsfanor. 1984: 108–124.
- Törnqvist, Gunnar: Kreativitet i tid och rum. 2013: 5–25.
- Törnqvist, Nils: Finnvedens sagoö i litteraturens spegel. Ett stycke lärdoms-historia. 1949: 3–42.
- Valdén, Nils Gösta: Hur Vilhelm Ekelund blev Ove. 1991: 131–141.
- Valdén, Nils Gösta: Litterära influenser hos lyrikern Ekelund. 1997–1998: 157–165.
- Valdén, Nils Gösta: Om Vilhelm Ekelund och konsten. 1992: 98–102.
- Valdén, Nils Gösta: Vilhelm Ekelund och världslitteraturen. 1971: 142–156.
- Vallinder, Torbjörn: Montesquieu and Constitution-making in Sweden, 1809–1815 Part I. 1989: 112–130.
- Vallinder, Torbjörn: Montesquieu and Constitution-making in Sweden, 1809–1815 Part II. 1992: 103–113.
- Vallinder, Torbjörn: The impact of the American Constitution in Sweden since 1787. 1987: 135–152.
- Villius, Hans: Före Poltava. 1951: 3–26.
- Vinge, Louise: Den skånska allmogen och det akademiska Lund. 2015: 125–134.
- Vitestam, Gösta: Poetry among the Ancient Arabs – a Genuine Trait of Character. 1985: 95–104.
- Vitestam, Gösta: Research concerning Arabic Manuscripts – the Rôle of the Detective. The case of Aya Sofia 3439. 1981: 40–53.
- Vitestam, Gösta: Research concerning Arabic Manuscripts – the Rôle of the Detective. The case of Bodleiana 1704. 1979: 16–33.
- Vitestam, Gösta: Semitiska språk (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden). 1967: 87–88.
- Vitestam, Gösta: Ökenpoesi i svenska rytmer. 2004: 113–128.
- Vitestam, Gösta, se Ambjörn

- Vähäkangas, Mika: Om mig, den andre och mig i den andre. Med Weber och Lévy-Bruhl på besök hos en tanzanisk helare. 2014: 158–173.
- Wallberg Gustafsson, Anna: En opartisk svensk tar parti. Om en skrift av Wadenstierna i 1769 års politiska debatt. 2012: 53–67.
- Wallén, Per-Edwin: Ett fällande bårprov inför Svea hovrätt och Kungl. Maj:t. 1960: 75–93.
- Wallin, Annika: Om konsten att vara enögd på ett konstruktivt sätt. 2017: 179–184.
- Weibull, Curt: Lauritz Weibull under 1890-talet. 1981: 30–39.
- Weibull, Lauritz: Jordanes' framställning av Skandza och dess folk. 1925: 39–69.
- Weimarck, Torsten: ”Konst är det som håller gudabilden levande när den är död som gudabild”. Om idoler och bilder, gudabilder och avgudabilder. 1983: 103–128.
- Welander, Sven: Herr Aage Axelssøns (Thott) ”Jordebok”. 1957: 45–74.
- Wenander, Henrik: Vilket språk talar universitetet? Språkrätt och språkval i svensk forskning och högre utbildning. 2020: 151–168.
- Wennström, Torsten: Fredlösheten. Några rättshistoriska och filologiska synpunkter. 1933: 51–85.
- Werin, Algot: Från 1920 till 1932. 1970: 5–12.
- Werin, Algot: Tegnér och Napoleon. 1929: 75–107.
- Westergren, Andreas: Heliga platser i förvandling. Religionsmöten i det senantika och nutida Syrien. 2015: 95–107.
- Wieselgren, Greta: B. G. Forselius und die Grundlegung der estnischen Volksschule. Urkunden und Kommentar. 1942: 63–128.
- Wieselgren, Per: Fem änkor mot Stiernhielm. 1937: 27–43.
- Wieselgren, Per: Isac Börk och Suno Engwall. Ett bidrag till kännedomen om ”Narva literata”. 1947: 49–88.
- Wieselgren, Per: Ordpar i svensk prosa. 1980: 73–110.
- Wifstrand, Albert: Beiträge zur griechischen Syntax. 1934: 39–61.
- Wifstrand, Albert: Hellenistisk romantik. Föredrag vid Vetenskaps-Societetens i Lund årshögtid den 25 november 1937. 1937: 3–25.
- Wifstrand, Albert: Kejsare. En ideologisk titelfråga. 1965: 3–18.
- Wijkander, Klara, f. Kock, se Ejder
- Wikander, Ola: Don't Push this Button. Phoenician Sarcophagi, ”Atomic Priesthoods” and Nuclear Waste. 2015: 109–124.

- Wikander, Stig: *Études sur les mystères de Mithras*. 1. Introduction. 1950: 3–46.
- Wikander, Stig: *Från indisk djurfabel till isländsk saga*. 1964: 87–114.
- Wikander, Stig: *Hethitiska myter hos greker och perser*. 1951: 35–56.
- Wikander, Stig: *Källorna till Wladimir den store*. 1976: 35–43.
- Wikander, Örjan: *An Etruscan inscription at Lund*. 1996: 69–75.
- Wiklund, Martin: ”68” inför historiens domstol. 2007: 128–142.
- Willgren, David: *Likt en blomsterträdgård. Paratexter och poetik i Psaltaren*. 2017: 185–200.
- Willim, Robert: *Det uppkopplade hemmet*. 2019: 105–116.
- Wittenberg, Erich: *Hans Larsson als europäischer Geschichts-, Rechts- und Staatsphilosoph*. 1944: 3–68.
- Wittenberg, Erich: *Herders Ethik im Spiegel der neuesten deutschen Zeitkritik. Ein Beitrag zur Herderlegende der Gegenwart*. 1935: 35–84.
- Wärnsby, Anna: *Modala yttranden och universella tolkningsmönster*. 2008: 85–91.
- Yrwing, Hugo: *Alt-Lübeck, en fjärrhandelshamn i Östersjöområdet enligt Kattinger*. 1996: 76–104.
- Yrwing, Hugo: *Lauritz Weibull och den käll-kritiska metoden*. 1980: 56–72.
- Yrwing, Hugo: *Visby och uppkomsten av Tyska hansan*. 1988: 108–136.
- Zillén, Erik: *Reception och revision. Kring Frödingbildens förändringar*. 2003: 7–22.
- Åberg, Johan: *Den judiske björnen. Tankar om judisk humor och judisk identitet*. 2005: 126–136.
- Åkerlund, Walter: *Några äldre svenska kraftuttryck. Ett bidrag till svordomens historia*. 1935: 85–103.
- Åkerman, Johan: *Några synpunkter på nationalekonomiens ställning till angränsande vetenskaper. Föredrag i Vetenskaps-Societeten i Lund den 4 december 1934*. 1934: 3–38.
- Åkesson, Elof: *Matthæus Fremling och Esaias Tegnér*. 1969: 41–86.
- Åström, Paul: *Klassisk fornkunskap och antikens historia (ingår i: Humanistisk forskning i Lund. Aktuella forskningsuppgifter inom skilda områden)*. 1967: 55–56.
- Öhmann, Emil: *De romanska elementen i den medelhögtyska ords-katten*. 1948: 19–38.

- Önnerfors, Alf: "AD UTRUMQUE PARATUS". Karl X Gustavs sista sjukdom och död 1660. 1987: 153–160.
- Önnerfors, Alf: Zu Person und Werk des Publius Flavius Vegetius Renatus. 1991: 142–173.
- Östberg, Gustaf: Mentalitet och riskhantering. 2014: 174–180.
- Östberg, Gustaf: Om riktigt och skenbart förnuft vid riskhantering. 2013: 152–163.
- Österlin, Lars: Lundensiska kulturperspektiv. Ur J. H. Thomanders brev till J. U. Winberg 1817–1832. 1976: 44–74.
- Östersjö, Stefan: Musikalisk transkription. Från handskrift till motion capture. 2017: 201–214.
- Östling, Johan: Upptäckten av Humboldt. 2017: 215–224.

Artikelförfattare

Tommy Bruhn är fil. dr i retorik, och postdoc-forskare vid institutionen för kommunikation och medier, Lunds universitet. Han disputerade 2018 på avhandlingen *Delade meningar: Retorisk flertydighet och den pluralistiska publiken I politiska förnyelseprocesser*. Bruhns huvudsakliga forskningsområde är de retoriska principerna för interaktion mellan människor och dess funktioner för idéutveckling. För tillfället arbetar han med ett projekt om förändringar i politiska organisationers argumentationssätt över tid.

Daniel Helsing disputerade i litteraturvetenskap vid Lunds universitet 2019 på en avhandling om samtida angloamerikansk populärvetenskap. Under läsåret 2019/20 var han gästforskare i vetenskapshistoria vid University of California, Santa Barbara. Han skrev sin första artikel om Peter Nilson och har i sin postdoktorala forskning återvänt till Nilson och andra skandinaviska författare. Bland annat har han börjat arbeta på en bok om Nilson.

Victoria Johansson är docent och universitetslektor i allmän språkvetenskap vid Lunds Universitet, och disputerade 2009 på en avhandling om språkutveckling i skrift och tal. Hon har varit projektledare och projektmedarbetare i en mängd forskningsprojekt som fokuserat på olika aspekter på språkinläring, språkproduktion, och metodutveckling för att kunna undersöka skrivande i realtid, bland annat genom att använda ögonrörelsemätningar under skrivande. Projekten har ofta inneburit samarbete i tvärvetenskapliga konstellationer med forskare från t.ex. psykologi, kognitionsforskning, logopedi, litteraturvetenskap och underrättelseanalys. De olika forskningsprojekten har bl.a. finansierats av Vetenskapsrådet, MAW och Crafoord. Under 2020 påbörjar hon ett nytt MAW-finansierat projekt som undersöker om kunskaper om språkproduktionsprocesser i tal och skrift kan användas för att skilja mellan påhittade och självupplevda berättelser. Hennes forskning om språket som process i realtid har tilldelats Eva och Lars Gårdings pris i lingvistik av Kungl. Fysiografiska sällskapet i Lund, och har även belönats av Inga och John Hains stiftelse.

Tao Thykier Makeeff is a historian of religion with extensive ethnographic experience. His research deals with the uses of the past by Contemporary Pagans, with a particular focus on modern religious interpretations of Greek and Scandinavian history. He is particularly interested in the re-invention of material cultures and rituals and how notions of the past and authenticity are negotiated through practices in the present. He has published extensively on the cross-section between religion and topics such as gender, embodiment, conspiracy theories, classical reception theory, and fieldwork methodology and ethics. He is a member of the board of the Danish Association of the History of Religion (Religionshistorisk Forening) and a peer reviewer for academic journals in the fields of New Religious Movements and Classical Studies.

Jan Henrik Nilsson är docent i kulturgeografi och universitetslektor i ekonomisk geografi vid institutionen för service management och tjänstvetenskap vid Lunds universitet. Hans forskning rör sig främst inom det turismgeografiska forskningsfältet, under senare år med betoning på utvecklingen i urbana områden. Hans publikationer berör bland annat flygtrafik, hållbar turism, turism- och hotellhistoria, turismens ekonomiska geografi, delningsekonomi samt urban turism.

Jonas Nordin är professor i bok- och bibliotekshistoria vid Lunds universitet. Han disputerade i historia år 2000 vid Stockholms universitet. Åren 2007–2018 arbetade han vid Kungliga biblioteket. I dag bedriver han forskning på medeltida handskrifter, 1600-talets böcker och tryckfrihet under 1700-talet.

Magdalena Nordin är docent i religionssociologi och verksam vid Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion vid Göteborgs universitet. Hon är även anknuten forskar vid Centrum för teologi och religionsvetenskap vid Lunds universitet och har tidigare varit verksam vid Institutionen för Globala politiska studier vid Malmö universitet. Hennes forskningsområden rör främst religion och migration och hon är för tillfället forskningsledare för ett fyraårigt forskningsprojekt finansierat av Vetenskapsrådet om den syrisk ortodoxa kyrkan i Sverige och är del av ett forskningsprojekt vid Uppsala universitet om immigrantförsamlingar inom pingströrelsen. Hon har under flera år varit del av styrelsen i Religionssociologiska föreningen i Sverige och är ledamot i Region Skånes etikråd.

Emil Stjernholm är filosofie doktor i filmvetenskap och verksam som postdoktoral forskare vid Humlab, centret för digitala humaniora vid Umeå universitet. I avhandlingen *Gösta Werner och filmen som konst och propaganda* (2018) studerar han Werners gärning som filmskribent och regissör i syfte att kasta ljus över den svenska filmkulturens institutionalisering, filmbranschens förhållande till Nazityskland och beställningsfilmens roll i efterkrigstidens välfärdsstat. Stjernholm arbetar för tillfället med ett forskningsprojekt (finansierat av Vetenskapsrådet) om svenska myndigheters audiovisuella kommunikation och Sveriges televisions *Anslagstavlan*.

Henrik Wenander är professor i offentlig rätt vid Juridiska fakulteten vid Lunds universitet. Hans forskning handlar om hur den svenska offentliga rätten – den del av juridiken som rör maktutövningen i riksdag, regering, myndigheter och kommuner – förhåller sig till internationaliseringen av samhället. Särskilt har han undersökt hur EU-rätten påverkar de svenska förvaltningsmyndigheterna och kommunerna. Hans forskning har också rört nordiskt samarbete och rörlighet över gränserna. Han arbetar 2019–2021 med ett forskningsprojekt finansierat av Riksbankens Jubileumsfond: *Den offentliga förvaltningens konstitutionella roll i Norden: demokrati, rättssäkerhet och effektivitet under europeisk påverkan*. Vidare är han redaktör för Förvaltningsrättslig tidskrift.

